

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Факультет педагогіки, психології та мистецтв
Кафедра психології та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Льотна академія Національного авіаційного університету

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»

*Збірник доповідей
Всеукраїнської студентської
науково-практичної конференції,
присвяченої 120-річчю з Дня народження Еріка Еріксона*

Кропивницький – 2023

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: Збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю з Дня народження Еріка Еріксона, 2023. – 305 с.

До збірника увійшли матеріали виступів учасників Всеукраїнської студентської онлайн науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю з Дня народження Еріка Еріксона, яка відбулася 12 травня 2023 року на факультеті педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Матеріали висвітлюють сучасні теоретико-методологічні та практичні проблеми загальної, соціальної, вікової, сімейної, економічної, політичної, педагогічної психології та соціальної роботи; популяризацію проблематики прикладних досліджень у сфері психології та соціальної роботи; співпрацю з Європейським Союзом; інтеграцію вітчизняної освіти і науки у міжнародний простір

Редакційна колегія:

Міненко О.О., Калашникова Л.В., Руденко Ю.Ю.

Статті подано в авторській редакції

ЗМІСТ

Бакликова Д.С. Формування пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах НУШ	7
Башанова А.А. Основні причини конфліктів, які виникають між викладачами та студентами під час освітнього процесу	10
Білоусова А.В. Готовність батьків до сексуальної просвіти дітей	12
Бредній А.С. Дослідження впливу батьківських стилів виховання на соціальні навички дітей молодшого шкільного віку	15
Бузько М.М. Психологічна мотиваційна готовність дитини до навчання в школі в умовах війни	18
Бутковська Т.О. Психологічні особливості комунікативно-особистісних взаємовідносин серед підлітків у сучасних соціальних умовах	20
Бучковська А.Ю. Психологічна адаптація учнів при переході з початкової до середньої школи	24
Воронін М.С., Коренева Д.С. Ставлення до психолога як фахівця у сучасних реаліях	27
Воротнюк А.А. Вплив дорослих та однолітків на розвиток особистості дошкільника	30
Гаморя О.А. Вплив сучасних технологій на розвиток когнітивних процесів у підлітків	34
Герина Л.В. Гіперактивні діти: їх характеристика та психологічний супровід	38
Гетьманенко К.В. Особливості проведення корекційно-розвиткових занять практичним психологом інклюзивно-ресурсного центру з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру	40
Гоголь А.В. Тривожність як детермінанта особистісного саморозвитку юнака	44
Голобородько А.С. Становлення професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів під час навчання у вищому навчальному закладі	48
Голубєва О.С. Психологічна сутність шовінізму і його значення у функціонуванні нації	50
Гончаренко К.В. Процеси розлучення та дестабілізації подружніх взаємин у період ранньої дорослості	54
Гуртова М.Ю. Психологічні умови становлення адекватної самооцінки в підлітковому віці	57
Дашковська Є.І. Мова і свідомість	59
Дєдов Р.Р. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів	63
Домашова Т.А. Теоретичні аспекти адаптації першокласників до шкільного навчання	66
Дончик О.М. Теоретико-методологічний аналіз труднощів у	69

проведенні практики психолога-початківця	
Єманова В.О. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці	75
Жаботенко К.К. Психологічні особливості інформаційно-комунікаційного впливу на поведінкову та емоційну сферу дітей дошкільного віку	77
Жукова О.Д. Традиційна маскулінність проти токсичної маскулінності в юнацькому віці	82
Захарченко Т.Ю. Психологічні особливості агресивної поведінки у підлітковому віці	85
Зінченко Т.С. Вплив мультиплікаційних фільмів на поведінку дітей	88
Ігнатенко Н.С. Психологічні особливості поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях	90
Іщенко М.Ю. Сімейні конфлікти: особливості вирішення	94
Камино Т.А. Психологічні особливості особистісної корекції у ранньому юнацькому віці	97
Кличко Л.С. Подолання тривожності у дітей молодшого шкільного віку	100
Кльован М.Ю. Стиль педагогічного спілкування як чинник особистісного розвитку дитини	103
Коновалова М.А. Особливості розвитку пам'яті у підлітків	108
Коновалова С.С. Бар'єри у професійному становленні сучасного фахівця-психолога та способи їх подолання	111
Коркін М.Ю. Актуальність дослідження суїциду як наукової проблеми	114
Коса М.С. Теоретичні аспекти проявів особистісної тривожності у осіб юнацького віку	117
Косенко К.О. Психологічні проблеми юнацького віку в сучасних умовах становлення особистості	119
Кривенко А.В. Медіаграмотність як чинник соціалізації студентської молоді	122
Куць А.В. Психологічна характеристика підліткової агресії	126
Кучуєва В.О. Юнацька депресія як наукова проблема	129
Левченко М.О. Креативність як наукова проблема	131
Ліходєєв Д.Д. Основні форми та методи профорієнтації, які використовує педагог соціальний у своїй роботі	133
Локарева І.Д. Арттерапія: можливості впливу на саморегуляцію особистості	137
Мазур А.С. Психологічні умови розвитку уяви у юнацькому віці	140
Мазурик Ю.О. Чинники формування самооцінки в підлітковому віці	142
Макеєва Д.М. Булінг у контексті наукових досліджень	145
Максименко А.Г. Особливості розвитку патріотичних почуттів у дошкільників в умовах збройного конфлікту	148
Маленкова А.О. Соціально – психологічні чинники включення	151

підлітків у «групи смерті» в соціальних мережах	
Матковська А.Т. Почуття страху та його прояви у дітей дошкільного віку	155
Мащенко А.С. Особливості соціального виховання дошкільників засобами казкотерапії	159
Мельник В.В. Специфіка застосування ТАС у формуванні цілісності особистості майбутнього психолога	162
Мельник І.В. Формування основ здорового способу життя дітей та підлітків за сприянням центру соціальних служб	166
Миценко М.В. Тривожність як психологічний феномен: стратегії самопомоги	169
Москалик Ю.В. Агресія у контексті наукових парадигм	172
Нестеренко Ю.С. Психологічна адаптація особистості студента при виборі професії агронома	175
Ніколаєва Т.В. Психолого-педагогічні засоби розвитку компетентностей дошкільників	178
Новицький П.П. Передумови виникнення адиктивної поведінки	182
Пархомчук О.А. Особливості виникнення конфліктів у підлітковому віці	185
Пасюга А.О. Посттравматичний стресовий розлад: поняття, симптоми та наслідки	187
Піліпюнок О.М. Психологічні особливості впливу соціально-батьківського виховання на формування самодепривації особистості підлітка	190
Пожар К.Р. Психологічна допомога людині, яка знаходиться в стані стресу	193
Потапченко Е.С. Передумови застосування арттерапії для зниження стресу у підлітковому віці	195
Правий М.В. Особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку	199
Приріз Л.І. Формування розумових здібностей дошкільників засобами дидактичної гри	203
Ракута А.А. Взаємне кохання як чинник здорових стосунків у юнацькому віці	207
Ревенко Д.-С. І. Психологічний супровід дітей з ознаками кримінальної поведінки	210
Релік О.В. Психологічні особливості формування навчальної мотивації учнів підліткового віку	215
Рябова В.О. Особливості першої психологічної допомоги в кризовій ситуації	220
Савельєва Д.В. Проблема сприйняття власної зовнішності у підлітковому віці	224
Савченко А.Г. Статеві відмінності у структурі індивідуально-особистісних детермінант агресивної поведінки	227

Салієнко А.В. Психологічна характеристика впливу абстрактних агентів підкріплення на формування особистості підлітка	229
Саросіян М.С. Сучасна сім'я: проблеми збереження та розвитку	232
Смутчак С.Б. Проблема соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів в Україні	235
Старцева Т.М. Причини і специфіка прояву агресивності в підлітковому віці	238
Строцька С.А. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в підлітковому віці	242
Тележинська А.К. Первинне виявлення виникнення посттравматичного стресового розладу на фоні бойових дій у дітей та підлітків соціальним працівником, закріпленим за закладом освіти	245
Ткаліч К.В. Психолого-педагогічний супровід підлітків з тенденцією до деструктивної самооцінки	249
Ткаченко С.В. Бар'єри взаєморозуміння	255
Фоміна О.К. Психологічні характеристики віктимної особистості	259
Цвігун С.І. Психологічні чинники становлення комунікативної компетентності майбутніх психологів	261
Чернишин Ю.І. Домашнє насилля як об'єкт соціальної роботи сьогодення	265
Чмихун Ю.В. Психологічні особливості розвитку уяви молодших школярів	269
Чорна Н.С. Основні підходи до вивчення неврозу в психології	272
Шароварова В.Д. Селфхарм у підлітковому віці: причини, прояви, методи попередження	275
Шароварова В.Д. Специфіка поведінкової і емоційної сфери підлітків з суїцидальними нахилами	278
Шемедюк І.О. Психологічні особливості професійної діяльності психолога у соцмережах	281
Шинкаренко Ю.Д. Вплив музикотерапії на психоемоційний стан людини	285
Школярова І.В. Передумови виникнення психологічних наслідків екологічної кризи: вплив різноманітних факторів середовища на особистість	288
Шоменко В.А. Особливості надання психологічної допомоги родинам загиблих під час дії воєнного конфлікту	291
Яковлєва Д.В. Розвиток самооцінки молодшого школяра: умови та прийоми формування	295
Яковова З.Є. Травматичні події дитинства як фактор розвитку депресивних станів у підлітків	297
Янкова І.Л. Психологічна підтримка військовослужбовців за допомогою метафоричних асоціативних карт	301

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НУШ

Бакликова Д.С.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Горська Г. О.*

Постановка проблеми. У зв'язку зі змінами, які відбуваються в системі освіти України, особливої гостроти набуває проблема формування пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах Нової української школи. Рівень зрілості психічних процесів дошкільника забезпечує успішність їх подальшого розвитку на етапі початкової освіти, а врахування індивідуальних розумових надбань складає основу для створення оптимального навчального середовища першокласника. Отже, питання пізнавальної готовності дитини до школи відповідно до концепції НУШ слід розглядати у контексті наступності дошкільної та початкової ланок освіти, вирішення задач щодо змісту та стратегії підготовки дитини до навчання у першому класі.

Мета статті: визначити параметри і показники рівня сформованості пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах Нової української школи.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій.

У витоків дослідження проблеми формування пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах Нової української школи стояли видатні вчені в галузі педагогіки та психології. Серед них слід назвати Ю. Гальбуха, Л. Венгера, Л. Виготського, В. Давидова, І. Дичківську, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківську, Т. Піроженко, Т. Поніманську та інші. Ці вчені та їх теорії відіграли важливу роль у формуванні сучасної теорії формування пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу.

Пізнавальна готовність дитини до навчання в школі є одним з компонентів психологічної готовності, під якою розуміємо «комплексну характеристику дитини, що розкриває рівні розвитку психологічних якостей і є найважливішою передумовою для гармонійного входження дитини у нове соціальне середовище» [5, с.7]. Слід зауважити, що «пізнавальна готовність до школи» часто розглядається як споріднена з поняттями «інтелектуальна» або «розумова». За поглядами багатьох дослідників, ці психологічні категорії тісно пов'язані, взаємодіють одна з одною і виявляються у певному обсязі знань про навколишній світ, рівні розвитку і властивостях пізнавальних процесів.

У освітній програмі «Дитина» зазначено, що інтелектуальна готовність характеризується відповідним рівнем розвитку пізнавальної сфери дитини. Важливим моментом є прогностичний підхід до з'ясування рівня інтелектуальної готовності, – визначення здатності цієї сфери до подальшого розвитку та утворення вищих психічних функцій [1, с.370].

Інтелектуальна готовність до шкільного навчання включає кілька взаємозалежних сторін: дитині необхідний досить значний запас знань про навколишню дійсність; предмети і властивості, явища живої і неживої природи, людей і їх працю, моральні норми. Важливе місце в цій підготовці займає оволодіння спеціальними знаннями й уміннями – грамотою й елементами математики, які впливають на успішність дитини у школі [4].

У той же час, інтелектуальна (пізнавальна) готовність дитини до навчання передбачає наявність в неї достатньо розвинутих пізнавальних процесів та навичок, що дає змогу засвоювати нові знання та вміння. До складу пізнавальної готовності входять такі складові як увага, пам'ять, сприймання, мислення, мовлення та інші.

Для визначення показників рівня розвитку інтелектуальної готовності дитини до школи необхідно орієнтуватися на комплекс критеріїв, які охоплюють основні пізнавальні процеси, ознаки яких запропонувала О.П.Таран [5].

Сформованість зорово-просторових уявлень:

- уміння виокремити фігури з фону;
- уміння розрізняти предмети й геометричні фігури за їх формою і розміром;
- уміння визначати місце знаходження предметів у просторі один відносно одного, тобто розуміти просторові відношення між ними.

Рівень сформованості уваги:

- обсяг у межах 4 - 5 об'єктів, здатність до стійкості, розподілу, переключення, концентрації;
- здатності до тривалого зосередження.

Наявність довільної пам'яті та її особливості:

- сформована вербальна механічна пам'ять, легкість запам'ятовування слів на слух;
- розвинена образна зорова оперативна пам'ять;
- здатність до логічного запам'ятовування.

Сформованість операцій мислення:

- аналітичність – здатність виділяти істотні ознаки у предметах і явищах;
- установлення причинно-наслідкових зв'язків;
- здатність до порівняння та зіставлення;
- здатність до узагальнення та умовиводів.

Розвиток діалогічного та монологічного мовлення як засобу спілкування та передумови оволодіння письмовим мовленням, куди входять:

- правильна вимова всіх звуків мовлення;
- володіння достатнім обсягом словникового запасу за умови правильного розуміння значення засвоєних слів;
- уміння граматично правильно оформлювати речення;

– зв'язність мовлення, здатність побудувати розповідь.

Зазначені критерії слугують орієнтирами, на які мають спиратися педагоги і психологи для забезпечення індивідуального підходу в роботі з першокласниками. Показники пізнавальної готовності не можуть використовуватися як мірило для відбору та рішення щодо можливості / неможливості початку навчання в школі.

Визначення рівня інтелектуальної готовності до школи дозволить здійснити поступовий, «м'який» перехід від дошкільного дитинства до навчання у першому класі. Концепція НУШ ґрунтується на пріоритеті та врахуванні вікових змін, які відбуваються у психіці дитини на межі 6-7 років, спрямована на «створення сприятливих умов для формування і розвитку у дитини пізнавальних, психічних процесів» [3].

Разом з тим, дошкільний період розвитку має бути спрямований на розширення загальної обізнаності дітей, формування пізнавальних здібностей, таких як спостережливість, увага, пам'ять, мислення та інші. Педагогам закладів дошкільної освіти слід активізувати допитливість дітей, сприяти свідомому сприйманню і засвоєнню ними знайомого і нового матеріалу, заохочувати до постановки питань, висування припущень, пошуку самостійних рішень, перевірки їх правильності тощо [2].

Суттєвим позитивним кроком в узгодженні вимог до результатів дошкільної та початкового рівня шкільної освіти є перелік характеристик інтелектуальної готовності дитини [1, с.283-284]. Вважаємо, програми дошкільної освіти мають бути доповнені релевантними, валідними засобами виявлення показників розвитку пізнавальних процесів, спроможних забезпечити подальшу успішність у навчанні.

Висновок та перспективи подальших досліджень.

Розвиток пізнавальних функцій та інтелектуальної сфери дитини в цілому є важливим завданням у впровадженні концепції Нової української школи. Для досягнення цієї мети варто враховувати особливості та темп розвитку кожної дитини, забезпечувати різноманітність методів та форм навчання, сприяти розвитку самостійності мислення дітей, починаючи з дошкільного періоду.

Для уникнення дублювання у вивченні вже відомого дитині та забезпечення поступовості «входження» першокласника у нову для нього систему школи, потрібно завершити тривалута кропітку роботу по виробленню єдиних критеріїв дошкільної і початкової освіти, спрямувати вихователів дошкільних закладів на формування необхідного рівня розвитку пізнавальних процесів вихованців.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку та впровадження ефективних методів формування пізнавальної готовності дитини до навчання в умовах НУШ. Дослідження також можуть бути спрямовані на вивчення взаємозв'язку між формуванням пізнавальної готовності дитини та її успішністю в навчанні, а також на розробку індивідуальних програм для навчання дітей з різними рівнями пізнавальної готовності.

Література

1. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. ред. Г.В.Беленька. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2020. 440с.
2. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. (2016). Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/nova_ukrainska_shkola.pdf
3. Лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/nastupnist/recomendazii.doc>
4. Стасюк Л., Добринюк Л. Готовність дитини до школи // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. 1 (350). С.44-49
5. Таран О. П. Психологічна готовність дитини до школи. Київ: Шк. світ, 2010. 128 с.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ КОНФЛІКТІВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ МІЖ ВИКЛАДАЧАМИ ТА СТУДЕНТАМИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

*Башанова А.А.,
студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.*

Постановка проблеми. Однією із суттєвих ознак сьогодення української держави є реформування освітньої системи. Стратегічною метою такого реформування є створення сприятливих умов для формування конкурентоспроможних фахівців під час навчання у вищих навчальних закладах.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на причини конфліктів, які виникають між викладачами та студентами під час освітнього процесу.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій засвідчує, що вивченням феномену конфлікту займаються не тільки психологи, але й педагоги, філософи, соціологи, психофізіологи, медики та інші науковці. Найчастіше під конфліктом розуміють зіткнення протилежних інтересів та поглядів, серйозну розбіжність, гостру суперечність [4, с.215].

Українські вчені Г.В. Ложкін та Н.І. Пов'якель розглядають конфлікт як зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів - сторін взаємодії, наголошуючи на тому, що поняття різноспрямованості ширше за розуміння поняття протилежної спрямованості [3].

Вагомий внесок у дослідження конфлікту зробили В.Я. Галаган, В.Ф. Орлов, О.М. Отич, О.О. Фурса, які наголошують на тому, що в основі будь якого конфлікту лежить загострення суперечностей та боротьба двох чи більше сторін соціальної взаємодії, що супроводжується негативними емоціями. Йдеться про відкрите або приховане протистояння двох сторін, внаслідок відстоювання ними взаємовиключених інтересів, цілей, позицій, суджень чи поглядів. При цьому кожна з конфлікуючих сторін вважає себе правою і рішуче відстоює свою позицію [1].

На думку вчених, поруч із руйнівним характером, конфлікти забезпечують розвиток суспільства, запобігають застою та стагнації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблемою дослідження конфліктів під час освітнього процесу в вищому навчальному закладі займаються І.С. Булах, Л.В. Долинська, А.М. Гірник Н.О. Макачук та інші.

Однією із проблем, яка ґрунтовно досліджена вченими є класифікація конфліктів, які виникають між викладачами та студентами.

На основі обставин виникнення й перебігу конфлікти поділяються на: 1) ті, що виникають і розгортаються під час освітнього процесу; 2) ті, які виникають та розгортаються поза освітнім процесом.

В.Я. Галаган, О.М. Отич, О.О. Фурса пропонують виділяти два типи конфліктів, що виникають під час освітнього процесу у вищих навчальних закладах. До першої групи належать соціальні конфлікти, які реалізуються в наступних формах: а) міжособистісній (між викладачем та студентами); б) між мікрогрупами, що склалися всередині академічної студентської групи; в) між особистістю та групою; г) між групами «підтримки» при обранні на керівні посади; д) між соціальними групами за політичними, національними, етнічними та іншими ознаками. До другої групи належать внутрішньо-особистісні конфлікти, в основу яких покладено наступні протиріччя: а) між «можу» і «не можу»; б) між «треба» і «треба»; в) між «треба» і «не можу»; г) між «хочу» і «хочу»; д) між «хочу» і «не можу»; є) між «хочу» і «треба» [1, с. 14].

За критерієм емоційної насиченості виділяють конфлікти непідкорення, єдності, лідерства, нелюбові.

Узагальнюючи погляди науковців на види конфліктів, що виникають під час навчання в вищому навчальному закладі, можна констатувати, що в їх основі лежить причинно-мотиваційний компонент.

Дослідженням причин виникнення конфліктів між викладачами та студентами займаються А.В. Аграшенкова, Н.Ф. Вишнякова, В.Я. Галаган, Р.Л. Кричевський та інші вчені. Зокрема, В.Я. Галаган пропонує об'єднати причини таких конфліктів у дві групи об'єктивного та суб'єктивного характеру. До першої групи належать об'єктивні та організаційно-управлінські причини, до другої – соціально-психологічні та особистісні [1, с.35-46].

Р.Л. Кричевський виділяє три групи причин конфліктів у вищому навчальному закладі. Перша група включає причини, що породжуються процесом навчальної діяльності. До цієї групи входять: а) перенос проблем з вертикального рівня на горизонтальний; б) невиконання функціональних обов'язків у системі «керівник – підлеглий»; в) невідповідність вчинків члена колективу тим нормам, що прийняті в колективі та інші.

До другої групи причин конфліктів у вищому навчальному закладі входять ті, в основу яких покладено особливості міжособистісних стосунків. Йдеться про: а) симпатії та антипатії; б) несприятливу психологічну атмосферу в колективі; в) зосередженість членів групи на собі; г) порушення принципу територіальності та інші.

В основі третьої групи причин конфліктів в вищому навчальному закладі лежать особливості особистостей членів колективу: а) невміння контролювати собою; б) низький рівень самоповаги; в) підвищена тривожність; г) низький рівень комунікативних здібностей та інше [2].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючий матеріал викладений у статті, можна констатувати, що конфлікти, які виникають між викладачами та студентами під час освітнього процесу демонструють зіткнення ідей, поглядів, цілей. Незважаючи на існування багатьох типів таких конфліктів, їх об'єднує теза деструктивного впливу на освітній процес. У ролі причин таких конфліктів виступають фактори об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на подолання конфліктів між викладачами та студентами під час освітнього процесу.

Література

1. Галаган В.Я., Орлов В.Ф, Отіч О.М., Фукса О.О. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ, 2008. 293с.
2. Кричевський Р.Л. Если Вы – руководитель. М.: Просвещение, 1996. 381с.
3. Ложкін Г.В., Пов`якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навчальний посібник. К.: ВД “Професіонал”, 2006. 416 с.
4. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Х.: Прапор, 325с. 2004.

ГОТОВНІСТЬ БАТЬКІВ ДО СЕКСУАЛЬНОЇ ПРОСВІТИ ДІТЕЙ

Білоусова А.В.,
*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

Постановка проблеми. Ситуації, пов'язані з проблемами сексуальної просвіти та статевого виховання дітей в сім'ї, визначаються великою кількістю табу у батьків в даній темі, замовчуванням певної інформації, відсутністю у вихованні акцентів на виконанні гендерної і соціальної ролі в подальшому житті дитини.

Мета дослідження - теоретично розкрити специфіку формування готовності батьків до сексуальної просвіти дітей та дослідити рівень готовності батьків до сексуальної просвіти дітей дошкільного віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблема сексуальної просвіти дітей дошкільного віку висвітлена у працях таких науковців як Т. Гаврилук, Г. Грабова, О. Денисюк, О. Дорошенко, О. Кононко, В. Луценко, Т. Нежура, Л. Олійник, О. Петрунько, Ю. Савченко, А. Собчук, які підкреслювали можливості та позитивні цінності формування дітей в правильному сприйнятті світу без завуальованих понять, якими часто можуть підмінятись незручні теми з сексуальної просвіти.

Виклад основного матеріалу. Сексуальне виховання у словниках визначено як ставлення людини до свого тіла, сексуальності та сексуальних стосунків. Натомість, сексуальна просвіта є частиною сексуального виховання, що передбачає поширення знань у цій сфері [3, с. 84].

Згідно дослідженню ЮНІСЕФ «Сексуальне виховання дітей», сексуальність визначено як сукупність внутрішніх і зовнішніх ознак, які роблять одну людину привабливою для іншої. Також зазначено, що сексуальність є життєвонеобхідною якістю, наявною у кожній людині, змінюється з віком, присутня протягом життя, у багатьох ситуаціях зумовлює поведінку особистості [2, с. 9].

Науковець В. Кравець вважає, що статева просвіта дитини передбачає формування моделі її поведінки, яка відображає систему уявлень дитини про свій статевий образ, способи взаємин з однолітками у реальних та ігрових ситуаціях, орієнтацію на еталони чоловічої та жіночої поведінки.

Сексуальна просвіта дітей складається із формування чотирьох компонентів:

– чуттєвість, а саме, усвідомлення та сприйняття дитиною власного тіла;

– інтимність, що визначається, як здатність і потреба відчувати емоційну близькість до іншої людини (дружба, симпатія, любов), потреба взаємності;

– статева ідентичність, яка характеризується, як розвиток почуття належності до певної статі, включаючи такі якості, як мужність або жіночність;

– здоров'я (статеве) означає турботу про догляд за статевими органами, увага до своєї поведінки [1, с. 23].

Як засвідчує практика, сім'я є найпершим соціальним інститутом, що робить вагомий внесок у процес фізичного, інтелектуального та морального розвитку дитини. Упродовж усього життя дитини сім'я є тим мікросередовищем, де відбувається її особистісне становлення. Сексуальна просвіта дитини дошкільного віку в сім'ї є складним, але необхідним процесом, який дає можливість дитині одержати правильне уявлення про власне тіло, його гігієну, взаємовідносини між людьми різної статі, формує у нього основи правильної статевої поведінки в майбутньому дорослому житті і формує підґрунтя до щасливого сімейного життя.

Слід зазначити, що ефективність та дієвість статевого виховання дитини в умовах сім'ї напряду та опосередковано залежить від того, наскільки чітко батьки знають та усвідомлюють основні етапи психосексуального розвитку дитини, основні принципи статевого виховання дитини, що може допомогти правильному і гармонійному розвитку дитини-дошкільника [4, с. 51].

З метою виявлення рівня готовності батьків до сексуальної просвіти дітей, була використана анкета, яка включала питання на визначення рівня обізнаності батьків щодо фізіологічних особливостей організму дітей, психологічних змін та загальні питання, які демонстрували наявність чи відсутність досвіду спілкування на вищезазначені теми. Прикладами запитань є наступні: «Що таке сексуальна просвіта?», «Чи говорите ви з своєю дитиною про міжстатеві стосунки?» Теоретичний аналіз попереднього діагностичного етапу дозволив визначити, що більша частина батьків не розуміють сутність поняття «сексуальна просвіта» для даної вікової групи та не усвідомлюють цінність такої просвітницької діяльності, отже, мають, здебільшого, середній та низький рівень готовності.

На основі результатів дослідження нами була розроблена корекційно-розвивальна програма, розрахована на сім корекційних занять, метою якої є формування компетентності батьків щодо проведення статевого виховання з дітьми дошкільного віку.

Висновки перспектива подальших досліджень. Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми сексуальної просвіти дітей дошкільного віку. Сексуальна просвіта дошкільників в умовах сімейного виховання є складним процесом через відсутність довірливих стосунків в деяких сім'ях, наявність табу на певні теми та власну необізнаність батьків щодо вибору доречних тем та методів спілкування. Отже, подальшою перспективою нашого дослідження є розширення цільової аудиторії та збільшення арсеналу доступних тем для корекційно-розвивальної програми.

Література

1. Божа Я. Статеве виховання: суть та специфіка. Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 23–30.

2. Гаврилюк Т. В. Статеве виховання дитини дошкільного віку як засіб попередження сексуального насильства проти неї. Студентські наукові студії : зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2022. № 7. С. 9–12.

3. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2019. 352 с.

4. Слободченко Л. М. Статеве виховання дітей в сім'ях. *Щоденник сімейного лікаря*. 2018. № 6 (75). С. 51–56.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКИХ СТИЛІВ ВИХОВАННЯ НА СОЦІАЛЬНІ НАВИЧКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бредній А.С.,

студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: кандидат психологічних наук,

*доцент **Мамчур І.В.***

Постановка проблеми. Сім'я завжди була прикладом соціального наслідування дитини, через механізми ідентифікації та наслідування – дитина дотримується зразку взаємин власних батьків спочатку на підсвідомому рівні. Поведінка батьків характеризується певним стилем впливу на дитину, що в результаті відбиваються на становленні дитини, її психологічних показниках та в подальшому впливатиме на розвиток особистісних характеристик дитини, на її соціалізацію.

Особливо важливо це питання постає у молодшому шкільному віці, оскільки протягом цього періоду починає активно розвиватися самосвідомість, формується самооцінка, що має вирішальний вплив на становлення дитини в наступні вікові періоди.

Мета статті: дослідити особливості впливу батьківських стилів виховання на прояв соціальних навичок дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні підходи до питання як саме сімейне виховання позначається на формуванні особистості дитини, висвітлено у працях зарубіжних соціальних психологів соціологів Р. Мертона, Н. Смелзера, Г. Зіммеля. Стилі виховання вивчали також А. Личко, Е. Ейдемільер, Й. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо та ін. Проблеми в сім'ї, умови створення психологічно позитивної атмосфери представлено у працях Л. Газмана, С. Ковальова, В. Сисенко, Е. Ейдемільера. Як впливають сімейні відносини на розвиток особистості дитини досліджували О. Бондарчук, А. Варга, В. Гарбузов, Т. Говорун, О. Захаров, А. Лічко, Е. Ейдемільер, Д. Баумрінд, Е. Шефер. Вплив неправильного батьківського відношення до дитини та відхилення в

психічному й особистісному розвитку дитини досліджували О. Бодальов, В. Гарбузов, В. Столін та ін. [3, с. 228].

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб особистість дитини могла повноцінно розвиватися в родині мають складатися сприятливі дитячо-батьківські взаємини. Доведено, що діти, які проживають в атмосфері, де є почуття любові і розуміння, мають менше проблем зі психологічним здоров'ям і труднощів у навчанні та в соціумі, такі діти ростуть доброзичливими, легко знаходять друзів, відкритими, а порушення дитячо-батьківських стосунків призводить до утворення різних психологічних проблем у дітей (агресивність, тривожність, брехливість) і комплексів, що негативно позначається на налагодженні стосунків в соціальному середовищі.

Кожна сім'я має певну систему виховання, яка реалізовує цілеспрямований виховний вплив, що здійснюється батьками з метою розвитку певних якостей, здібностей, навичок своїх у дітей. Поєднання способів спілкування з дитиною, застосування певних методів і прийомів виховання, суворість батьківського контролю і наявність або відсутність емоційної підтримки в родині, створюють стиль сімейного виховання [4, с. 219].

Стилі виховання в сім'ї зазвичай поділяються на демократичний, авторитарний, ліберальний, індиферентний, гіперопіку, потуральний, змагальний, розважливий, нестійкий, гармонійний, співчутливий, запобігливий, контролюючий.

Саме в сім'ї складається перші уявлення про те, що добре і що погано, що означає добро і зло, тут дитина найбільше сприймає виховні впливи. Адже, сім'я є першою ланкою, що з'єднує людину і суспільство, передаючи генетичний код, певні соціальні цінності від покоління до покоління, що є ціннісною орієнтацією членів сім'ї.

Через постійний контакт з людьми, що відрізняються за статтю, віком, різним обсягом життєвого досвіду, діти засвоюють моделі поведінки перш за все батьків, а тільки потім — людей поза межами сім'ї. Емоційний характер взаємовідносин один з одним сім'ї, що ґрунтуються на любові і симпатії, стає сприятливим підґрунтям для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження». Це й сама забарвленість емоційних контактів між членами родини створює вплив на формування почуття задоволення або незадоволення дитини собою і оточенням [2, с. 65-73].

Почуття провини у дитини формується тоді, коли батьки не заохочують її прояву самостійності або надмірно карають. Це притаманно для контролюючого стилю виховання, який формує у дитини низький рівень ініціативності й активності у соціумі.

Діти авторитарних батьків боязливі, з вигляду підозрілі, замкнуті, дратівливі, похмурі, тривожні, схильні до конфліктів і в результаті цього – нещасні, тому стають відособленими в соціальному середовищі. Причому хлопчики надто емоційно реагують на забороняюче і караюче оточення,

можуть бути агресивними, дівчатка частіше стають залежними та пасивними у створенні нових контактів.

У дітей ліберальних батьків часто проявляється недисциплінованість; вони не контролюють свою поведінку, яка стає просто некерованою. Такі діти схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні, тому їм легко адаптуватися в новому оточенні та встановлювати соціальні контакти.

Діти батьків, що виховують в потуральному стилі, характеризуються імпульсивністю, агресією, вони відкрито проявляють руйнівні імпульси. Дослідження малолітніх правопорушників доказують, що в більшості випадків ці діти виховувалися в сім'ях, де потуралося розбещення, вседозволеність, що поєднувалося з ворожістю.

В результаті демократичного виховання, діти засвоюють демократичні цінності, вони мають уявлення про свої права та обов'язки, свободу і відповідальність. Такі діти проявляють самостійність, доброзичливість, адаптивність, вони активні, впевнені в собі та емоційно стійкі. Але, водночас, у цих дітей може бути відсутньою навичка підпорядкування соціальним вимогам. Вони погано адаптуються в середовищі, побудованому за «вертикальним» принципом.

Діти, яких надмірно опікають, виростають егоїстичними, вони не мають вміння ладнати з іншими та їм важко влитись до колективу.

«Безконтрольні» діти (неконтролюючий стиль впливу батьків), ризикують потрапити під чужий негативний вплив, проте швидко знаходять друзів.

Непоследовний, змішаний або нестійкий стиль виховання, де неузгодженість і суперечливість установок батьків та негативно впливають на процес виховання найбільшою мірою шкодять дитині, оскільки дитина не в змозі постійно передбачити реакцію батьків, це позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність, недовіру, що призводить до руйнувань соціальних зв'язків [1, с. 55-64].

Висновки і перспективи досліджень. Таким чином, сімейне середовище є визначальним у формуванні взаємовідносин людини з соціальним середовищем. Теоретичний аналіз опрацьованої літератури переконує, що на досліджувані процеси значною мірою впливають стиль виховання підростаючого покоління, вісь дитячо-батьківських взаємин та виховний потенціал сім'ї. Наші теоретичні узагальнення не вичерпують можливостей проблеми дослідження в емпіричній площині.

Література

1. Гринчук О.І. Аналіз зумовленості особистісного розвитку дитини типом батьківського ставлення в сім'ї. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. Вип. 15. Ч. 2. С. 55-64.

2. Зобенько Н.А. Особливості впливу сімейного виховання на поведінку дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 3. С. 65-73.

3. Лохвицька Л.В. Виховання здорової дитини в сучасній сім'ї. Сімя берегиня дитини: Навчальний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 228 с.

4. Федоришин Г.М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 219 с.

ПСИХОЛОГІЧНА МОТИВАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бузько М.М.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. Проблема психологічно мотиваційної готовності дитини до школи набуває все більш актуального значення, а особливо зараз, в умовах війни.

Психологічна готовність - це один з найважливіших підсумків психічного розвитку до завершення дошкільного періоду розвитку. Рівень психологічно мотиваційної готовності дитини має бути таким, щоб програма навчання відповідала віку та рівню засвоєння матеріалу. При визначенні готовності дитини до навчання необхідно враховувати також характер виявлення індивідуальних особливостей у дошкільній діяльності, а також нерівномірність розвитку певних психічних процесів та якостей особистості.

У період війни мотиваційна готовність у зв'язку з стресами, тривожністю, а також з дистанційним навчанням може знижуватися.

Мета статті: проаналізувати мотиваційну готовність дитини до навчання в умовах війни.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема психологічно мотиваційної готовності дитини до школи в умовах війни останнім часом стала досить актуальною і досліджується науковцями, психологами та педагогами. Цю проблему вивчали А. Богущ, Л. Пироженко, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Лавренєва, З. Плохій, Г. Суворова та ін.

Л. Виготський, який стверджував, що готовність до шкільного навчання формується в процесі самого навчання. Стосовно даної проблеми психологи поділяли готовність дитини до школи на мотиваційну, пізнавальну, особистісну. Усі ці компоненти є тісно пов'язані між собою, і певним чином впливають на психологічну готовність в цілому і вже визначають саму успішність дитини в навчанні в майбутньому [2].

Важливим показником мотиваційної готовності є позитивне ставлення дошкільника до навчання, його здатність контролювати свою поведінку,

докладати зусилля для розв'язання, як легких так і тяжких завдань, які встановлюють дорослі.

Виклад основного матеріалу. Мотиваційна готовність - це наявність у самої дитини бажання вчитися. Цей вид готовності передбачає ставлення до навчальної діяльності як до суспільно значущої справи та прагнення до отримання знань. Передумовою виникнення цих мотивів є загальне бажання дитини вступити до школи та розвиток її допитливості [3].

Розвиток мотивації до шкільного навчання передбачає формування уявлень дошкільника про те, яким буде навчання в школі, про те, яким буде його завтрашній день і підготовку дитини до нього як до радісної події в житті. Тому дорослим потрібно з'ясувати зміст і характер стихійних уявлень дитини про школу та коригувати їх.

Для успішності дитини вперш за все є необхідність того, щоб батьки змогли забезпечити умови до навчання, відкрити та здобути прагнення самої дитини до нового шкільного життя та навчання, формувати у дитини такі якості, з якими дитина зможе потім працювати з іншими людьми.

Сформованість психологічної готовності до навчання характеризується певним рівнем розвитку мотиваційної, пізнавальної та особистісної сфер. Для формування в дошкільників правильного уявлення про школу та її мотивації у вихователів і батьків є дуже багато різних засобів, насамперед, це читання книг про школу, знайомство з правилами поведінки учня, відвідування школи. Можна також розповідати дітям про те, як зміниться їхнє життя, коли вони стануть школярами. Формуванню позитивного ставлення до школи допомагають і різні режимні процеси, що привчають дитину до самостійності, дисциплінованості. Під час екскурсій, прогулянок можна підкреслити, що вести себе потрібно, як майбутнім учням. Варто домагатися того, щоб дитина все встигала робити вчасно, мала постійний режим дня. Таким чином, вихователь або батьки під час роботи з дітьми, у спілкуванні з ними проводять аналогію між школою та дитячим садком, добиваючись при цьому, щоб знання дітей були пронизані світлим почуттям очікування зустрічі зі школою.

На підставі експериментальних досліджень Д. Солдатов робить висновки про те, що мотиваційно готовою до навчання в школі можна назвати дитину, у якої в сформованому вигляді спостерігаються риси зрілої "внутрішньої позиції школяра", і перш за все характерні для неї мотиви, що на перших порах навчання проявляються в наступних симптомах: дитина хоче йти до школи і переживає за відсутності такої можливості; навчання сприймається як серйозна, соціально-значуща діяльність; сили навчальних мотивів достатньо для подолання шкільних труднощів; сформована стійка ієрархія мотивів, в якій домінують пізнавальні та соціальні мотиви навчання і моральні мотиви поведінки; дитина вільно вербалізує мотиви, пояснює сенс навчання, тобто виявляє високу ступінь усвідомлення мотиваційної сфери [4].

Висновки. Отже психологічна готовність дитини - це виявлення суті властивостей і стану особистості. Можна важати, що психологічна готовність до шкільного навчання - це характеристика дитини, за допомогою якої можна

дізнатися уявлення про рівень загального розвитку дошкільника, про психологічні якості, які матимуть вирішальне значення для успішності на початковому етапі навчання, тобто дитина з часом знаходить своє місце в житті.

Отже, підготовка дітей до школи повинна бути всебічною, забезпечити формування системи якостей, які засвідчать їх психологічну готовність до життя і діяльності у шкільних умовах та за допомогою якої можна отримати уявлення про рівень загального розвитку майбутнього школяра, про ті психологічні якості, які матимуть вирішальне значення для успішності на початковому етапі навчання.

Перспективи подальших досліджень полягають в продовженні вивчення проблеми підготовки дитини до школи в період війни. Перспективним є розробка нових програм психологічної готовності дітей до навчання в школі.

Література

1. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. К.: Томіріс. 1995.
2. Балацька Л. К. Уява в житті дитини. К.: Знання, 1974.
3. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. К.: Рад. школа. 1976.
4. Волкова Н. Внимание детей во время занятий. *Дошкольное воспитание*. 1971. № 12.
5. Білан О. І., Партико Т. Б., Хома О. Є. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6 - 7 років. *Українській освітній журнал. Конспект. Серія психологічна*. 1994. № 1.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНО-ОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ УМОВАХ

Бутковська Т.О.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Міненко О.О.

Постановка проблеми. В сучасних умовах стало очевидним, що на даному етапі розвитку суспільства, актуалізувалась потреба в новому типі особистості, здатної самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни обставин життя, швидко адаптуватися до мінливих умов, здійснювати комунікативну діяльність. Тому зростає значущість наукових досліджень, спрямованих на вивчення психологічних особливостей комунікативно-

особистісних взаємовідносин серед підлітків у сучасних соціальних умовах.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблема особливостей взаємовідносин серед підлітків була предметом дослідження багатьох психологів, педагогів, філософів. З'ясуванню її певних аспектів сприяють, зокрема, результати наукових досліджень: І.Булах, Н.Токарева, А.Шамне, А. В. Петровського, Л.Божович, Л.Виготського, Г.Костюка, О.Скрипченка, Д. Богоявленської, В. Дружиніна, З. Калмикової, О.Кульчицької, В. Клименко, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Роменця, та ін.

Мета статті. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми з'ясувати психологічні особливості комунікативно-особистісних взаємовідносин у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що підлітковий вік – це один з найважливіших етапів життя людини. В ньому багато джерел і починань всього подальшого становлення особистості. Вік цей нестабільний, ранимий, важкий і виявляється, що він більш, ніж інші періоди життя залежить від реальностей довкілля. В підлітковому віці відбувається втрата дитячого статусу, хоч зберігаються нереалістичні уявлення про власні привілеї і статус дорослих. Такому становищу сприяють і суб'єктивні враження: різкі фізичні зміни, мрії та ідеали, які починають уявлятися вже менш реальними, кризові зіткнення з самим собою і сім'єю, почуття самотності та прагнення швидше досягнути статусу дорослої людини. О.Скрипченко зазначає, що основним новоутворенням підліткового віку вважається почуття дорослості, яке реалізується у прагненні дитини бути визнаною найближчим оточенням як доросла самостійна людина [3]. Разом з цим актуалізується потреба у спілкуванні з однолітками, де підліток пізнає себе, оволодіває різними способами взаємодії з іншими. І.Булах вказує на те, що якщо у спілкуванні з дорослими найчастіше виникають труднощі, непорозуміння, адже дорослі ще не готові визнати підлітка у рівноправній позиції, то у спілкуванні з однолітками підліток реалізує і доводить свою особистісну зрілість, самостверджується, домагається визнання [1]. Особистісне зростання підлітка залежить не тільки від самого підлітка, а і від того, як з цим допоможуть в першу чергу батьки. Потім це має закріплюватись у школі при спілкуванні із вчителями, однолітками та друзями.

У відомій концепції Д.Б.Ельконіна підкреслюється думка про те, що для підліткового віку характерний пріоритет дитячої спільноти над дорослою. Саме у групі однолітків створюється нова соціальна ситуація розвитку особистості, в ній підліток засвоює ідеальні норми. Це перш за все, область моральних норм, на основі яких будуються соціальні взаємодії. Спілкування з однолітками, на думку вченого, є провідним видом діяльності в цьому віці. У процесі цієї діяльності засвоюється норми моралі, соціальної поведінки, в ній створюються стосунки рівності всіх і поваги один до одного. В цей період життя підлітка переноситься з навчальної діяльності в діяльність спілкування. Набуття нової рольової позиції у процесі

спілкування пов'язане зі ставленням однолітків до підлітка як до дорослої особистості. Завдяки комунікативній діяльності відбувається уявне програвання всіх найбільш складних сторін майбутнього життя. Група однолітків відіграє провідну роль у процесі соціалізації підлітків ще й тому, що взаємостосунки з однолітками своєї і протилежної статі створюють прототип дорослих взаємин, які можна реалізовувати у подальшому соціальному, професійному і статевому житті. Багато психологів дотримують позиції, що група однолітків виконує основну функцію у процесі становлення автономності підлітка та його незалежності. Контакти в ній сприяють побудові нових взаємин з іншими та новому ставленні до самого себе, допомагають підлітку зрозуміти себе, своє призначення, дозволяють пережити почуття ризику і випробувати сили у ситуаціях змагання. Підлітки у групі об'єднані і спільною потребою звільнення від батьківського контролю, визначення власного статусу та особистісної ідентифікації. Часто референтна група характеризується певною манерою поведінки, що визначає в ній ознаки певної підліткової субкультури. Субкультура підлітків, як правило, пов'язана з власно створеними нормами, звичками, манерами поведінки, які нерідко суперечать пануючим правилам у суспільстві. Вона більше зорієнтована на зовнішні молодіжні атрибути.

Підлітки значно частіше за більшість дорослих людей почувають себе самотніми і незрозумілими. Стосунки з товаришами-однолітками – це стосунки принципової рівності, що дозволяє їм бути рівноправними учасниками всіляких справ. Через стосунки з однолітками в підлітковому віці більш повно проявляється так зване спілкування-співробітництво. В. Сухомлинський писав, що вже у 13-14-літніх підлітків основою дружби частіше стають духовні інтереси й потреби, ніж захоплення якимось іншим видом праці [2]. Зацікавленість підлітків у тому, щоб їх поважали і визнавали ровесники, робить їх чуйними до думок та оцінок оточуючих. Вони все частіше звертають увагу на самих себе, на власні вчинки. Це дає їм можливість побачити та усвідомити особисті недоліки, оскільки присутня велика потреба у хорошому ставленні до однолітків то, як результат, виникає бажання їх усунути. У результаті формується самооцінка підлітка. Комунікація з однолітками у підлітків змістовніша, різноманітніша та складніша, її умовно можна розділити за ступенями близькості: просто товариші чи близькі товариші та друг. В процесі дорослішання ці відмінності стають більш чіткими, а загальна картина – більш складною тому, що чіткіше визначаються симпатії й антипатії, виокремлюються пари, групи, компанії. Спілкування з товаришами-однокласниками все частіше виходить за межі навчання та школи, з'являються нові інтереси, заняття, захоплення, що перетворюються в самостійну й дуже важливу для підлітка сферу життя, яка насичена різноманітними подіями, боротьбою і зіткненнями, перемогами і поразками, відкриттями і розчаруваннями, засмученнями і радощами. Міжособистісні стосунки з однолітками стають настільки привабливими й важливими, що навчання відходить на другий план, перспектива спілкування з батьками виглядає вже не такою привабливою. Підліток віддаляється від

батьків, живе власним життям, неохоче розповідає про себе, щось приховує, поспішає до товаришів. Він вважає, що взаємини з ровесниками є власними, особистими стосунками, в яких він має право і може діяти самостійно. Тому будь-яке втручання дорослих, тим більше нетактовне, викликає образу, протест, опір. І чим складніші стосунки підлітка з дорослими, тим більше місце в його житті займають товариші, тим сильніший вплив однолітків.

Все вище зазначене характеризує підлітків, що мають труднощі у спілкуванні, проте більшість хлопців та дівчат під час побудови міжособистісних стосунків обирають такі форми спілкування, які поєднуються з прихильністю. Власний прояв позитивного, приятного ставлення до однолітків у дівчат-підлітків виражається обіймами та прагненням доторкнутися одна до одної, а в хлопців-підлітків – через рукостискання, а також за допомогою дружніх бійок і боротьби. Метушня і силові дружні ігри приносять хлопчикам величезне емоційне задоволення. Спілкування хлопців має швидше предметний характер, ніж експресивний, а спілкування дівчат виглядає більш пасивним, проте більш дружнім і вибіркоvim. Потреба підлітка реалізувати себе через спілкування з однолітками виникає тому, що вони стають своєрідним дзеркалом, яке відображає подібність та відмінність його з ними. Ровесники стають еталоном для наслідування, орієнтуючись на них підліток виокремлює власні цінності, оскільки останні можуть бути такими ж, як і в інших особистостях. Потреба бути прийнятим середовищем значущих людей, страх бути відкинутим є головною рушійною силою в міжособистісному спілкуванні підлітків. М.В.Савчин зазначає, що для підлітка має велике значення оцінка друзями його особистісних якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. У товаришів він знаходить співчуття, адекватне сприйняття своїх радощів і негараздів, які дорослим часто здаються незначущими [4].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, спілкування у підлітковому віці є провідною діяльністю, без нього неможливий нормативний розвиток. Шляхом комунікативно-особистісних взаємовідносин підлітки намагаються зайняти певне місце серед людей, показати свою значущість, дорослість, відчути себе членом суспільства, реалізувати потребу в прийнятті та самостійності. Тільки в контакті з дорослими та однолітками підліток бачить себе збоку, порівнює свої можливості, випробовує різні соціальні ролі, формується та удосконалюється. Тому проблема особливостей формування та розвитку міжособистісної сфери підлітків є значущою для вивчення психологічною наукою. Перспективою подальших досліджень є вивчення особливостей міжособистісної комунікації підлітків в умовах тих соціальних викликів, які порушують природність даного процесу: пандемії, дистанційного навчання, воєнних конфліктів тощо.

Література

1. Булах І.С. В 86 Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. / І.С. Булах: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.

2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. К.: Рад.шк., 1988. 304 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
4. Савчин М.В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / М.В.Савчин. К.: Академвидав, 2009. 360 с.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УЧНІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ З ПОЧАТКОВОЇ ДО СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Бучковська А.Ю.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Міненко О.О.***

Постановка проблеми. Вступ дитини до п'ятого класу, перехід від молодшої до основної школи – відповідальний і важливий період у житті кожного школяра. Це обумовлено зміною навчальної та соціальної ситуації, що висуває перед учнем якісно нові завдання порівняно з початковою школою. Тому забезпечення успішної адаптації дитини до системи навчання у основній ланці сприяє перспективності подальшого її особистісного розвитку. Аналіз фахової літератури і масової шкільної практики свідчить про те, що психологічна неготовність учнів до переходу в 5 клас на сьогодні є проблемою. Цей період сприймається як досить важкий період як з точки зору вчителів, так і самих школярів. Вчителів хвилюють негативні поведінкові прояви п'ятикласників, падіння успішності. Діти ж, за даними наукових досліджень, відчують адаптаційні труднощі, подібні до тих, які вони відчували на початку шкільного навчання при вступі до 1 класу. В літературі цей період називають по-різному – перехідним періодом, «мікрокризою п'ятих класів» тощо. Але сутність полягає в тому, що психологічна неготовність до нових вимог, до подолання труднощів адаптаційного періоду сприяє не тільки негативному ставленню до школи і до навчання, але й погіршенню соматичного і психологічного здоров'я школярів. Разом з тим, перехід до основної школи збігається з початком підліткового віку, що може загострити вже існуючі проблеми дітей, посилити негативні прояви, які складають зміст так званої «проблеми п'ятих класів». Спостереження за дітьми в цей період фіксує їх певну розгубленість, втрату деяких узвичаєних норм і правил поведінки. П'ятикласники почуваються загубленими в дорослому світі, не знають, як спілкуватися з педагогами, виконувати їхні вимоги, не розуміють, які з цих вимог обов'язкові для виконання на всіх уроках, а які стосуються лише окремих предметів.

Отже, недостатня розробка теоретичних і прикладних аспектів, практичні потреби сучасної загальноосвітньої школи зумовили необхідність звернути увагу та більш детально розглянути дану проблему.

Мета статті. Виявити проблеми психологічної адаптації учнів при переході з початкової школи до середньої та знайти шляхи вирішення питання адаптації.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Якісна характеристика змін у молодших підлітків у процесі адаптації до умов навчання в основній школі подано у праці Дзюбенко О. А. [1] Дані, що отримані в результаті анкетування учнів 5-х класів, можна проранжувати таким чином:

1. Поява почуття тривоги, напруження, нервування – 38%;
2. Поява почуття дорослості – 31%;
3. Змін не відбулося (як не любив школу, так і не люблю) – 19 %;
4. Завищення вимог батьків – 18 %;
5. Зміни у стосунках з однолітками – 17%;
6. Втрата інтересу до навчання – 12%;
7. Поява конфліктів з вчителями– 11%;
8. Погіршення самопочуття – 11%.

За даними дослідження Дмитрієвої С. М. [2] «психологічними особливостями адаптації п'ятикласників до навчання в основній школі є підвищений рівень шкільної тривожності (68% учнів експериментальної і 64% учнів контрольної групи); недостатня навчальна мотивація (68% дітей експериментальної і 62% дітей контрольної групи); несформованість адекватної самооцінки (66% досліджуваних експериментальної та 60% контрольної групи)». За результатами моніторингового дослідження «Вивчення стану адаптації учнів 5-х класів до навчання в основній школі» 74% практичних психологів зазначили, що психологічні проблеми під час адаптації мають 10 % учнів, 17 % психологів оцінюють кількість таких учнів до 20%. Понад 64% спеціалістів вирішували проблеми шкільної тривожності, різноманітних страхів (58% – страх не відповідати вимогам оточуючих, 45% – страх ситуації перевірки знань, 36% – страх стосунків з вчителями, однокласниками, 26% – страх відповіді біля дошки), фрустрації потреби в досягненні успіху (23%). Низьку навчальну мотивацію у значної частини учнів відзначили 38% психологів. Також, в даному дослідженні наведені дані опитування вчителів-предметників і класних керівників стосовно проблем у навчання і поведінки учнів 5-х класів: на низьку працездатність вказують 57,16% опитуваних; підвищена конфліктність з однокласниками – 41,76 %; не виявляють інтерес до навчання – 33,59 %; постійно скаржаться на стан здоров'я – 31,90%.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями, на думку Дзюбенко О.А., для вирішення проблеми є визначення психолого-педагогічних умов, що забезпечують адаптацію учнів 5-х класів закладів загальної середньої освіти. Серед головних умов автор виділяє:

- психолого-педагогічна підтримка і супровід дитини на етапі переходу від початкової до основної освітньої ланки;
- створення умов для успішної адаптації і запобігання дезадаптації п'ятикласників [1].

Ознаками успішної адаптації п'ятикласника на думку Горленко В.М. є: успішне засвоєння навчального матеріалу; готовність до виконання вимог вчителів без попереднього заохочення; адекватне сприймання оцінок учителя; активність, уважність, стриманість на уроках; легке орієнтування у школі та на її подвір'ї; позитивне оцінювання учнем власних дій і результатів докладених зусиль спілкування з однокласниками та учнями старших класів; рухливість на перервах. Автор виділяє також критерії адаптації учнів до освітнього процесу:

1. Індивідуально-психологічні (когнітивний компонент, емоційний компонент, поведінковий компонент).

2. Соціально-психологічні (соціометричний статус, емоційна експансивність).

3. Навчальні досягнення (мотивація до навчання, успішність у навчанні) [2].

З точки зору Горленко В. М., когнітивний компонент адаптації до освітнього процесу полягає в ознайомленні дітей, та їхніх батьків з особливостями організації освітнього процесу, специфікою та особливостями діяльності закладу освіти (режим, графік занять, критерії оцінювання тощо), де відбувається адаптаційний процес. Робота з даної проблеми відбувається у таких напрямках: - надання комплексної всебічної інформації всім учасникам освітнього процесу; - координації дій педагогічних працівників з метою дотримання єдиних вимог до дітей (учнів). Рівень адаптації за цим критерієм полягає у тому, наскільки дитини (учень) ознайомлений і виконує норми і правила поведінки закладу освіти. [2]

Емоційний компонент характеризується: самооцінкою вольових якостей, неадекватно завищеним або заниженим показником самоповаги, самооцінкою загальної психічної активності, особистісної та ситуативної тривожності, домінуванням емоційно-негативних або нейтральних ставлень при моделюванні стратегій життєвої перспективи. Емоційний компонент адаптації до закладу освіти включає в себе загальний емоційний стан дитини під час перебування у закладі освіти. [2]

Адаптація до освітнього процесу у поведінковій сфері складається з наступних компонентів: - соціальна поведінка (дотримання правил поведінки у закладі освіти, відповідність загальноприйнятим нормам тощо); - пізнавальна активність [1].

Висновки і перспективи дослідження. Вирішення проблеми переходу до навчання в середню школу дозволить виявити психологічні умови і механізми, що визначають успішне входження п'ятикласників у нову соціальну ситуацію навчання; уникнути синхронізації освітньої і вікової кризи у дітей; цілеспрямовано і послідовно готувати до переходу на другу ланку загальної освіти всіх учасників навчально - виховного процесу (дітей,

батьків, вчителів); допоможе вчителям початкової і середньої ланки усвідомити наступність і перспективність у навчанні і вихованні дітей на цьому перехідному етапі.

Література

1. Дзюбенко О. А. Соціально-психологічні умови адаптації молодших підлітків при переході до основної школи // [Вісник післядипломної освіти](#). 2011. Вип. 5. С. 229-236. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_5_30

2. В. М. Горленко (глава 3, 6), І. В. Марухіна (глава 2, 5), В. Д. Острова (глава 7), В. Г. Панок (глава 1), В. В. Рибалка (глава 8), Д. Д. Романовська (глава 4), Н. В. Сосновенко (глава 3, 6), І. І. Ткачук (вступ) "Алгоритми діяльності працівників психологічної служби" (За загальною редакцією доктора психологічних наук, професора В. Г. Панка) // [УНМЦ практичної психології і соціальної роботи](#). Київ, 2019. с.37-52. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/719662/1/Algoritm_T_1_new.pdf

СТАВЛЕННЯ ДО ПСИХОЛОГА ЯК ФАХІВЦЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Воронін М.С.,

*студент I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Корєнєва Д.С.,

*студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Ставлення суспільства до психологічної допомоги до і після війни суттєво змінилося. Існує незначна кількість статистичних даних щодо відвідування психологів українцями дані яких вказують про низький рівень психотерапевтичної усвідомленості, оскільки вважалося, що фізичне здоров'я важливіше за психічне. У зв'язку з подіями, що зараз відбуваються в Україні ситуація змінилася. Сьогодні багато українців потребують психологічної допомоги і тому ставлення до психології як науки і психологів, зокрема, змінюється на протилежне. До війни не було статистики щодо того, скільки українців відвідують психологів. Однак є інші дані, що свідчать про низький рівень психотерапевтичної культури громадян.

Мета статті: дослідити особливості ставлення до психолога українців у сучасних реаліях.

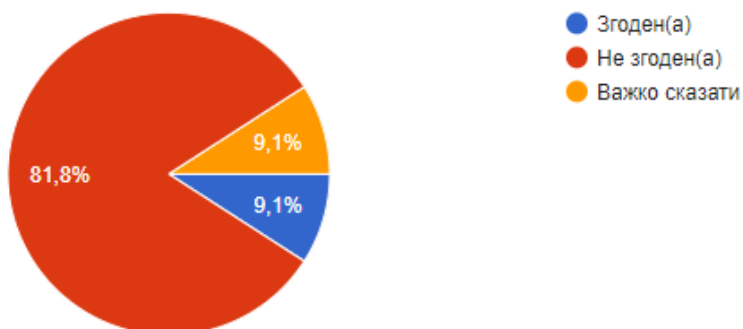
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідна незалежна українська дослідницька компанія InMind провела опитування «Психічне здоров'я в Україні: обізнаність та ставлення» в рамках проєкту у січні 2020 року. До початку повномасштабного вторгнення психологів та психотерапевтів майже не змінювалася, лише 37% опитаних вважають себе достатньо обізнаними в питаннях психічного здоров'я; 69% респондентів вказують на брак інформації і прагнуть дізнатися більше [2, с. 15-18]. Водночас 79% вважають, що психічне здоров'я – є серйозною та вартою уваги проблемою. «В Україні 8,1 млн людей потребують ефективних послуг у сфері психічного здоров'я [3, с. 10-17]. Однак лише 1,6 млн людей отримують необхідну їм допомогу. Це означає, що близько 80% людей, які потребують підтримки не отримують її [2, с. 16-17]. Дослідник М. М. Слюсаревський у статті «Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді» зазначає: «Напередодні рашистського вторгнення лише 37% опитаних допускали, що Російська Федерація може розв'язати повномасштабну війну проти України, 35% не вірили в це; 28% вагалися з відповіддю. Отже, переважна більшість громадян України виявилася психологічно неготовою до війни» [1, с. 11]. Тобто такий розвиток подій призвела до ще сильнішого психологічного тиску на людей.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до результатів дослідження агенцією InfoSapiens ментального здоров'я, яке Світовий банк здійснив у жовтні 2017 року Україна входить до десятки країн світу з найвищими показниками самогубств – 24-32 випадки на 100 тисяч людей. Після початку повномасштабного вторгнення за даними дослідження Міжнародної організації з міграції, понад 15 мільйонів українців зазначили про погіршення свого психічного здоров'я з початку війни [1]. Останнє дослідження щодо внутрішнього переміщення свідчить, що кожен четвертий респондент потребує психічної та психосоціальної підтримки [2, с. 16]. За результатами дослідження міжнародної організації Gradus «Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни». Близько половини опитаних (46%) ніколи не відвідували психолога/психотерапевта і не планують робити це у майбутньому (значущо вища частка серед аудиторії 45+). Тоді як третина, хоч і не відвідували спеціалістів раніше, але не виключають цього у разі виникнення необхідності (вища частка таких зафіксована серед жінок та групи 25-34 роки) [5, с. 15]. Мали досвід звернення до психолога/психотерапевта 7% опитаних і лише 1% мають регулярні сесії. Респонденти майже рівною мірою розділилися навпіл щодо відчуття чи не відчуття ними необхідності у психологічній допомозі впродовж останніх 6 місяців: 42% - відчували потребу, а 38% - не відчували [2, с. 4].

Нами було проведено анкетування у якому брали участь респонденти від 18 до 30 років. Можемо висвітлити наступні результати. Загальна вибірка становила 45 людей. 20 чоловіків і 25 жінок.

Психологічне здоров'я людини менш важливе ніж фізичне

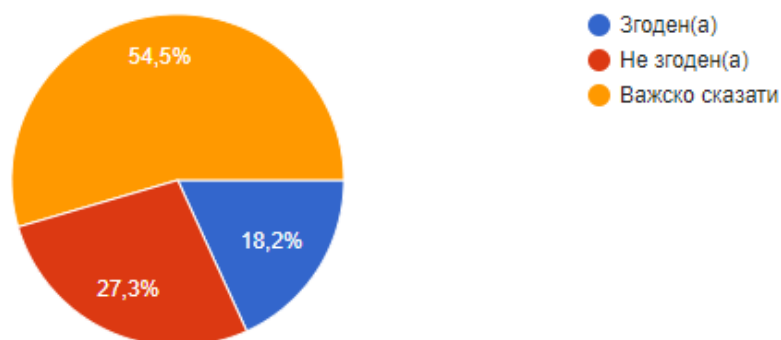
40 відповідей

Фізичне здоров'я важливіше ніж психологічне вважають 81,8% обстежуваних. Водночас 9.1% згодні і 9.1% не визначилися з відповіддю.

Я не піду до психолога навіть якщо мені буде погано довгий час. Це лише період.

40 відповідей

Надати відповіді не можуть 54.5% досліджуваних щодо своєї готовності звернутися до спеціаліста; 27,3% обстежуваних готові до роботи з психологом у разі потреби, а 18.2% не роздивляються консультування, як потенційну можливість отримати допомогу.

Отже, ставлення до психологів у сучасних реаліях потрібно розглядати з різних сторін. Зокрема відповідальне ставлення до свого здоров'я відслідковуються у населення юнацького віку. Можливі причини цього можуть ховатися у різних сферах життя суспільства. Одна з основних – культура. За останні 13-15 років у перші позиції в рейтингах вибилися фільми, що так або інакше пов'язані з психологією. Одним з перших, знакових фільмів був «Американський психопат» 2000 рік. Саме він започаткував еру фільмів про людей з психічними відхиленнями. Надалі усе це трансформувалося в цілий конвейер і окреме поп-культурне явище. «Шерлок» 2010р., «Темний Лицар» 2008р., «Ганнібал» 2013р., «Джокер» 2019 р. та ще купа прикладів. Мати психічнакцентуації стало «трендом» серед підлітків, вслід за цим підтягнулася романтизація психолога у професії. З однієї сторони це позитивно вплинуло на те, що розуміння психічного

здоров'я приходило до все більшої кількості людей, але тільки серед молоді. Навіть після початку повномасштабної війни ставлення до психологів у людей більш поважного віку майже не змінилося. Це можна побачити на дослідженнях, що зазначені вище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ставлення до психолога як фахівця у сучасних реаліях необхідно розглядати з точки зору усвідомленості. Чітко можна зазначити, що ставлення до психологів, психічного здоров'я та його важливості сильно змінюється в залежності від віку респондентів. Цей контраст є дуже помітним і його потрібно змінювати [4с. 12]. Через романтизацію психічних особливостей, акцентуацій серед молодих людей поборовши одну проблему ми зіткаємося з іншою, зокрема: нерозуміння через мало знайомість теми про психічне здоров'я. Потужна стигматизація через мову культури привела до того, що мати психологічний діагноз стало «трендом». Тобто серед молоді сферу психології «ідеалізують» серед дорослих і людей похилого віку – «демонезують», ставлять табу, принижують. Це відбувається на контрасті. Ставлення до психолога як фахівця, психології загалом має сильний дисбаланс серед населення України. Але під впливом останніх подій ставлення до них почало змінюватися, розуміння важливості свого психологічного здоров'я стало усвідомленішим ніж це було раніше. Перспективами подальших пошуків вбачаємо у з'ясуванні мотивації звертання до психолога або вияву очікувань від спеціаліста.

Література

1. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. Вісник НАПН України. 2022. No 4(1). С. 1 – 11.
2. Association URL: [Getting beyond the couch \(apa.org\)](https://www.apa.org)
3. Info Sapiens URL: [Survey results UKR web.pdf \(iom.int\)](https://www.info-sapiens.com/survey-results-ukr-web.pdf)
4. Internal Displacement URL: [Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 11 \(25 November - 5 December 2022\) | Displacement Tracking Matrix \(iom.int\)](https://www.iom.int/publications/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5-december-2022-displacement-tracking-matrix)
5. Презентація Gradus і MOZURL: [Gradus Research Report Безбар'єрність для публікації \(2\) \(vysh.gov.ua\)](https://www.gradus.gov.ua/research-report-bezbar'ernist'ya-dlya-publikatsii-2)

ВПЛИВ ДОРΟΣЛИХ ТА ОДНОЛІТКІВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

*Воротнюк А. А.,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Постановка проблеми. Проблема соціалізації є актуальною галуззю соціально-психологічних досліджень, особливо соціалізація підростаючого покоління, адже період дитинства характеризується сенситивністю в освоєнні навколишнього світу, формуються основні структури особистості.

Метою статті є визначення впливу дорослих та однолітків на соціальний розвиток дошкільника, становлення його особистості.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Сучасні дослідження, що визначають вплив дорослих та однолітків на розвиток особистості дошкільника, охоплюють різні сфери впливу та його прояви.

Взаємодія дітей з однолітками пов'язана з явищем конформізму – схильністю змінювати власну думку, під впливом більшості. Яскравим прикладом прояву тенденції до конформності є експеримент, у якому спеціально навчені діти сказали про чорну і білу піраміду, що вони обидві білі. Дитина, яка не брала участі в змові, почувши думку однолітків, на запитання про колір піраміди також відповіла, що він білий.

Умови розвитку дитини дошкільного віку істотно відрізняються від умов попередньої вікової групи. Вимоги дорослих до його поведінки значно зростають. Головною вимогою є дотримання обов'язкових правил поведінки та норм суспільної моралі. Нові способи пізнання світу сприяють засвоєнню типів стосунків, які існують між дорослими.

Основний вплив дорослих на розвиток особистості дитини полягає в організації засвоєння нею моральних норм, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Найбільше на дитину впливає поведінка близьких людей. Вона наслідує їх, переймає їхні манери, запозичує у них спосіб оцінки людей, подій і речей. Однак цей вплив не обмежується близькими людьми.

Дитина дошкільного віку дізнається про життя дорослих, спостерігаючи за їхньою роботою, слухаючи оповідання, казки, переглядаючи фільми тощо. Для неї характерна поведінка людей, яких поважають, позитивно обговорюють, персонажів – зразкових для них. Вирішальне значення для засвоєння моделей поведінки мають судження про дорослих, дітей, персонажів тих, чия думка найбільш актуальна для дитини.

Дорослі відіграють провідну роль у становленні особистості дитини, навчаючи дитину правилам поведінки, які організують її в повсякденних справах і готують до позитивних дій. Вони висувають вимоги, оцінюють дії та вимагають від дітей дотримання правил. Поступово діти починають самостійно оцінювати свої вчинки, виходячи з власних уявлень про те, якої поведінки очікують від них дорослі та однолітки [5, с. 120].

Виклад основного матеріалу. У молодшому дошкільному віці діти засвоюють правила, пов'язані з культурно-гігієнічними навичками, дотриманням режиму, користуванням іграшками. Підкоряючись вимогам дорослих, вони самі намагаються засвоїти ці правила, звертають увагу на порушення правил поведінки їх однолітками. Що здебільшого є проявом

проханням підтвердити правило та його обов'язковість для всіх. У середньому і особливо в старшому дошкільному віці навчання правилам взаємовідносин з іншими дітьми є надзвичайно важливим, оскільки ускладнення діяльності дітей породжує необхідність враховувати права та інтереси однолітків. Засвоєння таких правил дітям дається непросто, часто вони застосовують їх формально, не розуміючи суті та специфіки конкретної справи. Їх майстерність базується на досвіді.

Найближчим соціальним оточенням дитини зазвичай є сім'я, вона найбільш відчутно впливає на становлення особистості дитини. Особливе значення сімейного мікросередовища пояснюється відносною самостійністю дитини, залежністю життя і благополуччя від турботи і допомоги дорослих, які її виховують. Такі впливи, як схвалення і відмова батьків, є регуляторами і стимулами психічного розвитку дитини. Від характеру залежить формування деяких характеристик дитини, її поведінка. На думку психіатрів, виховання з жорсткими, але суперечливими вимогами і заборонами викликає у дітей неврози, обсессивно-компульсивні стани, що починають рано впливати на їхню самооцінку та досягнення.

У кожній сім'ї, незважаючи на певну схожість, між дитиною і батьками складаються особливі індивідуальні стосунки. Психологічний клімат у сім'ї, що відбивається на способі спілкування з дітьми, на рівні інтересу до них, їхніх проблем, турботі та увазі, є вагомим фактором формування морального обличчя дитини. Чим менше ласки, турботи і тепла відчуває дитина, тим повільніше вона розвивається як особистість, вона більше схильна до пасивності та апатії, вище ймовірність виникнення недоліків характеру. Доброзичливі стосунки, тепла сімейна атмосфера, в якій росте дитина, сприяють формуванню особистої безпеки, впевненості в собі та оптимізму.

Симпатія до дітей до однолітків, виявлена в ранньому віці, з часом перетворюється на потребу в спілкуванні з ними. Ця потреба розвивається через спільну гру, виконання трудових доручень тощо. Для дітей 4-5 років позбавлення можливості спілкуватися з однолітками є помітним покаранням.

Постійно перебуваючи серед однолітків, дитина створює з ними різноманітні стосунки, набуває перших навичок поведінки в колективі, будує рівноправні стосунки, набуває досвіду співіснування та співпраці. Дитина розвивається як соціальна істота серед однолітків. У таких умовах вона діє, усвідомлює себе суб'єктом, живою людиною, членом малого суспільства з його інтересами, потребами, зв'язками, вважає О. Усова. За словами Я. Коломінського, дошкільна група є генетично раннім етапом соціальної організації людей, на зміну якому потім приходять шкільний колектив.

У спілкуванні з однолітками дитина постійно стикається з необхідністю втілювати в життя норми поведінки по відношенню до інших людей і застосовувати їх у різних ситуаціях. У спільній діяльності дітей постійно виникає потреба в узгодженні дій, доброзичливому ставленні до однолітків і відмові від особистих бажань заради досягнення спільної мети. У таких ситуаціях діти не завжди знаходять правильну поведінку [3, с. 14]. Між ними часто виникають конфлікти, коли кожен відстоює свої права, не

враховуючи прав своїх однолітків. За Ж. Піаже, соціалізація дозволяє дитині подолати власний егоцентризм, оскільки дитина вважає свої уявлення щодо способів розв'язання тієї чи іншої задачі вірними і єдино можливими. Свою власну душевну, духовну організацію дитина сприймає за тотожну цінностям інших людей. Учитель втручається в подібні конфлікти, що виникають, розв'язує їх і привчає дітей до свідомого виконання норм поведінки.

Вплив дитячого середовища на розвиток особистості дітей, засвоєння ними норм поведінки забезпечується також колективною думкою. До 4-5 років діти починають прислухатися до думки однолітків, підкорятися думці більшості, навіть якщо вона суперечить їхнім враженням і знанням, тобто виявляють конформізм. Взагалі конформність у дошкільному віці є перехідним етапом до оволодіння здатністю координувати свої думки. Однак у деяких дітей це закріплюється і може стати негативною рисою особистості.

Кожна дитина займає певне становище в дошкільній групі, що відображається на ставленні до неї однолітків. Найбільшою популярністю, як правило, користуються двоє-троє дітей: з ними хочуть дружити, сидіти поруч у класі, наслідувати їх, охоче виконувати їхні бажання. Майже в кожній групі є діти, з якими вони не спілкуються, не діляться іграшками, не беруть участі в іграх. Решта дітей розташовуються між цими решітками. Відомість дитини залежить від її знань, інтелектуального розвитку, рис поведінки, комунікабельності, зовнішнього вигляду, фізичної сили тощо.

Особливо популярні товариські, доброзичливі, життєрадісні, емоційно та інтелектуально розвинені діти, які вміють придумувати та організовувати ігри, мають певні артистичні здібності, активні на уроках, достатньо самостійні у діях, привабливі зовні [4, с. 12].

Найменш популярними є впевнені, нетовариські або надто соціальні, настирливі, озлоблені діти. Найчастіше вони відстають у розвитку від своїх однолітків, безініціативні, іноді мають дислексію і дефекти зовнішності. Учитель не повинен ігнорувати таких дітей, він має розпізнати та розвинути в них позитивні якості, виробити адекватну самооцінку, підвищити рівень домагань, підвищити статус у системі особистих стосунків.

Педагог повинен виважено ставитися до дітей, які є авторитетними серед однолітків, щоб роль лідера не розвивала в них самодіяльності, зарозумілості та схильності принижувати інших. Педагог повинен знати, завдяки яким якостям діти досягли лідерства, на чому тримається їхній авторитет. Оскільки морально-ціннісні орієнтації таких дітей не завжди відповідають віковим завданням. Іноді дитина займає позицію лідера і прагне нав'язати свою волю іншим, незалежно від інтересів і прав інших дітей. Такі лідери часто мають необмежений вплив на своїх однолітків.

Висновки і перспективи дослідження. У дошкільному віці у дітей складаються складні та різноманітні стосунки з дорослими та однолітками, які сильно впливають на формування їхньої особистості. Спостереження, використання спеціальних методів соціально-педагогічного та психологічного дослідження дозволяють вихователю побачити характер особистісних взаємин дітей у групі, що обумовлює актуальність

продовження даних досліджень. Вивчення цих відносин є передумовою їх цілеспрямованого проектування з метою створення сприятливої соціалізації кожної дитини. Представлене дослідження не вичерпує подальших наукових розвідок з означеної проблеми. Важливою складовою подальшого дослідження є його практична (емпірична) складова.

Література

1. Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету / за ред. О. Л. Музики, Ю. Ю. Дем'янчук. Житомир, 2018. 126 с. URL: <https://core.ac.uk/download/42973659.pdf>.
2. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Випуск 15, книга 2. Кам'янець-подільський : Видавець ПП Звойленко Д. Г., 2018. 528 с.
3. Dale F. H. Early peer relations and their impact on children's development. Encyclopedia on early childhood development. 2018. № 1. P. 11-14.
4. Rukavishnikova E. E. Specific Psychological Characteristics of Interpersonal Relationships in Preschool Children. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 2019. № 233. P. 118-122.

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДЛІТКІВ

Гаморя О. А.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Радул І.Г.*

Постановка проблеми. В час стрімкого технологічного прогресу актуальним залишається питання, як чином ці технології впливають на розвиток когнітивних процесів дитини, а саме на підлітків. Це питання постає серед батьків, вчителів та психологів, які шукають відповідь чи сучасні технології заважають чи навпаки сприяють розвитку когнітивних процесів?

Мета статті: дослідити вплив сучасних технологій на розвиток когнітивних процесів у підлітків.

Аналіз наукових досліджень. Велику увагу вивченню когнітивних процесів, як вагомій складовій інтелектуальній діяльності приділяли такі вчені як: Н. Шумакова, Ж. Піаже, Дж. Брунер та ін. Також великий вклад у розробку та дослідження цієї проблеми внесли такі відомі науковці, як: Л. Веккер, П. Блонський, Л. Виготський, Т. Нікітіна, К. Гроос, Р. Грановська, С. Рубінштейн, Л. Занков, О. Леонтьєв, А. Бен і т.д.

Виклад основного матеріалу. Когнітивні процеси – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності [1]. До

когнітивних процесів зазвичай відносять пам'ять, увага, сприйняття, розуміння, мислення.

Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання. Чуттєве пізнання характеризується тим, що предмети і явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуття людини – її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори і відображуються у мозку. До цієї форми пізнання дійсності належать пізнавальні психічні процеси відчуття та сприймання. Враження, одержані за допомогою відчуттів і сприймань, несуть інформацію про зовнішні ознаки та властивості об'єктів, утворюючи чуттєвий досвід людини. Вищою формою пізнання людиною дійсності є абстрактне пізнання, що відбувається за участю процесів мислення та уяви. У розвиненому вигляді ці пізнавальні процеси властиві тільки людині, яка має свідомість і виявляє психічну активність у діяльності. Істотною особливістю мислення та уяви є опосередкований характер відображення ними дійсності, зумовлений використанням раніше здобутих знань, досвіду, міркуваннями, побудовою гіпотез тощо [1].

Підлітковий вік – це період серйозних змін у житті дитини. Час швидких і значних змін, як фізіологічних, так і соціальних. На цьому етапі розвитку дитина перетворюється на юнака, який може жити самостійно та приймати важливі рішення.

У підлітковому віці важливим психічним новоутворенням є розвиток довільності психічних процесів, що зумовлено вищими вимогами до них з боку навчальної діяльності.

Когнітивний розвиток підлітків характеризується розвитком абстрактного мислення на рівні формальних операцій (згідно із термінологією Ж. Піаже) і використання метакогнітивних навичок (накопичення знань, інтелектуальне опрацювання (збереження, актуалізація) інформації, реалізація складних соціальних сценаріїв тощо) [2].

Таблиця 1

Новоутворення у когнітивній сфері в підлітковому віці

Сприймання	Категоріальні форми сприймання, його інтелектуалізація
Пам'ять	Логічна пам'ять. Інтелектуалізація пам'яті
Увага	Довільна увага. Здатність до розподілу уваги
Мовлення і мислення	Здатність вар'ювати мовлення залежно від стилю спілкування та особистості співрозмовника. Поява сленгу. Теоретико-розмірковуюче, дискурсивне мислення. Абстрактно-логічне мислення. Рефлексивне мислення(предметом уваги і оцінки підлітка стають його власні інтелектуальні операції). Управління своєю когнітивною поведінкою

Але під впливом сучасних технологій поняття про когнітивні процеси дещо змінюються. Так наприклад в кінці 90-х з'явилося таке поняття, як «кліпкове мислення». Носій кліпового мислення (кліпової культури взагалі), на думку М. Антипова, є продуктом цифрової епохи, що адаптований до «інформаційного буму», з певним дефіцитом осмисленості, глибокого розуміння світу та подій, що в ньому відбуваються [3].

Зважаючи на різні підходи в науковій літературі до трактування поняття «кліпкове мислення», ми будемо розглядати його як здатність людини сприймати навколишній світ за допомогою короткого, яскравого посилу, що втілений у форму певного кліпу. Створений таким чином образ реального світу за допомогою уривків різноманітної інформації й осколків вражень (схожого з перемиканням каналів (англ. zapping)) не потребує включення уваги, рефлексії, осмислення, оскільки в умовах надлишку та майже миттєвого оновлення інформації, відсутності часового розриву між нею все побачене та почуте швидко втрачає актуальність і стає застарілим.

Психологи вважають, що кліптовість мислення формується та розвивається на різних рівнях, а саме на:

- когнітивному, коли обробляється, фільтрується, відсіюється зайва інформація та засвоюються лише актуальні дані, що надходять ззовні;
- емоційно-вольовому, коли фіксується увага на інформації, що викликає певні почуття, емоції (як позитивні, так і негативні), впливає на настрій, сприяє виникненню вольових процесів;
- ціннісному, коли інформація, що надходить, має особистісну чи соціально-культурну цінність;
- поведінковому, коли інформація містить методи, способи, результати певних дій, або мотивує до певної поведінки [5].

Основними чинниками, що призвели до появи кліпового мислення, К. Фрумкін вважає такі: прискорення темпів життя, що пов'язане зі збільшенням об'ємів інформації та необхідності її відбору; потреба у збільшенні швидкості надходження найбільш актуальної інформації; зростання різноманітності інформації; збільшення кількості справ та функцій, що одночасно виконує людина; зростання рівня демократичності та діалогічності на різних рівнях соціальної системи [4].

Основними завданнями педагога, які працюють з підлітками, є цілеспрямований розвиток когнітивних процесів, а саме: пам'ять, увага, сприйняття, розуміння, мислення.

В результаті нашого дослідження спрямованого на вивчення ставлення підлітків до сучасних технологій ми отримали такі дані. Більшість підлітків проводять в гаджетах в середньому по 5-6 годин на день, так вони проводять свій вільний час. А в питаннях, що стосувалися використання гаджетів для навчання більшість відповіла, що користується ними для виконання домашнього завдання та часто користуються онлайн ГДЗ.

Дані результати свідчать, що більшість сучасних підлітків, користуються гаджетами для спрощення навчання, що негативно відображається на розвитку їх когнітивних процесів. Для перевірки цього

припущення ми провели методику « Чорно-білі таблиці Шульте» та «Запам'ятай пару». Перша психодіагностична методика спрямована на дослідження уваги, друга методика на виявлення короткотривалої пам'яті. Після обробки результатів виявили, що у більшості підлітків, рівень уваги або середній, або нижче середнього, проте короткотривала пам'ять на високому рівні. Це свідчить про те, що через використання гаджетів увага досліджуваних знижена, проте користування ними має також позитивні сторони, наприклад для покращення короткотривалої пам'яті.

Висновок. В психолого-педагогічній літературі підлітковий вік визначається як перехідний період між дитинством і юністю, що визначає суттєвий зміст і специфіку цього періоду. У підлітків спостерігається покращення розвитку когнітивних процесів. Збільшується обсяг уваги, розвивається теоретико-розмірковуюче, дискурсивне та абстрактно-логічне мислення та відбувається інтелектуалізація пам'яті.

Проте через сучасні технології, ці процеси можуть як сповільнювати свій розвиток, так і прискорювати. Тому, щоб технології йшли лише на користь сучасним підліткам потрібно їх з дитинства навчати правильно користуватися цими технологіями. Важливо не просто обмежувати їх використання дітьми, а навчити, які блага може дати інтернет та гаджети при правильному користуванню. Як вони можуть допомагати, або навпаки шкодити. Щоб надалі процес користування сучасними технологіями лише сприяв розвитку когнітивних процесів сучасних підлітків.

Література

1. Загальна психологія : Підручн. для студ. вищ. навч. закладів / За заг. ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Форум, 2000. 543 с.
2. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ, 2017. 548 с.
3. Антипов М. Клиповое мышление как атрибут техногенного общества. XXI век: Итоги прошлого и проблемы настоящего : научно-методический журнал. 2015. № 06 (28). С. 21–26. URL: http://www.penzgtu.ru/fileadmin/filemounts/filosof/staff/publish/antipov/Antipov__10.pdf (дата звернення : 09.05.2019).
4. Фрумкин К. Клиповое мышление и судьба линейного текста. Топос : литературно-философский журнал. 2010. № 9. URL: <http://www.topos.ru/article/7371> (дата звернення: 09.05.2019).
5. Доука С. Клиповое мышление как феномен информационного общества. Общественные науки и современность. 2013. № 2. С. 169–176. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klipovoemyshlenie-kak-fenomen-sovremennosti-i-egovliyanie-na-voSPIriyatIE-radionovostey> (дата звернення: 08.05.2019).

ГІПЕРАКТИВНІ ДІТИ: ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД

Герина Л.В.,

*студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Однією з проблем розвитку сучасної дитини є синдром гіперактивності, який полягає в нездатності дитини контролювати свою поведінку, моторній гіперактивності, імпульсивності, порушенні уваги. Гіперактивний розлад негативно впливає на всі сфери життя дитини. Статистичні дані свідчать про стрімке зростання кількості таких дітей. З огляду подібної тенденції, перед науковцями постала задача не тільки дослідити феномен гіперактивності, але й обґрунтувати психологічний супровід дітей цієї категорії.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на гіперактивних дітей та їх психологічний супровід.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій засвідчує, що фахівці в галузях психології, педагогіки, медицини досліджують феномен гіперактивності задля комплексного обґрунтування проблеми й віднаходження найбільш оптимальних способів її розв'язання. Серед зарубіжних вчених цією проблемою опікуються А. Крайтон, Р. Барклі, П. Конрад, А. Штраус та інші. На теренах вітчизняної психології дослідженням гіперактивних дітей займаються Л.О. Бадалян, С.Ю. Головин, Л.Т. Журкова, Н.К. Корсакова, В.М. Трошин та інші.

Виклад основного матеріалу. Вперше синдром гіперактивності описали М-Л. Вейкард та О. Кричтон. Протягом XIX сторіччя гіперактивний розлад розглядали як суто медичну проблему, не враховуючи її психологічну складову. З 80-х років XX сторіччя надмірну рухову активність почали зараховувати до самостійних захворювань та класифікувати як синдром дефіциту (порушення) уваги з гіперактивністю (СДУГ).

Отже, перш ніж осмислити гіперактивність у контексті психології, вчені вивчали її з огляду медицини як спадкову патологію, в основі якої лежать мінімальні розлади функції мозку.

Із другої половини XX ст. синдром гіперактивності почав вивчатися з огляду психологічних досліджень. У психологічному словнику гіперактивність трактується як стан, що характеризується спонтанною значною руховою активністю або занепокоєнням, що є надмірним для віку людини. Г. Вейсу ролі ознак гіперактивності розглядає: надмірну активність, дефіцит концентрації уваги, імпульсивність в соціальній поведінці та інтелектуальній діяльності, проблеми у взаєминах з оточенням, порушення

поведінки, труднощі навчання, слабку успішність у школі, низьку самооцінку.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що причини появи гіперактивних дітей недостатньо дослідженні. Найчастіше в ролі останніх розглядаються генетичні чинники. Вагомими є пренатальні, біохімічні та сенсомоторні чинники. Крім вроджених факторів, на становлення гіперактивності впливають і інфекційні хвороби та травми дитини. Отже, в основі гіперактивності лежать мінімальні мозкові дисфункції.

Узагальнюючи погляди науковців, можна констатувати, що в ролі чинників виникнення гіперактивності, слід розглядати: 1) спадковість; 2) здоров'я матері; 3) вагітність та пологи; 4) дефіцит жирних кислот в організмі; 5) навколишнє середовище; 6) дефіцит поживних елементів; 7) родинні стосунки.

П. Бейкер та М. Меданос виділили суттєві ознаки гіперактивних дітей: 1) дефіцит активної уваги, що супроводжується непослідовністю дитини та її неспроможністю довго утримувати увагу; 2) рухове розгальмування-дитина активно рухається, виявляє зовнішні ознаки занепокоєння; 3) імпульсивність-дитина відповідає, не дослухавши запитання, часто перебиває, погано зосереджується на конкретному завданні.

Поруч із дослідженням суттєвих ознак гіперактивних дітей та факторів, що здатні сприяти формуванню гіперактивності, науковці намагаються розробити принципи та напрямки ефективного психологічного супроводу таких дітей.

Аналіз наукових доробок дозволив виділити основні напрямки роботи психолога з гіперактивними дітьми. Перший напрямок передбачає розвиток дефіцитарних функцій: уваги та інших пізнавальних психічних процесів, контролю над поведінкою та рухового контролю. Другий напрямок роботи з гіперактивними дітьми має бути спрямований на відпрацювання конкретних навичок взаємодії з дорослими та однолітками. Третій напрямок спрямовується на корекцію станів гніву.

У ході роботи з гіперактивними дітьми важливо працювати над розвитком соціальних навичок. Йдеться про розвиток співробітництва, комунікації та конструктивних способів вирішення конфліктів. Крім того, необхідно використовувати позитивне підкріплення бажаних форм поведінки.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна визнати, що гіперактивність є складним розладом, який може негативно впливати на становлення особистості дитини. Суттєвими ознаками такого розладу є дефіцит уваги та рухове розгальмування. Основними напрямками психологічного супроводу таких дітей є розвиток психічної сфери та саморегуляції поведінки дитини.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на становлення саморегуляції гіперактивних молодших школярів.

Література

1. Лаврентьева Г.П. Практична психологія для вихователя. Київ: ВІПОЛ, 1993. 38 с.
2. Лютова Е.К., Моница Г. Б. Шпаргалки для взрослых; психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными и аутичными детьми. Москва.: Генезис, 2000. 192 с.
3. Платаш Л. Наукові підходи до вивчення проблеми синдрому дефіциту уваги та гіперактивності. *Молодь та ринок* 2013. №4 (99). С.82-86.
4. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей. Львів: Джерело, 2008. 326 с.
5. Тохтамиш О.М. Психологічний супровід дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з гіперактивністю та дефіцитом уваги. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2010. 214 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ЗАНЯТЬ ПРАКТИЧНИМ ПСИХОЛОГОМ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

*Гетьманенко К. В.,
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І. В.*

Постановка проблеми. Швидкий технічно-економічний розвиток має надзвичайно великий вплив на прогресивний розвиток суспільства. Сфера людської психіки є однією з найтаємничіших галузей у вивченні природи людини, пізнанні її особливостей та закономірностей розвитку особливо, коли щось виходить за рамки загальноприйнятих стандартів. Одним із таких поступів за рамки нормотипового розвитку людини є аутизм, який є цікавою та водночас складною проблемою теоретичного та практичних рівнів. Згідно багатьох досліджень цієї проблеми спостерігається тривожна тенденція щодо зростання кількості дітей із поведінковими відхиленнями, зокрема з РАС.

Досвід європейських країн показує нам що, за умови вчасного діагностування та своєчасної організації і надання корекційної допомоги, діти з РАС досягають значних успіхів у соціалізації та навчанні.

В нашій країні кількість спеціалістів які працюють з цією нозологією за останні роки зростає. Проблема розробки методологічних, методичних та організаційних питань щодо впровадження в освітній процес та соціалізацію дітей з аутизмом є вкрай актуальною.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу джерел та практичних кейсів щодо встановлення та висвітлення специфіки роботи практичного психолога з дітьми, яким діагностовано розлади аутичного спектру.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблему аутистичних розладів досліджували в медичній, психологічній і педагогічній літературі. Вперше проблему почали вивчати за кордоном Н. Asperger, L. Bender, M. Bristol, В. Hermelin, L. Kanneretc. В Україні цією проблемою аутизму займаються такі науковці і практики як Т. Ілляшенко, С. Конопляста, К. Островська, М. Рождественська, М. Химко, Д. Шульженко, В.Тарасун, Г. Хромова, А.Чуприков та інші. Підходи до висвітлення питань аутизму змінювались разом із можливостями ефективною його діагностики, дослідженням змін, які відбувались у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Законодавством України гарантовано право осіб з особливими освітніми потребами на освіту. З метою реалізації цього права в Україні було створено Інклюзивно-ресурсні центри для дітей з особливими освітніми потребами. Одним із завдань установи є надання психолого-педагогічних та корекційно – розвиткових послуг.

На базі установи працюють такі фахівці як: дефектологи, логопеди, реабілітологи та практичні психологи. Розглянемо більш детально специфіку роботи психолога з дітьми у яких діагностовано аутизм.

За статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у однієї дитини з 160 діагностують розлад аутистичного спектру.

Аутизм – це комплексне порушення розвитку, для якого властиві різноманітні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг [1, с.24]. За міжнародними класифікаторами хвороб (МКХ-10, 1994, 1995) дитячий аутизм відноситься до первазивних (загальних) порушень розвитку та являє собою аномальну форму психічного розвитку дитини, характеризується порушенням контакту з оточуючими, відсутністю потреби у спілкуванні, стереотипністю діяльності та замкнутістю.

Завідувач відділення дитячої нейропсихіатрії педіатричної лікарні Bambino Gesu в Римі Стефано Вікарі вказує і свою статистику клінічного дитячого психіатра, а саме: одна дитина із 68, при цьому хлопчиків більше у чотири рази [2, с. 8].

За статистичними даними Центру психічного здоров'я при Міністерстві охорони здоров'я України у період з 2013 по 2017 р. кількість зафіксованих випадків аутизму в Україні зросла вдвічі [2, с. 26].

На основі опрацьованої нами літератури можна стверджувати що, виникнення РАС пов'язано з детермінованими порушеннями нейронного розвитку, а загострення чи негативний вплив спричиняють додаткові фактори оточуючого середовища, що призводить до стрімкого зростання захворюваності та підвищення показників хвороби.

Найхарактернішою ознакою дітей з аутизмом є брак соціальних якостей: відсутність цікавості до інших людей, уникнення їхньої уваги, присутності поряд, невміння спілкуватися (вербальним, або невербальним

чином), несформованість здатності до відгуку, діалогу та ініціювання контакту; вибіркковість сприймання навколишнього світу (гіперфокус уваги) [3, с. 4].

Організація своєчасної корекційної роботи дітям з розладами аутистичного спектру та їх родинам є невідкладною медичною, психолого-педагогічною та соціальною проблемою. Допомога дітям з аутизмом полягає у створенні нових можливостей реалізуватись їм у даному суспільстві з подальшою адаптацією та інтеграцією у соціум. Завданням практичного психолога інклюзивно-ресурсного центру є корекційно-розвиткова робота, спрямування якої полягає у підвищенні особистісного, пізнавального та соціального статусу особи. На сьогоднішній день в Україні фахівцями психолого-педагогічного профілю розроблені програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку, які рекомендовані МОН: Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» (Т. В. Скрипник); Програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом (Д. І. Шульженко).

Психологічна корекція має на меті послаблення динаміки проявів аутизму та посилення комунікативних, когнітивних та регулятивних механізмів особистісного розвитку аутичної дитини. Для розбудови послідовної корекційної роботи необхідно застосовувати методики, які дають багатий матеріал щодо особливостей психомоторного, соціального і пізнавального розвитку дитини. Перед початком корекційної роботи потрібно обов'язково дотримуватись загальних рекомендацій: аутичним дітям демонструвати безпідставність їхніх страхів; розвивати вміння співпереживати іншій людині, розпізнавати її емоційний стан і адекватно висловлювати свої почуття; важливо переключати дітей на продуктивні види діяльності, відходити від стереотипних дій, поступово вводячи елементи новизни; розвивати пластику рухів [4, с. 4].

Корекційна робота направлена, головним чином, на розвиток емоційного контакту і взаємодію з дорослим і з середовищем, афективний розвиток, формування внутрішніх адаптивних механізмів поведінки, а це, у свою чергу, підвищує загальне соціальне пристосування аутичної дитини, що є головним і дуже важливим в роботі логопедів, дефектологів, психологів та інших фахівців навчальних закладів, що стикаються з такими дітьми, а також їх батьків.

На перших етапах роботи з аутичними дітьми рекомендується пропонувати ігри з чіткою послідовністю дій і чіткими правилами, а не сюжетно-рольові, де необхідне діалогове мовлення. Для закріплення навичок кожену гру потрібно програвати не один десяток разів. Під час гри дорослий повинен постійно проговорювати свої дії та дії дитини, чітко позначаючи словами усе, що відбувається з ними. Аутичні діти з задоволенням складають мозаїки, пазли і головоломки, розкласти олівці за кольором, кубики за розмірами, шаблони за формою. Для розвитку тактильного, зорово-тактильного, кінестетичного сприйняття можна використовувати різні ігри («Вгадай предмет», «Чарівний мішечок»).

На думку Т. Скрипник серед найбільш визнаних, є такі корекційні підходи для дітей з порушеннями аутичного спектру: прикладний аналіз поведінки (Applied Behavior Analysis, АВА); структуроване навчання ТЕАССН (Treatment and Education for Autistic and related Communication handicapped Children); сенсорна інтеграція, розвиток міжособистісних стосунків (Relationship Development Intervention, RDI); холдінг-терапія; метод «Son-Rise»; середовищний підхід (І. Ю. Захарова); нейропсихологічний підхід; методи альтернативної та підтримувальної комунікації; музикою арт-терапія; метод ТОМАТИС; кінезотерапія; терапія за допомогою тварин (анімалотерапія) [4, с.16].

Варто приділити увагу організації занять і робочого місця дитини. Навчальний матеріал потрібно класти зліва від дитини, виконане завдання – праворуч. Щоб допомогти дитині орієнтуватися на робочому місці, бажано зробити розмітку на столі.

Тілесний контакт, а також вправи на розслаблення сприятимуть зниженню рівня тривожності дитини. Можна використовувати з цією метою пальчикові ігри. Корекційна робота з аутичною дитиною, як правило, вимагає великих емоційних витрат і носить довгостроковий характер.

Висновки і перспективи дослідження. Результати дослідження проблеми аутизму показали, що кількість дітей з аутизмом зростає у геометричній прогресії, проблема психологічної корекції та соціалізації розвитку осіб з особливими освітніми потребами потребує пошуку і розробці нових форм і методів роботи. Завдяки ранній діагностиці і психолого-педагогічній підтримці можна адаптувати дитину до життя в суспільстві, навчити справлятися з власними страхами, контролювати емоції і поведінку. Незважаючи на велику чисельність корекційних засобів, які існують для допомоги дітям з аутизмом, на жаль немає опрацьованої системи та загально визначеного алгоритму дій при побудові корекційно-розвиткових занять. Корекційні технології сприяють ефективній корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом та позитивно впливають на процес їхньої соціалізації та адаптації до суспільства.

Література

1. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: монографія. Київ: Фенікс, 2010. 373с.
2. Стефано В. У нас дитина з аутизмом. Допомога сім'ям з аутизмом. Практичні рекомендації для батьків і педагогів. Харків: Видавництво «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2019. 112с.
3. Синьов В., Шульженко Д. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ: 2012. № 21. 256 с.
4. Скрипник Т.В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. К.: "Гнозис", 2013. 60 с.

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ ЮНАКА

Гоголь А. В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Тривожність є невід'ємною частиною життєвого досвіду, особливо протягом періоду підліткового віку. Вона виникає як реакція на невизначеність, загрозу або невідомість, веде до підвищеної нервової активності і може впливати на поведінку та емоційний стан. Однак в певних ситуаціях тривожність може виявлятися вираженою та постійною, спричиняючи відчуття дискомфорту, страху та стресу, які можуть негативно впливати на саморозвиток юнака. З одного боку, тривожність може діяти як каталізатор для саморозвитку, спонукаючи особу до пошуку нових способів адаптації та вдосконалення. З іншого боку, тривожність може стати перешкодою для особистісного росту, оскільки вона може обмежувати спроможність індивіда встановлювати соціальні контакти, ризикувати та випробовувати нові можливості [6, с. 82].

У цьому контексті проблематика нашого дослідження полягає в розумінні ролі тривожності в процесі саморозвитку юнака: як тривожність впливає на процес саморозвитку; чи є вона заважаючим фактором, або вона може служити стимулюючою силою для зростання та особистісного розвитку та які механізми є в розпорядженні юнака, щоб керувати своєю тривожністю та сприяти своєму саморозвитку. Ці запитання становлять основу нашого дослідження. Визначення цих аспектів є важливим кроком у виробленні ефективних стратегій та інструментів, які допоможуть підліткам керувати своєю тривогою тривожністю та активно просуватися на шляху до саморозвитку. Особливо актуальними стають ці питання в контексті сучасного соціуму, де тривожність серед юнаків набуває епідемічних масштабів. Нові соціальні, технологічні та економічні виклики, з якими зіштовхується молодь, стають джерелом високого рівня тривожності [9]. При цьому, багато аспектів тривожності як детермінанта саморозвитку юнака залишаються недостатньо вивченими. Наприклад, не завжди зрозуміло, в який спосіб тривожність впливає на мотивацію до саморозвитку, на вибір життєвого шляху, на формування соціальних зв'язків і т.д. Також важливим є пошук ефективних стратегій подолання тривожності та підвищення психологічної стійкості юнака. Особливий інтерес представляє вивчення ролі сім'ї, школи та інших соціальних інститутів в процесі подолання тривожності та сприяння саморозвитку юнака.

Мета статті: вивчення тривожності як детермінанти саморозвитку юнака, виявленні її впливу на особистісний розвиток та визначенні можливих напрямів подолання тривожності.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Останнім часом важливим є аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій, проте відсутній глибокий аналіз щодо детермінант тривожності. Питання, які пов'язані з адресацією проблеми тривожності, вивчалися вченими як в Україні, так і за її межами. Серед них - видатні науковці такі як К. Еріксон, У. Морган, Ю.В. Пахомов, Ю. Ханін, Г. Айзенк, Б. Вяткін, Ч. Спілбергер, Н. Махоні, Е. Соколов, Е.Г. Ейдемільер, А.І. Захаров [2], З. Фрейд [11]. Період ранньої юності представляє собою піковий момент формування ідентичності, при якому потреби особистості ясно відображаються в часі і відносяться до майбутнього. У цей вік відбувається структурування базового розуміння «плину життя», що створює зв'язки між минулим, сучасним та майбутнім, а також формується ставлення особи до своєї далекої життєвої перспективи (М. Й.Боришевський, М. М.Заброцький, І. С.Кон, Л. В.Сохань).

Виклад основного матеріалу. Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, а й порушує функціональні можливості психіки – занижена самооцінка, низький рівень навчальності в силу ригідності мислення, відсутності креативу уяви, продуктивності пам'яті – відбувається деструкція і гальмування розвитку особистості. Тривожність, як детермінанта особистісного саморозвитку юнака, є надзвичайно важливим аспектом у психології. Тривожність може відігравати роль в якості двигуна, який стимулює юнака до самопізнання та саморозвитку, але також може стати перешкодою, яка заважає нормальному розвитку [1, с. 63]:

1. Тривожність як стимулюючий фактор. Часто тривожність може виступати як каталізатор для особистісного росту. Вона може стимулювати юнака вдосконалювати власні навички, навчатися справлятися зі стресом та знаходити нові стратегії для вирішення проблем. Внаслідок цього, юнак може стати більш стійким до стресу, більш адаптивним та навчитися краще розуміти власні емоції.

2. Тривожність як перешкода. Проте, якщо тривожність стає хронічною або неконтрольованою, вона може стати значною перешкодою для особистісного саморозвитку. Занадто високий рівень тривожності може призвести до уникнення ситуацій, які викликають страх, а це, у свою чергу, може обмежити можливості для навчання та розвитку.

Тому, для забезпечення найбільшого особистісного росту, важливо вчасно виявляти та регулювати рівень тривожності. Психологічна підтримка та терапія можуть бути дуже корисними інструментами для навчання юнаків справлятися з тривожністю. Допомога в оволодінні навичками релаксації, медитації, та когнітивно-поведінкової терапії може допомогти юнакам краще розуміти та контролювати свою тривожність [7, с. 114].

Також важливо враховувати соціальні та культурні фактори, які можуть впливати на рівень тривожності юнака. Наприклад, соціальний тиск щодо успішності в навчанні, високі стандарти успіху, стрес у школі або дома,

відносини з однолітками – все це може підвищити рівень тривожності. Ще одним важливим аспектом є підтримка самостійності юнака. Часто, юнаки можуть відчувати тривожність, пов'язану з необхідністю приймати самостійні рішення та брати на себе відповідальність за своє життя. Надання юнакам можливості приймати власні рішення, навіть якщо вони можуть призвести до помилок, може допомогти їм вчасно розвивати навички самостійності та справлятися з тривожністю, пов'язаною з незалежністю [11].

Тривожність, як детермінанта особистісного саморозвитку юнака, також може впливати на його психологічне благополуччя та загальну якість життя. Тому важливо включити стратегії розуміння та справляння з тривожністю в рамках загального плану особистісного розвитку юнака [7, с. 114].

Загалом, важливо пам'ятати, що тривожність – це не лише потенційна перешкода, але і можливість для росту та розвитку. З правильною підтримкою та ресурсами, юнаки можуть використовувати свою тривожність як каталізатор для особистісного росту та самовдосконалення. Вона може бути також важливим індикатором для виявлення наявності потенційних проблем у юнака, таких як депресія, посттравматичний стресовий розлад або навіть хронічні фізичні захворювання. Використовуючи різні психологічні інструменти та методики, спеціалісти можуть оцінити рівень тривожності у юнака і визначити потребу в подальшій допомозі або лікуванні [8]. Крім того, роль тривожності в особистісному саморозвитку юнака може бути інтерпретована з точки зору теорії позитивної дезінтеграції Домбровського [3, с. 116]. Згідно з цією теорією, тривожність може стимулювати процес «дезінтеграції», який, в свою чергу, сприяє більш глибокому самопізнанню та саморозвитку. На практиці важливо використовувати індивідуальний підхід до кожного юнака, зважаючи на його власний досвід, силу і слабкості, а також особливі потреби. Заохочувати юнака до рефлексії над своїми емоціями, допомагати йому знаходити здорові способи впорядкувати свої думки та почуття, може бути дуже корисним для його особистісного розвитку [9].

Загалом, тривожність важлива для особистісного саморозвитку юнака і може впливати на різні аспекти його життя. Використання тривожності як стимулюючого фактора може бути дуже корисним для юнака, якщо вона регулюється та контролюється належним чином.

Висновки і перспективи дослідження. На основі розглянутого матеріалу можна зробити декілька ключових висновків.

1. Тривожність може бути важливою детермінантою особистісного саморозвитку юнака, впливаючи на їх емоційний, соціальний та психологічний стан.

2. На цю тривожність можуть впливати різні фактори, включаючи внутрішні потреби, соціальне оточення та культурні вимоги.

3. Подолання тривожності може стати інструментом особистісного росту, якщо юнаку надані відповідні ресурси та підтримка.

Що стосується перспектив подальших досліджень, вони можуть включати глибокий аналіз інших потенційних детермінант особистісного розвитку юнака. Може бути корисним дослідити, яким чином інші емоційні стани, такі як сум, гнів або радість, можуть впливати на саморозвиток. Крім того, було б цікаво дослідити вплив різних методів подолання тривожності на особистісний розвиток юнака. Крім того, можливо розширити дослідження на інші вікові групи, щоб дізнатися, чи є зміни в ролі тривожності як детермінанти особистісного саморозвитку в різних етапах життя. Тому **перспективи подальших** пошуків є емпіричне вивчення тривожності як детермінант особистісного саморозвитку юнака.

Література

1. Єгорова Є.В. Психокорекція тривожності як умова розвитку творчого потенціалу особистості учня. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів*. Київ. 2006. Ч.3. С.61-66.
2. Захаров А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка. 3-е изд., испр. СПб. Союз, 1997. 234 с.
3. Кондратюк С. М. Теоретичне обґрунтування механізмів психологічного захисту особистості. С. М. Кондратюк, Л. А. Сердечна. *Зб. наук. праць ХІСТ Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 115-118.
4. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник. Київ : Ніка-Центр, 2009. 576 с.
5. Кравцова В. Емоційна чутливість як чинник зниження рівня тривожності. *Вісник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. 2(57), С. 20-26.
6. Михальська Ю. А. Особливості механізмів психологічного захисту особистості. Ю. А. Михальська, С. О. Ренке. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 417-427.
7. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Психологія. Ужгород. Видавничий дім «Гельветика»*. 2021. Випуск 4. С. 113-117.
8. Сучасна психологія: теорія і практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2015. 112 с.
9. Психологія ранньої і зрілої юності. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/3156/97/> (дата звернення: 02.06.2023).
10. Шевирьова І. Г. Стратегії, зміст і технології особистісно-орієнтованого навчання. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції. Зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук.-практ. конф.* Київ. Вид-во Європейського університету. 2015. Т. 2. С. 63-66.

11. Фрейд З. Гальмування, симптом і тривога. Зібрання творів. 1940–1942, Т. 14, 35 с.

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Голобородько А.С.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

імені Володимира Винниченка

*Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Однією із сучасних тенденцій розвитку української держави є реформування освітнього процесу у вищих навчальних закладах, в основу якого покладена задача створення сприятливих умов для формування конкурентоздатних фахівців. Успішна реалізація означеної задачі можлива за умови формування професійних компетентностей у студентів під час освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на сутність феномену професійної компетентності та шляхів її формування під час навчання у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що вивченням професійної компетентності у студентів займалися І.А. Зимня, М.Д. Ільсова, А.К. Маркова та інші. Серед українських психологів цією проблемою опікуються С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.В. Чепелева та інші.

На думку вчених формування професійної компетентності може відбуватися двома шляхами: як керований процес з боку викладачів під час освітнього процесу студентів у вищих навчальних закладах та як процес залучення молодих фахівців до безпосереднього виконання ними професійних функцій. Безумовно, перший шлях формування професійної компетентності є більш продуктивним.

Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що проблемою дослідження процесу формування професійної компетентності у майбутніх учителів початкових класів займаються А.М. Богуш, О.І. Ляшенко, Т.М. Сорочан, С.О. Сисоєва та інші.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Узагальнюючи наукові доробки, об'єктом дослідження яких є професійна компетентність, можна стверджувати, що в психології існує багато поглядів на сутність цього феномену. Так, О.А. Петров під професійною компетентністю розуміє сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності та вміння аналізувати й використовувати інформацію, передбачати наслідки професійної діяльності [5, с. 6-10].

А.К. Маркова під професійною компетентністю вчителя розуміє сукупність особистісних якостей, що дозволяють успішно розв'язувати завдання, які пов'язані з процесом навчання та виховання учнів [3, с. 33].

В.В. Синенко трактує поняття «професійна компетентність вчителя» як інтеграційну систему професійно важливих знань, умінь і навичок педагога, його особистісних якостей, що впливають на рівень вихованості й освіченості учнів [1, с. 49].

С.В. Іванова відзначає, що професійну компетентність фахівця слід розглядати, як систему внутрішньої мотивації, знань, умінь, і навичок, особистісних якостей, що лежать в основі ефективної професійної діяльності [2, с. 110].

Ґрунтовний аналіз сутності професійної компетентності вчителя запропонував В.В. Синенко, який наголошує на необхідності розрізняти професійну підготовку фахівця та його професійну компетентність. Якщо перше поняття демонструє процес оволодіння студентами професійно важливих знань, умінь та навичок, то друге розглядається як бажаний результат освітнього процесу.

Узагальнюючи погляди науковців, можна визначити основні компоненти професійної компетентності вчителя: 1) інформаційна компетентність, що передбачає володіння інформаційними технологіями та вміння опрацьовувати інформацію з різних наукових джерел та використовувати її під час освітнього процесу; 2) комунікативна, що включає вміння фахівця налагоджувати діалогічне комунікативне поле та розуміти навколишніх; 3) професійна компетентність, яка складається з вміння працювати, ухвалювати рішення, отримувати результат та нести за нього відповідальність; 4) автономізація здатність особистості до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності; 5) моральна компетентність, що включає готовність та спроможність фахівця жити у відповідності до правил та норм моралі; 6) психологічна компетентність, що передбачає вміння успішно взаємодіяти з навколишніми; 7) до складу предметної компетентності входять: володіння ефективними засобами навчання, сукупність знань, умінь і навичок з певного предмету, вміння стимулювати активність учнів, керувати їх темпом навчальної діяльності та розвитком пізнавальних психічних процесів; 8) соціальна компетентність - це вміння жити та працювати з навколишніми; 9) особистісні якості вчителя - доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність [4].

Ефективним способом формування професійної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів є залучення їх до освітнього процесу, який ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході, методологічні основи якого були розроблені І.Д. Бехом.

Навчаючись у вищому навчальному закладі, майбутні фахівці не тільки усвідомлюють професійно важливі знання, вміння та навички, але й набувають практичний досвід під час розв'язування проблемних завдань на практичних заняттях, залучення до безперервної та виробничої практик,

наукової роботи. За такої умови спостерігається використання усвідомленої системи знань, умінь та навичок на практиці, усвідомлення їх важливості для успішного виконання майбутньої професійної діяльності. Йдеться про професійну ідентифікацію майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що професійна компетентність розуміється як цілісна система, яка передбачає усвідомлення професійно важливих знань, умінь та навичок, що лежать в основі успішного виконання професійної діяльності. Цілеспрямоване формування такої компетентності може відбуватися під час навчання у вищих навчальних закладах.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці програми експериментального дослідження рівня сформованості професійної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів.

Література:

1. Ваколя Т.І. До проблеми професійної компетентності вчителя початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соціальна робота”*. 2017. № 34. 49 с.

2. Іванова С.В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. *Вісник Житомирського державного університету ім. Франка І.Я.* 2008. № 42. 110 с.

3. Маркова А.К. Психологія професіоналізму. М.: Міжнародний гуманітарний фонд “Знання”.1996. 33 с.

4. Пелагейченко В.О. Ключові компоненти компетентності вчителя. Режим доступу: URI: <https://osvita.ua/school/method/9170/>.

5. Петров О.А. Професійна компетентність: понятійно-термінологічні проблеми. *Вісник вищої школи*. 2004. № 10. 6–10 с.

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ШОВІНІЗМУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ НАЦІЇ

Голубєва О.С.,

*студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І. В.*

Постановка проблеми. Шовінізм (фр. chauvinisme, в англ. версії — джингоїзм) — найодіозніша форма націоналізму, пропагування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації,

поширення ідей національної переваги, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

Цей термін з'явився 1831 року у Франції — в комедії братів І. і Т. Коньяр «Триколірна кокарда», одним із героїв якої був агресивний новобранець Ніколя Шовен де Рошфор. Вважається, що прообразом цього персонажа була реальна особа — ветеран наполеонівських війн Ніколя Шовен (N. Chauvin), вихований у дусі поклоніння імператору — творцю «величі» Франції. Словом це «шовінізм» прийнято позначати різноманітні прояви націоналістичного екстремізму [2, с. 418].

Шовінізм може виникнути в будь-якій країні, у будь-якої нації, незалежно від рівня її культурного, економічного чи політичного розвитку. У вікторіанській Англії виник власний варіант шовінізму — «джингоїзм», у Сполучених Штатах Америки — ідея «стовідсоткового американця», під час Першої світової війни країни Європи поглинула хвиля шовінізму на рівні державної політики. Відомий також так званий «великодержавний» російський шовінізм. Прикладом шовіністичної психопатії став такий випадок: у листопаді 1975 року 45-річний японський письменник, один із реальних претендентів на літературну Нобелівську премію Юкіо Місіма заподіяв собі характері для того, щоб продемонструвати свою відданість батьківщині.

Мета статті: розкрити поняття шовінізму, його значення у функціонуванні нації. Визначити шляхи подолання. Виявити актуальність проблеми шовінізму та його прояви в Російській суспільно-політичній думці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Російські вчені-шовіністи, зокрема М. Погодін, намагалися «науково», «історично» й лінгвістично обґрунтувати колоніальну політику царизму щодо України, який, порушивши Переяславський договір 1654 р., ліквідував українську державність і запровадив кріпацтво в найжорстокіших формах, переслідував українську мову, культуру, духовність, посилив національний і соціальний гніт українського народу. Проти «теорії» М. Погодіна гостро виступив Т. Шевченко. У своєму творі «Стоїть в селі Суботові» (1845) він засуджував колоніальну політику царизму у ставленні до українського народу, захищав його гідність, історичну справедливість.

Велика заслуга у спростуванні шовіністичних «теорій» та їх відгомонів у літературі, в доказі їх цілковитої антинауковості належить першому ректорові Київського університету ім. Св. Володимира М. Максимовичу, який у 1856–1857 рр. опублікував «Філологічні листи до М. Погодіна», «Листи-відповіді Погодіну», «Нові листи до М. Погодіна про давність української мови». Після виступів М. Максимовича «гіпотезу» М. Погодіна на історичному ґрунті було повністю відкинуто. Шовіністична ідеологія і політика націонал-більшовизму, що утвердилася в СРСР у 30-х роках ХХ ст., стала прямим продовженням, хоч і в іншому вигляді, імперсько-шовіністичної ідеї «единой и неделимой России».

Як стверджував В. Винниченко, в цих умовах розвинулося достеменне відчуття страху, жаху, загнаності, незахищеності від всепроникаючої сили

впливу і контролю тоталітарної системи, страху, що руйнував найміцніші захисні мури людського «Я», будовані тисячоліттями субстанційні структури людської особистості: любов, родинну прив'язаність, святість материнства, батьківства, доброту, довір'я, милосердя. Утворився своєрідний пересічний тип імперської людини [1, с.832].

Виклад основного матеріалу. Шовінізм — це певна форма неприйняття або нетерпимості стосовно людей, які належать до іншої етнічної групи або розділяють іншу ідею. Певною мірою, шовінізм охоплює різні форми расизму, ксенофобії, сексизму та інших видів нетерпимості. Останнім часом, даний термін став широко використовуватися у контексті «Великодержавного шовінізму» або «Російського шовінізму» для опису політичних дій та поглядів представників (*громадян*) Російської Федерації.

Великодержавний шовінізм – це певного роду ідеологія та система політичних поглядів, яка базується на ідеї того, що одна панівна (*титульна*) нація, є більш важливою за інші, у багатонаціональній державі. Особливо сильно, Великодержавний шовінізм проявляється у державах, які раніше були імперіями, та де ще досі живе дух імперіалізму. Простими словами, це значить, що великодержавні шовіністи, вважають, що всі колишні колонії які були під владою імперії, і досі належать їм [2, с. 418].

Характерними психологічними особливостями шовінізму є:

1. Тунельне мислення.
2. Емоційна прихильність.
3. Оборона території.
4. Відсутність логічних міркувань.
5. Ностальгія за минулим.
6. Перевага родоплемінних ідей.
7. Перевага територіальних інстинктів.

У російській суспільно-політичній та історичній думці й літературі термін «шовінізм» набуває поширення у 50–60-х роках XIX ст. У суспільно-політичних та наукових колах Російської імперії, що направляли й підтримували офіційну політику уряду щодо «іногородців», термінами «шовінізм» і «шовініст» таврували всіх, у т.ч. і «націоналістів» – людей, які любили свій народ, мову й культуру та вимагали припинення національних утисків підневільних народів.

Колоніальна політика царизму використовувала для ідеологічного забезпечення своєї національної політики міф про т. зв. «триєдиний російський народ», «єдину і неділиму Росію», «православ'я, самодержавство та народність». До українців, які боролися за задоволення своїх національно-культурних потреб, а пізніше за створення власної держави, застосовували ярлики «мазепинці», «сепаратисти», «хохломани» тощо.

В офіційній ідеології Московського князівства, а потім Російської імперії пануючою була ідея «общерусскости» – ідея існування одного народу – «русского» – з акцентом на те, що українського народу як самобутнього взагалі не було й немає. Ця концепція позбавляла український народ права на давньоруську спадщину. У ній зазначалося, що народ, який жив у Києві і

суміжних князівствах, був фізично знищений монголо-татарами, а на його місце прийшли вихідці з польських земель, які змішалися з берендеями і половцями. Так, мовляв, і виникла українська нація. Одночасно все робилося для того, щоб нав'язати українцям російську мову, психологію, мораль, російську ментальність, позбавити таким чином народ національної самосвідомості, мови, культури, традицій [1, с.697-698].

Й. Сталін намагався протиставити російський народ усім іншим народам країни, оголосивши його «найвидатнішою нацією з усіх націй, що входили до СРСР». У своєму запеклому національному нігілізмі він намагався опертися на авторитет російського народу, зробити його засобом своїх маніпуляцій та посередником у здійсненні державної політики на національних територіях на засадах імперського шовінізму.

Відбувалося повне ігнорування права народів на територію свого розселення, привласнення цього права все тим же центром, який в ім'я своїх тоталітарних імперських інтересів узурпував владу над народами з тисячолітньою культурою, багатою природою, державницькими традиціями. Йшов процес денаціоналізації, який полягав у нехтуванні національних особливостей, національної культури і створенні якоїсь наднаціональної спільноти – радянського народу. Всі народи «неоімперії» мали відмовитися від своєї власної історії, віри, традицій, звичаїв, а дехто позбавився і своєї писемності, яка була замінена російською абеткою [3, с.692].

Подолання стереотипів шовіністичного мислення для деяких народів стало досить тривалим процесом. У німців – це страшна поразка у Другій світовій війні і післявоєнна розруха, процес демілітаризації й денацифікації, демократизація суспільства й мирне добросусідське співжиття з іншими європейськими народами. Подібні процеси, тільки зі своїми національними особливостями, відбувалися в післявоєнній Японії. У сербів – це розпад Югославської Федерації на початку 90-х років ХХ ст., крах великодержавницьких планів створення Великої Сербії, і, що найприкріше, втрата через позицію західних держав і США Косова – сербської державності.

Висновки і перспективи дослідження: Шляхами подолання шовіністичних настроїв є, насамперед, правильна національна політика багатонаціональних держав, яка враховує й захищає інтереси всіх націй і національних меншин, пошук найбільш ефективних шляхів виходу з економічної, політичної й духовної кризи суспільства; повага до прав людини і демократії. Основою цивілізаційного поступу й розвитку людства є співіснування націй, взаємоповага їх одна до одної, до культурних та моральних цінностей, до права людей і народів на власний вибір суспільного устрою і форм життєдіяльності.

Література

1. Панченко П. П. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ, 1996. 942 с.

2. Литвин В. М. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник Київ, 2002. 418 с.

3. Етнопсихологія : навч. посібн. для студентів спеціальності «Початкова освіта. Практична психологія». Автор-упорядник О.П. Цюняк. Івано-Франківськ : ЯРИНА, 2017. 132 с.

ПРОЦЕС РОЗЛУЧЕННЯ ТА ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ ПОДРУЖНІХ ВЗАЄМИН У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Гончаренко К.В.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Галушко Л. Я.***

Постановка проблеми. Події, що відбуваються у сьогоденні, загострюють проблему кризи. Це призводить до розпаду та дестабілізації у подружніх стосунках внаслідок зовнішніх та внутрішніх чинників. Наразі Україна перебуває у європейських лідерах за кількістю розлучень, що, безумовно, впливає на формування здорової нації. Розпад шлюбів – не проблема однієї родини, а виклик для всього світу, особливо у період ранньої дорослості.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному аналізі змісту категорії «розлучення» та вияві специфіки процесу розлучення і дестабілізації подружніх взаємин.

Аналіз результатів наукових досліджень акцентує щодо посилення уваги дослідників до визначеної нами проблеми. Науковим пізнанням розлучення як показником «деградації» інституту шлюбу займалися В. А. Борисова та О. І. Антонов [1, с.53]; сімейною структурою, сімейною владою та лідерством: С. І. Голод, Т. І. Антонов, В. Сатир; подружніми конфліктами (Кратохвіл, Н. В. Малярова, В. А. Сміхов В. А. Сисенко) [5, с.79]; задоволеністю шлюбом Є. Альошина, С. І. Голод; подружньою сумісністю Ю. Н. Олійник, Т. М. Трапезнікова та благополучністю шлюбу Л. Б. Шнейдер [6, с.145]. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень проблема продовжує потребувати постійної уваги з боку науковців задля її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Період ранньої дорослості можна вважати чутливим для створення сім'ї. Але не всім шлюбом створеним у цей віковий період вдається зберегтися. Це пов'язано з низкою криз, які становлять загрозу для подружжя через можливі деструктивні наслідки через які шлюби можуть перейти до процесу розлучення.

Дослідники мають різні погляди щодо визначення категорії «розлучення». Зокрема, деякі вважають, що розпад шлюбно-сімейних стосунків – це криза шлюбу як соціального інституту і навіть його зникнення, інші сприймають це явище як невід'ємний атрибут подружніх взаємин.

Вивчаючи негативний характер подружніх стосунків В. П. Левкович та О. Є. Зуськова виокремили п'ять груп найбільш значущих для сумісного життя подружжя потреб, які впливають на задоволеність шлюбом, як-от: потреба кожного з подружжя виконувати певну роль в родині; потреба подружжя в спілкуванні один з одним та з друзями; пізнавальні потреби подружжя; матеріальні потреби; потреби в захисті власної «Я-концепції» [2, с.42-47].

За стресогенністю розлучення займає одне з перших місць серед важких життєвих подій. Результатом розлучення та розпаду сім'ї стає формування неповної сім'ї, переважно материнського типу [4, с. 6].

Факторами, які можуть сприяти ймовірності дестабілізації подружніх взаємин у період ранньої дорослості є: розпад шлюбу у батьків одного з подружжя; занадто ранній або пізній вік вступу у шлюб; відсутність окремого житла; нерівність соціального статусу, освіти; вимушені подружні стосунки на відстані; ідеалізація одного з подружжя; безплідність одного з подружжя; небажання одного з партнерів мати дітей; дошлюбна вагітність; небажана вагітність; психофізіологічна, і зокрема сексуальна, несумісність [3, с. 68].

Необхідно зазначити, що причинами розлучення на індивідуальному рівні є відсутність зобов'язань один перед одним; зради; підвищена конфліктність у родині; матеріальні проблеми; релігійні відмінності; залежності та домашнє насильство.

Безумовно, рішення розірвати шлюб – важливе, й впливає не тільки на демографічний стан та шлюбну поведінку в країні, але й на кожного з подружжя. Як тільки подружня пара вирішить розлучитися, вони, ймовірно, переживуть етапи горя. У своїй книзі «Про смерть і вмирання» Е.Кюблер-Росс [7, с. 34] написала про ці етапи. Це: заперечення та ізоляція, гнів, торг, депресія та прийняття.

Немає двох людей, які проживають розлучення однаково за відчуттями. Але й немає необхідності проходити кожен перелічений етап. У сприйнятті розлучення відсутній конкретний порядок. Вплив розлучення та дестабілізації на кожного індивіда – це досвід, перебіг якого неможливо передбачити. Те, як це сприймається на індивідуальному рівні, може сильно відрізнятись залежно від конкретної ситуації, особистості та її життєвого шляху.

Однією з домінуючих теорій щодо адаптації до розлучення є модель пристосування до стресу. Вона постулює, що процес припинення шлюбу є безперервним, і розпочинається ще тоді, коли партнери живуть разом. Повністю розірвавши стосунки пара продовжує відчувати стрес. Ця теорія містить два пояснення того, як люди сприймають свій досвід. Зокрема,

частина людей усвідомлює, що негативні наслідки розриву тимчасові, вони здатні адаптуватись до обставин і стресових факторів. Інші – відчують хронічне напруження, що є постійним стресом – не вважаючи цей процес тимчасовим. Але, не всім вдається оговтатись від цієї травмуючої події протягом життя.

Зараз поширеною проблемою є «травма розлучення», яка проявляється в емоційній нестабільності, низькій самооцінці, порушенні сну, психічних розладах, смутку. У жінок ці симптоми проявляється яскравіше, але вони і приходять до тями швидше – легше переживають самотність. Ця проблема посилюється зі збільшенням віку тих, хто завершує шлюб і стажу подружніх стосунків. Молоді швидше знаходять емоційну рівновагу і звикають до нового стилю життя. У них кращі перспективи вступу у новий шлюб.

Доволі важке психічне самопочуття колишнього подружжя може бути обумовлено довгим періодом сумісного життя перед остаточним прощанням; ініціативою розлучення лише одним членом подружжя; збереженням позитивного ставлення до партнера, наприклад, почуття кохання.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, аналізуючи психологічні надбання, можна дійти висновку, що особа, яка пережила розлучення більшості випадків проходить через важку психологічну кризу, яка впливатиме на неї протягом життя. Таким чином, важливо осмислено вступати у шлюб, попередньо обговоривши важливі питання, які можуть провокувати дестабілізацію та вести до розлучення.

Перспективиподальших емпіричних досліджень впливорозлучення на фізичне і психічне здоров'я людини. Це дасть підстави вибудувати психокорекційну програму для профілактики чинників, які можуть сприяти або запобігати розвитку фізичних та психологічних проблем унаслідок розлучення у періоді ранньої дорослості.

Література

1. Антонов О.І. Мікросоціологія сім'ї. М, 1998. 159 с.
2. Левкович В.П., Зуськова О.Е. Соціально-психологічний підхід до вивчення подружніх конфліктів. *Психологічний журнал*, 1985. 126 с.
3. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. *Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
4. Карабанова О. А. Психологія сімейних відносин та основи сімейного консультування: навч. *Посібник*. М.: Гардаріки, 2006. 320 с.
5. Сисенко В.А. Молодь вступає в шлюб. М.1986. 194 с.
6. Шнейдер Л.Б. Психологія сімейних відносин. *Курс лекцій*. К.: КвітеньПрес, «ЕКСМО Прес», 2000. 512 с.
7. KUBLER-ROSS E. *OnDeath&Dying*. Simon&Schuster, 1970. 300 p.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКА

Гуртова М.Ю.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Горська Г.О.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження самооцінки зумовлена її місцем і значенням у процесі цілісного становлення особистості на різних етапах онтогенезу. Самооцінка виступає важливим регулятором поведінки, від неї залежать взаємостосунки людини за світом, вона визначає успіхи і невдачі в діяльності, корелює як з академічними досягненнями, так і з психічним здоров'ям особистості.

Особливо важливою є роль самооцінки в підлітковому віці. Тільки в цей період починає формуватися істинна самооцінка, під час якої перевага надається критеріям власного внутрішнього світу, обумовлена попереднім досвідом особистості, що розвивається. Тому необхідним є з'ясування механізмів і чинників, під впливом яких формується самооцінка підлітків.

Мета дослідження: дослідити психологічні умови формування адекватної самооцінки у підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У психологічній літературі, як у вітчизняній, так і зарубіжній, самооцінці приділено велику увагу. Проблеми розвитку самооцінки, її структури, функцій обговорюються в роботах Л.І.Божович, Л.В.Бороздіної, Е.Еріксона, І.С.Кона, М.І.Лісіної, Р.Бернса, К.Роджерса та інших психологів. Закономірності формування самооцінки в підлітковому віці були досліджені О.А. Белобрикіною, В.А. Горбачовою, А.В. Захаровою, Р.В.Зозуляк-Случик, А.В. Качинською, А.І.Ліпкіною, А.М.Прихожан, О.І.Савонько та інш. Але особливості проявів самооцінки у підлітковому віці та її залежність від різноманітних факторів формування особистості вивчені ще недостатньо.

Виклад основного матеріалу: Підлітковий вік – це критична ланка між дитинством і дорослим життям, що характеризується значними фізичними, психологічними та соціальними змінами. Саме у підлітковому віці визначається самооцінка – думка особистості про себе.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей [1, с.446]; це загальна оцінка цінності людини, що виражається в позитивній або негативній орієнтації на себе. Самооцінка починає розвиватись уже в ранньому віці і постійно змінюється під впливом досвіду. Здорова самооцінка сприяє відчуттям впевненості та безпеки, позитивним стосункам з іншими людьми.

Зарубіжні психологи розглядають самооцінку в основному як механізм, що забезпечує узгодженість вимог індивіда до себе із зовнішніми умовами, тобто обумовлює максимальну врівноваженість особистості з її соціальним середовищем. Відчуття самотності, непричетності, як правило, викликає зниження самооцінки і впливає на страх перед негативною оцінкою інших [3; 5].

Соціальна ситуація, від якої залежить психічний розвиток підлітка, значною мірою визначається сім'єю. Батьки повинні допомагати дітям у подоланні труднощів у навчанні та спілкуванні, давати чесні та щирі відповіді на численні запитання, пов'язані з інтимними, соціальними та моральними проблемами. Любов і довіра, компетентні відповіді та поради батьків допомагають дитині стати дорослою і рівною з ними особистістю з адекватними уявленнями про свої чесноти та недоліки [5].

На уявлення підлітка про себе та на його самооцінку також суттєво впливають стосунки з однолітками. У цьому віці основою взаємин стає близькість саморозкриття. Експерти вважають, що зміни в самооцінці підлітків можуть бути пов'язані з їхньою боротьбою за ідентичність і почуття приналежності [3].

Академічна успішність також вважається важливим чинником самооцінки. Підлітки, які добре вчаться в школі, швидше за все, мають здорову самооцінку. Хороші результати в спорті або хобі, наприклад, музика чи мистецтво, сприяють підвищенню самооцінки підлітка. Членство у гуртках або волонтерській діяльності дозволяють підліткам пізнавати себе і розвивати почуття власної гідності, розкриваючи свої сильні сторони. Позакласні та групові заходи можуть допомогти підліткам зустріти однодумців і завести дружбу, задовольняючи потребу в соціальному визнанні, що може бути вирішальним для підтримки здорової самооцінки в цей період [2].

Самооцінка підлітків може знижуватись через незадоволеність своїм зовнішнім виглядом. Дівчата вважаються особливо вразливими до проблем з образом тіла, оскільки на них можуть суттєво впливати культурні послання, які ретранслюють жорсткі стандарти жіночої краси. Хлопчики можуть намагатися адаптуватися до культурно визначених зразків зовнішності та ролей дорослих чоловіків. Задоволеність собою корелює із задоволеністю життям, переживанням підлітками суб'єктивного щастя [4].

Психологи пропонують дієві засоби, які дозволяють сформувати позитивну самооцінку або підвищити занижену. В першу чергу, це успішна взаємодія з однолітками та дорослими (батьками, вчителями); спілкування з людьми, з якими підліток почуває себе комфортно, впевнено, не відчуваючи загрози.

Крім того, в підлітковому віці рефлексивні механізми дозволяють здійснювати свідому саморегуляцію рівня і змісту самооцінки. Треба звертати увагу на думки про себе. Якщо особа низько оцінює себе та свої успіхи, то дієвим способом покращення уявлення про свої властивості є пошук доказів, які суперечать таким оцінкам. Загалом, позитивний діалог із

власним «Я» є важливою частиною підвищення самооцінки [3].

Висновки. Отже, самооцінка в підлітковому віці набуває сталості і визначеності як складне системне утворення, що залежить від психологічних особливостей суб'єкта та зовнішніх обставин його життєдіяльності. Підлітковий вік вирізняється бажанням демонстрації своїх кращих якостей оточуючим для того, щоб отримати високу оцінку з їхнього боку.

Рівень адекватності самооцінки підлітків у значній мірі залежить від взаємин з батьками та ставлення вчителів, від загальної психологічної атмосфери навчального середовища, успіхів у навчанні та досягнень у позашкільній діяльності. Особливе значення для самооцінки у підлітковому віці має наявність референтної групи, друзів, становище у колі ровесників, позитивне, безоцінне сприйняття ними індивідуальності у всіх її проявах.

Література:

1. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

2. Bang H., Won D., Park S. (2020). School engagement, self-esteem, and depression of adolescents: The role of sport participation and volunteering activity and gender differences. *Children and youth services review*. 2020. 113. 105012.

3. Darjan I., Negru M., Ilie D. (2020). Self-Esteem--The Decisive Difference between Bullying and Assertiveness in Adolescence? *Journal of Educational Sciences*. 2020. 21. P.19-34.

4. Freire T., Ferreira G. Do I need to be positive to be happy? Considering the role of self-esteem, life satisfaction, and psychological distress in Portuguese adolescents' subjective happiness. *Psychological reports*. 2020. 123(4), P.1064-1082.

5. Geukens F., Maes M. Changes in adolescent loneliness and concomitant changes in fear of negative evaluation and self-esteem. *International journal of behavioral development*. 2022. 46 (1). P.10-17.

МОВА І СВІДОМІСТЬ

*Дашковська Є.І.,
студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Горська Г.О.*

Постановка проблеми: Серед найбільш дивовижних явищ людської психіки чи не перше місце посідають свідомість і мова, які розвиваються і виявляються в єдності, забезпечуючи життєдіяльність як окремої людини, так і людства в цілому. Питання про те, яким чином функціонує свідомість, що саме виступає в якості її засобів і механізмів, донині залишається відкритим.

Мова є потужним знаряддям подальшого розвитку людської свідомості, суспільства та цивілізації. Разом з тим, мова є специфічним інструментом, даним людині для того, щоб передати весь соціальний досвід, культурні норми, традиції для наступних поколінь. Мова допомагає людині описати цілісність світу, його предмети і явища, людську поведінку.

З розвитком технічних можливостей, появою комунікаційних технологій, штучного інтелекту, проблема психологічного і філософського осмислення взаємозв'язку свідомості і мови актуалізується, переходить на новий рівень наукових досліджень.

Мета статті: обґрунтування нероздільного зв'язку мови зі свідомістю та розкриття механізмів їх взаємодії.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій: Мова як складне явище довгий час вивчається різними науковими дисциплінами: лінгвістикою, логікою, психологією, антропологією, літературознавством, соціологією, семіотикою та іншими науками. Історично склалися напрями, школи, теорії і концепції, що відображають всебічне тлумачення поняття свідомості та мови. Серед найбільш вагомих – наукові доробки В.Гумбольдта, Г.Штейнталя, Г.Пауля, І.О.Бодуена де Куртене, О.О.Потебні.

Звертаючись до вітчизняних досліджень свідомості та її складників, зазначимо таких вчених, як О. Антонюк, Є. Бистрицький, М. Боришевський, В. Ворона, І. Голубовська, А. Лой, та ін. Вагомий внесок у вивчення мовної проблематики України зробили сучасні вітчизняні дослідники: С. Єрмоленко, П.Зернецький, П.Рудяков, вивчаючи українознавчі культурні, історичні, мовні та патріотичні чинники зв'язку свідомості з мовою. Мову як чинник формування свідомості досліджували І.Балабкіна, А. Борухович, І.Гуренко, В.Євтух, В.Курило, ін. Проте проблема окреслення співвідношення мови і свідомості, а також вплив мови на становлення свідомості, національної, зокрема, залишається недостатньо вивченою.

Виклад основного матеріалу: Свідомість і мова – два взаємозумовлених, взаємопов'язаних моменти; в єдності здійснюється їх спільна діяльність, організація й координація, передаються знання, цінності, досвід від однієї людини до іншої, від старшого покоління до молодшого.

Свідомість, спілкування і мова невіддільні одне від одного. «Свідомість відображає себе у слові, як сонце в малій краплі води. Слово відноситься до свідомості, як малий світ до великого, як жива клітина до організму, як атом до космосу. Воно і є малим світом свідомості», – так образно характеризував зв'язок свідомості і мови Л.С.Виготський [1, с.361].

Мова виникає водночас із розвитком людського суспільства в процесі спільної трудової діяльності і з появою свідомості. Спільна діяльність людей (суспільне виробництво, праця чи спілкування у широкому розумінні цього слова) потребує певної знакової системи, за допомогою якої здійснюється комунікація між людьми. Засобом, який опосередковує механізм взаємодії людей, створює можливість передавати зміст свідомості від людини до людини, стає мова. За словами С.Л.Рубінштейна, «виникнення свідомості як специфічно людського способу відображення дійсності нерозривно пов'язане

з мовою: мова – необхідна умова виникнення свідомості» [5, с.244]. Тому, на думку О.М.Леонтьєва, свідомість може розглядатися як «відображення дійсності, ніби-то заломлене через призму суспільно вироблених мовних значень, понять» [2, с.237].

У той же час ми не повинні впасти в ототожнення думки і слова, свідомості та мови; мова – це знаряддя свідомості, та форма, у якій фіксується, виражається, передається зміст психічного образу людини. Нерозривний зв'язок мови і свідомості полягає в тому, що свідомість – це відображення дійсності, а саме за допомогою мови мислення і свідомість отримують своє адекватне вираження. Тобто, мова – це інструмент думки. Як зауважував О.Р.Лурія, мова «дозволяє людині виходити за межі безпосереднього сприйняття, забезпечуючи тим самим той стрибок від чуттєвого до раціонального», яке є однією із суттєвих ознак людської свідомості [3, с.50]. Ясно, що мова не лише передає предметний зміст свідомості, а й впливає на свідомість та її зміст.

Мова є прямим та найбільш гнучкішим способом прояву свідомості. Вона виконує багато функцій, наприклад позначає, називає предмет, явище чи дію, виділені людиною із тотального суцього. Також мова є засобом мислення, засобом виразу предметного змісту знання. Вона об'єктивує ідеальну за своїм способом існування свідомість, зберігає та передає інформацію для прийдешніх поколінь, тим самим сприяючи соціально-історичному розвитку.

За допомогою мови як системи знаків відбувається об'єктивація свідомості. «Усвідомлювати – значить відобразити об'єктивну реальність через об'єктивовані у слові суспільно вироблені узагальнені значення» [5, с.244]. Завдяки цьому внутрішній світ суб'єкта виражається у зовнішньому світі.

Найбільш адекватною формою опредметнення ідеального змісту свідомості є мова (О.М.Леонтьєв). Тут доречно сказати, що мова є не лише однією з можливих форм опредметнення свідомості, а й способом організації та виразу думки. Дійсно, думка людини завжди (навіть коли йдеться про невисловлені міркування) прагне вилитись у відповідний мовний еквівалент. У мові також виявляється самосвідомість людини (внутрішня мова).

З позиції співвідношення спілкування і мови однією з важливих функцій останньої є комунікативна. Вона розкриває соціальну природу свідомості й мови. Мова як знакова система є засобом спілкування людей, обміну досвідом, переживаннями, почуттями, засобом управління як поведінкою людини, так і колективними діями. Її суттєва особливість полягає в тому, що навички обробки знаків (наприклад, швидкість мовлення, читання, письмо і т. д.) не успадковуються, а набуваються, формуються в процесі соціалізації людини.

Тож, крім комунікативної, мова виконує ще гносеологічну (пізнавальну); номінативну (називну); експресивну (енергетично-почуттєво-емоційну); творчу, зокрема мислетворчу; ідентифікаційну, естетичну, культурогенеративну функції.

В контексті даної теми важливо також порушити проблему єдності національної свідомості та мови, яка у наш буремний час набула неабиякої актуальності. Те, що мова є носієм «національного духу народу» відзначив у своїх працях ще В.Гумбольдт в кінці XVIII ст, який обґрунтував поняття мовної свідомості. Сучасні науковці визначають мовну свідомість як такий шар свідомості, який оперує значимими елементами конкретної національної мови, містить специфічну лексику, словоформи, фразеологію тощо. Таким чином, мова репрезентує національну свідомість того народу, який нею користується, для якого вона є природною, рідною і, в свою чергу, впливає на формування самої свідомості. Через мову національна свідомість виявляється в національних традиціях (зокрема, освітніх), культурі, народному досвіді, знаннях тощо.

Постійне користування нерідною мовою несприятливе у пізнавальному, а найбільше – у морально-етичному плані як для конкретної людини, так і для певного народу, веде до знецінення, «інфляції» рідного слова [4, с.206]. Мова, яку потупово забувають її носії, не може повністю виконувати і експресивну функцію. Бо національний характер, біоенергетика, темперамент, психоемоційні властивості є унікальними для кожного народу і, втілені в його, і тільки в його мові.

Висновки. Такі явища, як мова та свідомість існують та функціонують в нерозривній єдності, адже мова є знаряддям свідомості та формою її вираження. Через необхідність взаємодії людей, у їх спільної праці й виникає свідомість. Взаємодія ж реалізується за допомогою мови, тобто, відбувається спілкування. Спілкування між людьми, в свою чергу, дозволяє отримати нову інформацію, що зумовлює нові процеси у свідомості, які знову реалізуються у мові.

Крім того мова є могутнім фактором формування свідомості. Це стало особливо помітно у сучасних реаліях війни. Коли людина спілкується рідною мовою, то її мова виступає своєрідним фільтром чи захистом для свідомості від непотрібних нав'язаних зовнішніх впливів. Але якщо людина не знає рідної мови – вона стає відкритою для різних провокацій, негативних інформаційних подразників. Зазначені нами аспекти єдності свідомості і мови розкривають багато перспектив подальших прикладних досліджень та їх використання у практичній психології.

Література

1. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.2. Москва: Педагогика, 1982. С.5 – 361.
2. [Леонтьев А.Н. Очерк развития психики // Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т.1. Москва: Педагогика, 1983. С.184-279](#)
3. [Лурия А.Р. Язык и сознание. Под редакцией Е. Д. Хомской. Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1979. 320 с.](#)
4. Пархонюк Л.М. Соціально-історичні аспекти культури української мови. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ: НАН України, 1998.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Дєдов Р.Р.,

*студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

імені Володимира Винниченка

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Близнюкова О.М.*

Постановка проблеми. Зростання психологічних потреб сучасного суспільства обумовлено рядом причин, що посилюють важливість вивчення обраної нами теми. Зокрема, швидкі соціально-економічні та технологічні зміни спричиняють збільшення стресу, психологічних та соціальних проблем. У зв'язку з цим, сучасні психологи стикаються з різноманітними викликами та завданнями, які потребують від них високої професійної підготовки та гнучкості. Відповідно, підготовка майбутніх психологів повинна забезпечувати формування готовності до професійної діяльності, що передбачає розвиток навичок, компетенцій та етичної свідомості.

Метою статті є дослідження процесу формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Професійний і особистісний образ психолога є багатоаспектним і включає наявність фундаментальних знань у сфері соціальних та природничих наук, необхідних навичок (властивості уваги, пам'яті та мислення; комунікаційні та ораторські навички, здатність до самоконтролю), важливі інтереси та схильності (емпатія; допитливість), а також потрібні особистісні якості (висока особиста відповідальність, ініціативність; бажання самопізнання та саморозвитку; креативність, винахідливість, цілеспрямованість, інтуїція, ерудиція). Успіх у професійному зростанні значною мірою залежить від особистісного стану людини, який Б. Д. Паригін назвав «психологічною готовністю». Вона супроводжує прояви життєвої активності особи, поєднуючи її мотиви, ресурси та можливості, спрямовуючи її енергію на самореалізацію у професійній сфері [5]. Психологічний образ студента-майбутнього психолога відрізняється помірним рівнем загальної суб'єктивності, високим рівнем творчості в житті (зазвичай тип «трансформер» або «гармонізатор») [7]. Під час опанування професії збільшується схильність до орієнтації на зовнішній світ, а спроби та помилки

особистісної самотрансформації змінюються цілеспрямованим самовдосконаленням.

Виклад основного матеріалу. Психологічна наука та практика відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, сприяючи розвитку та добробуту людей. Професійна діяльність психологів включає ряд особливостей, пов'язаних з особливостями клієнтів, теоретичними та методичними основами психології та специфікою професійних завдань. Тому ми розглянемо особливості професійної діяльності психологів у різних сферах життя суспільства [8]:

1. Особливості професійної діяльності психологів в освіті. Психологи у сфері освіти працюють у навчальних закладах, де їм доводиться вирішувати низку специфічних завдань, таких як діагностика психологічних особливостей учнів, розвиток їхніх інтелектуальних та емоційних можливостей, а також підтримка педагогічних працівників. Особливості професійної діяльності психологів у освіті полягають у тому, що вони працюють з різними віковими групами, допомагають учням адаптуватися до навчального процесу.

2. Особливості професійної діяльності психологів у здоров'ї. Психологи, які працюють у сфері здоров'я, займаються підтримкою пацієнтів з різними медичними станами, сприяють їх адаптації до хвороби та допомагають психологічно впоратися з викликами, що виникають через зміни у здоров'ї. Особливості професійної діяльності психологів у здоров'ї полягають у роботі зі страхами, тривогами, депресією та іншими психічними розладами, пов'язаними з хворобами або лікуванням.

3. Особливості професійної діяльності психологів у соціальній сфері. Психологи, що працюють у соціальній сфері, займаються підтримкою та розвитком осіб, які опинилися у важких життєвих ситуаціях або потребують допомоги. Особливості професійної діяльності психологів у соціальній сфері полягають у роботі з різними соціальними групами, такими як бездомні, особи з інвалідністю, люди похилого віку, діти-сироти та багато інших. Вони сприяють соціальній адаптації, розвитку життєвих навичок та психологічному благополуччю цих осіб.

4. Особливості професійної діяльності психологів у бізнесі. Психологи, що працюють у бізнесі, фокусуються на розвитку й підтримці організацій та їхніх працівників. Особливості професійної діяльності психологів у бізнесі включають проведення тренінгів, консультування щодо мотивації, лідерства та комунікації, а також роботу з конфліктами та стресом на робочому місці.

5. Особливості професійної діяльності психологів у наукових дослідженнях. Психологи, зайняті у наукових дослідженнях, працюють над розвитком теоретичних знань та практичних методів у психології. Особливості їх професійної діяльності полягають у проведенні досліджень, аналізі даних, розробці нових методик та публікації результатів у наукових журналах.

6. Особливості професійної діяльності психологів у правоохоронних органах. Психологи, що працюють у правоохоронних органах, забезпечують

психологічну підтримку та допомогу працівникам поліції, слідчим, прокурорам та іншим фахівцям.

Особливості роботи психологів залежать від контексту, у якому вони працюють, та від цілей та завдань, що ставляться перед ними. Отже, основні поняття та сутність професійної готовності майбутніх психологів включають розвиток компетентності, що полягає у здатності виконувати виробничі завдання та розв'язувати типові проблеми у професійній діяльності. Це охоплює опанування необхідними знаннями, навичками та вміннями. Майбутні психологи відрізняються помірним рівнем загальної суб'єктивності та високим рівнем творчості в житті [9].

Висновки і перспективи дослідження. Професійна готовність майбутніх психологів відноситься до рівня компетентності, знань, навичок та особистісних якостей, які студенти-психологи повинні розвивати протягом навчання та практики, щоб впевнено і ефективно реалізовувати професію психолога. Основні поняття професійної готовності майбутніх психологів включають:

1. Професійна компетентність - знання та розуміння теоретичних основ психології, методів дослідження, діагностики, консультування та психотерапії, а також правил професійної етики.

2. Практичні навички - здатність застосовувати теоретичні знання на практиці, проводити діагностику, консультувати клієнтів, розвивати плани інтервенцій, володіти техніками спілкування та вирішення конфліктів.

3. Особистісні якості - емпатія, толерантність, гнучкість, стресостійкість, аналітичний та критичний рівень мислення, здатність до саморефлексії та саморозвитку.

4. Мотивація - високий рівень внутрішньої мотивації для навчання та розвитку професійних знань та навичок, а також бажання допомагати іншим.

5. Соціально-професійна адаптація - здатність працювати в різних соціальних та культурних середовищах, адаптуватися до різних умов роботи та взаємодіяти з колегами та клієнтами.

На основі проведеного аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що важливо надавати студентам можливості для практичного застосування отриманих знань та розвитку практичних навичок, а також необхідно підвищувати якість системи оцінювання роботи студентів. Також важливо забезпечувати достатню кількість модулів, пов'язаних з розвитком комунікативних навичок у навчальній програмі.

Література

1. Антонова Н.О. Психологічні основи розвитку готовності до професійної діяльності психолога: монографія. Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І., 2010. 561 с.

2. Артемова, О.І. Формування комунікативної компетенції майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Психолінгвістика. Київ. 2014. С. 10-16.

3. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». Випуск 58. 2018. С. 132-138.
4. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2014. Вип.43. 320 с.
5. Етичний кодекс психолога. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. Упоряд. Панок В. Г., Цушко І. І., Обухівська А. Г. К.: Ніка-Центр. 2005. С. 429-435.
6. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 3. С. 92-102.
7. Перегончук Н.В. Основні підходи до вивчення проблеми професійної компетентності майбутнього психолога. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка. Том 10. Випуск 27. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство». С. 342-351.
8. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 2. С.19-28.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Домашова Т.А.
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
*доцент **Міненко О.О.***

Постановка проблеми. Успішна адаптація першокласника до шкільного навчання залежить від різноманітних факторів, таких як індивідуальність дитини, підготовка до школи, підтримка батьків та вчителів, атмосфера в класі та в школі загалом. Важливо, щоб дитина почувала себе комфортно та підтриманою у новому оточенні, щоб вона могла розвиватися та відчувати радість від навчання. Для цього можна використовувати різноманітні підходи та методики, які допоможуть дитині адаптуватися до шкільного навчання та зростати як особистість. Адаптація першокласників до шкільного навчання є складним і багатограним процесом, який включає в себе психологічні, педагогічні, соціальні та культурні аспекти.

Метою статті є аналіз наукових джерел і систематизація даних про теоретичні аспекти інтелектуальної і особистісної підготовки дітей до навчання у школі.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У багатьох психологічних джерелах наукової літератури термін «адаптація» характеризується по різному. Узагальнене значення несе в собі таку інформацію: Адаптація - це процес пристосування до нових умов або середовища. Це може стосуватися людини, тварини, рослини або організації. У загальному розумінні, адаптація означає зміну чогось з метою пристосування до нових умов або оточення. [1]

Божович Л. І., Запорожець О. В., Венгер Л. А. та ін., вивчаючи психологічну адаптацію дитини до навчання, виділяють в ній декілька структурних компонентів, а саме: інтелектуальний, емоційно-вольовий, соціальний.

У статті Ткаченко О.А. досліджується емоційний компонент адаптації першокласників до школи. [3]

Чуткіна Г.М. досліджувала адаптацію першокласників, та виділила такі адаптаційні рівні:

- 1.Високий — дитина позитивно ставиться до школи, її правил і вимог.
- 2.Середній — дитина позитивно ставиться до школи, відвідування уроків не спричиняє негативних переживань.
- 3.Низький — дитина негативно або байдуже ставиться до школи. [4]

У статті Ткаченко О.А. досліджується інтелектуальний компонент адаптації, визнаючи його тісний зв'язок з іншими компонентами та їх взаємовплив.[8]

Виклад основного матеріалу. Успішна адаптація першокласників до шкільного навчання залежить від комплексу різних чинників, що включають у себе підтримку з боку вчителів, батьків та однолітків, створення сприятливого психологічного та соціального середовища, використання ефективних педагогічних методик та врахування індивідуальних особливостей кожного першокласника. Вступ дитини до школи змінює соціальну ситуацію, в якій перебуває дитина: ритм її життя, види діяльності. Він ускладнюється ще й тим, що збігається з віковою кризою розвитку, яка припадає на шостий рік життя. Вже з перших днів навчання перед дитиною стоїть цілий ряд завдань. Дитині потрібно засвоювати шкільні норми поведінки, пристосовуватися до нових умов розумової праці та режиму, звикати до нового класного колективу. [5]

Аналіз стану початкової освіти в Україні, вказує на ознаки дезадаптації без виражених невротичних порушень у 22,5% учнів, погіршення стану здоров'я першокласників, збільшення кількості навчальних предметів, явне перевищення навчального навантаження в порівнянні з гранично допустимими нормами. [7]

У цьому контексті важливо звернути увагу на наступні теоретичні аспекти адаптації першокласників до шкільного навчання:

1. Психологічний аспект. У процесі адаптації першокласники стикаються зі змінами у їхньому житті, які можуть викликати стрес та тривогу. Тому важливо забезпечити оптимальний рівень підтримки та сприятливе психологічне середовище, що сприяє позитивній адаптації.

2. Педагогічний аспект. Вчителі повинні забезпечувати ефективний процес навчання, що відповідає віковим та інтелектуальним особливостям першокласників. Доцільно використовувати ігрові методики та спільні заняття, що сприяють соціалізації та взаємодії з ровесниками.

3. Соціальний аспект. У процесі адаптації першокласники мають навчитися спілкуватися зі своїми однолітками, розуміти та поважати правила спілкування в школі та класі. Важливо віддати належну увагу формуванню соціальних навичок та комунікативних вмінь.

4. Культурний аспект. У школі першокласники знайомляться з культурою та традиціями своєї країни, що допомагає їм розвивати свою ідентичність та почуття належності до соціуму. Тому важливо віддати належну увагу формуванню національної свідомості та патріотизму у першокласників. [2]

У педагогіці та психології поширений термін «шкільна адаптація», який використовують для опису проблем і труднощів, що виникають у школі під час адаптації. Шкільна адаптація — це пристосування дітей до вимог школи та умов шкільного навчання, які для них є новими, незвичними порівняно з умовами дошкільного навчального закладу чи сім'ї.

Процес шкільної адаптації першокласників учені розглядають у декількох аспектах:

- біологічному (пристосування першокласників до нового режиму навчання й життя);
- психологічному (входження до нової системи вимог, пов'язаних із виконанням навчальної діяльності);
- соціальному (входження дитини до учнівського колективу) [6].

Все це означає суттєві зміни в житті, фізіологічного та психічного станів першокласників, що може супроводжуватись відчуттями дискомфорту (пов'язаним в основному з втратою звичних та улюблених занять, зміною соціального оточення), зламом і дисбалансом динамічних стереотипів, швидким накопиченням нової інформації та особистісними змінами. Проявами таких станів можуть бути тривожність, фрустрація, депресія, невпевненість у собі, невротичні прояви.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, необхідно виокремити, що психологічна готовність до шкільного навчання - цілісне утворення, що припускає досить високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної сфер і сфери продуктивності. Відставання в розвитку одного з компонентів психологічної готовності спричиняє відставання розвитку інших, що визначає своєрідні варіанти переходу від дошкільного дитинства до молодшого шкільного віку. Кожний з зазначених аспектів підготовки дошкільника є важливий і системоутворюючим компонентом майбутньої успішної навчальної діяльності дитини в освітньому середовищі.

Перспективи подальших пошуків вбачається у необхідності виділення найважливіх аспектів психологічної і інтелектуальної готовності дітей до навчання у школі, створенні і виокремленні ефективних методів роботи з дітьми, що мають проблеми і труднощі під час адаптації до навчальної діяльності.

Література

1. Корнєєва, Ю.В. Адаптація як соціальний процес: психологічний аспект. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. Психологія, 2015. Вип.49. С. 40-46.
2. Лазаренко, О.М. Поняття адаптації та її види. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Сер. Психологічні науки, 2017. Вип. 74, С. 196-202.
3. Ткаченко О. А. Емоційний компонент адаптації і нова українська школа. Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії», 20(6). 2019.
4. Чуткина Г. М. Адаптация первоклассников к педагогическому процессу школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г. М. Чуткина. — Мінск, 1987. — 17 с.
5. Коцур Н. Адаптація шестирічної дитини до школи: психолого-педагогічні та медичні критерії / Н. Коцур // Рідна школа. – 2008. – № 10. – С. 38–42.
6. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посібник / Т. В. Дуткевич. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 392 с
7. Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : НАПН України, 2015. – 118 с.
8. Ткаченко О. А. Дослідження інтелектуального компоненту адаптації першокласників до навчання як показника ефективності реалізації в навчальному процесі принципів Нової української школи, Кривий Ріг : ТОВ ВНП «Інтерсервіс» 2019. Вип. 9, С 264–272 .

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРУДНОЩІВ У ПРОВЕДЕННІ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГА-ПОЧАТКІВЦЯ

*Дончик О. М.,
студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Психологічна практика є інтегруючим і стрижневим компонентом особистісно-професійного становлення фахівця, який передбачає оволодіння різними видами діяльності і формування

потреби професійного самовдосконалення через самопізнання, самовизначення психолога-початківця в різних професійних ролях у реальних умовах. Однак, психологічна практика має і труднощі для молодого спеціаліста, які він повинен долати у процесі особистісно-професійного становлення.

Мета статті:здійснити теоретико-методологічний аналіз труднощів у проведенні психологічної практики психолога-початківця.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Науковці здійснюють комплексні дослідження, присвячені вивченню особистості психолога (Г. Абрамова, А. Бондаренко, А. Деркач, І. Дубровіна, С. Максименко, Л. Собчик), процесу професійного становлення практичних психологів, які працюють у різних сферах (Т. Буякас, І. Вачков, В. Рибалко, А. Сергєєва), проблем, пов'язаних із підготовкою фахівців психологічного профілю у вищій школі (Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, Л. Долінська, Л. Терлецка, Н. Чепельова, Т. Яценко) [10, с. 1-2]. Однак виникає потреба в аналізі специфічних труднощів, з якими стикається психолог на початку свого професійного шляху. Так як саме для молодих спеціалістів, які тільки прийшли у професію і стикаються з першими труднощами на практиці, незнання про них може мати негативний вплив, як на професійну, так і на особистісну сферу.

Виклад основного матеріалу.Розглядати поняття психологічної практики можна в якості сфери людської діяльності, що має свою спрямованість, специфіку, мету, зміст. Головною метою цієї специфічної діяльності є вплив суб'єкта психологічної практики на об'єкт, задля психопрофілактичного і психокорекційного впливу: досягнення об'єктом бажаної поведінки, зміни власних уявлень, рис, цінностей, ставлення до оточуючого світу, взаємодії з ним, подій, що відбуваються. Суб'єктом в даному випадку є людина, психолог-практик, або група людей, чия діяльність спрямована на допомогу і у своїй роботі використовує науково обґрунтовані, перевірені і валідні методи. В свою чергу, об'єктом психологічної практики виступає інша людина, група людей. Предметом психологічної практики можна виокремити психічні процеси об'єкта, його душевне життя: думки, ставлення, переконання, риси характеру, індивідуальні якості особистості, зміст свідомого і несвідомого, схильності, здібності, навички і звички, а також поведінка. Під час практики все це вивчається, аналізується та змінюється, задля особистісного розвитку і покращення життя. Психологічна практика зосереджена на дослідженні та розв'язанні проблем, пов'язаних з психікою та поведінкою людини в різних життєвих ситуаціях.

Здійснюватися професійна психологічна практика може шляхом безпосереднього контакту об'єкта і суб'єкта, або за допомогою предметної діяльності, при цьому можуть використовуватися непсихологічні засоби і прийоми, але мета і результати завжди зберігають психологічний зміст. Психологічна практика включає в себе різноманітні методи та техніки, які застосовуються для роботи з людьми. Тут важливо розрізняти такі поняття як «основні види психологічної допомоги» і «основні види діяльності психолога

практика», де перше безпосередньо входить у склад другого. Тобто, діяльність психолога практика може охоплювати як власне психологічну допомогу особистості, так й інші її види, як-от: психологічну просвіту (просвітницьку діяльність), профілактичну роботу, прогнозування та моніторинг управлінського процесу в організаціях, психологічну експертизу тощо [9, с. 17]. Щодо видів психологічної допомоги існують різні класифікації, так на думку О. Корабліної, в дане поняття можуть складати: психолого-профілактична та просвітницька робота, психологічне консультування, психокорекція та психотерапія [9, с. 17]. За Г. Абрамовою сюди можна віднести: психологічна діагностика, психологічна корекція, психологічне консультування, психологічна терапія [1]. Опираючись на останню і буде подальша характеристика видів.

Психодіагностика – галузь психології, що вивчає теорію і практику встановлення психологічного діагнозу. Загалом, це процес оцінки і вимірювання, обробки, інтерпретації результатів отриманих при дослідженні психічного стану клієнта, передбачає використання методик та тестів. Основою психодіагностики є психометрика, яка передбачає кількісне вимірювання індивідуально-психологічних особливостей людини. Мета даного процесу визначення та повідомлення клієнту об'єктивної психологічної інформації, відповідальність за достовірність і форму повідомлення несе психолог.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на вплив на людину з метою її особистісного розвитку і/або корекції поведінки, все це відбувається за допомогою заходів психологічного впливу, де для кожного розробляється індивідуальна програма в залежності від характерних рис клієнта. Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, на її теперішнє і майбутнє. Час надання психологічної допомоги за тривалістю оцінюється як середній.

Психологічне консультування – галузь професійної психологічної практики, що під собою має на увазі процес, спрямований на допомогу людині у вирішенні проблем і труднощів психологічного характеру, що виникають у неї. Зазначені методи допомоги реалізуються через особисте спілкування клієнта з психологом консультантом, унаслідок ґрунтовного аналізу наявної проблеми, шляхів її виникнення та можливостей подолання.

Психотерапія – процес активного впливу терапевта на особистість клієнта з метою відновлення чи зміни психічних особливостей особистості. Спрямована на позбавлення людини від різних проблем (емоційних, особистісних, соціальних тощо). Як правило надає такий вид допомоги фахівець-психотерапевт, шляхом особистого контакту з клієнтом, а також через застосування різних когнітивних, поведінкових, медикаментозних та інших методик. Психолог, що не має кваліфікації психотерапевта на надання медикаментозного лікування у практичній діяльності теж може використовувати методики психотерапії.

Всі ці види психологічної практики мають низку подібних рис, вони спрямовані на допомогу клієнту, вони можуть перетікати один в одного - між

ними немає чітких меж, але всі вони мають свою низку специфічних особливостей. Так, наприклад, психологічне консультування вирізняється своєю короткочасністю співпраці психолога з клієнтом і надання допомоги, психокорекція зазвичай орієнтується на середньострокову допомогу, в той час, як психотерапевтичні заходи розраховані на більш тривалий період роботи. Якщо ж порівнювати головні задачі, психодіагностика перед собою ставить створення умов для проведення змістовної діагностико-розвивальної роботи, надання рекомендацій та підготовку ґрунту для проведення подальших психокорекційних заходів. Психологічне консультування, в свою чергу, під собою несе реорганізацію життєвих цінностей особистості, а вже психотерапевтичний вплив спрямований на розв'язання глибинних проблем особистості.

Також відрізняються і форми психологічної практики, їх можна об'єднати у дві великі групи: індивідуальна і групова. В індивідуальній об'єктом виступає окрема особистість, характерна для всіх видів психологічної допомоги. В груповій об'єктом виступає безпосередньо група, така форма психологічної практики найчастіше проводиться в психокорекції та психотерапії [8].

Незважаючи на всі схожості та відмінності, переваги та недоліки тих чи інших видів та форм психологічної практики, їх визначні якості, величезну роль у процесі роботи відіграє саме особистість психолога. Професійні та особистісні якості в діяльності психолога дуже тісно пов'язані, що безпосередньо впливає на успішне проведення роботи, так як особистість практика у всіх видах психологічної допомоги виступає, з одного боку, інструментом впливу на клієнта, а з іншого – об'єктом впливу. Особливо гостро це торкається психологів-початківців. Задля цього успіху психолог має відповідати певним вимогам. Так як психологічна практика вимагає виконання специфічних функцій у соціальній сфері, практичний психолог повинен володіти комплексом знань, умінь і навичок, що безпосередньо стосуються сфери діяльності, і які він може вміло застосовувати. Як вище згадувалося важливе значення мають особистісні якості, загалом, за Т. Івановою можна виокремити такі: розвинені комунікативні навички (вміння чути і розуміти іншого, вміння задавати питання, підтримувати розмову, викладати та аргументувати свою точку зору), вміння керувати своїми емоціями, здатність до емпатії, вміння зберігати таємницю, високий рівень розвитку словесно-логічного, образного та абстрактно-логічного мислення, хороша словесна та емоційна пам'ять, стійка увага, здатність швидко переключатись, спілкуючись з клієнтом, висока інтелектуальна працездатність, гнучкість, об'єктивність, доброзичливість, впевненість у собі, відповідальність, спостережливість, терплячість, тактовність, широкий кругозір, ерудованість, схильність до роботи з людьми. Це загальні вимоги, що можна віднести до кожного виду психологічної допомоги, але через специфіку проведення кожного з них, кожен з видів тою чи іншою мірою вимагатиме специфічних якостей психолога-практика. Такі риси можна досить яскраво продемонструвати на прикладі вимог до психотерапевтичного

процесу та до психологів-консультантів за М. Боуеном: сам процес під собою несе активну взаємодію між клієнтом і спеціалістом, який має забезпечувати більше ніж психологічну атмосферу, він не тільки повинен «активно слухати», але й активно привносити власні інтегруючі враження, які полегшують рух клієнта в нових напрямках розвитку, тобто якщо у процесі підтримуючої зустрічі єдиним необхідним методом є активне слухання, то в психотерапії практик виконує активну роль) [4].

Проте, навіть спеціаліст, що повністю відповідає всім вимогам може зіткнутися з певними труднощами в практиці, що значно впливають на продуктивність проведення роботи, при цьому напрямок і форма роботи не матимуть значення. Особливо дана проблема турбує саме молодих спеціалістів, що тільки встають на професійний шлях.

Однією з основних проблем, з якою може зіткнутися психолог-початківець є якраз «невідповідність» професійним вимогам, сюди можна віднести як особистісні якості, які можуть суперечити зазначеним вище, так і обмеженість компетентності в запитах, з якими звертається клієнт. З цього виокремлюється ще одна проблема, а саме відсутність практичного досвіду, що обумовлено особливостями підготовки майбутніх спеціалістів. Так, Т. Яценко зазначає, щотруднощі, які зумовлені значною мірою об'єктивними причинами відмежуванням практичної психології від академічної, а саме їх розбіжностями (це стосується безпосередньо і психокорекції психолога-початківця) [12, с. 53-54; 13]. Відсутність практичного досвіду, «перевантаженість» академічною теорією і бажання реалізувати як можна швидше ці знання, не оцінивши ситуацію, не вислухавши клієнта, має негативні наслідки для обох сторін.

Окрім цього, ще одне джерело труднощів – це нове місце роботи. Кожний психолог, який приходить у новий колектив, стикається з низкою типових для більшості його колег проблем. Перше, що відчуває молодий фахівець, - це розгубленість. Здається, що зробити треба багато, а часу – обмаль, тим самим береться за вирішення всіх проблем одночасно, бажаючи показати себе грамотним фахівцем, за декілька тижнів доводить себе до виснаження. Часто молоді фахівці віддають роботі всі свої сили й час. Таке завзяття справляє приємне враження, однак для самого фахівця воно небезпечне перевантаженнями, порушенням балансу між роботою і особистим життям. Крім того, з часом «запал початківця» згасає [7, с. 11-12].

Ще один тип труднощів заданий запитами практики. Фахівець-початківець з перших днів роботи повинен вирішувати такі психологічні запити клієнта, які несуть неадекватний, нездійснений характер, що з самого початку викликає розгубленість. Отримавши конкретний запит молодий спеціаліст зтикається з низкою питань, щодо обирання методу діагностики, правильного мотивуючого побудування спілкування з клієнтом. До цього ж можна віднести і інтерпретацію отриманих результатів під час діагностики, особливо на нестандартні випадки, а також, як використати отримані результати в подальшому.

Однією із проблем молодого спеціаліста є ідеалізація професійних можливостей як абстрактного фахівця, так і самого себе, наївна віра у власні можливості. Тому невміння критично співвіднести стан клієнта та власні професійні навички може призвести до вкрай негативних наслідків і призвести до порушення головного принципу психологічної допомоги, а саме - «Не нашкодь!».

Висновки і перспективи дослідження. В результаті здійсненого аналізу ми визнали, що у практиці психолога-початківця виникають специфічні труднощі, що можуть негативно вплинути як на професійне і особистісне становлення спеціаліста, так і на клієнта. Виокремлено, що основними труднощами є: невідповідність вимогам особистісного та професійно-освітнього характеру, відсутність практичного досвіду та розділення теоретичної психології від практичної (невміння використовувати теорію на практиці та бажання підвести практичний процес чітко під теорію без урахування особливостей практики), нове незвичне місце роботи і колектив, що сприяють появі розгубленості і перенавантаженню, труднощі, пов'язані з нереальними запитами, складності інтерпретації та використання результатів психодіагностики, ідеалізація професійних можливостей, невміння оцінити рівень своєї готовності до роботи у певних випадках.

Перспективи подальших пошуків вбачаємо у детальному вивченні передумов виникнення труднощів у проведенні практики психолога-початківця та механізмів їх попередження.

Література

1. Абрамова Г.С. Практикум по психологическому консультированию [2-е изд.]. М.: Издательский центр «Академия», 1996. 128 с.
2. Андрійчук І.П., Місце консультаційної практики у процесі підготовки майбутніх психологів.
URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13527/1/Andrijchuk3.pdf>
3. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості, м. Харків: Фоліо, 1996. 237 с.
4. Боуэн М. Духовность и личностно-центрированный подход / *Вопросы психологи*, 1992. № 3–4. 24–33 с.
5. Іванова О.В., Москаток Л.М., Корсун С.І. Психологія. Вступ до спеціальності: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 184 с.
6. Крикля К.П. Психологічні особливості професійного становлення майбутнього психолога в умовах сучасного суспільства, 2012. Вип. 2 (1). 409–417 с.
URL:https://msn.khmnu.edu.ua/pluginfile.php/517712/mod_resource/content/1/Nvldu_2012_2%281%29_50.pdf
7. Марінушкіна О.Є.. Порадник практичного психолога/ За заг. ред. О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с.

8. Максименко С.Д., Прокоф'єва О.О., Царькова О.В., Кочкурова О.В.. Практикум із групової психокорекції: підручник, м. Мелітополь: Видавничополіграфічний центр «Люкс», 2015. 414 с.
9. Панок В.Г., Чаплак Я.В., Андреева Я.Ф.. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації : навч. посібник/ За заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича, м. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
10. Синишина В. В.: «Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів у контексті сучасних вимог». URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_1/15.pdf
11. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики: *Навч. посіб.* К.: Главник, 2006. 144 с.
12. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: Феноменологія, теорія і практика: *Навч. посіб.* К.: Вища шк., 2006. 382 с.
13. Yatsenko Tamara, HalushkoLyubov, Ivashkevych Ernest & KulakovaLarysa. Dialogue in In-Depth Cognition of the Subject's Psyche: Functioning of Pragmatic Referent Statements Psycholinguistics (2022). Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. 31(1). С.187-232 <https://psychology-journal.com/index.php/journal/article/view/1256/351>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Єманова В. О.

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Питання емоційного інтелекту в юнацькому віці завжди турбувало багатьох психологів та вчених. Вони вважають, що психологічні особливості емоційного інтелекту розвиваються з раннього дитинства, а не генетично зумовлені. Прагнення людини до пізнання своєї індивідуальної емоційної природи та природи соціальних емоційних проявів знайшло своє відображення у становленні поняття «емоційний інтелект». Даний конструкт включає такі психічні здібності, як усвідомлення і осмислення своїх емоцій та оточуючих, когнітивна асиміляція емоційного досвіду та адаптивна регуляція емоційних проявів. Концепція емоційного інтелекту має велике практичне значення у досягненні людьми життєвого успіху, тому дослідження є актуальною проблемою сучасної психології емоцій.

Мета статі: аналіз психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблема емоційного інтелекту досліджувалася вітчизняними (С. Дерев'янка, Н. Коврига, Л. Колісник, Е. Носенко, О. Саннікова, М. Смульсон та ін.) та зарубіжними (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Д. Карузо, Д. Люсін, Дж. Мейєр, П. Селовеї та ін.) науковцями в контексті сприйняття та розуміння емоцій, управління ними, розвитку здатності справлятися та протистояти тиску навколишнього середовища, емпатії, самоконтролю тощо [3, с. 213]. Вивчався взаємозв'язок емоційного інтелекту з соціальною та комунікативною компетентністю, самоактуалізацією, тривожністю особистості (І. Андреева, С. Максименко, Т. Чебикіна та ін.), інфантильністю (М. Одинцова, А. Спірна та ін.), зі ступенем диференціації особистого досвіду переживань емоційних станів (В. Овсяникова, Д. Люсін та ін.) [3, с. 216].

Виклад основного матеріалу. Юнацький вік характеризується у психології як із найважчих періодів становлення особистості. У цьому віці відбувається розвиток безлічі психологічних конструктів, побудова життєвих планів, що потребує вирішення як моральних, так і особистих проблем. [3, с. 242].

Спеціалісти із різних суміжних із психологією областей виокремлюють цей період від 16 до 20 років у дівчат та від 17 до 21 року у юнаків. [4, с. 309]. Однак у визначенні вікових меж юності психологи розходяться. І в західній, і у вітчизняній психології характерним є об'єднання юнацтва і юності в один віковий період, який називається періодом дорослішання (adolescence) і змістом якого є перехід від дитинства до дорослості. Він вік є одним із найбільш значущих періодів у житті кожної людини, час, коли відбувається становлення життєвих та духовних цінностей, самовизначення та пошук свого місця у світі. Як відомо, одним з компонентів особистості, що активно розвиваються у юнацькому віці є самосвідомість. Людина починає звертати увагу на свій внутрішній світ, почуття, думки та бажання. Усвідомлюючи його юнак виділяє в собі найбільш значні потреби, формує власну систему відносин із навколишнім світом, долучається до загальнолюдських цінностей. І від того, наскільки людина усвідомлює себе, свої бажання та можливості, від того буде залежати її подальше життя [4, с. 320].

Отже, юність – це перший щабель шляху до встановлення справжньої соціально-психологічної незалежності переважають у всіх життєвих сферах. Незалежність у моральних, політичних поглядах та судженнях, і звичайно, у фінансове, матеріальне самозабезпечення. Юність постає як своєрідний переворот у психіці людини, пов'язані з усвідомленням багатьох суперечностей у житті, колись недоступних підлітку. Ці протиріччя пов'язані із цінностями, нормами та мораллю, справедливістю та правом, здатністю та можливостями, ідеалами та реальністю, ставленням до себе та оточуючим [1, с. 66]. Необхідно зазначити, що перехід від підліткового віку до юнацького сприяє самопізнанню та втрачає емоційну напруженість і далі

трансформується у більш спокійному емоційному тлі [2, с. 23]. Період юності можна назвати як вік певної емоційної сенситивності. У цей час для індивіда характерно переживати з приводу відношень до конкретних людей або подій, здійснюється формування узагальнених почуттів, як почуття прекрасного, трагічного, гумору та інші. Ці зміни свідчать про наявність більш менш стійкого світогляду особистості [2, с. 27]. Цей віковий період називається часом, коли у молоді формується емоційна спрямованість, що є основою емоційної культури.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, у юнацькому віці емоційний розвиток відіграє одне з провідних значень, оскільки закладаються основи емоційного життя людини, які можуть стати фундаментом його емоційності в зрілі роки. Тому емоційний інтелект не несе у собі загальне уявлення про саму особистість, а використовує емоційний стан людини та емоції інших людей для регуляції поведінки. Тому необхідно відзначити, що перехід від підліткового віку до юнацького супроводжується емоційною напруженістю і далі переходить у більш спокійне тло. Молоді люди краще впізнають себе, навчаються виявляти свої сильні та слабкі сторони. **Перспективи подальших** пошуків вбачаємо у створенні психокорекційних умов щодо пізнання молодих людей юнацького віку.

Література

1. Бантишева О. О. Особливості та чинники емоційного інтелекту осіб юнацького віку. *Проблеми сучасної психології*. 2015. №30. С. 61–78.
2. Чебикін Олексій. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*, 2020. №1. 19–28.
3. Antinienė, Dalia, and Rosita Lekavičienė. *Psychological and physical well-being of Lithuanian youth: Relation to emotional intelligence*. *Medicina*. 2017. №53.4. P. 227–284.
4. Gobrial, E., & Raghavan, R. Calm child programme: *Parental programme for anxiety in children and young people with autism spectrum disorder and intellectual disabilities*. *Journal of Intellectual Disabilities*, 2018. №22(4). P. 309–327.
5. Siskos, B., Proios, M., & Lykesas, G. Relationships between emotional intelligence and psychological factors in physical education. *Studies in Physical Culture & Tourism*. 2012. №19(3).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКОВУ ТА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Жаботенко К. К.,

студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет

Постановка проблеми: У сучасному світі діти дошкільного віку відчують все більшу експозицію до інформаційно-комунікаційних засобів. Смартфони, планшети, телевізори та інші пристрої набули широкого поширення, і вони стали невід'ємною частиною життя дітей. Однак, цей постійний доступ до цифрових технологій може мати великий вплив на їх поведінку та емоційну сферу.

Інформаційно-комунікаційний вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки для дітей дошкільного віку. З одного боку, використання спеціалізованих навчальних програм і відеоігор може підвищити їх когнітивні здібності, розвиток мовлення та креативне мислення. З іншого боку, довготривале використання цифрових пристроїв може призводити до недостатньої фізичної активності, затримки в соціальному розвитку, проблем зі сном та негативного впливу на психічне здоров'я.

Метою є аналіз впливу інформаційно-комунікаційного середовища на поведінкові та емоційні аспекти розвитку дітей дошкільного віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій засвідчує значний інтерес до цього питання у сучасній науковій спільноті. Дослідження проводяться в різних країнах та включають різні аспекти впливу інформаційно-комунікаційного середовища на дітей дошкільного віку.

Наприклад, у дослідженні, проведеного Лондонським університетом (2019), з'ясовано, що довготривале використання смартфонів та планшетів у дітей дошкільного віку пов'язане зі затримками в розвитку мовлення та соціальних навичок. У висновках наданих Йельським університетом (2020) зазначено, що використання електронних пристроїв перед сном може призводити до порушень сну та негативного впливу на емоційний стан дітей. Проведені Лейденським університетом (2021) дані вказують на те, що використання інтерактивних екранів може мати певні позитивні наслідки, зокрема, покращення когнітивних навичок, уваги та розвитку певних навичок дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу: Для більш глибокого розуміння впливу навчально-програмного забезпечення та соціальних мереж (як засобів інформаційно-комунікаційного середовища) на дитину дошкільного віку, спробуємо розібратися у психологічних особливостях поведінки та емоцій дитини. Слід зазначити, що спочатку вивчаємо класичний, сталий погляд науковців на норми розвитку поведінкової та емоційної сфер дитини дошкільного віку.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» так характеризує новоутворення у емоційно-особистісній сфері дитини. У 3-річній дитини з'являється потреба у розширеному спілкуванні з дорослими (за рахунок розвитку мовлення), в емоціях поступово зменшуються елементи

мимовільного наслідування, поширюється сфера стимулів, що викликають певні емоції дитини, стають різноманітними почуття, пов'язані з діяльністю (наприклад, гордість за похвалу досягнутих результатів). Активізуються і емоції сорому, коли дитина отримує зауваження за поганий вчинок. У 4-річної дитини почуття – яскраві та ситуативні, емоції швидкоплинні. Також формується уявлення про те, що можна, а чого не можна робити.

П'ятирічна дитина демонструє більш стійкі емоції та почуття, які формуються у бажанні бути корисним дорослому, хоча співчуття одноліткам, дорослим ситуативні, спонтанні, неусвідомлені. Процес збудження над гальмуванням переважає, тому можна спостерігати деяку імпульсивність, бурхливість прояву емоцій у поведінці дитини. У дитини-шестирічки – емоції стриманіші. Вона вчиться приховувати деякі почуття (страх, агресію), але при демонстрації образи часто використовують сльози, спалахи гніву. Відбувається подальша диференціація почуттів, власна гідність проявляється по-новому.

За даними дитячого фонду ЮНІСЕФ (ООН) в Україні [1], дитина 6-річного віку:

- здатна розрізняти реальність та фантазії;
- має високу візуальну чутливість;
- низький рівень усвідомлення власних переживань.

Розвиток поведінково-емоційної сфери відіграє важливу роль у психічному розвитку дитини. Знані психологи В. Котирло, С. Кулачківська, Є. Смірнова [2;3;4] визначали, що без вирішення проблем розвитку емоційної сфери неможливе адекватне розуміння загальних закономірностей формування дитячої особистості. Гармонійний розвиток у дошкільному віці необхідний не тільки для засвоєння певної групи знань, але й для пробудження у неї сталих почуттів. Авторка підкреслює, що розвиток емоційної сфери дошкільника - важлива умова морального виховання. Моральність спирається на здатність дитини до співпереживання, а такі почуття не надаються при народженні. Гуманістичні почуття формуються і розвиваються в процесі реальної взаємодії дитини з однолітками та дорослими.

У другій половині дошкільного періоду (за даними Н. Токаревої та А. Шамне) [5] формується емоційно-ціннісне ставлення до себе як до суб'єкта толерантних стосунків з ровесниками. На основі первинної емоційної самооцінки з'являється раціональна оцінка чужої поведінки. Дошкільник починає засвоювати прийняті у суспільстві норми, усвідомлювати їх значення та відповідно поводити себе.

Завідувачка лабораторії психології дошкільника Інститут психології Г. Костюка Т. Піроженко [6] так характеризує емоційно-поведінкову сферу у цей період розвитку. Дитині старшого дошкільного віку знайомі прояви основних емоцій (горе, страх, гнів, сором тощо). Когнітивний розвиток дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між тим, що відбувається у житті та переживаннями (навіть за невербальними сигналами). Сама дитина здатна вербалізувати свої емоції та почуття,

реагувати на різні емоціогенні ситуації, володіти емоційним передбаченням. Будь-яка діяльність дитини – емоційно насичена, переживання стають більш глибокими, усвідомлюються та ускладнюються. Емоційно здоровий дошкільник – життєрадісний, щирий, довірливий.

З досвіду дитячого психолога О. Атемасової [7] у цей період розвитку дитина вже володіє своїми емоціями, намагається співвідносити свої дії та бажання з діями та бажаннями оточення. Найскладнішим є момент вибору, коли відбувається внутрішня боротьба соціальних норм («треба») та імпульсивних бажань («хочу»). Саме це може формувати емоційну нестійкість та сприяти появі таких порушень емоційної сфери: агресивні, емоційно нестримані, сором'язливі, тривожні, боязкі діти.

Поглиблений аналіз розвитку емоційної та поведінкової сфер дитини надав А. Реан [8]. Так, у дошкільному віці розвивається емпатія (гуманістична та егоцентрична), дитина здатна розрізняти емоції інших людей, починають формуватися вищі почуття. У системі міжособистісних відношень формуються соціальні емоції – найважливіший етап соціалізації дитини. Набуті у процесі спілкування соціальні цінності, норми, вимоги, поєднуючись з емоційною сферою стають органічною частиною особистості дитини. Дослідження емоційної сфери дошкільника представлено у наукових працях вітчизняних психологів А. Теплюк, Н. Трофаїла, Є. Анісімова [9;10;11].

Відповідно, такі норми поведінки та прояву емоцій спостерігаємо при розвитку дитини, яка не перебуває під неконтрольованим впливом соціальних мереж та на подовженому дистанційному навчанні. Звісно, що у таких умовах і поведінка і емоційна сфера зазнають змін.

В першу чергу – це зміна поведінкового компоненту. У Інтернет-мережі демонструються моделі поведінки, притаманні для віртуального світу. Дитина (за О. Петрунько) ідентифікує, ототожнює себе з Інтернет-моделлю, особливо якщо вона приваблива, сильна, смілива та викликає позитивні емоції. Руйнівний вплив соціальних мереж на особистість досліджувала Н. Макаренко [12].

Після надмірного спостереження за негативною поведінкою у соціальних мережах (яка може бути виправданою, підкріпленою) дитина може спробувати перенести такі моделі у реальне життя (слід згадати експеримент з лялькою БОБО). Відсутність живих прикладів поведінки оточуючих порушує процес засвоєння правильних норм.

У Інтернет-мережі діти дошкільного віку черпають стереотипи та моделі поведінки, норми діяльності, формують свою соціальну ідентичність, власну самооцінку, яка не завжди є адекватною.

У зарубіжній науковій літературі також досліджували означену проблему. Найбільш розгалуженим пояснювальним механізмом впливу будь-якого медіапродукту на дитину є соціально-когнітивна теорія А. Бандури. Згідно їй дитина може копіювати поведінку персонажу мультфільму, гри, відео, якщо вона відповідає таким характеристикам:

- якщо персонаж викликає емоційний відгук;

- поведінка персонажа така яскрава, що на неї неможливо не звернути увагу, не запам'ятати;
- продемонстрована на екрані поведінка приводить до позитивних результатів.

Для пояснення впливу соціальних мереж на навчальних програм на поведінку та емоції дитини, можна використати модель С. Фіча. Згідно цієї моделі - чим складніше зміст матеріалу, тим менше дитина запам'ятає, зреагує. Матеріал повинен відповідати пізнавальним можливостям дитини.

Процес сприймання медіапродукту складається з трьох компонентів:

- сприймання сюжету;
- сприймання «освітнього» змісту;
- ступінь сполученості сюжетної лінії та освітнього змісту.

Надмірне перебування у «віртуальному світі» шкодить розвитку дитини, у тому числі поведінковому та емоційному. Відстороненість батьків від процесу впливу на дитину, порушує одну з ведучих потреб дошкільника - у емоційному благополуччі (захисті, ласці, повазі). Але не слід вирішувати проблему простою забороною користування ІКТ. Інтернет є цінним ресурсом з великою кількістю захоплюючої та навчальної інформації. Має величезні можливості впливу на формування особистості дитини. Важливо не реагувати занадто емоційно та не накладати забагато обмежень на використання Інтернету дітьми. Необхідно врахувати ризики, щоб забезпечити захист дітей та отримати все найкраще від усесвітньої мережі.

Література

1. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора-принт, 1999. 286 с.
2. Котирло В.К. Початковий період у навчанні школярів. Київ: Знання. 1985.48с.
3. Смирнова Е. О., Матушкина Н. Ю., Смирнова С. Ю. Виртуальная реальность современного раннего и дошкольного детства. *Психологическая наука и образование*. 2018.№3.С.42-53.
4. Токарева Н. М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ. 2017.548с.
5. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 136 с.
6. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників. Харків: Видавництво «Ранок». 2012.176с.
7. Реан А. В. Психология человека от рождения до смерти. СПб: Питер. 2008. 621с.
8. Теплюк А. А. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. III щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ. 2013. С. 181.
9. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. 2014. Вип. 145 (106). Педагогічні науки. С. 156.

10. Анисимова Є. О.(2021). Психокорекційна робота практичного психолога у закладі дошкільної освіти. Кваліфікаційна робота. URL:idgu.edu.ua (дата звернення 4.03.2023).

11. Петрунько О. В. Діти і медіа: *Монографія*. Полтава, 2010. 480с.

12. Макаренко Н. М. Інтернет-соціалізація у контекстному навчанні // *Гуманітарний вісник «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ: Видавництво «Гнозис».2016.Додаток 1 до Вип.37. С.152-160.

ТРАДИЦІЙНА МАСКУЛІННІСТЬ ПРОТИ ТОКСИЧНОЇ МАСКУЛІННОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Жукова О.Д.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету психології, педагогіки та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Близнюкова О.М.*

Постановка проблеми. Численні зміни в сучасному світі неминуче призводять до того, що за психологічною консультацією часто звертаються сучасні, успішні за соціальними нормами сьогодення молоді чоловіки. Для юнацького віку характерними є звернення з приводу конфліктних стосунків з протилежною статтю, проблеми суб'єктивного усвідомлення і переживання себе повноцінним та самодостатнім чоловіком як в контакті з жінками чи чоловіками, так і на самоті. Найбільш сенситивним віком для формування та закріплення гендерних особливостей є юнацький вік. Отже, питання дослідження психологічних особливостей маскулінності молодого чоловіка, як на соціальному, так і на глибинному рівні зумовлюють актуальність теми нашого дослідження.

Метою даної статті є теоретичне вивчення глибинних аспектів маскулінності у молодих чоловіків для подальшого визначення теоретико-методичних засад психологічної допомоги.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Одними з перших питання маскулінності в академічному середовищі Сполучених Штатів підняли Пітер Філен, Пітер Стернс. Перші спроби дослідити історію маскулінності, її еволюцію та мутації було здійснено Дональдом Белом, Ентоні Ротундо, Майклом Кімелом. Поступово відбувався відхід від спроби побудови єдиного наративу маскулінності крізь історичні епохи. Натомість цей концепт набуває аналітико-інструментального характеру для історичних, культурних та інших досліджень, таким чином, реконструкція моделі маскулінності й відповідних соціально-економічних наслідків стає частиною більш широких досліджень.

Виклад основного матеріалу. Маскуліність – набір характерних рис, ознак, способів поведінки та ролей, що широко визнаються притаманними чоловічому гендеру у межах певного суспільства. Модель маскуліності формується на підставі характеру соціальних відносин, особистих самоідентифікації та орієнтацій, а також біологічних характеристик. Кожному суспільству притаманна своя модель маскуліності, яка набуває нормативну функцію й стає орієнтиром у процесі соціалізації індивідів, що ідентифікують себе чоловіками. Ознаки так званої «традиційної» маскуліності є надто високою та не завжди реалістичною планкою. За високий статус і постійну боротьбу за нього чоловіки змушені платити поганим здоров'ям, вищим ризиком смертності, неемоційністю тощо [4]. Найбільша загроза традиційної маскуліності – перетворитися на радикальну форму токсичної, для якої насильство й агресія – це норма.

За літературними даними, токсична маскуліність – це деструктивні суспільні практики в поведінці чоловіків. Ідеться про проблеми у прийнятті змін або взагалі їхнє заперечення. Це втілюється у деструктивних практиках стосовно себе (наркотична й алкогольна залежності, депресії, суїциди тощо) або щодо інших (агресія, насильство).

Варто окреслити, що гендерні теоретики використовують термін токсична маскуліність для позначення стереотипно чоловічих рольових ролей, які обмежують види емоцій, дозволених хлопцям і чоловікам. Також цей термін може описувати соціальні очікування того, що чоловіки прагнуть домінувати та межі їхнього емоційного діапазону, передовсім, для вираження гніву. Токсична маскуліність визначається гендерними теоретиками як «сукупність соціально регресивних чоловічих рис, які сприяють домінуванню, девальвації жінок, гомофобії та безпричинному насильству». Термін позначається для висвітлення аспектів гегемонної маскуліності, які є соціально деструктивними, «такими як мізогінія, гомофобія, жадібність і насильницьке панування». Ці риси протиставляються більш позитивним аспектам гегемонної маскуліності, таких як «здатність до перемоги у спорті, підтримку солідарності з другом, досягнення успіху на роботі або забезпечення сім'ї» [1].

Отже, токсична маскуліність виступає своєрідною нормалізацією насильства в житті. Агресія й насильство часто присутні в житті чоловіків ще з раннього віку (фізичні покарання від батьків або шкільних наставників, цькування з боку однолітків або старших дітей) [3]. Залякування хлопчиків своїми однолітками та домашнє насильство, яке відчувають хлопчики вдома, за версією деяких гендерних теоретиків, також може бути виразом «токсичної маскуліності». Насильницька соціалізація хлопчиків виробляє психологічну травму, заохочує до агресії й відсутності близьких стосунків з іншими людьми.

Amnesty International в Україні у співпраці з аналітичним центром Info Sapiens провели велике кількісне репрезентативне опитування 2016 дорослих України на тему досвіду насильства у квітні 2021 року [2]. Наприклад, дані цього опитування про насильство в житті чоловіків свідчать про

нормалізацію насильства щодо дітей у родині. Дві третини респондентів, яким давали ляпасів чи били ременем, і половина з тих, кого принижували, погрожували і залякували, не ідентифікують такі практики як насильницькі. Як наслідок, уже дорослі чоловіки можуть відтворювати у своїх сім'ях зі своїми дітьми засвоєні від батьків методи поводження з дітьми, не вбачаючи в них проблеми. Протягом усього життя агресивний стиль поведінки може засвоюватися чоловіками як культурна норма, а фізичне насильство сприйматися як універсальний інструмент розв'язання конфліктів або відстоювання власних інтересів.

У 2019 році Американська психологічна асоціація опублікувала посібник для психологів, які працюють із хлопцями та чоловіками. За статистикою, яка наводиться в роботі, чоловіки в США здійснюють 90% вбивств і в 77% випадків стають жертвами вбивць. Вони в 3,5 рази частіше, ніж жінки, помирають від самогубства, а тривалість їхнього життя на 4,9 року менша, ніж у жінок. У хлопчиків частіше діагностують синдром дефіциту уваги та гіперактивності, ніж у дівчат, і вони стикаються із суворішими покараннями в школі. В Україні, за статистикою, починаючи з 2005 року 130 000 людей наклали на себе руки, серед них **110 000 чоловіків**. Спосіб життя, що культивує «сильні чоловічі якості» (обмеження емоцій, агресивність і насильницькі методи вирішення питань), на противагу так званій «жіночій поведінці» (вміння бути м'якими, проявляти почуття та піклуватися, вміння слухати) призводить до шкідливих наслідків і страждання. Подібна поведінка стає отруйною не лише для чоловіків, але й для їхнього оточення. Отже, традиційна маскуліність з її стоїчним ставленням до життя, змагальництвом, домінуванням та агресією, має, переважно, негативні наслідки.

Висновки і перспективи дослідження. Час, у який ми живемо зараз, призводить до нових викликів і нових вимог, які суспільство ставить перед молодими чоловіками. Під тиском суспільних очікувань чоловіки можуть частіше проявляти агресію, оскільки не завжди можуть відповідати таким викликам. Токсична маскуліність, проявом якої є ця агресія, і деструктивні практики в часи військових дій проявляються ще більшою мірою.

Альтернативою маскуліності у вище зазначеній формі може бути діяльність, що направлена на вихід із сценарного процесу, тобто, на здобуття автономності (самостійності). Автономність – це якість, що виражається у вивільненні чи відродженні здібностей до усвідомлення, безпосередності і спроможності до близькості. Оскільки попередній досвід людини може заважати усвідомленню, спричиняти опір змінам, на даному етапі доречним є психотерапевтичний супровід особистості, метою якого є вихід із сценарного процесу, досягнення автономності. Слід зазначити, що людина, як соціальна істота, що живе у певному суспільстві, з певними традиціями, не може відмовитися від системи цінностей взагалі. Але чоловік, що досяг автономності, здатний сам обирати такий стиль життя, що буде відповідати його справжнім життєвим інтересам.

Варто додати, що все більше молодих чоловіків переосмислюють «традиційну» маскулінність, критикують токсичну маскулінність, підтримують цінності рівності, гідності та поваги до людей. У подальших дослідженнях варто розглянути вікову градацію існування зазначеної проблеми, досліджуючи особливості представників раннього, середнього та старшого юнацького віку.

Література

1. Кімвел М. Гендероване суспільство. К.: Сфера, 2013. 456 с.
2. Марценюк Т.О. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки, 2004. т. 32. С. 33-41.
3. Флуд М. Токсична маскулінність: Буквар та коментарі. ХУ. В архіві від оригіналу 12 червня 2019 року.
4. Maher R. The correlation between toxic masculinity and young men seeking mental health aid. Dublin: National College of Ireland. 2022
5. Erikson, Erik H. Identity Youth and Crisis. W.W. Norton & Company. 1968.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Захарченко Т. Ю.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Проблема агресії є однією із найважливіших психологічних проблем, які вивчалися у вітчизняній та західній психології. Економічна нестабільність, спад виробництва, зниження рівня життя країни, руйнація старих систем цінностей і стереотипів, які регулюють людські та суспільні відносини, війна - все це дуже болісно переноситься населенням. Психологічні кризи в сучасному суспільстві негативно впливають на психологію людей, породжують тривогу, напругу, озлобленість, жорстокість і насильство.

Зростання схильності до агресії серед дітей підліткового віку є однією із актуальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла злочинність серед молоді. Жорстокі групові бійки – на жаль, поширене явище в наші часи.

Мета статті є аналіз психологічних особливостей, причин та видів агресивної поведінки дітей у підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У соціально-педагогічній та психологічній літературі проблема агресивності у дітей підліткового віку розглядається в дослідженнях таких вчених, як-от: К. Андерсен, А. Адлер, А. Бандура, А. Басс, С. Беван, Р. Берон, Р. Берден, Л. Берковіц, Ж. Вілсон, Дж. Долард, К. Конкейнен, М. Коб, К. Лоренц, К. Левін, Т. Ліпскомб, Г. Мюррей, Є. Маккобі, Д. Річардсон, П.В. Сімонов, Л. М. Семенюк, Р. Сірса, С. Тейлор, І.А. Фурманов, З. Фрейд, Е. Фром, Х. Хекхаузен та інших [1].

Виклад основного матеріалу. Термін «агресія» часто асоціюється із негативними емоціями, такими як гнів; із мотивами– бажанням заподіяти біль, нашкодити і т.д.; навіть із негативними установками, такими як расові чи етнічні стереотипи. Усі ці фактори, безперечно, відіграють певну роль у поведінці, але їх наявність не є необхідною умовою для подібних дій.

Агресія – мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам (правилам) колективного життя людей у суспільстві, завдає моральної та фізичної шкоди людям та викликає у них психологічний дискомфорт (напруга, страх) [5].

Необхідно розрізнити поняття «агресія» і «агресивність». Агресивність – це відносно стійка риса, що характеризується готовністю до агресії, а також схильністю сприймати та інтерпретувати поведінку інших людей як ворожу. Завдяки своїй стабільності та вкоріненій структурі агресивність має потенціал визначати загальну тенденцію людської поведінки.

Виокремлюючи причини агресії, слід мати на увазі, що агресія має неоднорідний характер. Існують різні види та форми агресивної поведінки.

По-перше, виокремлюють реактивну та спонтанну агресію. Як зазначає С. Фешбах: між експресивною, ворожою та інструментальною агресією розрізняють кілька важливих відмінностей. Експресивна агресія – це мимовільний спалах гніву і люті, який не має чіткої цілі і швидко згасається.

Ворожа агресія має на меті завдати шкоди іншим людям, тоді як інструментальна агресія спрямована на досягнення нейтральної мети, а сама агресія використовується лише як засіб.

Психолог С. Фешбах поділяє інструментальну агресію на індивідуально мотивовану та соціально мотивовану, при цьому можна говорити про своєкорисливу та безкорисливу, або антисоціальну та протисоціальну види агресії.

Серед форм агресивних реакцій, що зустрічаються в різних джерелах, слід виділити наступні. Фізична агресія (напад) – застосування фізичної сили до іншої людини [5]. Непряма агресія – дії, спрямовані опосередковано на іншу людину (плітки, необ'єктивні жарти) і гнів, не спрямований ні на кого (крик, удари ногами, удари по столу, грюкання дверима тощо). Вербальна агресія – проявляється у вигляді негативних почуттів (крик, вереск, сварка) та вербальних відповідей (погрози, лайка, прокльони). Дратівливість – проявляється у готовності проявити агресію при щонайменшому прояві різкості або грубості із сторони іншої людини [5]. Негативізм – модель поведінки, як правило, спрямована проти уряду чи керівництва. З пасивного

опору вона може перерости в активну боротьбу проти встановлених законів і звичаїв [2].

Діти схильні відтворювати ті типи стосунків, які їхні батьки «переживали» один із одним. Підлітки копіюють тактику вирішення конфліктів батьків та «переносять» її на вирішення власних конфліктів із братами та сестрами. Підростаючи і створюючи сім'ю, діти використовують тотожні методи вирішення конфліктів, замикають цикл і передають його своїм дітям [1].

На становлення агресивної поведінки впливають також ступінь згуртованості в сім'ї, близькість між батьками і дитиною, характер відносин між братами та сестрами, а також сам стиль сімейного виховання. Діти, у яких у родині розлад, чиї батьки відчужені і холодні, більшою мірою схильні до агресивної поведінки. У родинях агресивних дітей зруйновані емоційні стосунки між батьками і дітьми, особливо між батьками і синами. Матері агресивних дітей, зазвичай, не вимогливі до них, байдужі до їхньої соціальної успішності. Діти, традиційно, не мають чітких обов'язків вдома [3].

Встановлено, що негативна поведінка дітей підсилюється внаслідок неприйнятних відносин з педагогами, що не володіють навичками спілкування з «важкими» дітьми. Конфронтація, яка не припиняється, тривалі конфлікти й взаємна емоційна ворожість викликають вербальну агресію учнів на педагогів і фізичну агресію на своїх однолітків. Становлення агресивної поведінки у підлітків – складний процес, в якому беруть участь багато чинників. Діти навчаються агресивної поведінки, як за допомогою прямих підкріплень, так і шляхом спостереження агресивних дій [4].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, проблема агресивної поведінки підлітків є надзвичайно важливою та актуальною у будь-який час, адже вона впливає як на розвиток особистості підлітка, так і на його стосунки із соціумом (батьками, вчителями, однолітками). Агресивна поведінка негативно впливає на всі сфери життя дитини, а отже, потребує попереднього вивчення її чинників та якнайшвидшої корекції. **Перспективи досліджень** вбачаємо у подальших розробленнях рекомендацій щодо подолання негативних проявів агресивної поведінки підліткам та їх батькам.

Література

1. Бандура А., Волтерс Р. Підліткова агресія. Вивчення впливу виховання та сімейних відносин. М.: Квітень Прес, Вид-во ЕКСМО-Прес, 2000. 512 с.
2. Берон Р., Річардсон Д. Агресія. СПб: Пітер, 2001. 352с.
3. Гокіна Л. Агресивна поведінка дітей – це крик про допомогу. Психолог.2007.№13-15.
4. Хоменко Г. Агресивність підлітків: причини, профілактика, корекція. Психолог. 2009. № 35. С. 17–23.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ НА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ

Зінченко Т.С.,

*студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження абстрактних агентів підкріплення на формування поведінки дітей обумовлюється сучасними тенденціями розвитку української держави. Йдеться про активне входження сучасних інформаційних технологій в життя, які впливають на психіку дітей на різних етапах онтогенезу.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на вплив мультиплікаційних фільмів на поведінку дітей.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій дозволяє констатувати існування низки наукових доробок, присвячених вивченню впливу абстрактних агентів підкріплення на поведінку дітей.

Одна із перших спроб експериментально підтвердити дієвість подібної тенденції належить А. Бандурі, який довів, що вікарне спостереження за референтною моделлю впливає не тільки на побудову моделі зовнішнього світу, але й на поведінку особистості. Йдеться про експериментальне підтвердження впливу реальних та абстрактних просоціальних моделей на вибір обстежуваними суспільно корисних форм поведінки [6].

У вітчизняній психології ідентифікація також розглядається одним із дієвих психологічних механізмів інтеріоризації соціальних вимог та регуляції поведінки особистості. Л.І. Божович, Є.І. Субботський, С.Г. Якобсон та інші науковці наголошують, що об'єктом ідентифікації може бути як реальна, так і абстрактна моделі, які сприймаються дитиною як ідеал, до якого треба прагнути. Усвідомлення розбіжностей між власною поведінкою та поведінкою ідеалу призводить до хоча б ситуативної корекції поведінки дитини [3].

Р. Кайл [4] та Д. Майєрс [5] пропонують огляд результатів досліджень західних учених, де було встановлено, що моделі поведінки, які демонструються на телеекрані, впливають на спрямованість поведінки юних глядачів. Зокрема, результати досліджень Л. Фрідріха, А. Х'юстона та А. Штайна продемонстрували валідність гіпотези, згідно якої просоціальний приклад, побачений на телеекрані, сприяє готовності глядачів здійснювати допомогу навколишнім. С. Херолд експериментально довела, що телевізійні просоціальні моделі мають більший вплив на поведінку глядачів порівняно з асоціальними та нейтральними.

Основний виклад проблеми. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що у вітчизняній психології накопичено достатню кількість досліджень впливу мультиплікаційних фільмів на поведінку дітей. В першу чергу йдеться про наукові доробки Ю.В. Качанова, О.О. Міненко, Р.М. Силко, М.А. Ситцевої, О.В. Стребневої, де було підтверджено, що персонажі мультфільмів впливають не тільки на уявлення, але й на поведінку юних глядачів. Дієвість впливу таких героїв залежить від яскравості та динамічності їх образів. Л.М. Козирєва та І.Я. Медведева наголошують на тому, що приваблива зовнішність персонажу ототожнюється дітьми з позитивним образом. Така зовнішність може виправдати навіть асоціальні вчинки. О.О. Горбатюк, З.С. Савчук та О.О. Яковлева стверджують, що анімаційні мультфільми сприяють формуванню у дітей уявлень про те, що конфліктність, брутальність і навіть насильство є нормою життя в суспільстві. [1].

Д.О. Гордієнко та В.В. Коваленко вказують, що нестандартні статево-рольові форми поведінки мультиплікаційних героїв можуть впливати на статеву ідентифікацію дітей. Це відбувається за умови, коли персонажі чоловічої статі ведуть себе як особи жіночої статі і навпаки [2].

Поруч із позицією щодо негативного впливу мультфільмів на поведінку дітей, існують дослідники, які стверджують, що мультиплікаційні фільми позитивно впливають на когнітивну, емоційно-вольову та поведінкову сфери дітей. Так, Р.М. Силко зазначає, що мультиплікація позитивно впливає на дітей, тому що в ній завжди присутня гра, злет фантазії, завдяки чому розвивається дитяча уява та стимулюється творча активність. М.А. Ситцева вважає, що мультиплікаційні фільми сприяють розвитку обдарованості та моральних якостей дитини. Зокрема, сюжет мультфільму сприяє засвоєнню правил та норм поведінки; аналізу поведінки персонажів, допомагає розрізнити позитивні та негативні вчинки. Під час перегляду мультфільмів діти мають можливість фантазувати, мріяти. У психології мультфільми використовують як засіб корекційної роботи з дітьми. Так, К.А. Бушель створив програму мультфільмотерапії для корекції та розвитку моральних якостей дітей. Найважливішим терапевтичним ефектом мульттерапії є залучення дітей до подій улюблених мультфільмів, можливість впливати на хід подій та змінювати сюжет мультфільму.

Висновки і перспективи дослідження. Узагальнюючи викладений матеріал, можна констатувати, що мультфільми можуть як позитивно, так і негативно впливати на когнітивну, емоційно-вольову та поведінкову сфери дитини.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в проведенні експериментального дослідження кіносмачків молодших школярів.

Література

1. Горбатюк О.О., Яковлева З.С., Гордієнко О.О. Вплив сучасної мультиплікації на психологічний стан і розвиток дитини. Режим доступу: https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/3798/1/Horbatiuk_001.pdf

2. Гордієнко Д.О., Коваленко В.В. Вплив анімаційних фільмів на рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/314501421_VPLIV_ANIMACIJNIH_FILMIV_NA_RIVEN_TRIVOZNOSTI_DITEJ_MOLODSOGO_SKILNOGO_VIKU/fulltext/58c8146092851c2b9d3f3de6/VPLIV-ANIMACIJNIH-FILMIV-NA-RIVEN-TRIVOZNOSTI-DITEJ-MOLODSOGO-SKILNOGO-VIKU.pdf

3. Калашникова Л.В. Вплив засобів масової комунікації на формування просоціальної поведінки. *International scientific conference: Modernization of the educational system; world trends and national peculiarities*. Kaunas, Lithuania, 2019. С. 80-83.

4. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребенка. СПб.: прайм.-ЕВРОЗНАК, 2002. 416 с.

5. Майерс Д. Социальная психология [пер. с англ. Л. Сарук]. СПб.: прайм.-ЕВРОЗНАК, 512 с.

6. Субботский Е.В. Исследование проблем взаимопомощи и альтруизма в зарубежной психологии. *Вопросы психологии*. 1977. №1. С. 164-174.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

*Ігнатенко Н.С.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Міненко О.О.*

Постановка проблеми. Підлітковий вік - період значних змін у фізичному, психічному та соціальному розвитку людини. Це складний перехід від дитинства до дорослості, який супроводжується різними тенденціями розвитку. Одним з важливих психологічних аспектів психології підлітків є поведінка підлітків у конфліктних ситуаціях. Сучасні підлітки відрізняються від попередніх поколінь високою конфліктністю у спілкуванні з однолітками та дорослими, особливо з батьками. Це може бути пов'язано зі змінами у соціально-психологічних умовах життя, зміною ціннісних орієнтацій, збільшенням соціальних груп та зміною структури сімей. При цьому практичний досвід свідчить про те, що підлітки часто не вмють вирішувати конфлікти, і деструктивні тенденції переважають у конфліктних відносинах. Недостатня увага до міжособистісних проблем та недостатні навички конструктивного вирішення конфліктів можуть мати негативні

наслідки для підлітків та їхнього оточення. Отже, вивчення питання поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях є важливою проблемою, яку потрібно вирішувати для цієї вікової групи.

Мета статті - аналіз психологічних особливостей поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях, її факторів та моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день проблема конфліктів у взаєминах стала особливо важливою. Вітчизняні психологи, такі як Н.В. Гришина, Є.А. Донченко, Т.М. Титаренко, Г.І. Козирев, Н.П. Анікеєва, Л.І. Мнацаканян, Н.К. Самоукіна, М.А. Гобер, Ф.Гитман, Р.Л. Кричевський та інші, виявляли зацікавленість у цій проблемі в контексті вітчизняної науки. Поява конфліктів визначається дослідниками як наслідок психологічних особливостей особистості, її поведінки та порушених потреб. Конфлікти є невід'ємним елементом людського життя, що відіграють важливу роль у формуванні як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Конфлікт являє собою відносини між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються боротьбою за реалізацію протилежних мотивів таких як інтереси, потреби, цілі, ідеали чи то переконання або суджень, а саме поглядів, думок, поглядів чи оцінок [3].

Успішне вирішення конфлікту залежить від стилю поведінки учасників. Згідно з Р. Блейком, Р. Кілменом, Дж. Мутоном існує п'ять стилів поведінки: конкуренція, пристосування, уникання, співробітництво та компроміс. Вибір стилю поведінки залежить від орієнтації на досягнення власних цілей або цілей партнера. Стиль поведінки є ключовим фактором для успішного вирішення конфлікту, а урахування стилю інших учасників є необхідним умовою для конструктивного вирішення конфлікту [1, с.195].

Самосвідомість впливає на розвиток конфлікту. Дослідники, такі як К.Левін, В.Джеймс, Р.Бернс, К.Роджерс, З.Фройд вивчали формування самосвідомості особистості. В підлітковому віці відбуваються генетичні зміни самосвідомості, що мають вплив на психічний розвиток. Підлітковий вік вважають кризовим етапом, коли активно формується самосвідомість, виникають внутрішні суперечності і прагнення до самостійності. Разом із позитивними змінами виникають негативні феномени і проблеми, такі як чутливість до думки оточуючих, уразливість та нестриманість. Нові психологічні явища можуть проявлятися у неадекватних формах, таких як зовнішня агресія та гостра критика, що ведуть до конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік - важливий етап у житті людини, повний змін і викликів. Вступаючи у нові соціальні відносини, підлітки часто зіштовхуються з конфліктами. Розуміння їхньої поведінки у таких ситуаціях є ключовим для надання підтримки. У підлітковому віці зміни у ставленні до оточення та самооцінці можуть спричинити ускладнення взаємин та формування ідеалів. Підлітки можуть мати неправильну оцінку себе, високі вимоги до себе та критичне ставлення до інших. Це може призводити до ускладнень у стосунках з батьками, вчителями та однолітками, викликати негативні емоції та конфлікти. Формування

особистості включає стійкий образ "Я", який може впливати на вразливість, агресивність та труднощі в спілкуванні з іншими [2].

Соціальний статус грає важливу роль, впливаючи на позицію та стратегії поведінки підлітків. Ті, хто мають низький соціальний статус, можуть використовувати агресію для захисту себе і підкреслення своєї сили [5]. Підлітки з низьким соціальним статусом відчують незадоволення та непевність, що можуть походити від відмови або відкидання соціальною групою. У конфліктних ситуаціях вони можуть використовувати агресивну поведінку, щоб відстояти свої інтереси та підкреслити свою силу. Іншою стратегією є виключення з групи, спрямоване на зниження соціального статусу інших і створення власного відчуття контролю [4].

Підлітки з високим соціальним статусом можуть виявляти різні форми поведінки у конфліктних ситуаціях. Деякі з них можуть використовувати свій статус для маніпулювання та контролю над іншими. Вони можуть використовувати психологічний тиск або соціальне виключення. Однак, існують також підлітки з високим соціальним статусом, які мають навички вирішення конфліктів і здатність до пошуку компромісів. Вони виявляють соціальну вправність, лідерські якості та можуть спрямовувати енергію на співпрацю та взаєморозуміння [6].

Самооцінка підлітка також впливає на його реакцію на конфліктну ситуацію, і низька самооцінка може спонукати до агресивної поведінки. Низька самооцінка може призводити до уникнення конфлікту, коли підліток відчуває страх висловлювати свої думки та потреби, вважаючи, що його точка зору не має значення або не буде прийнята. Натомість, підлітки з високою самооцінкою проявляють більшу впевненість у собі та здібностях. Вони можуть приймати лідерські ролі та активно розв'язувати конфлікти, вірячи у свою здатність впливати на ситуацію. Самооцінка підлітка може змінюватись і залежати від різних факторів, а підтримка їх розвитку може допомогти їм ефективно спілкуватися та розв'язувати проблеми через співпрацю та взаєморозуміння [6].

Культурні особливості також можуть впливати на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях. В культурі, де домінує групова гармонія, підлітки намагаються знайти компромісні рішення, що враховують потреби всіх членів групи. У культурах, де індивідуалізм і самовираження мають велике значення, підлітки можуть проявляти більш активну агресивну поведінку або суперництво під час конфліктів. Вони можуть вважати, що захист власних інтересів і самостійність є важливішими, ніж збереження гармонії в групі. Такі підлітки можуть бути більш нахилені до конкуренції та боротьби за перевагу у конфліктних ситуаціях [4].

Варто зазначити, що ці узагальнення є лише загальними тенденціями і не обов'язково відображають поведінку кожного підлітка з конкретної культури. Кожна особистість унікальна, і вплив культурних особливостей на поведінку може виявлятися по-різному у різних осіб. Крім того, вплив культури не є єдиним фактором, який визначає поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях, інші фактори, такі як освіта, сімейне середовище,

індивідуальні характеристики та життєвий досвід також відіграють важливу роль в формуванні поведінки підлітка. Тому важливо пам'ятати, що поведінка підлітка у конфліктній ситуації є складним і багатогранним явищем, і що для розуміння цього явища необхідно брати до уваги багато різних факторів, включаючи культурні особливості, особистісні характеристики та життєвий досвід кожного підлітка [6].

Аналіз моделей поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях допомагає краще розуміти їх підходи та стратегії для вирішення конфліктів. Це важливе дослідження з урахуванням того, що підлітковий період є ключовим етапом в житті людини, коли з'являється багато нових викликів і можливостей для соціальної взаємодії. Різні моделі поведінки підлітків можуть базуватися на психологічних теоріях, соціальних контекстах та інших факторах, що впливають на їх поведінку. Наприклад, одна з моделей може розглядати підлітків як активних учасників конфлікту, які використовують стратегії активної агресії або компромісу для досягнення своїх цілей. Інша модель може наголошувати на розумінні і емоційних аспектах конфлікту, досліджуючи, як підлітки сприймають та виражають свої емоції у суперечках з іншими людьми [5].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у підлітковому періоді з'являється багато нових соціальних викликів і можливостей для взаємодії. Дослідження психологічних особливостей поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях є важливим, оскільки воно допомагає розуміти різні підходи і стратегії, якими користуються підлітки для вирішення конфліктів. Аналіз різних моделей поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях базується на особистісних характеристиках, соціальних навичках, культурних впливах та вихованні.

Глибоке вивчення цих особливостей сприяє розробці програм та інтервенцій для покращення навичок вирішення конфліктів у підлітків. Розуміння культурних аспектів грає важливу роль у розробці ефективних стратегій, а додаткове дослідження факторів, таких як родинна динаміка, шкільне середовище та самооцінка підлітків, сприяє створенню програм підтримки у складних ситуаціях. Ці знання можуть бути використані для створення спеціалізованих програм підтримки та інтервенцій, спрямованих на покращення соціальних навичок підлітків, вміння вирішувати конфлікти та побудову здорових стосунків.

Література

1. Варій М.Й. Психологія: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 1008 с.
2. Дмитрюк Н.С. Я–концепція як реконструкція прояву конфліктної поведінки підлітка. Витоки педагогічної майстерності. П., 2011. Вип. 7. с.316–326
3. Долинська Л.В., Матяш–Заяц Л.П. Психологія конфлікту: навч. посіб. К.: Каравела, 2010. 304 с.

4. Кисіль З.Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 32-40

5. Сапельнікова Т. С., Білоцерківська Ю. О. Чинники конфліктної поведінки школярів 10-11 класів. Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». 2019. № 1. С. 67-72.

6. Чайковська О.М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 38(1). С. 251–257

СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ

Іщенко М.Ю.,

студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

факультету української філології,

іноземних мов та соціальних комунікацій

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: кандидат психологічних наук,

*доцент **Близнюкова О.М.***

Постановка проблеми. Сімейні конфлікти нерідко є частиною повсякденного життя, проте їх розв'язання може бути важким завданням для багатьох людей. Конфлікти можуть виникати з різних причин, таких як різні погляди на виховання дітей, розбіжності в фінансах, релігійні переконання тощо. Незріле поводження в конфліктних ситуаціях може призвести до подальшого загострення відносин в сім'ї, що може стати причиною розриву взаємин.

Важливо зазначити, що сім'я завжди була і є джерелом емоційної підтримки, любові, безпеки і захисту. Здорові сім'ї допомагають забезпечити кожному члену сім'ї відчуття приналежності і цінності, яке не може бути в інших стосунках. Але конфлікт може виникнути, коли члени сім'ї мають різні погляди, або упередження. Питання конфлікту, які не вирішуються мирним шляхом, можуть привести до суперечок та обурення.

На сьогодні особливо актуальною для науки і практики є проблема виявлення характеру та форм конфліктів, можливих причин, а також, способів вирішення конфліктів, оскільки в період трансформації суспільства збільшилася кількість розлучень, особливо серед молодих сімей.

Метою статті є дослідження особливостей вирішення сімейних конфліктів, що допоможуть зменшити напруження в сімейних відносинах та покращити якість життя всіх членів сім'ї.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Представники наукових шкіл і течій західної психології неодноразово зверталися до розгляду проблематики і форм сімейних конфліктів (З. Фрейд,

К. Левін, К. Хорні, Н. Міллер, С. Сігель, Г. Лебон та ін.). К. Левін трактує конфлікт як конфронтацію протилежно спрямованих сил однакової величини, тобто, конфлікт як амбівалентність. Д. Берлайн розглядає і конфлікт, і невизначеність в стосунках як тотожні явища [4]. На думку Н. Смелсера, конфлікт є засобом виходу із невизначеної ситуації, тобто конфлікт – це визначений вихід із невизначеної ситуації. Інші дослідження вказують на ефективність психотерапії та конфліктології для розв'язання сімейних конфліктів [2].

Не залишили поза увагою тему конфліктів і представники української психології (І.Л. Омельченко, О.С. Язвінська, Р.П. Федоренко). Більшість наукових досліджень зосереджена на вивченні ефективних методів розв'язання сімейних конфліктів. П.П. Горностай виділив основні групи чинників, протиставлення яких веде до виникнення конфлікту, серед яких найважливішими є:

- 1) організаційні (рольові стереотипи чи соціально прогнозовані рольові позиції);
- 2) міжособистісні (взаємні рольові очікування, стилі взаємодії);
- 3) особистісні (цінності, мотиви чи переживання людини) [3].

Виклад основного матеріалу. В сім'ї як в системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, конфлікти та кризи. За оцінками експертів, у 80 – 85 % сімей відбуваються конфлікти, а в 15 – 20 % виникають сварки з різних причин. Узагальнюючи погляди науковців, можна констатувати, що сімейні конфлікти є своєрідним протиборством між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів, поглядів та інтересів.

В процесі дослідження проблематики сімейних конфліктів було визначено основні причини їх виникнення: ревності, неповага одне до одного, різні погляди на сімейне життя, егоїзм, незадоволення потреби в позитивних емоціях (відсутність піклування, уваги та підтримки), матеріальні проблеми, відмінності духовних інтересів партнерів, бажання змінити партнера, різні педагогічні підходи до виховання дитини, біологічна несумісність.

Виникнення сімейного конфлікту залежить не лише від об'єктивних причин (наприклад, від специфіки умов протікання конфлікту та характеристик його учасників), а й від суб'єктивних факторів – уявлень учасників конфлікту про себе (про власні потреби, мотиви, цінності) і про свого партнера [3]. Проте, довірливе спілкування між партнерами є ключем до успіху подружніх стосунків. З огляду на це будь-який конфлікт означає, що партнери з якихось причин просто не можуть прийти до консенсусу.

Як зазначають психологи-практики, справжню причину конфлікту досить часто приховує одна чи обидві конфліктуючі сторони. Завдання встановити справжню причину конфлікту вимагає професійних знань психології людини. Якщо причину конфлікту визначено правильно, то стає зрозумілою та конфліктна ситуація, а отже, у такому разі легше визначити найбільш прийнятні методи вирішення конфлікту.

Вивчення особливостей сімейних конфліктів дозволило виокремити наступні характеристики: визначаються міжособистісними відносинами, правовими і моральними обов'язками; до специфічності причин відносять обмеження свободи активності, протилежні інтереси, авторитарний тип взаємовідносин, матеріальні проблеми; динаміка та форми протікання характеризуються підвищеною емоційністю, швидкістю форм протиборства; конфлікти можуть мати тяжкі соціальні наслідки.

Класифікація сімейних конфліктів має декілька критеріїв:

- залежно від суб'єктів – подружні, між батьками і дітьми, між родичами;
- залежно від джерел – ціннісні, позиційні, сексуальні, емоційні, господарсько-економічні;
- залежно від поведінки суб'єктів – відкриті, приховані. Часто при розв'язанні сімейних конфліктів користуються послугами посередників, а саме, друзів, знайомих, родичів.

Орлянський В.С. визначає шляхи попередження сімейних конфліктів:

- формування психолого-педагогічної культури, знань основ сімейних відносин;
- виховання дітей з урахування індивідуально-психічних вікових особливостей, емоційного стану;
- організація сім'ї на принципах рівності, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємо-відповідальності, довіри і поваги;
- формування культури спілкування. Особлива форма розв'язання сімейних конфліктів – розлучення [5].

Українські психологи виокремлюють наступні стратегії, що можуть допомогти при вирішенні конфліктної ситуації в сім'ї:

1. Активне слухання. За допомогою цієї стратегії можна уникнути багатьох непорозумінь, якщо перед відповіддю переконатися, що хотіла сказати інша людина.

2. Правильне вираження думок. Мова йде про те, аби пояснити своє бажання так, щоб не причиняти дискомфорту іншій людині. Важливо також виразити не тільки те, що нас турбує, але і запропонувати альтернативні варіанти вирішення проблеми.

3. Знайти спосіб співробітництва. Потрібно шукати загальний пункт проблеми і працювати над вирішенням. Таким чином, сторони конфлікту шукають способи вирішення проблеми, міркуючи над потребами і інтересами всіх членів.

4. Знайти момент і ситуацію для того, щоб поговорити про проблему. Це допоможе адекватно виражати те, що ми хочемо передати і слухати іншого більш сприйнятливо. Також важливо знайти місце, де дві людини зможуть відчувати себе зручно і спокійно під час розмови.

Висновки. Виникнення сімейних конфліктів пов'язано з бажанням задовольнити свої потреби, або створити умови для їх задоволення без врахування інтересів іншої сторони конфлікту, або членів його сім'ї.

Розв'язання сімейних конфліктів є важливим завданням для забезпечення гармонійних відносин в сім'ї та покращення якості життя всіх її членів. Для успішного розв'язання конфліктів важливо звернути увагу на почуття та потреби кожного члена сім'ї, вести відкрите та чесне спілкування, використовувати "Я-повідомлення", шукати компроміси та, у разі потреби, звертатися до професійних консультантів.

Література

1. Бондаровська В. Стадії розвитку сім'ї. Види сімейних конфліктів. Психологічна допомога сім'ї. К.: Вид. дім «Шкіл. світ». 2015. С. 12-15.
2. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 256 с.
3. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2005. С. 7-22.
4. Мягер В. К., Мишина Т. М. Сімейна психотерапія: керівництво по психотерапії. Л.: Медицина, 1979. С. 297-310.
5. Орлянський В. С. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. С. 19-53.
6. Семенова А. В., Гурін Р. С., Осипова Т. Д. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. К.: Знання, 2006. С. 154-163.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ КОРЕКЦІЇ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Камино Т. А.,

*студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Актуальним питанням сьогодення є вивчення психологічних особливостей особистісної корекції. Нерозуміння себе, ціннісних орієнтирів – проблема дітей раннього юнацького віку. Становлення особистості є процесом довготривалим і потребує самоаналізу, усвідомлення власних дій та вчинків, самоспостереження, здатність вести з собою конструктивний діалог а це уможливорюється завдяки особистісній психокорекції.

Аналіз досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці-практики (О. Ф. Бондаренко, П. В. Лушин, Т. С. Яценко) вважають, що суттєвої ролі набуває необхідність застосування методів групової психокорекційної роботи, які сприяють корекції особистості [9]. Тобто, особистісна психокорекція балансує психічні процеси свідомі й несвідомі її аспекти.

Такий процес може відбуватися впродовж декількох років й лише розкривається під час групової психокорекції. Особистісна корекція має на меті гармонізацію особистості, яка охоплює нівелювання внутрішніх блоків й перепонів (О. Л. Нагула, 2016).

Мета статті: обґрунтувати психологічні особливості особистісної психокорекції як необхідної складової у ранньому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Юнацький вік є одним з важливих етапів розвитку людини. Властивості особистості, сформовані у юнацькому віці, прийняті рішення в цьому віковому періоді здійснюють вплив на подальшу долю людини. Проте загальна характеристика юнацького віку може різною мірою віддзеркалювати психологічні особливості юнаків та дівчат в кожному окремому випадку. Саме в юнацькому віці відбувається формування особистості як системи відношень: юність спрямовується сформувати внутрішню позицію по відношенню до себе, по відношенню до інших людей, а також моральним цінностям.

Провідною особливістю юнацького віку є здійснення переходу до особистісної зрілості, оформлюються стійкі риси особистості. Якщо в підлітковому віці відбувається перехід від дитинства до дорослості й превалюють, передусім, дитячі риси й виникають лише перші паростки дорослішання, то в юнацькому віці, дитячих рис стає все менше, й, за період юнацького віку зазначені особливості навіть зникають. Тобто, за період юнацького віку особистість набуває основ особистісної та соціальної зрілості [2, 3, 4].

Загальні психологічні особливості юнацького віку такі:

1. Самовизначення, становлення самоусвідомлення. Провідною діяльністю юнацького віку традиційно визначають самовизначення й самоздійснення.

2. Становлення світогляду. У юнацькому віці здійснюється становлення моральних орієнтувань сприйняття дійсності.

3. Прийняття цілого комплексу соціальних ролей дорослої людини й оволодіння ними (на підґрунті особистісного й професійного самовизначення) [6].

4. Оформлення власної позиції у міжособистісних взаєминах, що пов'язані із формуванням особистості.

5. Стабілізація психічних станів (у порівнянні із підлітковим віком): у ранній юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів й менше виявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми.

У ранньому юнацькому віці змінюється положення особистості у системі суспільних відносин, що зумовлюється зміною характеру діяльності, яка виходить за межі школи, потребує виконання від юнаків різних суспільних функцій [4]. Прагнення щодо спілкування й потреба у самоствердженні, самостійності, дорослості. Формування ідентичності, Я-концепції.

Соціальна активність юнаків може набувати й асоціальності спрямованості.

Також варто враховувати юнацький максималізм, категоричність й нетолерантність до оточуючих, що залишилися з підліткового віку, а також гіперкритицизм, що унеможлиблюють оформлення адекватної самооцінки, спричиняють відчуження від себе, відступ від реальності, змішування ролей. Й формами самодепривації виступають наступні: порушення ідентичності (особистісної та професійної), адиктивна й делінквентна поведінка, тенденція до саморуйнування, до психологічної смерті, фіктивна ідентичність [5, с. 25].

Тому необхідна корекція негативних проявів особистісного розвитку, яка потребує відповідного комплексного підходу.

Особистісна психокорекція пов'язана із спрямуванням зусиль на розкриття взаємозв'язків між свідомим і несвідомим у їх єдності протиріч. Так, «глибинне пізнання зорієнтовано на виявлення викривлень соціально-перцептивної реальності, яким притаманна фіксованість та одночасно – індивідуальна неповторність» [1, с. 211]. Важливо зазначити, що Л. Я. Галушко звертаючись до специфіки надання психологічної допомоги апелює до таких значущих аспектів особистості, як:

- нереалістичні Я-концепції (що сприймаються як відповідний засіб задоволення потреби й джерела особистісної норми);
- процеси і автоматизми, що блокують розуміння (сценарні програми, через які індивід не може реалізувати власну потребу у самоздійсненні й самореалізації);
- наявність депресії, нав'язливих думок, тривожності, залежностей;
- ірраціональні когнітивні схеми, що здійснюють вплив на переконання особистості, саме зазначені суперечності провокують внутрішні конфлікти й, водночас, є чинниками щодо їх вирішення [1, с. 209].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, психологічними особливостями ранньому юнацького віку у є:

- усвідомлення та переживання власної життєвої перспективи, розвиток процесу життєтворення, все це символізує становлення зрілості особистості (саме тому юнацький вік є одним з найважливіших у онтогенезі);
- зростання самосвідомості й оформлення почуття дорослості, що сприяє усвідомленню власного психологічного часу (реконструкція минулого, передбачення майбутнього та його організація (так формується механізм вищих психічних функцій, які забезпечують процес цілепокладання, що уможлиблює оформлення життєвих планів);
- утворення усталеного ядра ціннісних орієнтацій особистості на підґрунті поставлених цілей та ієрархізації мотивів;
- формування ідентичності особистості (соціальної та персональної) та її ідентифікації з нормами груп (референтних малих та великих);
- формування «Я-концепції» особистості (позитивної або негативної).

Тому перспективи подальших пошуків вбачаємо у розробці психокорекційних заходів щодо гармонізації особистості у цьому віковому періоді.

Література

1. Галушко Л. Я. Виявлення фіксацій у мотиваційно-глибинному пізнанні психіки суб'єкта у процесі АСПП // *Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко: колективна монографія/ за заг. ред. акад. Т. С. Яценко.* Дніпро : Інновація, 2019. – 350 с
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Помиткін Е. О. Психологічні механізми духовного розвитку сучасного професіонала. *Соціальна психологія. Український науковий журнал.* №4, 2010. С.47-54.
4. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта: монографія , Т. С.Яценко, В. І.Бондар, І. В. Євтушенко, М. М. Кононова, О. Г. Максименко К.: Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 280 с
5. Туз Л. Г. Роль інтерпретації у процесі психокорекції АСПП // *Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко: колективна монографія / за заг. ред. акад. Т. С. Яценко.* Дніпро : Інновація, 2019. – 350 с.
6. Yatsenko Tamara, Halushko Lyubov, Ivashkevych Ernest & Kulakova Larysa. Dialogue in In-Depth Cognition of the Subject's Psyche: Functioning of Pragmatic Referent Statements *Psycholinguistics* (2022). Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. 31(1). С.187-232 <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1256/351>

ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кличко Л. С.,
*студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Міненко О. О.*

Постановка проблеми. Проблема тривожності дітей молодшого шкільного віку займає важливе місце у сучасній психології. В теперішній час, коли в нашій країні йде війна психологам важливо звертати особливу увагу на цю проблему, адже не тільки дорослі страждають від тривожності, але і діти будь-якого віку. Дана проблема є особливо важливою ще і тому, що діти молодшого шкільного віку в більшості випадків не можуть справитися з тривожністю самостійно, тобто це потребує уваги дорослих, які несуть

відповідальність за власних дітей. Тому вивчення тривожності в різних періодах дитинства є особливо важливим для визначення змісту даного явища та закономірностей впливу на дитину, а також для ефективного подолання цього стану.

Метою даної статті є дослідження феномену тривожності дітей молодшого шкільного віку, її причин та ознак.

Виклад основного матеріалу. Вивчення тривожності дає можливість запобігати різним складним станам, адже саме тривожність є центральною фігурою цілого переліку психологічних проблем дитинства, зокрема порушень розвитку та поведінки дитини. Не дивлячись на достатню кількість досліджень у напрямку тривожності у психології не сформульовано остаточно визначення тривожності. Цей термін використовується у різних значеннях (багатозначність терміну).

На думку Р. Немова, тривожність визначається як властивість людини переходити у стан підвищеного занепокоєння, відчувати страх і тривогу в специфічних соціальних ситуаціях [1, с. 16].

Г. Салліван відомий психолог та психіатр, був одним із перших хто запровадив положення про тривожність як особистісний феномен. Він вважав, що тривожність породжується міжособистісними взаєминами, а потреба в уникненні або усуненні тривожності насправді заключається в необхідності міжособистісної надійності і безпеки. Тобто для запобігання тривожності достатньо з самого початку створити почуття міжособистісної надійності.

Отже, можна сказати, що тривожність — це психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, душевного дискомфорту, підвищеної вразливості, загостреного почуття провини і недооцінювання себе у ситуаціях очікування, невизначеності або передчуття неясної загрози [1, с. 18].

Важливо вміти відрізнити тривожність від тривоги, адже ці поняття не є рівнозначними. Тривога – прояв неспокою, що має ситуативний, непостійний характер. Якщо розглядати тривожність, то вона проявляється у всяких видах діяльності, супроводжує людину постійно та не залежить від певної ситуації [6, с. 20].

Існує дві основні категорії тривожності:

1. Відкрита визначається свідомим переживанням і виступає в поведінці людини станом тривоги.

2. Закрита характеризується відсутністю усвідомлення та може виявлятися надмірним спокоєм, запереченням наявної неблагополучності, специфічними способами поведінки [6, с. 22].

Кожен стан має природу свого походження, тому для кращого розуміння проблеми важливим є розглянути причини виникнення тривожності у дітей молодшого шкільного віку:

1. Фактори сімейного виховання («мати-дитина») зазвичай є центральною та «базисною» причиною тривожності. Тому має вплив на виникнення неврозів.

2. Шкільна успішність. Незадоволеність своєю успішністю частіше спостерігається у тривожних дітей. Свою успішність вони завжди пов'язують із зовнішніми факторами (хороший настрій вчителя, випадковість і т.д.), аніж з внутрішніми (докладені зусилля, підготовленість і т.д.).

3. Взаємовідносини з вчителями. Частіше всього несприятливі відносини, конфлікти, неприйнятна поведінка є основною причиною тривожності дітей. Взагалі такі моменти призводять до підвищення тривожності всього класу (особливо це стосується 1-го та 2-го класу).

4. Взаємини з однолітками. В такому випадку тривожність буде спостерігатися і в спокійного та непомітного учня, так і в дуже показового так званої «соціометричної зірки» у вигляді впливу на характер спілкування.

5. Внутрішній конфлікт. Конфлікт пов'язаний з самооцінкою, відношенням до себе, Я-концепцією – загалом є основним джерелом тривожності. Ставлення дитини самої до себе залежить певним чином від відносин в системі взаємодії «дитина-дитина», а також інколи в системі «дитина-дорослий».

6. Емоційний досвід. Характеризується стійким зв'язком тривожності та несприятливого емоційного досвіду, виявляється в результаті запам'ятовування більшості негативних подій. В результаті відбувається накопичення негативного емоційного досвіду, який проявляється у відносно стійкому переживанні тривожності.

Також можна виділити основні ознаки прояву тривожності дітей молодшого шкільного віку:

- Формування заниженої самооцінки в результаті сумніву у власних здібностях;
- Помітна різниця в поведінці на уроках (замкненість, напруженість) та діяльністю поза уроками (активність, товариськість);
- Постійно пригнічений стан дитини;
- Схильність до прояву шкідливих звичок невротичного характеру, де діти можуть гризти нігті, смоктати пальці, крутити волосся, кусати губи і т. д..
- Тривожні діти часто відмовляються від діяльності, де можуть зазнати будь-яких труднощів, адже вразливі до власних невдач і завжди звертають увагу на негативні аспекти.

Комплексна програма подолання особистісної тривожності у молодших школярів представлена в праці С.О. Ставицької [2]. Для виконання програми важливим є поєднання дотримання необхідних для зниження рівня тривожності психолого-педагогічних умов та впровадження системи практичних психогімнастичних вправ.

Робота зі зниження рівня тривожності здійснюється на 3 взаємозалежних рівнях:

- 1) навчання школяра прийомам та методам опанування хвилюванням;

2) розширення функціональних та операційних можливостей школяра, тобто формування у нього знань, умінь, навичок, необхідних для підвищення результативності діяльності;

3) формування адекватної самооцінки [3, с. 382].

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що така властивість як тривожність займає в людському житті значне місце, а особливо впливає на дітей. Причини виникнення тривожності можуть бути різні, від системи взаємовідносин «мама-дитина» до некомпетентності педагогів, а також певний вплив мають фізіологічні особливості дитини. Для грамотного розвитку дитини в першу чергу батькам потрібно знати особливості розвитку та становлення власного малюка в різних вікових періодах, саме на цьому етапі можна запобігти виникненню різноманітних складних станів, зокрема тривожності. Та роль педагога в школі є не менш важливою, адже зі вступом до першого класу дитина переживає складне емоційне навантаження і потрібно показати, що це місце та соціум є безпечним. В подальшому навчати керувати своїми емоціями, адекватно оцінювати власні здобутки та здобутки інших, психологічно розвивати учнів та займатися просвітницькою діяльністю, як педагогів так і батьків.

Література

1. Карпенко Н.П. Дитячі страхи. Психологія їх подолання Н.П. Карпенко. К.: Главник, 2007. 236 с.
2. Ставицька С.О. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей молодшого шкільного віку: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. С.Ставицька. НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999. 242 с.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: В 2 кн. Кн. 2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. Е. Рогов: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. 480 с.
4. Помиткіна Л. В. Соціально-психологічні чинники шкільної тривожності молодших школярів Л. В. Помиткіна, М. П. Полухіна Актуальні проблеми психології, 2015. Вип. 27. 482-492 с.
5. Прихожан А. М. Причини, профілактика і подолання тривожності. Психологічна наука і освіта, 1998. 11 – 17 с.
6. Балашова Е. Д. Профилактика тревожности у детей дошкольного возраста в дошкольной образовательной организации. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/3281/1/21Balasheva.pdf>.

СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

*Кльован М. Ю.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв*

Актуальність теми дослідження. Гуманізація системи освіти, що характеризує сучасний етап її розвитку, висуває високі вимоги до загальної та професійної підготовки педагогічних кадрів, до прояву їх творчої індивідуальності. Індивідуальний стиль діяльності – одна з важливих характеристик процесу індивідуалізації професійної праці. Наявність свого стилю у професіонала свідчить, з одного боку, про його пристосування до об'єктивно заданої структури професійної діяльності, а з іншого – про максимальне можливе розкриття своєї індивідуальності.

Мета статті: теоретично обґрунтувати особливості стилів педагогічного спілкування та їх вплив на розвиток особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність – складна і багатокomпонентна. З усього різноманіття її компонентів Н. Кузьміна виділяє три: змістовний, методичний та соціально-психологічний [1, с. 98]. Вони утворюють внутрішню структуру педагогічного процесу. Єдність і взаємозв'язок цих трьох компонентів дозволяють реалізувати повною мірою завдання педагогічної системи. Головним у зазначеній єдності є соціально-психологічний компонент, тобто педагогічне спілкування.

У спілкуванні складається важлива система виховних взаємин, що сприяють ефективності виховання. У педагогічній діяльності спілкування набуває функціональний та професійно значущий характер. Воно виступає в ній як інструмент впливу, і звичайні умови та функції спілкування отримують тут додаткове «навантаження», оскільки з аспектів загальнолюдських переростають у компоненти професійно-творчі [5, с. 32].

Продуктивно організований процес педагогічного спілкування покликаний забезпечити в педагогічній діяльності реальний психологічний контакт, який повинен виникнути між педагогом і дітьми. Перетворити їх у суб'єктів спілкування, допомогти подолати різноманітні психологічні бар'єри, що виникають у процесі взаємодії, перевести дітей зі звичної для них позиції «ведених» на позицію співпраці та перетворити їх на співавторів педагогічної творчості. У цьому випадку педагогічне спілкування утворює цілісну соціально-психологічну структуру педагогічної діяльності.

Педагогічне спілкування у вихованні слугує інструментом впливу на особистість дитини. Педагогічне спілкування – цілісна система (прийоми та навички) соціально-психологічної взаємодії педагога й вихованців, що містить у собі обмін інформацією, виховні дії та організацію взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів [1, с. 272]. Крім звичайних функцій, специфіка педагогічного спілкування породжує ще одну функцію соціально-психологічного забезпечення виховного процесу, організаторську функцію взаємин педагога з вихованцями та виступає як засіб вирішення навчальних завдань.

У число найбільш складних завдань, які постають перед педагогом, входить організація продуктивного спілкування, що передбачає наявність високого рівня розвитку комунікативних умінь. При цьому дуже важливо так організувати спілкування з дітьми, щоб цей неповторний процес відбувся із досягненням поставлених цілей. Важливу роль тут відіграє стиль педагогічного спілкування.

Специфіка педагогічного спілкування зумовлена різними соціально-рольовими та функціональними позиціями його суб'єктів. У процесі педагогічного спілкування вихователь прямо чи опосередковано здійснює свої соціально-рольові та функціональні обов'язки. Стиль спілкування та керівництва в істотній мірі визначає ефективність виховання, а також особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у дитячій групі.

На занятті педагогу необхідно оволодіти комунікативною структурою усього педагогічного процесу, бути максимально чуйним до щонайменших змін, постійно співвідносити обрані методи педагогічного впливу з особливостями спілкування на даному етапі. Все це вимагає від нього уміння одночасно вирішувати дві проблеми:

1. конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), своїх стосунків із дітьми, тобто стиль свого педагогічного спілкування;
2. конструювати виражальні засоби комунікативного впливу.

Другий компонент постійно змінюється під впливом поточних педагогічних і, відповідно, комунікативних завдань. У виборі системи виражальних засобів комунікації важливу роль відіграє сформований тип взаємовідносин педагога з дітьми.

Під стилем спілкування зазвичай розуміються індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога та дітей. У стилі спілкування знаходять вираження: особливості комунікативних можливостей вихователя; сформований характер взаємин педагога й вихованців; творча індивідуальність педагога; особливості дитячого колективу [4, с. 35-36].

При цьому необхідно підкреслити, що стиль спілкування педагога з дітьми – категорія соціально та морально насичена. Вона втілює у собі соціально-етичні настановлення суспільства й вихователя як його представника.

Перше експериментальне дослідження стилів спілкування було проведено в 1938 році німецьким психологом К.Левіним, який виокремив 3 таких стилі [3, с. 127]. У наші дні виділяють багато стилів спілкування, але зупинимося спочатку на основних [3, с. 128-134]:

1. Авторитарний стиль. При авторитарному стилі характерна тенденція на жорстке управління та всеосяжний контроль, яка виражається в тому, що педагог значно частіше за своїх колег вдається до наказового тону, робить різкі зауваження тощо. Впадає в очі велика кількість нетактовних випадів на адресу одних членів дитячої групи й неаргументоване вихваляння інших.

Авторитарний вихователь не тільки визначає загальні цілі роботи, а й вказує способи виконання завдання, жорстко визначає, хто з ким буде, наприклад, гратися, і т.д. Певне завдання та способи його виконання даються педагогом поетапно. Характерно, що такий підхід знижує діяльну мотивацію, оскільки дитина не знає, яка мета виконуваної роботи в цілому, яка функція даного етапу і що чекає попереду.

2. Ліберальний стиль. Головною особливістю ліберального стилю керівництва, по суті справи, є самоусунення педагога від виховного процесу, зняття з себе відповідальності за те, що відбувається. Результати апробації цього стилю – найменший обсяг виконаної роботи та її найгірша якість. Важливо зазначити, що діти зазвичай не бувають по-справжньому задоволені роботою у подібній групі, хоча на них і не лежить ніякої відповідальності, а діяльність скоріше нагадує безвідповідальну гру. При ліберальному стилі керівництва педагог прагне якомога менше втручатися в життєдіяльність вихованців, практично усувається від керівництва ними, обмежуючись формальним виконанням професійних обов'язків і вказівок адміністрації.

3. Демократичний стиль. Що стосується демократичного стилю, то тут у першу чергу оцінюються реальні факти поведінки, а не особистість. При цьому головною особливістю демократичного стилю виявляється те, що дитяча група бере активну участь в обговоренні усього ходу своєї майбутньої роботи та її організації. В результаті у дітей розвивається впевненість у собі, стимулюються елементи самоврядування. Паралельно збільшенню ініціативи зростають товариськість і конфіденційність в особистісних взаєминах. При демократичному стилі керівництва педагог спирається на дитячий колектив, стимулює самостійність вихованців. В організації діяльності дітей вихователь при цьому намагається зайняти позицію «першого серед рівних», виявляє певну терпимість до ймовірних критичних зауважень вихованців, заглиблюється в їхні особистісні справи та проблеми. Діти обговорюють проблеми колективного життя та роблять власний вибір, але остаточне рішення зазвичай все ж формулює вихователь.

Непоследовний стиль характерний тим, що педагог в залежності від зовнішніх обставин або власного емоційного стану здійснює будь-який з описаних вище стилів педагогічного керівництва з тенденцією, все ж таки, надавати перевагу якомусь одному з них.

Варто також зауважити, що у своєму чистому вигляді стилі педагогічного спілкування практично не існують. Та й перераховані варіанти не вичерпують усе багатство мимовільно вироблених у тривалій практиці вихователів ДНЗ чи інших педагогів технік спілкування. У їх спектрі можливі найрізноманітніші нюанси, що дають несподівані ефекти, які встановлюють, оптимізують або погіршують чи й взагалі руйнують взаємодію партнерів. Як правило, вони підбираються емпіричним шляхом. При цьому знайдений та прийнятий стиль спілкування одного педагога часто виявляється абсолютно непридатним для іншого. Останнє цілком зрозуміло, адже у стилі педагогічного спілкування яскраво проявляється індивідуальність особистості професіонала. І саме від ефективності обраного

індивідуального стилю залежить психологічна атмосфера та емоційне благополуччя у дитячому колективі.

Висновки і перспектививи дослідження. В результаті аналізу психологічної літератури щодо впливу стилю педагогічного спілкування на розвиток дитини, ми прийшли до таких основних висновків:

1. Потрібно усвідомлювати, що дитячий навчальний заклад – частина суспільства, а ставлення педагога до дітей – відображення суспільних вимог.

2. Педагог не повинен відкрито демонструвати свою педагогічну позицію. Для дітей слова та вчинки вихователя повинні сприйматися як прояв його власних переконань, а не тільки як виконання професійного обов'язку. Щирість педагога – запорука міцних контактів із вихованцями.

3. Пізнання себе, управління собою має стати постійною турботою кожного педагога. Особливої уваги потребує вміння керувати своїм емоційним станом, адже виховному процесу шкодить дратівливий тон, переважання негативних емоцій, крик тощо.

4. Педагогічно доцільні відносини будуються на взаємоповазі дитини та вихователя. Треба поважати індивідуальність кожного вихованця, створювати умови для його самоствердження в очах однолітків, підтримувати розвиток позитивних рис особистості.

5. Педагогу необхідно подбати про сприятливу самопрезентацію: коли потрібно, показати силу своєї особистості, емоційне захоплення, умілість, широту ерудиції тощо, але робити це ненав'язливо.

6. Необхідно розвивати в собі спостережливість, педагогічну уяву, вміння розуміти емоційний стан, правильно тлумачити поведінку іншого. Творчий підхід до аналізу ситуації та прийняття рішень ґрунтується на умінні педагога приймати роль іншого – дитини, батьків, колеги, ставати на їхню точку зору.

7. Збільшення мовленнєвої діяльності дітей за рахунок зменшення мовленнєвої діяльності педагога – важливий показник майстерності педагогічного спілкування.

8. Навіть при незначних успіхах вихованців варто бути щедрим на похвалу. Хвалити треба у присутності інших, а засуджувати – краще наодинці. Мова педагога повинна бути при цьому виразною та однозначною. І якщо навіть у вас відповідно не поставлений голос, то можуть виручити жести, міміка, погляд.

9. Зробити батьків своїх вихованців вірними союзниками власних педагогічних намірів.

10. Зміст розмов повинен бути цікавий усім сторонам педагогічного процесу [2, с. 61-62].

Запропоноване теоретичне дослідження не вичерпує всі важливі аспекти окресленої проблеми та потребує подальших емпіричних розвідок.

Література

1. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Либідь, 2005. 309 с.

2. Кан-Калик В.А. Основы профессионально-педагогического общения. Грозный: ЧИГУ им. Л.Н.Толстого, 1979. 124 с.
3. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. Спб: Питер, 2000. 416 с.
4. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада. М.: Просвещение, 1989. 230 с.
5. Савчин М.В. Педагогічна психологія: Навчальний посібник для студентів ВНЗ. К.: Академвидав, 2007. 422 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ПІДЛІТКІВ

Коновалова М.А.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І.В.*

Постановка проблеми. У підлітковому віці у дітей проблема пам'яті досить часто зустрічається. Адже підліткам доводиться запам'ятовувати велику кількість матеріалу. У школах вимагають вивчати велику кількість різних предметів, що впливає на пам'ять. Також дитині необхідно швидко запам'ятовувати-відтворювати інформацію, так і відкладати в довгострокове сховище для подальшого використання. Так як у період підліткового віку всі види пам'яті розвиваються дуже швидко, то мета психолога і педагогів полягає у тому, щоб якісно допомогти розвитку пізнавальному психічному процесу.

Мета статті: вивчення особливостей розвитку пам'яті у підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень. Пам'ять вивчається представниками різних наук: психологією, біологією, медициною, педагогікою, генетикою, кібернетика тощо. Проблема пам'яті цікавила людей ще з давніх часів. Так, наприклад, Арістотель (384–322 рр. до н.е.) написав першу книгу «Про пам'ять та пригадування», в якій зазначав, що тваринам властиве впізнавання, а людям – пригадування. А у 80-х роках XIX ст. психолог Г. Еббінгауз запропонував прийом, за допомогою якого, було можливо дослідити закони «чистої» пам'яті, які не залежать від діяльності мислення, отримавши назву - заучування безглузних складів [1].

Також великий вклад у розробку та дослідження цієї проблеми внесли такі відомі автори, як: Л. Веккер, П. Блонський, Л. Виготський, Т. Нікітіна, К. Гроос, Р. Грановська, С. Рубінштейн, Л. Занков, О. Леонт'єв, А. Бен та ін.

Виклад основного матеріалу. Пам'ять є підґрунтям психічного життя людини. Завдяки пам'яті людина може здобувати необхідні для діяльності знання, вміння навички.

Пам'ять є необхідною умовою психічного розвитку людини. Нові зміни в її свідомості завжди базувалися на попередніх досягненнях, зафіксованих у пам'яті. Завдяки пам'яті зберігається цілісність особистісного «Я» і усвідомлюється єдність минулого та сучасного [2]. Загалом, пам'ять – це відтворення у свідомості людини предметів та явищ в той, час коли вони вже не впливають на органи чуття [3].

Підлітковий вік – це період серйозних змін у житті дитини. Час швидких і значних змін, як фізіологічних, так і соціальних. На цьому етапі розвитку дитина перетворюється на підлітка, який може жити самостійно та приймати важливі рішення.

У період підліткового віку дітям доводиться запам'ятовувати багато інформації. У школі вони вивчають велику кількість різних дисциплін, які вимагають значного навантаження на пам'ять. Інформацію потрібно швидко запам'ятовувати, пригадувати та зберігати надовго.

Дослідження показали, що процеси пам'яті у підлітків ще не повністю розвинені, але вони починають проявляти свідомий інтерес до способів покращення пам'яті, запам'ятовування і відновлення інформації.

У більшості випадків діти, які продовжують навчатися і які досягли підліткового віку, змушені відмовлятися від дослівного запам'ятовування за допомогою повторення [3]. Здатність до запам'ятовування постійно, але повільно зростає до 13 років.

З 13 до 15-16 років пам'ять розвивається швидше. Покращується запам'ятовування словесного і образного матеріалу, збільшується швидкість запам'ятовування; об'єм збереженого в пам'яті матеріалу; покращується продуктивність пам'яті [4].

Логічна пам'ять підлітка активно розвивається і досягає свого рівня, як тільки дитина переходить до використання переважного цього виду пам'яті.

Словесно-логічна пам'ять – це не просте запам'ятовування, а переробка словесної інформації, виділення з неї найважливішого і вилучення другорядної і неважливої інформації [5].

Мимовільна пам'ять у цьому віці має певні особливості. Його продуктивність залежить від спрямованості розумової роботи учня над матеріалом. Адже підлітки краще запам'ятовують зміст матеріалу, коли він є частиною цілі розумової діяльності та коли ця діяльність активна.

У цей період все більшу роль відіграє опосередковане пам'ять через слова. Ця пам'ять допомагає закріпити велику кількість абстрактного матеріалу. Зберігання – це збереження сприйнятої інформації. Суть відтворення полягає у відновленні збереженої інформації [6].

У період підліткового віку відбуваються значні зміни у взаємозв'язку між пам'яттю та іншими психічними функціями, такими як пам'ять і мислення. Якщо говорять, що дитяче мислення залежить від пам'яті, то в підлітковому віці пам'ять визначається мисленням. Процес запам'ятовування

зводиться до мислення, встановлення логічних зв'язків між елементами інформації, які потрібно запам'ятати.

Основними завданнями педагогів, які працюють з підлітками, є цілеспрямований розвиток процесів пам'яті, а саме: збереження, запам'ятовування, відтворення.

Також у підлітковому віці можуть виникати порушення пам'яті.

Погіршення пам'яті може бути наслідком багатьох фізіологічних і психологічних проблем.

Психологічні причини – млявість, не концентрація уваги, внутрішня налаштованість людини, її емоційний стан, особистий інтерес до інформації, що запам'ятовується.

Коли людина втомлена, пригнічена ситуацією, поспішає, виконує автоматичні дії або подумки зайнята іншою проблемою, пам'ять слабшає, а процес запам'ятовування, сповільнюється.

Найважчим видом втрати пам'яті є амнезія, повна втрата в пам'яті будь-якої події. Виділяють багато видів амнезії (повна, антероградна, ретроградна тощо). Такими розладами займається психіатр.

Бувають і неповні порушення: зниження обсягу короткочасної пам'яті, порушення мотиваційних факторів, неухважність, забуття значення слів, труднощі у створенні асоціацій та інші. Подібні розлади входять до компетенції неврологів.

Однією з сучасних поширених причин порушення пам'яті є використання гаджетів. Надмірне використання гаджетів може затримувати розвиток мови, уваги, пам'яті та мислення. Поширеність психічних і поведінкових розладів у підлітків значно зросла в останні роки. Водночас дослідження українських вчених показали, що більшість школярів користується електронними гаджетами для розваг: майже 60% батьків вказують, що їх діти використовують електронні пристрої для дозвілля, а лише 40% – для навчання і розширення кругозору.

Висновки і перспективи дослідження. В психолого-педагогічній літературі підлітковий вік визначається як перехідний період між дитинством і юністю, що визначає суттєвий зміст і специфіку цього періоду. У підлітків спостерігається швидке зростання пам'яті, збільшується швидкість запам'ятовування, об'єм збереженого матеріалу, покращується продуктивність пам'яті, збільшується швидкість запам'ятовування, сповільнюється розвиток механічної пам'яті, а її місце займає логічна пам'ять. Запропоноване дослідження не вичерпує подальших наукових розвідок з запропонованої проблематики. Наступним етапом нашого дослідження буде емпіричне дослідження особливостей пам'яті у підлітків.

Література

1. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии: учебное. пособие. Москва: Смысл, 2000. 509 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія: підручник. Київ: Форум, 2000. 543 с.

3. Дмитрієва С. М. Вікові особливості пам'яті старшокласників та шляхи її розвитку. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи*: матеріали десятої Міжнародної наук.-практ. конф. Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2016. С.56-61.
4. Загальна психологія. Семінарські та практичні заняття. Методичний посібник. Київ: ПП «Дірект Лайн», 2019. 72 с.
5. Смирнова А. А. Возрастные и индивидуальные различия памяти. Москва: Просвещение, 1967. 300 с.
6. Дубровина Н. В. Особенности обучения и психического развития школьников. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 404 с.

БАР'ЄРИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

*Коновалова С. С.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І.В.*

Постановка проблеми. Нові виклики сьогодення пов'язані з воєнним станом в Україні висувають якісно нові вимоги до особистості психолога та його фахової підготовки у закладі вищої освіти. Професійне становлення сучасного фахівця-психолога є важливим періодом розвитку особистості, який характеризується поетапним формуванням професійно важливих якостей та особистісним розвитком суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Проте, ефективному професійному становленні фахівця-психолога перешкоджають різні бар'єри, які потрібно попереджати, уникати та долати, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідити основні бар'єри професійного становлення сучасного фахівця-психолога та основні шляхи їх подолання.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що в сучасній вітчизняній психології є чимало досліджень, присвячених різноманітним психологічним аспектам професійної діяльності і професіоналізації особистості загалом (С. Максименко, В. Рибалка, Д. Сьюпер, Т. Титаренко, С. Шандрук та ін.) і професійного становлення майбутніх психологів зокрема (І. Андрійчук, М. Бадалова, О. Бондаренко, Ж. Вірна, Л. Долинська, І. Зязюн, О. Кокун, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Н. Чепелева, Н. Шевченко) та інші. Зазначені науковці та дослідники у своїх працях вивчали сутність професійного становлення, особливості та етапи професійного

становлення сучасного психолога, бар'єри, професійні кризи та методи їх профілактики та подолання.

Виклад основного матеріалу. Професійне становлення відіграє особливу роль у процесі розвитку особистості майбутнього фахівця, його професійної свідомості та успішності подальшої професійної діяльності.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що професійне становлення фахівця-психолога – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [2, с. 255].

М. Барчій у своїх працях зазначає, що професійне становленням фахівця – це процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення [1, с. 101].

Науковці та дослідники є практично одноголосними у визначенні складових професійного становлення сучасного фахівця-психолога: освіченість; системність і аналітичність мислення (уміння прогнозувати розвиток ситуації і передбачати результат рішень, уміння мислити масштабно й реалістично одночасно); комунікативні уміння й навички ефективної міжособистісної взаємодії; високий рівень саморегуляції (уміння керувати своїм станом, стійкість до стресів); ділова спрямованість (активність, наполегливість і цілеспрямованість, спрямованість на прийняття рішень, уміння розв'язувати нестандартні проблеми й задачі, прагнення до постійного підвищення професіоналізму); структуровано чітка Я-концепція, реалістичне сприйняття своїх здібностей і можливостей, адекватна та висока самоповага.

Варто відмітити, що науковці та дослідники неодноразово зверталися до проблем визначення основних перешкод та бар'єрів у професійному становленні фахівця-психолога. На нашу думку, типовими бар'єрами на шляху професійного становлення є:

- невіра у власні сили;
- сумніви у правильності вибору;
- страх відповідальності;
- функціонально-розумові бар'єри;
- несформованість знань та вмій;
- не вміння переключатися на інші сфери свого життя;
- страх не виправдати очікувань з боку оточуючих;
- страх не впоратися з труднощами;
- низьке матеріальне заохочення;
- емоційна нестійкість, нетерплячість.

Метою роботи щодо подолання бар'єрів у професійному становленні фахівця-психолога є: глибока і систематична допомога в професійному й особистісному самовизначенні, розвиток мотивів до вибраної професії,

розвиток вміння досягати поставлених цілей та долати перешкоди, активізація професійних компетентностей, підвищення активності [4, с. 1].

Основними методами, засобами та прийомами у роботі по подоланню бар'єрів у професійному становленні вважаємо: ігрову діяльність (дидактичні, ділові, настільні, рольові); читання та обговорення змісту літературних творів та різних життєвих ситуацій, де висвітлюються проблеми професійного становлення, шляхи подолання перешкод на шляху досягнення професією з подальшим обговоренням поведінки і вчинків героїв; бесіди (індивідуальні, групові), диспути, дискусії, дебати, індивідуальні та групові консультації; лекції, консультації; обговорення ілюстрацій, сюжетних картин; читання спеціальної і популярної літератури про професії, періодичних видань; знайомство з професіографічними та довідково-інформаційними матеріалами; виготовлення проєктів, рефератів, доповідей на тему професійного становлення, основних шляхів подолання перешкод у професійному становленні тощо; демонстрація слайдів презентації, відеороликів, фільмів, відеофільмів, мультфільмів про професії та особливості професійної діяльності людей; імітовані інтерв'ю, співбесіди із роботодавцями; впровадження інформаційно-комунікативних технологій; виготовлення пам'яток, брошур, вкладок, стендів, інформаційних куточків, розміщення інформації про професійне становлення у соціальних мережах тощо; проведення тижнів, присвячених професійному розвитку особистості, самоосвіті; онлайн-тренінги, семінари, марафони тощо [3, с. 69].

Усі зазначені методи, беззаперечно, сприятимуть подоланню бар'єрів у фахівців психологів, формуватимуть у них віру у власні сили, впевненість у правильності вибору, у змозі подолати будь-які труднощі, розвиватимуть професійну компетентність, відповідальність, сприятимуть позбавленню страху не виправдати очікувань з боку оточуючих тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що професійне становлення – тривалий процес розвитку особистості із початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Основними бар'єрами у професійному становленні сучасного фахівця-психолога є: невіра у власні сили, сумніви у правильності вибору, страх відповідальності, функціонально-розумові бар'єри, несформованість знань та вмінь, невміння переключатися на інші сфери свого життя, страх не виправдати очікувань з боку оточуючих, страх не впоратися з труднощами, низьке матеріальне заохочення, емоційна нестійкість, нетерплячість. Дієвим засобом подолання бар'єрів сучасного фахівця-психолога є тренінги особистісного і професійного зростання, семінари із вироблення альтернативних сценаріїв професійного становлення, складання психобіографії і траєкторії професійного становлення особистості, відвідування майстер-класів, онлайн-клубів тощо.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення ефективності використання визначених методів, засобів та прийомів подолання бар'єрів у професійному становленні фахівця-психолога.

Література

1. Барчій М. С., Олашин Є. В. До проблеми професійного становлення майбутніх психологів. *Інноваційна педагогіка*. 2017. №22 (17). С. 101–108.
2. Грибук А. В., Аврамченко С. М. *Особливості професійного становлення психолога*. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019». XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2019. С. 255–257.
3. Ендеберя І. В., Новік І. І. Методологічний аналіз проблеми професійного становлення майбутніх практичних психологів. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 69–73.
4. Онішко З. С. Особливості психологічних бар'єрів саморозвитку особистості студента. *Психологія особистості*. 2021. № 22. С. 1–15.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЇЦИДУ ЯК НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Коркін М. Ю.,

*студент I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Актуальність дослідження суїцидальної поведінки як соціально-психологічної проблеми пояснюється зростанням в Україні числа самогубств серед молоді та підлітків. За статистичними даними 85% молодих людей хоча б один раз в житті думали про те, щоб покінчити життя самогубством. Найбільша кількість суїцидальних спроб відбувається у віці від 16 до 24 років. Це значною мірою пов'язано із соціальною незахищеністю молоді. З 1960 по 2000 рік рівень самогубств серед підлітків та молоді віком від 15 до 22 років зріс на 265%.

За показниками Міністерства охорони здоров'я України третє місце серед причин смертності, після серцево-судинних та онкологічних захворювань, посідають саме аутодеструктивні дії. Кількість самогубств у нашій країні знаходиться на одному рівні з кількістю загиблих, внаслідок дорожньо-транспортних катастроф.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на суїцидальну поведінку як наукову проблему.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що проблема суїцидальної поведінки вивчається не тільки в психології, але й в медицині, соціології, філософії та в правозахисній сфері.

Методологічні та теоретичні основи дослідження суїцидальної поведінки обґрунтували українські психологи В.В. Кузьмін, О.В. Лісова, А.С. Лобанова, В.П. Мушинський, І.Г. Сікорський, І.П. Чміленко та інші вчені.

Під суїцидальною розуміють поведінку, до якої входять думки про суїцид, його планування, суїцидальні спроби та власне сам суїцид [3, с.7]. Суїцидальна поведінка є одним із видів аутоагресивної поведінки.

В.П. Мушинський вказує, що така поведінка включає всі прояви суїцидальної активності, починаючи від думок, намірів та висловлювань й закінчуючи спробою самогубства, і являє собою аутоагресивні дії людини, що спрямовані на позбавлення себе життя, через виникнення певних життєвих труднощів, які виявлялися для неї нестерпними [4, с.71].

Психологічні особливості суїцидальної поведінки вивчають А.М. Хоптюк, І.С. Майстрюк та інші українські науковці. Зокрема, І.Г. Малкіна-Пих виділила чотири групи індикаторів суїцидальної поведінки: особливості ситуації, що склалася; настрою; когнітивної діяльності та висловлювань. На думку вченої, будь-які індикатори (ситуаційні, комунікативні, поведінкові, когнітивні, диспозиційні, емоційні) за певних умов можуть стати мотивами суїцидальної поведінки [1, с.12].

Р. Федоренко вказує що суїцидальна поведінка має дві форми проявів в її структурі: внутрішню та зовнішню. Внутрішніми формами суїцидальної поведінки є суїцидальні думки (міркування про відсутність сенсу життя, обмірковування способів самогубства), суїцидальні задуми (формування суїцидального наміру, вибір способу, часу та засобів самогубства), суїцидальний намір (мотиваційний феномен, що пов'язує внутрішньо-психічну та зовнішньо-дієву складові вчинку). До зовнішніх форм суїцидальної поведінки належать завершений суїцид (цілеспрямоване самогубство з летальним фіналом) та суїцидальна спроба (оперування засобами самогубства, що не завершилися смертю) [4, с.18].

Складовими суїцидальної поведінки є: 1) особистісні характеристики - етнокультурні та психофізіологічні фактори; 2) своєрідність середовища; 3) статусні характеристики суїцидента [3, с.16].

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати існування чотирьох наукових підходів до розуміння причин суїцидальної поведінки.

Прихильники психопатологічного (психіатричного) підходу (П.С. Розанов, В.Є. Бехтерев, А.В. Лічко та інші) вважають, що всі самогубці—це душевнохворі люди, а суїцидальні дії—виступають як прояв гострих, хронічних психічних розладів.

Прихильники психологічного підходу стверджують, що провідним у формуванні суїцидальних тенденцій є психологічний чинник. Так, З. Фрейд розглядав самогубство як психологічний акт, рушійною силою якого є прояв інстинкту «Танатос», що може виявлятися в агресії проти навколишніх або проти самого себе.

В індивідуальній психології А. Адлер розглядає бажання смерті як захисну реакцію людини, що виражається в формі більш-менш усвідомленої помсти самій собі чи комусь, що дозволяє позбутися комплексів чи самоствердитися.

У межах екзистенційно-гуманістичного підходу В. Франкл основною причиною самовільного завершення життя вважає наявність «екзистенційного вакууму» - втрати сенсу життя. Засновник соціологічного підходу Е. Дюркгейм провідною детермінантою самогубства вважав соціальні умови існування людини [2, с.155-156].

Узагальнюючи погляди науковців щодо детермінант суїцидальної поведінки, можна констатувати, що найчастіше в ролі причин такої поведінки вчені розглядають психотравмуючі чинники, особливості особистості суїцидента, соціально-демографічні чинники та біологічні детермінанти.

До психотравмуючих чинників найчастіше відносять: смерть близької людини, розлучення батьків або розрив стосунків із референтною особистістю, конфлікти в професійній сфері чи з навколишніми.

Серед особливостей особистості суїцидента виділяють: агресивність, дратівливість, імпульсивність, нервовість; порушення комунікативної сфери, що призводять до ізолюваності, тривожність, схильність до самозвинувачення, невпевненість в собі, владність.

Серед соціально-демографічних чинників суїцидальної поведінки дієвими є: матеріальна незабезпеченість, відсутність сприятливих умов побуту, освіти та відпочинку, різні види залежностей, відсутність власної родини.

До біологічних детермінант суїцидальної поведінки належать психопатологічні розлади особистості та суїцидальна історія в родині.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи матеріал, викладений в статті, необхідно вказати на той факт, що суїцидальна поведінка складається з власне суїцидальних дій (дії демонстративні за своєю сутністю – суїцидальна спроба та завершений суїцид) та суїцидальних проявів (антивітальні переживання, суїцидальні думки, наміри, задуми). Знання про ймовірні детермінанти такої поведінки лежать в основі організації ефективного психологічного супроводу осіб з ознаками суїцидальної поведінки.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми психологічного супроводу підлітків з ознаками суїцидальної поведінки.

Література

1. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців: методичний посібник. Київ: НДЛ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.
2. Лобанова А.С., Калашникова А.В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій: навчальний посібник. К: Каравела, 2012, 368 с.

3. Сержавський С.Н. Суїцидологія: навчальний посібник для лікарів - інтернів з спеціалізації "психіатрія": Запоріжжя: Запорізький державний медичний університет, 2020. 87 с.

4. Федоренко Р.П. Психологія суїциду: навчальний посібник. Луцьк ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 260 с.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЯВІВ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Коса М. С.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Сьогодні проблема тривожності залишається однією з найбільш складних та суперечливих як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Політичні, соціально-економічні зміни та епідемії, зокрема COVID-19, повномасштабне російське вторгнення лежать в основі нестабільності соціального контексту формування розвитку особистості. Зміна нормальних умов життєдіяльності, підвищена кількість негативної інформації та труднощі в адаптації до нових умов сприяють появі та розвитку тривожності. Освітнє середовище також виступає чинником виникнення екзистенціальних страхів, які можуть негативно позначитися на психічному стані особистості. Таким чином, у юнацькому віці часто виникає особистісна тривожність і зараз можна спостерігати тенденцію зростання кількості таких осіб.

У юнацькому віці тривожність проявляється по-різному та часом несподівано маскується під інші проблеми. Основними ознаками тривожності у студентів є пасивність під час занять, скутість у відповідях, збентеження під час найменшого зауваження з боку викладача. Під час перерви тривожний студент не може знайти собі заняття, не вступає в тісні контакти з іншими. Крім того, на фізіологічному рівні, в силу великих емоційних навантажень, виникають психосоматичні захворювання, а опірність імунної системи знижена через постійне відчуття напруги.

Мета статті полягає у характеристиці аспектів прояву особистісної тривожності у осіб юнацького віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Термін «тривожність» має безліч інтерпретацій у психологічній літературі і часто використовується як синонім до понять «переживання» та «страх» [3]. Дослідженню проблеми тривожності присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних представників різних галузей психології (З.

Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон, Е. Фромм, А. Адлер, К. Юнг, Дж. Тейлор, Ч. Спілберг, Ю.Л. Ханін, А. Прихожан, Г.С. Салівен, Ж. М. Глозман, Ж.В. Зав'ялова, Е.В. Сидоренко, Б. І. Кочубей та ін.).

Виклад основного матеріалу. Юнацький вік (18-25 років) є саме тим етапом формування самосвідомості, коли «Я-реальне» оцінюється недостатньо об'єктивно, а до «Я-ідеального» хочеться прагнути найбільше. Через це у юнаків може виникати стан тривожності, відчуття невпевненості у собі, скутості та навіть агресивність. Високий рівень тривожності може стати перешкодою для успішного проходження цього вікового періоду.

Одним з найважливіших напрямів вивчення феномена тривожності є визначення причин її виникнення. Причини особистісної тривожності знаходяться на соціальному, психологічному та психофізичному рівнях. На соціальному рівні проблеми особистості пов'язані із комунікативними порушеннями. На психологічному рівні особистісна тривожність пов'язана з неадекватним сприйняттям суб'єктами самих себе. Почуття тривожності викликається суперечливою самооцінкою, коли одночасно реалізуються дві протилежні тенденції: потреба в самоповазі і почуття невпевненості. Психічно тривожність може відчуватися як: напруга, невизначеність, відчуття небезпеки, невдачі, нерішучість. Невпевненість у собі, гіперболізація важливості ситуацій та суб'єктивна безпорадність перед ними – так зазвичай проявляється тривожність [4].

Психофізіологічний рівень індивідуальної тривожності обумовлений особливостями функціонування центральної нервової системи. Деякі люди схильні до тривожних станів завжди і скрізь, а інші — лише час від часу у складних ситуаціях.

Тобто, особистісна тривожність виявляється у схильності до переживання тривоги у різних життєвих ситуаціях, навіть якщо вони несуттєві і не можуть об'єктивно викликати тривогу. Рівень особистісної тривожності свідчить про існуючі внутрішні конфлікти, суперечливі установки і емоції, нестійку ідентичність, а також про менш ефективні механізми психологічного захисту.

Певний рівень тривожності є природною і невід'ємною ознакою активності особистості. У кожної людини є свій оптимальний рівень тривожності - це так звана корисна тривожність, оцінка свого стану в цьому відношенні є важливою складовою самоконтролю і самовиховання. Проте підвищений рівень тривожності є суб'єктивним проявом особистісного неблагополуччя [2].

Юнаки та дівчата з високим рівнем особистісної тривожності, як правило, не мають авторитету та популярності в колективі через замкнутість, невпевненість у собі, нелюдимість, безініціативність або, навпаки, надокучливість [1].

Дослідження вчених доводять, що зростання особистісної тривожності може призвести до невпевненості у комунікативних навичках; вона пов'язана з негативним соціальним статусом, що стає підґрунтям конфліктних взаємин і провокує постійне потрапляння у них.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, можна зробити висновок, що тривожна особистість характеризується постійним відчуттям напруги, приниженості, важкими передчуттями, уявленнями про соціальну неспроможність, підвищеним сприйняттям до критики, уникненням участі у соціальних контактах без впевненості у взаємній симпатії тощо.

Таким чином високий рівень тривожності є фактором ризику та потребує систематичної корекційної роботи. **Перспективами розвитку** є подальше дослідження проявів особистісної тривожності у осіб юнацького віку, створення нових або удосконалення наявних методик діагностування та корекції високого рівня особистісної тривожності та просвітницька робота із такими юнаками, їхніми батьками та працівниками закладів освіти.

Література

1. Неведомська Є.О., Михайловська Т.О. Як подолати педагогу тривожність студентів? Освітологічний дискурс. 2016. № 1. с. 131–144.
2. Прихожан А.М., Дубровіна І.В. Психологія. М.: АКАДЕМІЯ, 1999 – 461с.
3. Седакова Ольга. Мужність і після неї / Ольга Седакова // Дух і Літера. - 2006. - № 15-16. - С. 467-481.
4. Ясточкіна І. А. Прояви тривожності серед студентської молоді. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2014. № 1. С. 173–180.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Косенко К.О.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету психології, педагогіки та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Горська Г.О.***

Постановка проблеми. Юнацький вік – період, що має виключне значення у всій подальшій долі людини, це період прийняття стратегічних життєвих рішень, визначення майбутнього. Тому дослідження психологічних особливостей юнацтва на кожному етапі розвитку суспільства не втрачає своєї актуальності. Сучасна молодь дорослішає у специфічних складних умовах соціальних катаклізмів – під час анексії Криму та ескалації конфлікту на Сході України, пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення російських військ...

Усі ці події не можуть не впливати на процес соціалізації особистості, і, якщо для дітей і підлітків «проблеми дорослих» ще не зрозумілі, повною

мірою не доступні, то для юнацтва вони постають реальними, цілком усвідомленими фактами. Українська молодь змушена швидко інтегруватися у суспільне життя, утворюючи специфічне покоління з власними цінностями, світоглядом, пріоритетами тощо.

Усе зазначене спонукало до постановки **мети дослідження**: проаналізувати психологічні особливості розвитку юнаків у сучасних умовах становлення особистості.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій.

Юнацький вік, укладений у хронологічні межі від 16-17 до 22-23 років, – це етап завершення формування особистості та початок дорослого самостійного життя людини. Дослідження, присвячені юнацькому віку, виокремлюють його найбільш значущі психологічні показники та аналізують детермінанти становлення особистості в цей період.

Так, американський психолог Е.Еріксон вважав головним особистісним надбанням юнаків ідентичність, яка співзвучна з поняттям самовизначення. Юнацький вік – період «кризи ідентичності», наслідком вдалого проходження якої є досягнення певного рівня особистісної зрілості. Е. Еріксон підкреслював, що молода людина потребує чіткої системи ідей, принципів, які формують її картину світу.

Ф. Райс та К. Должин об'єднують підлітковий і юнацький вік в один складний період переходу від дитинства до дорослості, який охоплює 13 - 19 років (тінейджери); це вік, протягом якого особистість активно вбирає новації свого часу і прагне відповідати актуальним очікуванням суспільства.

На думку Л.І.Божович, основним чинником формування центрального новоутворення юнацтва – професійного та особистісного самовизначення, – є спрямованість у майбутнє, мрії про подальше життя. У вікових періодизаціях О.М.Леонтьєва та Д.Б.Ельконіна визначена провідна діяльність юнацького віку – навчально-професійна.

І.С. Кон підкреслює, що рання юність (від 14-15 до 18 років) суттєво відрізняється від пізньої юності (від 18 до 23-25 років), яку можна вважати початком дорослості. Критеріями розрізнення цих періодів є не лише хронологічні межі і фізична зрілість, а й особливості когнітивної та рефлексивної складової психіки особистості, її суспільний статус, система міжособистісних стосунків.

Виклад основного матеріалу:

Соціальна ситуація розвитку юнацького віку в сучасному світі характеризується тим, що змінюються соціальні вимоги до молоді та суспільні умови, в яких відбувається особистісне становлення. Молодим людям необхідно багато в чому самостійно вставати на шлях трудової діяльності та обирати своє місце у суспільстві.

Ключовим завданням юнацького віку є особистісне самовизначення, потреба індивіда стати на внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе як члена суспільства і визначити себе у світі. Проблема самовизначення сучасних юнаків полягає в тому, що вони стикаються з великою кількістю

вибіркових ситуацій, які вимагають від них рішень щодо майбутнього життя та кар'єри.

У юнацькому віці, під час ускладнення життєдіяльності, відбувається кількісне розширення діапазону соціальних ролей та інтересів, а також їхня якісна зміна. На нинішньому рівні розвитку суспільства в період юнацтва виникає все більше соціальних ролей, які властиві дорослим людям. Тому і виникає велика значимість самостійності та соціальної відповідальності.

Цей період характеризується Е.Еріксоном як концептуальна соціалізація, коли утворюються стійкі властивості особистості, завершується формування характеру, стають стабільними всі психічні процеси [2]. У той же час юнаки можуть відчувати внутрішній конфлікт щодо власних інтересів, переконань, нахилів та талантів, можуть не знати, як вони поєднуються з їх майбутнім.

Крім того, в сучасному світі нерідко виникає питання ідентичності, зокрема стосовно сексуальної орієнтації та гендерної приналежності. Проблемою є протиріччя між традиційними стереотипами про чоловіків або жінок та змінами у соціальних ролях і очікуваннях. Ці питання можуть бути складними і заплутаними, особливо якщо юнаки стикаються з негативним ставленням з боку суспільства.

Центральною лінією розвитку особистості в юнацтві є становлення самосвідомості та її складових [3]. Тут можна спостерігати явну різницю між ідеальним та реальним «Я-образом». У юнаків, як правило, занижена самооцінка свого зовнішнього вигляду, загострено переживаються власні, як їм здається, недоліки, вади.

У юності також досить інтенсивно протікає розвиток моральної свідомості, виробляються та закріплюються ідеали та ціннісні орієнтації, відбувається стабілізація світогляду [5]. Світогляд – це система досвіду та знань. Становлення світогляду в юності несе у собі соціальну орієнтацію особистості, усвідомлення себе як частини соціуму. Юнацтво здійснює усвідомлену орієнтацію на своє майбутнє становище у соціумі, осмислює шляхи його досягнення.

Одна з головних проблем світогляду нинішніх юнаків полягає у відсутності чітких цінностей та мети в житті [1]. Багато хто з них може почуватися розгубленими і не знайти для себе цілі. Це може призвести до відчуття безперспективності, апатії та депресії.

Нерідко юнаки відчують тиск соціальних спільнот, груп, в першу чергу таких, як родина, друзі та вчителі, які сподіваються, що вони виберуть «правильний» шлях. Багато юнаків вважають, що їх несправедливо обмежують у своїх можливостях та свободі вибору, а це може викликати негативні емоції, такі, як гнів, роздратування та розчарування [4].

У той же час прагнення бути з батьками є дуже важливим аспектом для багатьох юнаків. Батьки є основними джерелами підтримки та захисту для дітей, і юнаки зазвичай потребують більшого контакту зі своїми батьками, особливо в період ранньої юності. Однак, у багатьох випадках, вони можуть зіткнутися з проблемами, пов'язаними з батьківською відсутністю,

розлученням батьків, або незгодою щодо важливих питань. Це може призвести до відчуття самотності, невпевненості, та зниження самооцінки.

Також, юнаки можуть стикатися з проблемою соціальної ізоляції та недостатнього спілкування. У сучасному світі, де велика частина комунікації відбувається в онлайн-середовищі, юнаки можуть відчувати недостатність реального спілкування, що викликає відчуття ізольованості та відчуження.

Через повномасштабне вторгнення росії багато юнаків на сході України були свідками насильства та страждали через війну. Це може призводити до посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психологічних проблем, наслідками також можуть бути труднощі адаптації до мирного життя та повернення до свого звичного існування.

Висновки і перспективи дослідження. Можна зробити висновок, що в юнацькому віці розвиток особистості залежить від самостійності, самовизначення, задоволеності життям та відносинами з людьми. Нинішні умови глобалізації та інформаційного перевантаження можуть підвищувати ризик появи психологічних проблем. Тому, перспективою нашого дослідження ми вважаємо необхідність вивчення особливостей їх перебігу та можливостей підтримки психологічного здоров'я у сучасної молоді.

Для рішення особистісних проблем юнаків необхідно розробляти та впроваджувати соціальні програми, які сприяють підвищенню рівня самосвідомості та розвитку особистісних якостей, а також проводити профілактичну роботу з юнаками та їхніми батьками. Крім того, важливо забезпечити доступність психологічної допомоги для юнаків, які потребують професійної підтримки.

Література

1. Гріньова О.М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку: автореф. дис. ...доктора психол. наук. Київ, 2018. 44 с.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ. / Общ. ред. Толстых А.В. Москва: Прогресс, 1996. 344 с.
3. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1989. 255 с.
4. Лисенко-Гелемб'юк К. Актуальні проблеми особистісного становлення в період юності. *Освітній простір України*. 2018. №2. С.178-185.
5. Ставицька С.О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва: автореф. дис. ...доктора психол. наук. Київ, 2012. 44 с.

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Кривенко А. В.,
*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, складно уявити життя без використання засобів масової інформації. Важко знайти сучасного студента, який би не використовував Інтернет – ресурси та сайти для навчання, а соціальні мережі та месенджери для спілкування та самопрезентації, комунікації з викладачами та одногрупниками. Нинішній розвиток суспільства передбачає, що соціалізація особистості відбувається також в медіасередовищі, а інформація з мас–медіа впливає на становлення особистості, її світогляду. Студенти активно використовують всі можливості медіатехнологій, як в позитивних так і негативних аспектах. А це означає, що є необхідність популяризації медіаграмотності серед студентської молоді, а також знаходження безпечних способів соціалізації в медіапросторі. Також, вкрай актуальним є вміння продуктивно використовувати новітні інформаційні технології.

Мета статті: проаналізувати та висвітлити зміст медіаграмотності та її ролі в соціалізації студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно із дослідженнями В. Іванова, О. Волошенюк, Л. Кульчинської, Ю. Мірошніченко «Медіаграмотність як складова сучасної освіти: поняття, структура, принципи», категорія «медіаграмотність» визначається як набір знань, навичок і умінь, необхідних для розуміння, критичного осмислення та ефективного використання медійних ресурсів [2].

Дослідження Livingstone і Helsper (2010) вказують на значення онлайн-навичок та самооцінки використання Інтернету для підлітків [6]. У публікації «Digital Literacy: A Prerequisite for Effective Learning in a Blended Learning Environment?» (Tang, ChunMeng; Chaw, LeeYen) розглядають поняття цифрової компетентності як важливого аспекту медіаграмотності [7].

Також, відповідно до освітньої реформи Нової Української Школи, однією із ключових компетенцій учня і вчителя є інформаційна гігієна і медіаграмотність [5].

Сучасні українські науковці (В. Іванов, Л. Кульчинська, Л. Найдьонова, О. Волошенюк, С. Шейбе) досліджували феномен медіаграмотності у контексті освіти, розвитку серед вчителів та учнів. Вони вивчають вплив використання медіа на молодь, взаємозв'язок медіаграмотності та соціальних навичок молоді.

Виклад основного матеріалу. Медіаграмотність – феномен, якому приділяється з кожним роком все більше і більше уваги, адже розвиток інформаційних технологій відбувається дуже стрімко. Якщо визначити поняття «медіаграмотності», то воно походить від слів – медіа та грамотність, що дає нам зрозуміти, що в основі феномену медіаграмотності закладено навички базової грамотності, тобто вміння читати, писати та розмовляти [1].

Грамотність – це один з найважливіших показників культурного рівня населення, і власне, корелює з рівнем економічного та політичного розвитку суспільства. З іншого погляду, його основу складає поняття «медіа» - «сукупність різноманітних видів даних, які містять текстову, звукову та візуальну інформацію, а також засоби для донесення інформації до користувача (ЗМІ). Таким чином, медіаграмотність базується на навичках сприйняття і відтворення інформації що надходить зі ЗМІ. В сучасній науковій літературі це поняття має цілий спектр значень, зокрема, вміння аналізувати повідомлення з різних видів медіа. Ціль такого аналізу полягає в виокремленні різних видів впливу на людину – маніпулятивного контенту, маніпуляцій (пропаганда чи цензура), фейкові (неправдиві) новини, суб'єктивний виклад фактів, або виклад інформації через призму інтересів певної групи населення, наприклад власників або спонсорів видання чи ресурсу.

Поняття «медіаграмотність» також пов'язане з критичним мисленням (critical thinking). Критичне мислення включає в себе «систему суджень, яка використовується для аналізу речей та подій з формулюванням обґрунтованих висновків, а також дозволяє визначати оцінку, інтерпретацію, а також застосовувати отримані дані та результати до ситуацій та проблем» [3].

Як особливість медіасфери, вміння критично мислити при сприйнятті контенту означає вміння аналізувати інформацію, формулювати власні висновки про актуальні події на основі отриманих даних. Дослідження підкреслюють значення розвитку медіаграмотності серед студентської молоді, оскільки це допомагає їм адаптуватися до сучасного інформаційного середовища, розуміти й критично оцінювати засоби масової комунікації, а також ефективно спілкуватися і співпрацювати в цифровому просторі [4]. Деякі з принципів медіаграмотності, які можуть бути знайдені в різних джерелах, включають:

1. Критичне мислення: Здатність аналізувати і критично оцінювати медійні повідомлення, розпізнавати брехливу і маніпулятивну інформацію та розуміти її вплив.

2. Інформаційна грамотність: Знання і навички, необхідні для ефективного пошуку, оцінки, вибору та використання інформації з різних джерел.

3. Культурна грамотність: Розуміння медійних продуктів і повідомлень з урахуванням культурного контексту, різноманітності та соціокультурних норм.

4. Технологічна грамотність: Володіння навичками використання цифрових технологій, програмного забезпечення та інструментів для створення, редагування і обміну медійним вмістом.

Медіаграмотність відіграє важливу роль у соціалізації студентської молоді, оскільки вона допомагає їм розуміти і критично оцінювати інформацію, яку вони зустрічають у медіа. Володіння медіаграмотністю допомагає студентам уникати маніпуляцій та брехні, розпізнавати

перекручення фактів та розуміти контекст і наміри, з якими інформація надається. Дослідження в цій області вказують на те, що медіаграмотність має позитивний вплив на критичне мислення, пізнавальні здібності та розвиток самосвідомості студентів, сприяє їхній здатності до конструктивного спілкування, ефективного використання медійних ресурсів та здорового медійного споживання.

У контексті соціалізації студентської молоді, медіаграмотність допомагає студентам розуміти різноманітні культурні, соціальні та політичні перспективи, що представлені у медіа. Вона розвиває їхню здатність до культурного розуміння, толерантності та відкритості до різних точок зору.

Враховуючи швидкий розвиток цифрових технологій і зростання медійної сфери, медіаграмотність стає ще більш важливою навичкою для студентської молоді. Вона допомагає їм активно і ефективно використовувати медійні інструменти для навчання, досліджень і спілкування, а також забезпечує їхню захищеність в онлайн-середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, медіаграмотність та її складові є частиною інформаційної безпеки країни де виконують стратегічну функцію у вихованні молоді і займають визначальну роль у розвитку та соціалізації особистості, зокрема, студентської молоді. Вміння критично оцінювати медійний контент, розуміти медійні стратегії та використовувати цифрові інструменти є важливими для захисту від маніпуляцій та поширення недостовірної інформації. Вона допомагає студентам розуміти роль медіа у суспільстві, розвиває їх критичне мислення, етичні норми та цінності, формує у них навички взаємодії з медіа, а також сприяє їхньому самовираженню та творчому розвитку. Розвиток медіаграмотності має довготривалі перспективи. У зв'язку з швидкими змінами в медіа-середовищі та появою нових технологій, постійне оновлення навичок і знань у сфері медіаграмотності стає важливим завданням. Дослідження в цій області можуть спрямовуватись на розробку ефективних методик та програм розвитку медіаграмотності, а також на вивчення впливу її на різні сфери життя студентів – навчання, роботу та соціальні взаємини.

Література

1. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л. А. Найдьонова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 244 с.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошніченко Ю. 2-ге вид., стер. Київ.: АУП, ЦВП, 2012. 58 с.
3. Інноваційні технології навчання в умовах інформатизації освіти: навчальний посібник / авт. кол.: Р.С. Гуревич, М.М. Козяр, М.Ю. Кадемія. Львів: ЛДУБЖД, 2015. 396 с.
4. МОН Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція).

[Електронний ресурс]. Доступно: http://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaposvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/

5. Livingstone, S., & Helsper, E. (2010). Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of online skills and internet self-efficacy. *New media & society*, 12(2), 309-329.

6. Tang, C. M., & Chaw, L. Y. (2016). Digital Literacy: A Prerequisite for Effective Learning in a Blended Learning Environment?. *Electronic Journal of E-learning*, 14(1), 54-65.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСІЇ

Куць А.В.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Агресивні прояви у підлітків є однією із найбільш гострих проблем не тільки для працівників сфери освіти, але й для суспільства в цілому. Саме підлітковий вік є сенситивним періодом становлення агресивності. Статистика стосовно зростання поведінкових девіацій серед підлітків змушує психологів шукати ефективні шляхи корекції агресивної поведінки дітей.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на сутність підліткової агресії.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що феномен підліткової агресії є полінауковим поняттям, яке досліджують не тільки психологи, але й педагоги, медики, юристи, теологи.

Агресія, як науковий феномен, вивчається як західними (А. Бандура, А. Басс, З. Фрейд та ін.), так і вітчизняними (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, Р.С. Немов та ін.) науковцями. Серед актуальних проблем вивчення агресії виокремлюються дослідження детермінант, що лежать в основі агресії. Окремо виділяються наукові праці, присвячені генезису агресії. В першу чергу йдеться про наукові доробки П.А. Ковальова, А.А. Реана, Л.М. Семенюка, Н.Б. Трофімової, в результаті яких було підтверджено тезу про те, що підлітковий вік виступає сенситивним у процесі становлення та демонстрації агресивної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи наукові джерела, можна констатувати, що методологічні основи дослідження підліткового віку покладено в наукових роботах Л.І. Божович, Л.С. Виготського, І.С. Кона та інших вчених. Науковці сходяться на тому, що підлітковий вік включає в себе два періоди: пубертатний та соціального дозрівання, які належать до критичних, переломних періодів онтогенезу. Як засвідчують результати

наукових досліджень, в цей період відбувається становлення якісних новоутворень, трансформація взаємин із дорослими та однолітками, освоєння нових способів соціальної взаємодії. Зміни, що відбуваються у фізіологічному та психічному розвитку підлітків, спричиняють появі свідомої поведінки, що виявляється через прагнення звільнитися з-під опіки дорослих, потребу в самореалізації, групізм та входженні в підліткову субкультуру. Як засвідчують результати багаточисельних досліджень, суттєвими ознаками підліткового віку є негативізм, агресивність, максималізм, які ускладнюють становлення особистості підлітка [4].

Ю.Б. Можгинський виокремлює наступні характерні риси особистості підлітків: емоційна нестійкість, сором'язливість, агресивність, висока конфліктність як в родині, так і в школі, максималізм, підвищена тривожність, прагнення до самостійності, небажання миритися з надмірним батьківським піклуванням [3].

На думку вчених, у підлітковому віці спостерігаються наступні види агресії: фізична, що передбачає використання фізичної сили проти іншої особи; непряма, яка полягає у використанні чуток, пліток та інших проявів емоцій (наприклад, крик, тупотіння ногами тощо); дратівливість – схильність особистості до збудження та готовність виявити грубість, запальність. Крім того, підлітки досить часто демонструють негативізм як опозиційну форму поведінки, що спрямована проти референтних осіб, яка може виявлятися через широкий спектр поведінкових конструктів: від пасивного опору до активних дій проти вимог референтних дорослих, правил та норм, які панують в суспільстві. До ймовірних видів агресії, які демонструють підлітки, належать: образа як виявлення ненависті до оточуючих та заздрощі, що призводять до виникнення почуття гніву й незадоволеності окремою людиною або всім світом за дійсні чи уявні страждання; недовірливість – схильність до недовіри, підозрливості, впевненість у недобрих намірах навколишніх; вербальна агресія – вираження негативних почуттів через слово: крик, сварка, погрози, прокляття; почуття провини – негативне ставлення до себе, що може виникати на основі негативних оцінок референтного оточення [2].

Відповідно до концепції етіології агресії, Р. Благута виокремив наступні чинники агресивної поведінки підлітків: 1) асоціальна спрямованість виховання в офіційних інститутах соціалізації; 2) освітній процес, який будується на авторитаризмі та токсичних стосунках; 3) вплив групи одноліток, для яких агресія є формою життя; 4) специфіка підліткової субкультури; 5) вплив засобів масової комунікації; 6) комп'ютерні технології; 7) соціальні фрустратори сучасності; 8) ситуативні чинники агресивної поведінки [6].

На думку вчених основним ситуативним чинником агресивної поведінки підлітків виступає конфлікт (провокація), під яким розуміють зіткнення протилежних інтересів, поглядів; серйозну розбіжність, гостру суперечку, переконання сторін у тому, що існуючі в них на даний момент прагнення не можуть бути реалізовані одночасно [5].

Подібну думку висловлює і Л. Берковиц, який у ролі головних чинників агресивної поведінки розглядає: 1) особливості спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватна самооцінка, рівень домагань та інше); 2) індивідуально-психологічні особливості (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків); 3) соціально-психологічні (несприятливий статус підлітка в групі одноліток, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат у родині, характер та система виховання під час освітнього процесу, вплив ЗМІ та комп'ютерних ігор тощо) [1].

С.О. Шабанова наголошує на тому, що в основі агресивної поведінки підлітків лежить прагнення до самовираження, самоствердження, задоволення потреб. Крім того агресивна поведінка може виступати захисною реакцією підлітків на деструктивний вплив мікросередовища.

Висновки та перспективи досліджень. Узагальнюючий матеріал викладений у статті, можна констатувати, що підлітковий вік розглядається науковцями як сенситивний період формування агресивної поведінки. Незважаючи на існування широкого спектру видів агресії, які проявляються підлітками, всі вони демонструють деструктивну поведінкову тенденцію, спрямовану на нанесення шкоди навколишнім чи виступають захисною реакцією підлітків.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми психологічного супроводу підлітків, що демонструють агресивну поведінку в повсякденному житті.

Література

1. Берковиц Л.А. Агрессия: причины, последствия и контроль: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. 516 с.
2. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №5. 14-16 с.
3. Можгинський Ю.Б. Підходи до аналізу важких форм антисоціальної поведінки у дитячому та підлітковому віці. *Юридична психологія*. 2009. №1. 8-12 с.
4. Файдюк О.В. Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. Режим доступу:
URI: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/.../54>
5. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Х.: Прапор, 2005. 199 с.
6. https://revolution.allbest.ru/psychology/00800051_0.html

ЮНАЦЬКА ДЕПРЕСІЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Кучуєва В.О.,

студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

факультету педагогіки психології та мистецтв

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.

Постановка проблеми. Депресія є одним із найбільш поширених психічних розладів, які спостерігаються у людей незалежно від віку, статі чи соціального статусу. Серед особливого ризику знаходяться юнаки.

Помітний рівень депресії може значно погіршити рівень життя особистості, тому питання про налагодження ефективної психологічної допомоги юнакам, які перебувають у стані депресії, є актуальним.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців про юнацьку депресію.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що проблемі вивчення особливостей переживання станів депресії юнаками присвячено чимало наукових доробок у вітчизняній (Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Б.М. Блейхер, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн та інші) та зарубіжній (Д. Бек, Е. Бек, П. Льюїс, М. Селігман та ін.) літературі.

Останнім часом інтерес психологів до вивчення способів подолання стресів істотно посилюється у зв'язку з різкими змінами в українському суспільстві, які пов'язані з короновірусом та військовим конфліктом з сусідньою державою. Р.А. Ахмеров, Ф.Ю. Василюк, Н.Ю. Воляннюк, Л.Г. Дикая, Т.Л. Крюкова, О.В. Либіна, Е.Л. Носенко, Т.М. Титаренко об'єктом свого дослідження обрали стратегії подолання життєвих криз та важких життєвих ситуацій.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчує, що найчастіше під поняттям «депресія» розуміють стан душевного розладу людини, відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил, яке виникає внаслідок психічних і загальних захворювань, або як реакція на важкі життєві ситуації [3, с.71].

На думку М.Л. Покрасса, депресія – це прояв усвідомленої чи неусвідомленої перебудови мотиваційної системи цінностей, інструмент вибору, механізм самопобудови чи саморуйнування. Вона виникає коли людина зустрічається з відсутністю умови, без якої для неї неможливе задоволення цінностей, збереження цілісного «Я», або здійснення важливої активності [1, с.86].

Депресія розглядається як тривалий негативний емоційний стан людини, який може впливати на різні аспекти її життя: психічне та фізичне здоров'я, стосунки з навколишніми та інше.

Узагальнюючи погляди науковців (В.А. Абабков, Е. Блейер, А.В. Курпатов, І. Лехман, В. Пишель, М.Ю. Полив'яна, В.М. Синицький,

Л.Б Шнейдер та інші.) можна констатувати, що саме в юнацькому віці досить часто зустрічається депресія. Пояснюється це тим, що юнацький вік виступає складним та стресовим етапом онтогенетичного розвитку особистості. Серед труднощів, із якими зустрічаються юнаки необхідно виділити ті, які деструктивно впливають на їх психіку. Перш за все мова йде про внутрішні конфлікти та суперечності, які пов'язані із становленням їх самосвідомості; юнацький максималізм, що ускладнює стосунки з однолітками та референтними дорослими.

Факторами, що здатні підвищити тривожність юнаків виступають: 1) фізіологічні зміни, перш за все йдеться про гормональні, що впливають на емоційний стан особистості; 2) переживання стосовно майбутнього загалом та з приводу вибору майбутньої професії зокрема.

Дієвими стосовно виникнення стану депресії в юнацькому віці можуть бути почуття й переживання, які пов'язані з першим коханням та з вибором партнера в інтимно-особистісній сфері спілкування.

Серед широкого спектру причин, що здатні викликати депресію у юнаків, науковці найчастіше виділяють фізіологічні зміни та деструктивний вплив соціуму, який полягає в нерозумінні дорослими тих змін, які відбуваються у юнаків. Однією із причин, що здатна викликати у депресію юнаків є депресія батьків [2].

Крім того, до сучасного старшокласника висуваються високі вимоги, з'являється підвищена динамічність життя, зростає вплив негативних екологічних факторів, збільшується коло спілкування, обов'язків. У результаті депресивний стан юнаків може виявлятися у формі апатії, жалості до себе чи поведінки, яка шкодить собі. У юнаків спостерігається зниження самооцінки, зменшується загальний рівень працездатності, суїцидальні думки можуть набувати нав'язливого характеру, виявляється схильність до злочинної поведінки, можливе вживання психоактивних і психотропних речовин, безсоння, постійні зміни настрою, нав'язливий стан втоми і нестача відпочинку.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючий матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що депресія є серйозною науковою проблемою. Недостатня увага до цього питання з боку науковців може призвести до подальшого зростання кількості українців, які будуть переживати депресивний стан.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці корекційно-розвивальної програми, спрямованої на зменшення рівня депресії юнаків.

Література:

1. Баярд Р. Хвилювання неспокоїного підлітка. М.: Просвещение, 1978. 315 с.
2. Сала М. Вплив стратегій подолання та стилів прихильності на зв'язок між батьківською депресією та підлітковою депресією. *Журнал вивчення дітей та сім'ї (JCFS)*. 2012. Режим доступу: <https://www.springer.com/journal/10826>

3. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник. /авт.-уклад. за ред. Н.А.Побірченко. 2007. 71 с.

4. Чіп Р. Психологічні особливості переживання життєвої кризи особистістю в ранньому юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості*. № 1 (2). 2011. 289-296 с.

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Левченко М.О.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.*

Постановка проблеми. Однією із ознак сьогодення української держави є реформування освітньої системи, в основі якого покладено задачу створення сприятливих умов для формування національно-свідомої, гармонійно розвиненої, толерантної та творчої особистості.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на феномен креативності.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що креативність, як наукова проблема, вивчається в межах більш широких наукових концепцій. Йдеться про дослідження здібностей та обдарованості.

Вперше термін «креативність» застосував Д. Сімпсон у 1922 році для позначення здатності людини нестереотипно мислити та відходити від загальноприйнятих способів розв'язування проблемних задач. Дж. Гілфорд пов'язував креативність з дивергентним мисленням, яке розуміється як альтернативне та таке, що суперечить логіці [1]. П. Торренс визначав креативність як природній процес, що породжується прагненням людини зняти напругу, яка виникає в ситуації невизначеності або неоднозначності [5, с.7].

На сучасному етапі під креативністю розуміють здатність особистості породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко та продуктивно вирішувати проблемні ситуації.

Дослідженням цієї проблеми займаються О.М. Дунаєва, В.І. Лагодзінська та С.О. Сисоєва, які стверджують, що креативність може виявлятися в мисленні, спілкуванні та в окремих видах діяльності.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити три підходи щодо розуміння сутності явища креативності. Відповідно до першого, який було започатковано Дж. Гілфордом та П. Торренсом, креативність розглядається як здатність індивіда творчо (дивергентно) мислити. Вказані науковці не пов'язують креативність із рівнем інтелектуального розвитку особистості.

Представники другого підходу (Д. Векслер, Л. Термен та Р. Стенберг) відстоюють позицію, відповідно до якої, креативність трактується як схильність індивіда до творчості й залежить від рівня розвитку інтелекту.

Д.Б. Богоявленська, А. Маслоу, А.Олох та А. Танненбаум, стоячи на позиціях третього підходу, вивчають креативність особистості з огляду творчої діяльності [4].

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи погляди науковців на феномен креативності, можна констатувати, що вона розглядається багатокomпонентною структурою, що характеризується наступними ознаками: новизною, оригінальністю ідей та (або) створеного продукту, мотиваційною складовою, де домінуючими є пізнавальні мотиви, широтою світогляду, відповідним інтелектуальним розвитком та сприятливим мікро та макро середовищем.

Дж. Гілфорд виділяє шість параметрів, які визначають креативність особистості: 1) вміння помічати проблеми та формулювати їх; 2) продуктивність – здатність особистості генерувати значну кількість ідей; 3) гнучкість – різноманітність думок, які продукує індивід та здатність бачити нові ознаки і можливості в об'єкті, який вивчається; 4) оригінальність (адаптивна гнучкість) - вміння індивіда реагувати на подразник та розв'язувати проблеми нестандартним способом; 5) уміння вдосконалювати об'єкт дослідження за допомогою деталей; 6) здатність звертатися до процесів аналізу і синтезу під час розв'язування проблем [1].

П. Торренс експериментально підтвердив існування лінійної залежності між креативністю особистості та рівнем її інтелектуальних здібностей (IQ). Вчений експериментально довів, що подібна залежність спостерігається у людей, які демонструють рівень IQ в межах 115-120 балів. У людей з високим коефіцієнтом інтелекту вона не спостерігається [4].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що останнім часом спостерігається зміщення поглядів дослідників на вивчення структури креативності. Так, Р. Стернберг в структурі креативності виділяє когнітивно-інтелектуальні, особистісні та мотиваційні компоненти. До першої підструктури належать інтелектуальні здібності, знання, дивергентне мислення та інші ознаки когнітивного розвитку особистості. Друга - особистісна підструктура включає якості людини, що позитивно впливають на результативність її творчої діяльності. Йдеться про ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість, готовність йти на розумний ризик тощо. До складу мотиваційної підструктури входить фокусування на задачі, яку розв'язує особистість. Р. Стернберг зазначає, що на розвиток креативності суттєвий вплив має соціальне оточення. [2, с. 200].

Однією із найбільш розроблених сучасних теорій є концепція Дж. Рензулі, відповідно до якої в структурі креативності доцільно виділяти три складові: інтелектуальні здібності вище середнього; високі показники творчості та креативності діяльності; висока емоційна включеність в інтелектуальний пошук [5, с. 5]

Заслуговує на увагу позиція А. Маслоу, який вважає, що креативність властива усім індивідам. Високий інтелект є однією з умов її прояву. Поруч із високим рівнем IQ на формування креативності впливають мотивація, цінності та особистісні риси. Вчений переконаний, що креативність можна розвивати. Формування цієї якості залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів [3].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що феномен креативності пов'язується з творчістю особистості, яка виявляється в пізнавальній, діяльнісній та інших сферах особистості. Креативність розглядається вченими як багатокомпонентна структура, до складу якої входять не тільки інтелектуальні здібності, але й мотиваційні та особистісні компоненти. Успішне формування її залежить від сприятливого мікро- та макросоціуму.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми експериментального дослідження креативності молодших школярів.

Література:

1. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. /пер. с англ. Э.А. Голубевой. Москва, 1965. 443–456 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. СПб.: Питер, 2009. 448 с.
3. Маслоу А.Г. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 2011. 495 с.
4. Особов І.П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників. *Гуманитарные научные исследования*. 2011. Режим доступу: URL: <http://human.snauka.ru>
5. Пашнёв Б.К. Психодіагностика обдарованості. Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. 128 с.

ОСНОВНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЄ ПЕДАГОГ СОЦІАЛЬНИЙ У СВОЇЙ РОБОТІ

*Ліходєєв Д.Д.,
студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор Рацул О.А.*

Постановка проблеми. Профорієнтація учнівської молоді не втратила своєї актуальності в сучасних умовах стрімкого та динамічного суспільного розвитку. Крім того, в сучасну епоху інформатизації та комп'ютеризації,

нарощування технологічного потенціалу та розвитку наносистем, суспільний попит на певні професії також швидко змінюється: деякі пішли, деякі з'явилися, а деякі знову з'явилися.

Аналіз стану профорієнтаційної роботи з дітьми та учнівською молоддю в більшості ліцеїв показує, що така робота є цілком формальною або взагалі її немає. Важливо виокремити форми та методи, які використовуються у профорієнтації школярів та визначити їх ефективність.

Мета статті. Полягає у розкритті особливостей використання форм та методів профорієнтації та їх важливості у допомозі учня ліцею при виборі майбутньої професії.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи форм та методів профорієнтації учнів старших класів розглядали Л. Авдєєв, Є. Єгорова, О. Ігнатович, В. Кобченко, Н. Литвинова, Н. Побірченко.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного здійснення професійної орієнтації у ліцеях необхідно забезпечити системний підхід, координацію дій усіх залучених до процесу, передбачити відповідні форми та методи передачі базових професійних знань, компетентностей та вмінь.

У профорієнтації школярів, які використовують різні форми профорієнтації, дослідники виділяють за ознаками:

1. За тривалістю (одноразові, короткострокові, довгострокові);
2. За кількістю учасників (особа, група, колектив) [27, с. 47].

Разова профорієнтація проводиться при виникненні в учня особистих питань інформаційного чи діагностичного характеру, що потребують уточнення. Школяр визначився зі своєю майбутньою професією і хоче уточнити деякі моменти, щоб підтвердити свій вибір.

Короткострокова форма профорієнтації триває від трьох до п'яти занять. Ця форма профорієнтації найчастіше використовується з учнями старших класів. Педагоги соціальні не тільки підтримують учнів у виборі спеціальності, а й координують ці питання з батьками. За допомогою такої форми роботи педагоги соціальні мають можливість більш детально опрацювати проблеми та ефективніше їх вирішувати, на відміну від разових форм роботи [34, с. 24].

Довгострокові форми профорієнтаційної роботи часто використовуються в ситуаціях, коли учні не впевнені у майбутній професії, мають низьку самооцінку, порушені емоційно-вольова сфера, мета [27, с. 47].

За кількістю учнів організаційна форма заняття поділяється на індивідуальну, групову та колективну роботу.

Індивідуальною формою є взаємодія педагогів соціальних і учнів, всебічне усвідомлення інтересів школяра, його захоплень, стану здоров'я та фізичного розвитку, уваги та мислення, розпізнавання його індивідуальності та неповторності, підготовки до професійного самовизначення.

Групова робота – це взаємодія педагога соціального з групою учнів. Чисельність, структура і склад групи залежать від цілей діяльності, в якій вона використовується. Основним методом групової роботи є вільна бесіда,

без заздальгідь визначеного плану, поєднана з іграми. Залучення учнів до такої діяльності дозволяє їм відкрити власні суб'єктивні внутрішні світи та проаналізувати свій світогляд разом з іншими. У спілкуванні людина самовизначається, усвідомлює власні особливості та проводить відповідну самооцінку.

Колективний формат профорієнтації використовується для заходів із залученням великої кількості учнів. Основною формою колективної профорієнтації учнівської молоді є професійно-технічна освіта, яка вирішує такі професійні завдання: надання інформації з питань профорієнтації; виховання усвідомленого та самостійного вибору майбутньої професії у відповідальній та активній формі; розвиток пізнавальної активності; ініціативність, самостійність, творчість, спостережливість, спонукає до самоосвіти, самооцінки, самопізнання, самовдосконалення [27, с. 47].

Групова форма роботи – найкращий вибір для профорієнтації. Коли учні працюють разом, вони мають можливість побачити себе очима інших членів команди. Метою організації таких груп є розвиток навичок спілкування, взаємодії з іншими, психосоціальних здібностей [26, с. 373].

Можна сказати, що кожна з наведених форм роботи є ефективною в діяльності громадських просвітителів та учнів. Вони допомагають учням зрозуміти природу профорієнтації, дізнатися більше про роботу та їхні навички, а також розвинути особисті навички.

Науковці розглядають профорієнтаційний підхід як низку шляхів і засобів його реалізації. Методи профорієнтації пов'язані з джерелами отримання знань, ефективно впливають на процес розвитку професійної самосвідомості особистості [31, с. 62].

Розглянемо декілька методів до профорієнтації за різними характеристиками.

Вітчизняні дослідники виділяють такі методи профорієнтації:

- словесні (джерелом інформації використовують усне чи писемне мовлення);
- наочні (ілюстрації, графіки, слайди є джерелом інформації);
- практичні (є саме діяльність школяра, яку він здійснює самостійно або під керівництвом) [33, с. 17].

За змістом та спрямованістю українські дослідники поділяють методи профорієнтації на:

а) інформація та повідомлення. Надання достовірної та оновленої інформації про професію, її особливості, правила вступу до навчального закладу;

б) діагностика. Метою діагностичного методу є усвідомлення особистості людини, виявлення та оцінка її індивідуально-психологічних особливостей, здібностей, інтересів і здібностей;

в) моральна та емоційна підтримка, стосується психологічної підтримки школярів у таких ситуаціях, як вибір професії, зміна професії або пошук роботи. Ці методи можна використовувати окремо або в комбінації.

При використанні відтворюються важливі моменти, пов'язані з професійним самовизначенням, підвищується особиста впевненість;

г) Активна самоідентифікація професії. Методи активізації професійної самоідентичності дозволяють людині здійснювати самостійні дії у виборі чи зміні професії, працевлаштуванні, плануванні, співрегулюванні та реалізації кар'єрних перспектив [35, с.48-50].

Таким чином, професійна підготовка є системою впливу на форму і підхід людини з метою оптимізації її професійного самопізнання. Щоб впевнено та свідомо обирати професію, педагоги соціальні повинні інформувати школярів про умови вибору професії та світ кар'єри, важливі особистісні та професійні якості, якими повинні володіти учні, шанси оволодіти певною професією та суміжними професіями.

Висновки і перспективи дослідження. Профорієнтаційна робота зі школярами з використанням конкретних форм та методів може підвищити якість підготовки особистості до професійного самовизначення та створити умови для творчого використання вчителями традиційних і сучасних форм та методів професійної орієнтації. Тому ми вважаємо, що дане питання є актуальним та потребує подальшого вирішення.

Література:

1. Авдєєв. Л. Г. Професійна орієнтація: народження, становлення, розвиток // Ринок праці та зайнятість населення. 2010. №2. С. 16-20.
2. Литвинова Н. І. Мистецтво педагогічної взаємодії у процесі профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю / Н. І. Литвинова, І. В. Заєць // *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей* : зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. Чернівці : Зелена Буковина, 2013. Вип. 4 (8). С. 372-376.
3. Мельник О. В., Уличний І. Л. Науково-методичне забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками: наук.-метод. посіб. для вчителів. Київ, 2008. 122 с.
4. Побірченко Н. А. Профорієнтація учнівської молоді : посіб. / Н. А. Побірченко, А. Л. Шайкова. Київ : Наук. світ, 2009. 226 с.
5. Професійна орієнтація: підруч. / Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
6. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів X ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н. В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. 147 с.

АРТТЕРАПІЯ: МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Локарева І.Д.,

*студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Близнюкова О.М.***

Постановка проблеми. Реалії сучасного світу випробовують людину: екологічні проблеми, COVID-19, військові дії стали реаліями, джерелами стресів і травм, як фізичних, так і психологічних. Мистецтво є однією з найдавніших форм самовираження людини та має здатність справляти особливий терапевтичний вплив на психологічний стан людини, в тому числі, на саморегуляцію особистості. Отже, використання методів арттерапії є особливо ефективним для дітей та підлітків, оскільки механізми саморегуляції потребують креативного розвитку та тренування.

Актуальність дослідження визначається зростанням числа осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, як серед мирного населення, так і серед військових, та необхідністю психосоціального відновлення особистості після психотравмуючих подій. Особливо вразливою групою при цьому є діти та підлітки, чия саморегуляція ще не сформована. Методи арт-терапії є простими, не завдають шкоди клієнту, не вимагають складної підготовки, а, отже, можуть і повинні активно використовуватися на різних етапах психологічної допомоги.

Мета статті: проаналізувати зміст поняття «арттерапія» та перспективи використання методів арттерапії, зокрема, їх впливу на саморегуляцію особистості.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Термін «art-therapy» запропонований у 1938 році британським художником та лікарем А. Хілом і означає «терапія мистецтвом». Відтоді методи арттерапії використовуються для роботи з несвідомим, виразу психологічного та емоційного стану пацієнта, сприяють формуванню активної творчої позиції пацієнта, зціленню та встановленню гармонії особистості й соціуму [1]. М. Наумбург, як засновниця арттерапевтичного напрямку, визначає це поняття як «техніку, що дає змогу людині виражати внутрішньо-психічні конфлікти у візуальній формі і поступово переходити до їх усвідомлення і вербалізації». Науковий доробок збагачений визначеннями арттерапії, запропонованими М. Лібман, Е. Крамер [2].

Вітчизняні науковці розглядають арттерапію як міждисциплінарне явище. За С. Максимець, арттерапія є комплексом процедур, які допомагають людині творчо проявити себе, активізувати внутрішні ресурси; підвищують адаптивність особистості за допомогою різних форм мистецтва; заохочують

до вираження суб'єктом внутрішнього (рефлексивного) змісту психічного у втілених (візуалізованих) формах; активізують емоційну складову, розумову діяльність, увагу, мнемічні та творчі процеси особистості, допомагаючи ясніше виявити свою індивідуальність, усунути психологічні травми, впоратися зі станом втрати, смутку, депресії [5].

У просторі дослідження арт-терапії працюють Л. Подкоритова та О. Гоя (апробація програми, спрямованої на подолання агресивності за допомогою засобів арт-терапії)[6]; Т. Дзюба (особливості психологічної корекції агресивності підлітків засобами арт-терапії)[3]; А. Сенік (психолого-педагогічний аспект застосування арт-терапії в роботі з підлітками). Цікавими є результати досліджень Ю. Бриндікова, Н. Куб'як, Л. Москальової та Л. Єр'оміної, О. Сороки, О. Грек, Л. Гуцуляк [3], І. Саранчі.

Виклад основного матеріалу. Методи арттерапії є ефективними для подолання стресів, стресових станів та посттравматичних розладів, що особливо актуально в період воєнних дій та післявоєнної реабілітації. Ж. Петрочко узагальнила ключові переваги використання арт-терапії під час бойових дій і після їх завершення:

- здатність долати психологічний опір та створення безпечного екологічного простору діалогу між зовнішнім і внутрішнім світом людини;
- реконструкція подій за допомогою різних засобів (музика, пісок, фарба, метафоричні асоціативні карти тощо), що запускає внутрішні процеси самоцілення, активізує пошук власного шляху виходу зі складної ситуації;
- доречність використання в будь-яких, навіть тяжких станах (внутрішні конфлікти, кризові стани, травми, втрати, психоматичні та невротичні розлади, ПТСР тощо);
- здатність редагувати досить складні почуття, деструктивні та самодеструктивні тенденції;
- можливість пропрацювати як внутрішні особливості, травми, переконання й установки, так і соціальні ролі, сценарії поведінки, поліпшити взаємодію в різних сферах соціальних взаємовідносин (сім'я, школа, друзі, робота);
- екологічність (найбільш «м'який» метод, яким складно зашкодити людині);
- застосування з різною метою (діагностика, корекція, профілактика, реабілітація);
- комфортність самопочуття людини в процесі арт-терапевтичного заняття, захищеність;
- можливість стимулювання позитивних емоцій, творчого задоволення, відчуття успіху;
- спосіб невербально передати те, що складно описати словами;
- відсутність вікових обмежень у використанні;
- доступність матеріалів для арт-технік;
- можливість зближення людей, високий позитивний емоційний ресурс колективної дії [7].

Арттерапія має позитивний вплив на емоційну і особистісно-сміслову сферу людини та є ідеальним інструментом для підвищення самооцінки і зміцнення впевненості в собі, особливо для підлітків. У своєму дослідженні

психокорекції агресивності підлітків Т. Дзюба стверджує, що «використання ресурсів арттерапії дозволяє ефективно впливати на становлення емоційно-вольової сфери підлітка, формує адекватну самооцінку в міжособистісних комунікаціях, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем та покращує соціальну адаптацію підлітків». Артпрактики мають змогу в особливій символічній формі реконструювати травмуючу ситуацію, зокрема події під час воєнного стану і трансформувати її за допомогою творчих ресурсів підлітка [4].

Отже, методи та техніки арттерапії є легкими у використанні, не вимагають спеціальної підготовки, мають відчутний позитивний ефект на емоційний стан людини та високу ефективність у роботі з дітьми та підлітками, що мають проблеми емоційно-вольової саморегуляції.

Висновки і перспективи дослідження. Мистецтво здатне позитивно впливати на саморегуляцію особистості та справляти терапевтичний ефект. Арт-терапія трактується як використання засобів мистецтва для передачі почуттів з метою зміни структури світогляду людини, сублімації агресивних тенденцій, як творчий метод активізації внутрішніх ресурсів, метод рефлексії психічного стану в художній формі, пропрацювання психотравм та травматичного досвіду, засіб боротьби зі станом втрати, смутку, депресії. Особливо ефективними методи арттерапії є при роботі з підлітками. Арттерапія як комплекс методів має низку переваг у роботі, особливо у складний період воєнних конфліктів та післявоєнної реабілітації. Це робить зазначений напрямок перспективним як для подальших теоретичних досліджень, так і для широкого застосування на практиці.

Література

1. Арт-терапія в соціальній сфері: Курс лекцій / Ред. Сорока О.В. Тернопіль: ТДПУ, 2008. 86 с. С.6.
2. Бриндіков Ю.Л. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 2(41). С. 42-45.
3. Гуцуляк Л. Профілактика агресивної поведінки підлітків у закладах середньої освіти: теоретичний аспект. *Humanitas*. 2022. № 1. С. 22–28.
4. Дзюба Т. М. Психологічна корекція агресивності підлітків засобами арттерапії. *Pedagogy and Psychology in the Modern World: Interaction Vectors*. 2021. С. 32-35.
5. Максимець С.М. Арт-терапія у психологічному супроводі діяльності співробітників інклюзивно-ресурсного центру. «Світ наукових досліджень». Випуск 9. Матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції з економіки, інформаційних систем і технологій, психології та педагогіки. 2022. С. 59-62.
6. Подкоритова Л.О., Гоя О.В. Подолання агресивної поведінки підлітків засобами арт-терапії: емпіричне дослідження. Теорія і практика сучасної психології, 2019. № 6, т. 2. С. 105–111.

7. Петрочко Ж. Використання арттехнік у профілактиці агресивності молодших підлітків у сучасних умовах. Соціальна робота та соціальна освіта. URL: <http://srsu.udpu.edu.ua/article/view/267351>.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ УЯВИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

*Мазур А. С.,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку українського суспільства потребує креативних особистостей з нестандартною уявою, які здатні ефективно і нетипово вирішувати проблеми. Проблема розвитку уяви у молоді є актуальною, оскільки цей психічний процес є невід'ємною складовою будь-якої форми діяльності. Саме юнацький вік є сприятливим періодом для розвитку властивостей уяви, взагалі та творчої, зокрема. Тому оволодіння навчальним матеріалом у юнацькому віці допомагає активізації репродуктивної уяви, що позитивно впливає на розвиток даного психологічного процесу. Недостатня увага до цієї проблеми може негативно вплинути на креативність, логічне мислення та соціальну адаптацію.

Мета статті полягає в аналізі психологічних особливостей розвитку уяви у юнацькому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Уяву можна постійно досліджувати (Л. С. Виготський, Е. І. Ігнат'єв, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін, Т. Рібо, Б.Зальцман, В.Романець, І. Ердман тощо), адже вона балансує на межі свідомого та несвідомого [1, с. 206; 4, с. 358].

Теоретичні та емпіричні дослідження показали, що уява виступає передумовою ефективного засвоєння нового матеріалу і є умовою творчої переробки наявних знань. Це сприяє саморозвитку особистості, тобто значною мірою визначає ефективність навчальної діяльності юнаків.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на кількість наукових робіт різних вчених в області розвитку уяви, все ще не існує єдиного визначення терміну, кожен трактує його по-різному. Наприклад, І. Ердман під уявою розумів процес створення образів та сприйнятих предметів [2, с.11]. У Психологічному словнику за редакцією В. Шагара уява – це психічний процес створення образів предметів, ситуацій, обставин шляхом установа нових зв'язків між відомими образами та знаннями [7, с.560]. Так само вважається, що цей психічний процес є особливою формою людської психіки, яка виділяється серед інших психічних процесів і в той самий час займає проміжне положення між сприйманням, мисленням і пам'яттю [4, с.360].

На існування різних форм зв'язку уяви з реальністю вказує Л. С. Виготський. Ним було виділено ряд видів та функцій уяви. Уява пов'язана з усіма процесами, як-от: мисленням, пам'яттю, відчуттям, сприйманням та емоціями [3, с.155].

Розвиток проявів уяви у молоді залежить від багатьох факторів, зокрема, стилю життя, навколишнього середовища й емоційного стану. Здатність юнаків успішно діяти у процесі навчання та творчого самовираження безпосередньо залежить від рівня його розвитку та інтелектуальної діяльності. Звичайно, для успішного навчання недостатньо добре розвиненої уяви, необхідно поглиблювати й інші пізнавальні процеси[6, с.124].

Характерною особливістю розвитку у юнацькому віці є розвиток творчої уяви. За допомогою якої юнак може розробляти складні ідеї для творчих робіт та втілювати їх у життя [5, с.443]. Творча уява передбачає самостійне створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах діяльності. При цьому вони формуються на основі досвіду набутого людиною або запозиченого від інших. Новизна творчої уяви виникає не в елементах, а в їх модифікації та комбінуванні [6, с.126].

Засвоєння навчального матеріалу потребує активізації репродуктивної уяви, що позитивно впливає на розвиток уяви. Її розвиток може привести до занурення у світ уявних переживань з ослабленням контакту з реальністю, відірваності від дійсності, відсутністю бажання спілкуватися з дорослими й однолітками[3, с.126-128]. Відчуження молоді від людей на користь уявного світу знижує пізнавальну активність. Основною умовою розвитку уяви юнаків є їх участь у різноманітних видах діяльності.

Серед психологічних умов розвитку уяви у молодого покоління, виділяють:

1. Стимулювання творчих здібностей: даний віковий період характеризується появою творчих здібностей. Тож необхідно стимулювати їх розвиток, що дозволить розвивати уяву. Для цього можна використовувати творчі завдання, які спонукають до роздумів, аналізу та знаходження нових способів розв'язання проблем.

2. Природність: юнакам властиво у даний вік проявляти цікавість до навколишнього світу. Важливо розвивати цю цікавість, дозволяючи дітям досліджувати світ і відкривати нові речі.

3. Розвиток креативності: заохочення до творчості та створення умов для самовираження є важливою складовою розвитку уяви.

4. Підвищення самооцінки: важливо підвищувати самооцінку, що дозволить особам юнацького віку вірити у свої здібності та розвивати уяву. Позитивна самооцінка впливає на їхній психологічний розвиток і дозволяє їм вільно та творчо відчувати світ.

5. Створення фантазійного світу: дозволить відчувати себе творцями та вільно виражати свої думки, ідеї [1, с.207; 3, с. 127; 5, с. 444].

Таким чином, уява може бути представлена як відображення об'єктивної реальності та психічний процес, що полягає у створенні нових

образів через переробку матеріалу сприйняття та уявлень, що сформулювались у попередньому досвіді.

Висновки і перспективи дослідження. Підсумовуючи можна зазначити, що уява – це складний психічний процес, на який впливають такі фактори, як вік, рівень психічного розвитку, наявність або відсутність психічних розладів, людські мотиви, цінності, комунікативні навички, темперамент, характер і рівень досягнень і самоврядування; необхідна умова трудової діяльності. Важливим є також стимулювання фантазії та креативності завдяки можливості досліджувати світ навколо, експериментувати й виражати свої думки, почуття через різноманітні форми мистецтва та творчості. Тому в процесі розвитку особистості уява розвивається. Отже, чим більше людина побачила, почула, переживала, тим більше вона знає й уміє, і тим продуктивнішою буде її уява.

Перспективи подальших пошуків є розробка розвитку програми для осіб юнацького віку, що уможливить гарантований розвиток особистості за допомогою читання літератури, долученням до мистецтва, виконанням різних творчих та ігрових завдань.

Література

1. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 387 с.
2. Корсун Ю. В. Розвиток творчої уяви у молодших школярів на уроках трудового навчання: *дипломна робота*, Київ, 26 березня 2021. С. 53
3. Максименко С.Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
4. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. Київ: Вища школа, 2006. 487 с.
5. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології: підруч. для студентів. Київ: Либідь, 1999. 533 с.
6. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 416с.
7. Шагар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Мазурик Ю.О.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. В сучасному світі, де молодь піддається різним впливам та соціальним стресам, проблема формування адекватної самооцінки стає все більш актуальною. Особливо важливою ця проблема є в

підлітковому віці, коли особистість знаходиться в стадії активного розвитку. Самооцінка є одним з ключових показників психічного здоров'я підлітка, оскільки вона відображає віру в свої можливості, позитивне ставлення до себе та своїх досягнень. Низький рівень самооцінки може призвести до проблем з психічним здоров'ям, соціальної адаптації та навчанням. Тому, дослідження чинників формування самооцінки підлітків допоможе розкрити проблему та розробити ефективні стратегії для підвищення рівня самооцінки та психологічної стійкості підлітків.

Основною метою цієї статті є визначення та аналіз основних чинників формування самооцінки в підлітковому віці.

У вітчизняній та зарубіжній психології обговорюються такі питання, як розвиток самооцінки, її структура, функціонування, можливості та закономірності формування. Проблеми самопізнання та самооцінки розглядаються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (Ананьев Б.Г., Анісімова О.М., Блаженко О.М., Божович Л.Л., Демидова Д.М., Захарова А.В., Кон І.С., Леонтьєв О.М., Лішина А.М., Спілкін А.Г., Стрінь В.В., Рибак Л.О., Рибалко О.Ф., Рубінштейн С.Л., Чамата П.Р., Барнс Р., Джеймс В., Кулі К., Мід Дж. В., Еріксон Е. та ін.).

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Підлітковий вік – досить короткий, але в той же час важливий період від 10-11 років до 15-16 років. На думку багатьох дослідників, підлітковий вік є одним із найважчих і відповідальних періодів у житті дітей та їхніх батьків. Цей вік розглядається як перехідний і кризовий, оскільки він переживає раптові якісні зміни, які впливають на багато аспектів розвитку та життя людини.

Спочатку «Я-концепція» підлітків базується на судженнях оточуючих, включаючи дорослих (вчителів і батьків), груп і друзів. Підліток, неначе, спостерігає за собою очима оточуючих. Підростаючи, дитина починає проявляти схильність до критичного самостійного аналізу та оцінки власної особистості, для неї стають більш важливими оцінки її однолітків і власні знання про ідеал. Проте, оскільки підлітки ще не зовсім здатні правильно здійснювати самоаналіз своїх особистісних характеристик, на цій основі можуть виникати конфлікти, детерміновані протиріччями між рівнями домагань, їх думкою про власну особистість і дійсним положенням в групі, ставленням до них зі сторони однолітків і дорослих.

Провідним мотивом для формування самооцінки, в підлітковий період, є бажання утвердитися в групі однолітків, здобути авторитет, повагу та увагу з боку однолітків.

О. Козлова зазначає що в ранньому віці на розвиток самооцінки впливають люди, з якими дитина найбільше контактує: батьки, старші брати і сестри, бабусі і дідусі. Самооцінка не приходить «нізвідки» сама по собі. Звички оцінювати себе розвиваються поступово, під впливом оцінок оточуючих. З віком питома вага різних факторів змінюється. У ранньому дитинстві первинними є оцінки батьків, але в початковій школі пріоритет зміщується до оцінок вчителів та однолітків [4].

З віком фактори, що формують самооцінку, змінюються. Важливішими

стають особистий досвід, оцінка власної поведінки та якостей. Особистий досвід, оцінка власної поведінки та якостей стають більш важливими, і ми починаємо порівнювати своє справжнє «Я» з бажаним образом. Думки інших залишаються важливими, але коригується власними уявленнями про «правильне» і «неправильне». Успішне навчання, кар'єра, хороша фізична форма і щасливі стосунки сприяють високій самооцінці. І навпаки, критика з боку близьких, невдачі в навчанні, на роботі, фінансові проблеми, як правило, сприяють низькій самооцінці.

На думку О. Козлової, є два фактори, які є важливими у формуванні самооцінки:

- 1) Досвід власної діяльності;
- 2) Досвід спілкування з іншими людьми, зокрема з дорослими та однолітками [4].

Л. Глушко, в своїх дослідженнях, поділяє чинники формування самооцінки людини на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники - це ті, що знаходяться всередині людини, на відміну від зовнішніх, вони орієнтовані на внутрішню сторону чогось. Зовнішні чинники самооцінки - це вплив інститутів соціалізації на засвоєння індивідом соціальних ролей, психокультури, соціального досвіду, розвиток особистості, засвоєння соціальних вимог, набуття соціально значущих рис свідомості та поведінки. Розглянемо їх більш детально:

- 1) Внутрішні чинники: самосвідомість; особистий досвід; рефлексія.
- 2) Зовнішні чинники: сім'я; освіта; релігія; культура; суспільство.

Внутрішні чинники формування самооцінки можна віднести до психологічних, тоді як зовнішні – до соціальних [2].

О. Блаженко також описує чинники формування самооцінки у підлітків. Науковець зазначає, що на рівень самооцінки в підлітковому віці впливає сімейна підтримка та прийняття дитини та її амбіцій батьками. Теплі стосунки між батьками та підлітками призводять до формування позитивної самооцінки. Жорстокість і негативне ставлення батьків до своєї дитини-підлітка призводить, у свою чергу, до формування негативної самооцінки. Крім того, важливим фактором формування самооцінки підлітків є їх соціально-психологічний стан. Під соціально-психологічним станом розуміється положення людини в системі міжособистісних відносин і ступінь її психологічного впливу на членів групи. Чим вищий соціально-психологічний статус підлітка в групі, тим вища його самооцінка [1].

А. Толоконін, у своїй монографії «Секрети успішних сімей», перераховує наступні фактори формування самооцінки: Оточення - люди, які оточують підлітка, від сім'ї до колег на роботі; Оцінка з боку оточуючих; Власні здібності і вміння; Власні досягнення чи невдачі; Вміння бачити в собі позитивне; Стан здоров'я; Навчальна успішність; Соціальний статус; Ставлення до стереотипів.

На думку психологів, правильний і позитивний розвиток самооцінки залежить від батьківсько-дитячих стосунків і стилю сімейного виховання. Можна описати наступні кроки, які необхідно робити батькам по відношенню

до своїх дітей:

- 1) Виховувати своїх дітей з необхідним їм рівнем любові та турботи;
- 2) Запевняти дитину в позитивному ставленні інших людей до неї;
- 3) Формувати у дитини впевненість у своїй здатності виконувати різні види діяльності;
- 4) Формувати у дитини поуття власної значимості;
- 5) Заохочувати дитину до прояву ініціативи у виконанні певної діяльності;
- 6) Розвивати у дитини впевненість в собі і у власні сили;
- 7) Допомогти дітям у формуванні об'єктивних оцінок і суджень про власні сильні та слабкі сторони.

Висновки. У статті були проаналізовані погляди різних науковців щодо основних чинників, які впливають на формування самооцінки підлітків, такі як: соціальне середовище, взаємодія з рідними, ставлення оточуючих людей, підліткові кризи, ставлення до власного тіла та здоров'я тощо. Наведені фактори впливають на формування самооцінки у підлітків по-різному, проте враховувати їх потрібно всіх, оскільки кожен з них має значний вплив на формування особистості підлітка. Тому, дуже важливо враховувати ці чинники при формуванні підходів та стратегій роботи з підлітками, які мають проблеми зі своєю самооцінкою. Дослідження в області формування самооцінки в підлітковому віці є важливим напрямком наукових пошуків, яке може допомогти вивчити більше факторів та їх взаємозв'язки, які впливають на формування самооцінки в підлітковому віці.

Література

1. Блаженко О. М. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/4.pdf (дата звернення: 27.03.2023)
2. Глушко Л. О. Чинники формування впевненості у собі в школярів підліткового віку. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/loropen/aktprob14_103.pdf (дата звернення: 27.03.2023)
3. Козлова О. А. Соціальна психологія особистості та спілкування: практикум для студентів спеціальності 6.030101 «Соціологія». Х.: НТУ «ХП», 2017. 172 с.

БУЛІНГ У КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

*Макєєва Д.М.,
студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Сьогоднішня засвічує зростання випадків

булінгу в освітніх закладах України. За статистичними даними понад 80 відсотків дітей ставали жертвами або свідками шкільного булінгу. Саме тому проблема дослідження шляхів запобігання та профілактики шкільного булінгу є актуальною для психологів та педагогів.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на сутність булінгу.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що найчастіше під шкільним булінгом розуміють асоціальні вчинки (чи бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному чи інших видах насилля по відношенню до особистості жертви [3].

Вперше поняття булінгу запропонував Д. Ольвеус [5]. І. Кон розуміє булінг як залякування, жорстоке поводження, фізичний або психологічний тиск на дитину, які здійснюються однолітками.

Під булінгом (від англійського *bullying*) розуміють – цькування, залякування, агресивне переслідування одного із членів колективу з боку інших [4]. Булінг, як наукова проблема, досліджується західними (К. Дьюкс, Д. Ольвеус, А. Пікасо, Е. Роланд, П. Хайнеманн та інші) та вітчизняними (В.М. Богдан, Ю.В. Градова, О.М. Ожйова, Н.М. Токарева та інші) науковцями.

Узагальнюючи погляди вчених, можна констатувати, що найчастіше в ролі типових ознак булінгу виділяють: 1) систематичність (повторюваність) вчинків, які демонструють різні форми насильства стосовно однієї особи; 2) умисне заподіяння психічної та фізичної шкоди, демонстрація приниження, бажання підпорядкувати собі жертву, спричинити її соціальну ізоляцію; 3) існування дисбалансу сил між кривдником та потерпілим; 4) відсутність розкаяння у кривдника. Як правило булінг не припиняється без втручання сторонніх.

Єдальною тезою наукових досліджень булінгу є виділення в його структурі трьох ролей: 1) булера (кривдника) – того, хто цькує, переслідує, завдає шкоди на фізичному або психологічному рівнях; 2) жертви – дитини, яку переслідують і постійно кривдять; 3) спостерігачів, які можуть бути активними (тими, хто підтримує булера та допомагає йому вчиняти асоціальні вчинки) та пасивними (тими, хто не втручається в процес цькування, а відсторонено спостерігає за ним). Як засвідчує практика, від булінгу страждають і агресори, і жертви тому, що вони переживають емоційні проблеми, не вміють будувати стосунки із навколишніми та мають проблеми психоемоційного розвитку [3].

Не розходяться погляди дослідників і з приводу причин, що лежать в основі булінгу. В першу чергу йдеться про заздрість, помсту, відчуття неприязні до жертви, прагнення підкорити її, боротьба за лідерство; зіткнення різних субкультур, цінностей поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність булера; наявність у жертви ознак слабкості та вад; бажання принизити жертву заради задоволення чи самоствердження. Булінг також може виникати і як компенсація кривдника через власні

невдачі та як вияв протесту проти певних правил. Результати емпіричних досліджень продемонстрували, що булери найчастіше виховуються в сім'ях, де домінує жорстке ставлення до дітей та неповага з боку батьків.

С.А. Козлова розглядає чотири групи причин булінгу: 1) особистісні (зовнішність, стан здоров'я, особливості інтелектуального, психологічного та емоційного розвитку особистості); 2) сімейні (деструктивні стосунки в сім'ї); 3) чинники середовища (ігнорування проблеми булінгу в закладах освіти, авторитарний стиль навчання); 4) соціальні (людська нерівність, нетолерантність суспільства, неконтрольований інформаційний простір) [1]. Подібну позицію відстоює і Д.А. Лейн, який в ролі факторів булінгу розглядає сім'ю, індивідуальні особистості та мікроклімат в школі [2].

Якщо узагальнити наукові доробки, можна стверджувати існування широкого спектру видів булінгу:

- психологічний - нанесення психологічної травми: образи, погрози, залякування, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, маніпуляції, шантаж;

- фізичний- стусани, удари, штовхання, зачіпання, ляпаси, підніжки, тілесні ушкодження;

- економічний - крадіжки, пошкодження речей та одягу, вимагання грошей, їжі чи інших предметів, примушення красти;

- сексуальний - непристойні рухи, погляди, жести, прізвиська, поширення образливих чуток, знімання та розповсюдження відео з переодяганням, сексуальні жарти й погрози;

- кібербулінг - цькування та приниження за допомогою електронних пристроїв, зокрема мобільних телефонів та Інтернету.

Незважаючи на існування своєрідності кожного виду булінгу, їх об'єднує: наявність трьох учасників, неочікуваність та спонтанність виникнення, здійснення актів реального фізичного та психічного насилля над жертвою, повторюваність і негативний вплив на психічне та фізичне здоров'я жертви.

Щоб прояви булінгу траплялися якомога рідше і не переростали в системне явище, в освітньому закладі потрібно створювати сприятливе середовище, де мають панувати діалогічні стосунки між рівноправними учасниками освітнього процесу. Профілактична робота шкільного булінгу передбачає взаємодію керівника освітнього закладу, практичного психолога, соціального педагога, батьків та учнів.

Просвітницький підхід включає інформування, пояснення, формування навичок толерантної та ненасильницької поведінки, спілкування та взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Виділяють первинну, вторинну та третинну види соціально-психологічної профілактики. До первинної соціально-психологічної профілактики відноситься формування активного стилю життя, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. Профілактична робота має інформаційний характер, оскільки спрямована на формування у особистості неприйняття та

категоричну відмову від проявів насильства.

Вторинна соціально-психологічна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої, мало адаптивної поведінки на адаптивну. На цьому етапі відбувається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, формування навичок толерантного ставлення до них.

Третинна соціально-психологічна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства [4].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що останнім часом булінг, як наукова проблема, активно досліджується в зарубіжній та вітчизняній психології. Поруч із ґрунтовним визначенням типових ознак, причин появи, структури, видів та наслідків булінгу, недостатньо дослідженим є питання про організацію успішної профілактики цього явища. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці програми, спрямованої на профілактику булінгу серед підлітків.

Література

1. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг). Детская и подростковая психотерапия. / под ред. Д. Лейнаи Э.Миллера. СПб.: Питер, 2001. С. 240–274.
2. Ожйова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. / ред кол.: В.І.Астахова (гол. ред. та ін.). Харків: НУА, 2009. С.158-163.
3. Козлова С.А. Анализ причин проявления агрессивности у современных дошкольников. *Современное дошкольное образование*, 2008. № 1. С. 62–64
4. Токарева Н.М, Шамне А.В, Макаренко Н.М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг: Тов. ВНП «Інтерсервіс», 2014. 312 с.
5. Olweus, D. Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. *Psychological Bulletin*. 1979. P. 852-878.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

*Максименко А. Г.,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І. В.*

Постановка проблеми. Проблема національно-патріотичного

виховання підростаючого покоління в загальному контексті соціально-політичного неспокою в Україні є нині однією з важливих. Сучасна складна ситуація в нашій державі змусила всіх усвідомити: система національно-патріотичного виховання дітей, починаючи з дошкільної ланки, потребує кардинальних змін. Маємо шукати нові підходи, напрями, форми, методи роботи, які відповідатимуть на виклики сьогодення.

Метою даної статті є розгляд питання формування патріотичних почуттів у дошкільників, опис основних методів та форм цього виховання, а також рекомендації для батьків та вихователів щодо ефективного виховання національної свідомості у малюків.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Вагому роль патріотизму у державотворенні як любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до її історії, традицій, символів, мови, готовності захищати її від ворогів і діяти в інтересах своєї країни – зазначено багатьма мислителями, педагогами, культурними діячами, що знайшло своє відображення в їхніх працях. Питання виховання патріотизму у дітей дошкільного віку, привернуло увагу таких українських спеціалістів, як І. Беха, П. Вербицької, Н. Волошина, П. Гнатенко, О. Жаровської, О. Киричук, В. Матящук, Н. Михальченко та багато інших.

На державному рівні актуальність проблеми виховання патріотизму реалізувалась у таких документах, як Указ Президента України Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (2015), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2011) [5, с. 437].

Виклад основного матеріалу. Національно-патріотичне виховання дітей визначається як комплексна система і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів з формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [1, с. 3].

Вважаємо, що патріотизм є важливою складовою національної свідомості кожної людини, тому виховання патріотичних почуттів у дошкільнят є надзвичайно вагомим завданням педагогів і психологів закладів дошкільної освіти. Становлення національної свідомості у дітей має бути, насамперед, спрямовано на формування у них поваги до своєї культури, історії та традицій.

Для національно-патріотичного виховання необхідно правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим періодом є саме середній дошкільний вік, коли особливо потужно активізується інтерес дитини до соціального світу та суспільних явищ [2, с. 8].

Одним з головних методів виховання патріотичних почуттів у

дошкільників є включення елементів національної культури у повсякденність дітей. Наприклад, співання українських пісень, читання казок та легенд, організація свят та виставок з тематикою національної історії та культури нашої Батьківщини. Також важливо вчити малюків поважати національні символи, розповідати про значення кольорів та символіки національного прапора, гімну та герба [3, с. 16].

Для виховання національної свідомості у дітей необхідно також відповідати на запитання та допомагати зрозуміти малюкам, що означає бути громадянином своєї країни, чому важливо відповідально ставитись до власного місця проживання та вміти поважати інших людей.

Педагоги в закладах дошкільної освіти можуть допомогти виховати любов до Батьківщини у дітей, проводячи різноманітні заходи з тематикою національної історії, культури та традицій, використовуючи відповідну літературу та матеріали. Крім того, вони можуть організовувати екскурсії до музеїв, пам'яток та інших історичних місць, щоб діти могли побачити наочно красу та багатство своєї країни.

До ефективних методів і форм організації виховання патріотизму дошкільнят належать:

- розповіді вихователя;
- бесіди з цікавими та поважними людьми;
- узагальнюючі бесіди;
- розгляд ілюстративних матеріалів;
- читання та інсценування творів художньої літератури;
- запрошення членів родин у дитячий садок;
- спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусі тощо);
- зустрічі з батьками за межами ЗДО, за місцем роботи та інші [4, с. 41].

Задля досягнення успіху у вихованні патріотизму дошкільників, важливо, щоб батьки та вихователі дотримувалися деяких принципів співпраці. Перш за все, вони повинні бути згуртовані у бажанні виховувати в дітей любов та повагу до своєї країни. Крім того, вони мають регулярно спілкуватися між собою та обмінюватися думками щодо того, як краще виховувати патріотизм у малюків. Ми повинні пам'ятати, що виховання патріотизму у дошкільнят може допомогти у формуванні їх особистісних якостей. Діти, які виховані у дусі патріотизму, мають більш виражене почуття гордості за свою країну та більш високу мотивацію до досягнення успіху в різних сферах життя.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, патріотичне виховання в дошкільному віці є важливою складовою формування особистості маленької людини. Сьогодні, як ніколи актуальним є те, яким буде наступне покоління українців, яку національну свідомість та ідентичність воно буде мати. Педагоги, психологи, вихователі мають усвідомити, який важливий є сьогоднішній період у вихованні патріотичного почуття малюків до своєї Батьківщини. Наразі, саме від нас залежить яким буде наше майбутнє, якою буде наша Україна.

Тому щоб досягти успіху в цій нелегкій справі, необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості кожної дитини, використовувати різні форми та методи виховання, залучати до цього процесу батьків та інших людей, які мають авторитет дошкільнят. В результаті виховання патріотичних почуттів у дошкільників діти зможуть стати свідомими громадянами своєї країни та зростати в патріотичному дусі, що сприятиме розвитку суспільства в цілому.

Література

1. Гавриш Н. В., Крутій К. Л. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. Дошкільне виховання. Київ, 2015. № 8. 2–7 с.
2. Каплуновська О. М. Сучасний погляд на патріотичне виховання: особливості організації роботи з дошкільниками. Дошкільне виховання. Київ, 2015. № 8. 8–10 с.
3. Кузьмук Л. П. Плекаймо патріотів: досвід організації роботи з педагогами і батьками. Дошкільне виховання. Київ, 2015. № 8. 14–17 с.
4. Проніна П. О. Формування чуття національної свідомості. Дошкільний навчальний заклад. Київ, 2010. № 3. 36-50 с.
5. Череповська Н. І. Розвиток патріотизму дітей дошкільного віку за допомогою медіапсихологічних ресурсів. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Вип. 30 (33). Київ, 2012. 436 – 438 с.

СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВКЛЮЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У «ГРУПИ СМЕРТІ» В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

*Маленкова А. О.,
студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
Імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Підлітковий вік є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка, породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими [1, с.107]. Однак з появою соціальних мереж соціалізація підлітків почала відбуватися у віртуальному просторі і вона несе не тільки конструктивний, а й деструктивний характер, який чітко відображається у «групах смерті».

Мета статті: здійснити теоретико-методологічний аналіз соціально-психологічних чинників входження підлітків у «групи смерті».

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. За короткий історичний період у нашому суспільстві відбулися глибокі зміни в різних сферах життя, які вплинули на процес становлення особистості, зокрема підлітків. Вивченням підліткового віку у зарубіжній психології займалися такі вчені, як-от: Р. Бенедикт, Ш. Бюлер, А. Гезел, Е. Еріксон, Ж. Піаже, Ст. Холл, Е. Шпрангер, В. Штерн. Проблему підліткового віку висвітлювали у своїх працях та дослідженнях вітчизняні психологи, зокрема: Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконін, Н. Рибникова, В. Смирнова, І. Арямова та інші [5, с. 3] Життєвий досвід підлітка, його домінуючі цінності та норми поведінки сприяли перебудові загальної спрямованості особистості.

Внаслідок погіршення соціально-економічного становища в Україні, зросла кількість дітей з проявами девіантної поведінки, що піддаються впливу «груп смерті», які часто спонукають до суїцидальної поведінки. Л. Олифіренко, Т. Шульга у праці «Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику» розділили дітей на такі категорії, як от: 1) з проблемами в розвитку, які не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики; 2) діти, які залишилися без опіки батьків; 3) діти із неблагополучних, асоціальних сімей; 4) діти із сімей, які потребують соціально-економічну і соціально-психологічну підтримку; 5) діти з проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації [2, с. 41]. До певної міри дітьми групи ризику можна вважати і педагогічного занедбаних дітей.

Виклад основного матеріалу. У Великій Українській Енциклопедії категорія «соціалізація» (лат. *socialis* — громадський) розглядається, як процес входження індивіда у суспільство. Цей процес розглядається з позицій знань, цінностей, норм, моралі, традицій тощо. Однак, найбільш вразливою віковою категорією є підлітковий період. Він характеризується тим, що людина починає свідомо формулювати власні ціннісні орієнтації. Соціалізація підлітка має такі психологічні особливості, як от: прагнення стати соціально орієнтованим, бути «як усі» в ставленні до нормативної поведінки, прагнення ствердити свою унікальність, бути «краще за інших», наполягання на тому, щоб його «не плутали з іншими» [3, с. 206- 207], враховуючи таку поведінку підліток нерідко стає прихильником асоціальної поведінки, що стверджує його у власних очах, тому він шукає підтвердження своєї унікальності і неповторності, зокрема, через приєднання до втаємничених груп і співтовариств.

На сьогоднішній день цьому сприяє здатність підлітка знаходитися в соціальних мережах, які несуть в собі великий інформаційний та освітній потенціал, але водночас складають і ризики, особливо для дітей віком від 13 до 17 років. Така зацікавленість штовхає їх до відчайдушних спроб «пройти через все», «спробувати все», їх приваблюють заборонені або раніше неможливі сторони дорослого життя, вони «з цікавості» пробують алкоголь і наркотики, що може привести до фізичної або психологічної залежності та проявляє себе у виникненні напруги, тривоги, дратівливості, зацікавленість штовхає їх на ризиковані експерименти зі своїм здоров'ям і навіть життям. Більшість із соціальних мереж в Інтернеті є публічними, дозволяючи будь-

кому приєднатись, але можуть бути і закриті, таємні групи такі як "групи смерті». Статистика вказує на те, що в Україні почастишали випадки підліткових самогубств, лише за перших пів року 2021-го їхня кількість сягнула 150, що на кілька десятків більше, аніж за увесь попередній рік. Модератори «груп смерті» часто самі знаходять підлітків, які вже і так страждають від депресії і не приховують своїх суїцидальних настроїв, а потім починають на них жорсткий і маніпулятивний психологічний вплив. Досить популярними вже стали ігри «Синій кит», «Тихий дім», «Море китів», «Рожеві Феї», «Біжи або помри», «Розбуди мене о 4:20» [3, с. 206].

Ми вважаємо, що підліткова психіка нерідко виявляється невідповідною до інформаційного вибуху і без адекватного захисту постає достатньо вразливою. Тому беручи до уваги особливості підліткового періоду, якому характерне усамітнення, прагнення до дорослості, самостійність, активний розвиток самосвідомості не дивно, що в таких випадках діти дуже легко піддаються деструктивному інформаційному впливу, що призводить до входження в «групи смерті». Чинниками для пошуку таких груп є: нещасливе кохання, образи оточення, сімейні конфлікти, відсутність підтримки, страх перед кримінальною відповідальністю, покаранням чи ганьбою, іноді — труднощі у навчанні [7]. Варто зазначити, що «самогубство» і «суїцид», які є завершальним етапом психологічного впливу кураторів на дитину, мають такі мотиви: переживання образи, самотності, відчуженості, неможливість бути зрозумілим; реальна або уявна втрата батьківської любові, нерозділене кохання, ревності; переживання, пов'язані зі смертю одного з батьків, розлученням батьків; почуття провини, сорому, образи, незадоволеність собою; страх перед ганьбою, приниженням, глузуванням тощо [9]. Вони є синонімічними поняттями і в сучасній психологічній науці мають таке значення: суїцид (від англ. suicide) – самогубство, що чинить людина у стані афекту, фрустрації, під впливом психічних аномалій, це усвідомлений акт відходу з життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за якого власне життя як найвища цінність втрачає сенс для даного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально дестабілізуючих факторів [4, с.6]. Найбільш уразливою категорією населення є підлітки віком від 11 до 16 років що піддаються впливу зі сторони кураторів. «Куратори» у соціальних мережах — це люди, які є засновниками певних програм, ігор та мають вплив на користувачів мережею інтернет. Тому вони є засновниками «груп смерті» і застосовують маніпуляцію, де здійснюється психологічний вплив, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора, що не збігаються з актуально існуючими потребами учасників. У дослідженнях В. М Брижко поняття «маніпуляція» тлумачиться як набір способів прихованого управління. Тому для досягнення односторонньої вигоди науковцем виділено такі її основні ознаки: *по-перше*, це вид інформаційно-психологічної дії (не фізичне насильство, але може передбачати загрозу насильства), де мішенню дій маніпулятора є свідомість, психіка людини або колективу людей; *по-*

друге, – це прихова надія, факт якої не повинен бути усвідомлений суб'єктом маніпуляції, де успіх гарантований тоді, коли той, хто піддається маніпуляції, вірить, що все те, що все відбувається, є дійсністю. [6, с.2].

Сьогодні багато підлітків знають про групи смерті не з чуток, а з власного досвіду. Ось один із учасників поділився своїми враженнями: «Був такий момент в житті, коли у мене були дуже погані стосунки з батьками та булінг у школі. У групі я шукав підтримку, шукав людей, які мене зрозуміють. І я отримував там усе, що мені було треба», – розповідає Сашко про свій досвід перебування у так званій «групі смерті». Щоночі я прокидався о 4:20. Саме в цей час надсилали нове завдання. Часом це було просто послухати музику чи піти на закинуту будівлю посеред ночі, а часом – завдати собі шкоди». Впродовж 44 днів учасники отримували завдання, останнє з яких мало стати для них фатальним. Сашко дійшов майже до останнього, але зупинився. Каже, що усі ці дні в групі смерті його тримала підтримка [7].

«Групи смерті» не є новим явищем, вони постійно існують в інтернеті, просто кочують з однієї соцмережі в іншу, тому аби не допустити потрапляння дітей до груп «смерті» батькам необхідно контролювати дітей, а саме:

- Приділяти більше уваги психологічному стану дитини;
- Звертати увагу на коло спілкування дитини;
- Перевіряти акаунти у соціальних мережах та групи до яких входить дитина;
- Контролювати те, які фото- та відеофайли знаходяться в гаджетах дитини.
- Перевіряти шкіряні покриви дитина на наявність пошкоджень. У разі виявлення, з'ясувати обставини, за яких вони з'явилися [8, с.12].

Висновки і перспективи дослідження. В результаті здійсненого аналізу ми визначили, що підлітковий вік є періодом дорослішання і для нього характерним є зміна поведінки підлітка, прояви агресії, тому діти в такому стані шукають своїх однодумців, підтримки в соціальних мережах і самі того не розуміючи вступають до таємних спільнот, таких як «групи смерті» наражаючи себе на небезпеку. Ми визначили, що соціально-психологічними чинниками входження до таких груп є: нещасливе кохання, образи оточення, сімейні конфлікти, відсутність підтримки, страх перед кримінальною відповідальністю, покаранням чи ганьбою, іноді – труднощі у навчанні. Тому батькам потрібно слідкувати за поведінкою своїх дітей та перевіряти сторінки у соціальних мережах з метою запобігання суїцидів та розповсюдження таємних груп серед підлітків.

Перспективи подальших пошуків вбачаємо у емпіричному вивченні передумов виникнення «груп смерті» та механізмів поетапності включення підлітків до них.

Література

1. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. «Академвидав», оригінал-макет, 2005. 202 с.

2. Олифиренко Л. Я., Шульга Т.И., Дементьева И.Ф. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений 2-е изд., стер.М.: Академия, 2002. 256 с.
3. Кашкарьова Л.Р. Вікові психологічні особливості підлітків як чинник небезпеки їх залучення до «груп смерті», м. Бердянськ, 2017. 354 с.
4. Лебедев Д. В., Назаров О.О., Тімченко О.В., Христенко В.Є., Шевченко І.О. П86 Психологія суїцидальної поведінки: Посібник / За заг. ред. проф. О.В.Тімченка. Харків, 2007.129 с.
5. Сергеева І., Солодун О., Психологічні особливості проявів життєстійкості в підлітковому віці. URL: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Sergeeva_Solodkaya.pdf
6. Брижко В.М. Маніпулювання свідомістю людини у проблемі упорядкування інформаційних відносин / В.М. Брижко // Правова інформатика. 2015. № 1. 15 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2015_1_6
7. "У групі смерті я мав підтримку". Чому підлітки зважуються на суїцид? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59779596>
8. Веприцький Р. С., Гладкова Є.О. Групи смерті: що це таке і як уберегти дитину: науково-методичні рекомендації / Харків : ХНУВС, 2017. 14 с.
9. Суїцид. Психологічний аспект. Причини суїцидальної поведінки серед молоді, та як допомогти дитині в кризовій ситуації URL: <https://vcolnuft.volyn.ua/suyitsyd-psyhologichnyj-aspekt-prychyny-suyitsydalnoyi-povedinky-sered-molodi-ta-yak-dopomogty-dytyni-v-kryzovij-sytuatsiyi/>

ПОЧУТТЯ СТРАХУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Матковська А. Т.,**
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Галушко Л. Я.***

Постановка проблеми дослідження. Сучасне життя досить стрімке, має багато стресових ситуацій, великий потік інформації. Інколи якась на перший погляд незначна подія, слово, казка викликають у дитини страх, які часом залишаються у неї і в дорослому житті. У дітей дошкільного віку (3-6 років) страх може бути присутній на рівні підсвідомості особливості, і

впливати на різні сфери їх життя. Діти завжди чогось боятимуться, наприклад, уколів, лікарів, темряви, висоти. Буває що страхи викликають самі батька, навіть несвідомо. Також є ситуації коли страхи вже переростають у фобії, які заважають дитині жити, обмежуючи її життєдіяльність, та негативно впливаючи на процес соціалізації, який так необхідний у цьому віковому періоді.

Мета статті: здійснити теоретико-методологічний аналіз страхів та його прояви у дітей дошкільного віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблема дитячих страхів становить великий інтерес для психологічної науки, а її експериментальна розробка набуває все більшого значення у сучасній практичній діяльності фахівців.

Досліджено особливості появи страхів в дітей різного віку. Особливості вікової динаміки страху, аналізувала І. Бабарикіна, розглядаючи його як негативний емоційний стан, що відображає у свідомості конкретну загрозу для психологічного благополуччя людини, і який проявляється у прогнозуванні та передчутті невдачі під час виконання певних дій. Появу страхів дослідниця пов'язувала зі специфікою емоційного досвіду дитини.

Тему генезу негативних психологічних станів, досліджував С. Томчук він приділив особливу увагу появи в дітей страхів.

Відомий дослідник О. Макух відносить страхи до межових психічних станів та стверджує, що їх підґрунтям виступають слабкі, стерті форми нервово-психічних розладів, що перебувають на межі психічного здоров'я.

Особливості прояву страху на рівні фобії досліджувала Л. Стукан, яка особливу увагу приділяла вивченню соціальних фобій. Нею виділено три типи субклінічних проявів соціальної фобії: страх інтерперсональної дії, страх представлення на людях та змішаний тип [1, с.12-15].

Виклад основного матеріалу. Причина появи страху у дітей – це пережита раніше травмуюча ситуація. Наприклад, якщо одного разу дитина ледь не втопилася, вона буде боятися заходити в воду. Якщо батьки лякають дитину неіснуючими персонажами (наприклад, «бабайком») для того, щоб досягти певних цілей, дитина може боятися залишатися сама вдома.

Основою для формування дитячих страхів є оточення та його тривожність. Коли дорослі надто голосно обговорюють певне питання, використовуючи при цьому багато жестів, то дитина, навіть не розуміючи суті розмови, набирається цього страху, тим більше коли батьки постійно розповідають про небезпеки зовнішнього світу. Це, звичайно, не залишається без уваги дітей і це є «чорноземом» для зернят страху [2, с.115].

Страх – це стан хвилювання, що обумовлений загрозою реального або передбачуваного лиха. Це негативна емоція, яка викликана інстинктом самозбереження.

Страх можуть викликати наступні чинники:

- *зовнішні фізичні причини:* наприклад напад диких тварин, собак, падіння в прірву або загроза потонути в річці, ймовірність бути отруєним недоброякісною їжею і т.п.

- *внутрішні фізіологічні причини*: наприклад раптова поява відчуття розлади серцевої діяльності, сильних болів в області шлунка, несподівані кровотечі і т.п.

- *моральні причини*: загроза бути викритим за аморальний вчинок, докори сумління, боязнь громадського публічного засудження.

- *матеріальні причини*: загроза втрати матеріального стану або великої суми грошей, загроза позбавлення високооплаваного місця. Загроза неблагополуччя близьких людей [3, с.11 – 16].

Великий вчений, дослідник З. Фрейд за ступенем вираженості прояву страху диференціював такі види:

- «Вільний страх» – це безпричинний страх, який не має об'єкта, що його викликав.

- «Боязкість» – це страх перед будь-яким конкретним об'єктом.

- «Фобіями» на його думку, є патологічні випадки страху, нав'язливий, неподоланий страх.

- «Переляк» – це афективний стан страху, що виникає в ситуації небезпеки, до якої не було готовності.

Детермінанти страху:

- Страху, виникають *афективним* компонентом через одержаний досвід переживання страху як почуття: переляк, афект страху, переживання невдачі;

- Страху викликані *гнотичним* компонентом, через неправильність або відсутність знань про навколишній об'єкти предметного світу;

- Страху викликані *психомоторним* компонентом. А саме: досвідом невдалої дії, неправильного руху;

- Страху викликані *вітальним* компонентом на основі захисного рефлексу «Що таке?»[4, с.994].

Види страхів:

- «*Природні страхи*» атмосферні явища, астрономічні явища, тварини;

- «*Соціальні страхи*» страх перед відповідальністю, страх перед виступом, страх невдачі або удачі;

- «*Страхи які створюємо самі*» страхи неіснуючих явищ, страх думок і вчинків, страх майбутнього;

- «*Страх життя й смерті*».

Є ще такий відомий вислів Ван Дайка про життя і страх. «*Деякі люди так боялися вмерти, що просто не починають жити*». І цей вислів для мене означає, що не потрібно боятися, всі бояться, але все одно щось роблять, починають, продовжують своє життя, знаючи що їх можуть спіткати неприємні ситуації і розчарування.

Виявити дитину яка боїться не важко, тому що у неї присутні такі показники страху:

- напруженість;

- тривожність у поведінці;

- уникання джерела загрози;
- стверджувана відповідь на запитання про наявність страху.

Також існують два види страхів «німі» та «невидимі». Перші характеризують запереченням дітьми, але визнаються батьками (ситуативні страхи запізнення, тварини, несподіваних звуків). Другі не бачать батьки, але визнають діти [5, с.11 – 16]. Тому не всі страхи дітей визнаються батьками: дитячим страхам не надається значення; заперечується як ворожий клас явищ. Краще всього визначаються ті страхи у дітей, які були в дитинстві у самих батьків.

Перш ніж допомогти дітям у подоланні страхів, необхідно виявити їх, оскільки вони можуть виникнути через поведінку, гру, малювання, соціальне опитування за умови емоційного контакту з дитиною [6, с. 22]. Причинами формування страхів у дітей є:

1. Гіперопіка;
2. Нестача батьківської уваги;
3. Нестача фізичної активності;
4. Агресія матері по відношенню до дитини;
5. Нестабільна атмосфера в сім'ї;
6. Наявність у дітей психічних та психологічних розладів [7, с.86–104].

Їх виникнення у дітей можна поділити на:

- *Біологічні причини:* особливості нервової системи, підвищена загальна й емоційна чутливість;
- *Соціальні причини:* урбанізація (у сільських дітей менше страхів), кількість членів в сім'ї, якщо в сім'ї одна дитина, від батьків, ранній вихід матері на роботу, якщо діти вважають головною матір.

Психоемоційні: особистісні особливості матері, вимогливі принципів, педантичні, з підвищеним почуттям обов'язку; наявні страхи у батьків, головним чином у матері; велика кількість заборон з боку батька чи матері [8, с.14–18].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, страх, фобія розглядаються у руслі проблеми особистості, її емоційно-вольової сфери. Вони є невід'ємною ознакою дошкільника, оскільки відображають реакцію на процеси адаптації. Це достатньо інтенсивні переживання, пов'язані з відчуттям небезпеки, як реальної так і надуманої. В залежності від особливостей їх переживання, тривожності вони можуть мати як дезорганізуючий вплив, так і актуалізувати захисні можливості суб'єкта. **Перспективами подальшого наукового** пошукує шляхи встановлення профілактики тривожності та страхів у дітей дошкільного віку.

Література

1. Бабенко О. О. Таран М.І. Теоретичний аналіз вивчення страху як психологічної проблеми у формуванні самооцінки підлітка. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 2. Т.2. с.12–15.

2. Бабійчук В. Н. Передовий педагогічний досвід. Формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри / В. Н. Бабійчук. К., 2011. 115 с.
3. Бегас Л. соціалізація дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в умовах паралельно-роздільного виховання і навчання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. №47. С.11 – 16.
4. Бегас Л. соціалізація дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в умовах паралельно-роздільного виховання і навчання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. №47. С.11 – 16.
5. Камінська О.В., Громик Н. В. Проблема дитячих страхів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. *Психологічний журнал*. 2018. №4. Київ. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. с.86 – 104.
6. Карасьова К. А. Як навчити дітей грати. *Дошкільне виховання*. 2014. №12. С.14. – 18.
7. Роменець В. А. Історія психології древніх віків. Навч. Посібник / В.А. Роменець, І. П. Манюха / Вст. ст. В. О. Татенко, Т. М. Титаренко. Вид. 2-ге, стереотип. К.:Либідь, 2003. 994 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

*Мащенко А. С.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший викладач Руденко Ю. Ю.*

У моральному вихованні дітей важливе значення має казкотерапія. Виникнувши останніми роками, як самостійний напрямок практичної психології, казкотерапія відразу ж набула величезної популярності й у соціальній педагогіці.

Казкотерапія у соціально-педагогічній практиці може застосовуватися для всіх дітей, але з урахуванням протипоказань. Вона сприяє розвитку: творчих здібностей, соціалізації, вихованню дітей, формуванню лексики та формуванню культури [1].

Одним із прикладів застосування казкотерапії в педагогічних цілях може послужити її використання під час уроків читання та літератури. В результаті покращується поведінка дітей та розвивається їх потяг до прекрасного. Казкотерапія, що проводиться шляхом індивідуального чи групового створення казки, робить вагомий внесок у розвиток креативності [4]. Казка є методом уникнення повсякденності у житті за допомогою уяви,

причому для дитини найважливішим є безпосередньо процес фантазування, ніж його результат [5].

Варто зазначити, що казкотерапія сприяє формуванню так званого «морального імунітету», який здійснює перевірку всієї інформації, яка надходить до свідомості людини. Тільки корисна та позитивна інформація проходить «цензуру» і вбудовується в систему цінностей та світогляду. При цьому важливо, щоб не тільки педагоги та вихователі, а й батьки розповідали казки, складали їх разом із дитиною, допомагали перемістити позитивну інформацію в реальне життя для виховання «морального імунітету» [2]. Опрацьовуючи деякі життєві ситуації шляхом переведення їх на «мову казки», дитина в майбутньому зможе розібратися і прийняти правильні рішення, усунувши проблеми [5].

З урахуванням дитячих психологічних проблем виділяють такі групи казок:

- казки для дітей, які мають фобії;
- казки для дітей із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю;
- казки для роботи з агресивними дітьми;
- казки для дітей із розладами поведінки з фізичними проявами;
- казки при складностях стосунків у сім'ї (розлучення батьків, поява нового члена сім'ї тощо);
- казки у разі втрати дитиною близьких людей [3].

Проблема морального виховання завжди хвилювала і освітян, і суспільство. На всіх етапах розвитку педагогічної науки під різним кутом зору та з різною глибиною обговорювалися цілі, зміст, методи морального виховання. В останні роки все частіше використовується словосполучення «соціальне виховання» та практично не зустрічається у педагогічних публікаціях «виховання моральне».

Значення поняття «соціальне виховання» ширше: соціально все, що стосується людини, яка у суспільстві собі подібних. Хіба, наприклад, інтелектуальне виховання особистості не є соціальним? Поняття «духовне виховання» (іноді вживається як синонім «релігійне виховання») також рівнозначне поняттю «виховання моральне». Під духовністю мається на увазі наявність щонайменше двох важливих потреб: ідеальної – пізнання сенсу життя та соціальної – служіння людям [3].

Казка одна із елементів культури. Вона базується на народній культурі, на фольклорному корінні і володіє соціальним, морально-педагогічним потенціалом.

Поетико-прозова природа казки відкриває широкі можливості для соціального педагога, який у ході занять може ініціювати як поетичні, так і прозові здібності слухачів. При цьому максимально можуть бути використані операції домислу та вигадки. З огляду на необхідність розвитку всіх органів сприйняття слухача до поетико-прозової образності можна підключити і музично-хореографічні образні ритми [4].

Будь-яка казка спрямована на соціально-педагогічний ефект: вона навчає, виховує, попереджає, вчить, спонукає до діяльності і навіть лікує.

Потенціал казки багатший за її художньо-образну значимість. Казка одна із найважливіших соціально-педагогічних засобів формування особистості.

Казка здатна виявляти, формувати, розвивати та реалізовувати творчий потенціал особистості, його образне та абстрактне мислення.

Діти слухають читання казок на заняттях, обговорюють їх, пропонують власні моделі розуміння. Казка не тільки відповідає віковим особливостям, але і є одним із найсильніших розвиваючих та психотерапевтичних засобів.

Розуміння та проживання через казку змісту, властивого внутрішньому світу будь-якої людини, дозволяють дитині розпізнати та позначити власні переживання та власні психічні процеси, зрозуміти їх зміст та важливість кожного з них.

Казки – ненав'язливий виховний засіб. Вони передають і моральні цінності, і правила поведінки. А найсуворішу мораль пригоди героїв, образність мови зроблять цікавішою, прийнятнішою та безпечнішою [5].

У казкотерапії існує два підходи, що відрізняються один від одного індивідуалізацією психотерапевтичних казок, що використовуються, і ступенем директивності застосовуваного підходу. Форми директивної та недирективної казкотерапії відрізняються роллю та функцією соціального педагога при роботі з дітьми. При директивному методі його участь – активна, він інтерпретує реакції дитини, спостерігає за її поведінкою, ставить теми занять, подальша поведінка керівної особи будується на основі цих спостережень. «Відповідно до проблем дитини підбираються цілі роботи та психотерапевтичні метафори» [2].

Підбору персонажів для казки та встановлення відносин між ними надається особливого значення. Для результативності роботи дуже важливо правильно підібрати казку або створити власну на основі проблематики, та включати героїв відповідно до реальної ситуації, символічні відносини між учасниками також мають бути ідентичними.

У ході розмови з дитиною дуже важливо з'ясувати захоплення та інтереси дитини, на позитивні моменти яких можна спиратися в процесі створення історії, тоді казка дасть бажаний результат, і буде цікава їй. Легше вжитися в образ казкового героя і побачити виходи із ситуації, що допомагає використання теми близької і зрозумілої дитині.

Директивність цього підходу полягає в тому, що в процесі своєї роботи соціальний педагог стежить за найменшими змінами, що відбуваються з дитиною і на підставі цієї реакції буде подальшу роботу [6].

Процес пізнання світу та своїх можливостей дітей схожий на казкові пригоди. Допомогти дитині зрозуміти світ дорослих, наблизитися до внутрішнього світу дитини найпростіше за допомогою казкової історії, наповненої таїнством та чарами, яка передає досвід багатьох поколінь. Казка близька дитині за світовідчуттям, адже в неї емоційно-чуттєве сприйняття світу. Дитина насолоджується чарівними образами, визначаючи свої симпатії і через них навчається.

Ефективність казкотерапії при роботі з дітьми у дошкільному та молодшому шкільному віці підтверджується низкою причин. Одна з них

полягає у свободі вираження почуттів та емоцій, та створення безпечного середовища за допомогою казки.

Таким чином можна зробити висновок, що процес соціалізації є невід'ємною особливістю у вихованні та навчанні підростаючого покоління. А найголовніший засіб, за допомогою якого у дітей прищеплюються навички суспільної поведінки, відбувається соціальна адаптованість та соціальна активність в суспільстві – казкотерапія. Саме завдяки цьому формуються морально-етичні та загальнолюдські цінності, почуття власної гідності, справедливості, турбота до навколишнього середовища та соціальна роль особистості дошкільника.

Література

1. Аландаренко Ю. Страхі дітей. Шляхи подолання : семінар-тренінг для вчителів молодших класів. Шкільному психологу. Усе для роботи : Науково-методичний журнал. 2014. № 9. С. 26-30.
2. Амацьєва О. П. Використанні елементів казкотерапії для емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2005. № 2. С. 77-84.
3. Баєр У. Терапевтична робота з казками та історіями. Практична психологія і соціальна робота. 2014. № 11 (188). С. 70-71.
4. Бреусенко-Кузнецов А. А. Про спільний твір казки як вербальної техніки в простір арт-терапії. Київ: КІТ, 2005. 135 с.
5. Брун Б., Педерсен Е., Рунбер М. Казки душі. Використання казок у психотерапії. Інформаційний центр психологічної культури, 2000. 418 с.
6. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей. Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Житомир, 2005. № 25. С. 203-205.

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ТАС У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Мельник В.В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: доктор психологічних наук,
професор Гейко Є.В.*

Постановка проблеми. Самооцінка є складним особистісним утворенням і відноситься до основних характеристик людини. Воно відображає те, що людина дізнається про себе від інших, і власну діяльність, спрямовану на реалізацію своїх дій і особистих якостей. Взаємовідносини

людини з собою є новітнім утворенням у системі її світосприйняття. Але незважаючи на це (а може, саме тому), самооцінка займає надзвичайно важливе місце в структурі особистості. Самооцінка пов'язана з однією з центральних потреб людини - потребою в самоствердженні, яка визначається співвідношенням її реальних досягнень з тим, на що претендує людина, яку мету вона ставить перед собою - ступенем домагань.

Мета статті. теоретично обґрунтувати та дослідити самооцінку та її зв'язок з агресивною поведінкою підлітків.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У «Психологічному словнику» редактора Зінченка пропонується таке визначення: «Агресія — мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, що завдає шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), стан напруженості, страх, депресія».

Найстарішим і найвідомішим теоретичним положенням, пов'язаним з агресією, є те, що поведінка є переважно інстинктивною. Агресія виникає тому, що люди генетично «запрограмовані» на це.

Кілька досліджень показали зв'язок між негативними стосунками, батьками, дітьми та агресивними реакціями дітей. Якщо діти (незалежно від їх вікової групи) не мають хороших стосунків з одним або обома батьками, якщо діти почуваються осторонь або не відчують підтримки батьків, вони можуть бути втягнуті в злочинну діяльність.

Дослідження зв'язку між практикою управління сім'єю та агресивною поведінкою дітей було зосереджено на характері та суворості батьківського покарання та контролю за поведінкою дітей. Загалом було виявлено, що суворе покарання пов'язане з вищим рівнем дитячої агресії, тоді як недостатній контроль і нагляд за дітьми пов'язано з вищим рівнем просоціальної, часто агресивної, поведінки.

Виклад основного матеріалу. Агресія – це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не хоче такого ставлення [6]. Це визначення означає, що агресивна поведінка – це модель поведінки, а не емоція, мотивація чи ставлення. Слово агресія часто асоціюється з негативними емоціями, такими як бажання образити або навіть расові чи етнічні упередження.

У зв'язку з підлітковим віком можна говорити про ситуативно зумовлену агресивну поведінку, яка завжди має чітку психологічну спрямованість, проявляється в чітко визначених ситуаціях і є захисним психологічним механізмом.

Різні форми його прояву: груба поведінка, бійки, брехня, пропуски занять, відхід з дому, суїцидальні дії, хвастощі, порушення дисципліни. Логічним наслідком цієї проблеми в житті підлітків та молоді є поведінка, спрямована на те, щоб довести та відчувати свою цінність іншим. Метою такої реакції може бути повернення втраченої уваги, яку раніше проявляли батьки та інші дорослі. Термін «невмотивована агресія» часто використовується як вимушена поведінкова позиція при обговоренні сильної надмірної агресії у неповнолітніх.

Порівняння виразності різних компонентів агресивної поведінки юнаків і дівчат показало, що у хлопчиків найбільш виражена схильність до прямої фізичної та вербальної агресії, а у дівчаток – до прямої та непрямой вербальної агресії. Для хлопців найбільшою характеристикою є не стільки агресивне домінування за критерієм «язик-тіло», скільки його прямий, відкритий вияв і прямий конфлікт. Дівчата мають перевагу в різних формах вербальної агресії - прямої чи непрямой. Хоча частіше зустрічається непряма форма.

Тенденція більшої вираженості прямої агресії (частіше фізичної) у хлопчиків і непрямой вербальної у дівчаток характерна, очевидно, для всіх підлітків. Агресивні підлітки, незважаючи на відмінності в особистісних характеристиках і поведінці, мають деякі спільні риси. До таких характеристик належать недостатня ціннісна орієнтація, примітивність, незацікавленість, тривожність, мінливість інтересів. Такі діти зазвичай мають нижчий рівень інтелектуального розвитку, схильні до навіювання, наслідування та нерозвинені моральні цінності. Для них характерна емоційна грубість і опір, як по відношенню до однолітків, так і до оточуючих дорослих. Ці підлітки мають надзвичайну самовпевненість (як найбільш позитивну, так і найбільш негативну), підвищену тривожність, боязнь широких соціальних контактів, егоцентризм, нездатність знайти вихід зі складної ситуації, механізми захисту, які переважають інші механізми контролю.

Водночас до агресивних підлітків належать і діти з хорошим інтелектуальним і соціальним розвитком. Їх агресивність є засобом підвищення свого престижу, проявом їхньої незалежності та зрілості. Взагалі, особливо у підлітків, однією з форм агресивної поведінки є аутоагресивна поведінка, тобто агресія, спрямована на себе. Аутоагресія по суті є деструктивною, самодеструктивною поведінкою. Феномен аутоагресії є найбільш загадковим і, звичайно, не повинен обмежуватися клінічними мазохістськими поясненнями. Зрозуміло, що аутоагресія і агресія в цілому представляє значний інтерес для «нормальної» психології особистості.

Аутоагресія - це, як правило, низька самооцінка та самовідторгнення. Це цілком достатні причини для виникнення труднощів соціально-психологічного характеру, пов'язаних із встановленням контактів і здійсненням продуктивного спілкування. Що фактично фіксується на рівні поведінки у високих показниках сором'язливості та низьких показниках комунікабельності. Щоб зрозуміти агресію у підлітків, важливо враховувати не лише індивідуальну самооцінку, а й проаналізувати зв'язок між самооцінкою та зовнішніми оцінками, наданими референтами, такими як вчителі чи однолітки. Якщо самооцінка не підтримується належним чином у зовнішньому соціальному просторі, якщо значущі особи з найближчого оточення завжди (або переважно) оцінюють підлітка нижче рівня його самооцінки, то таку ситуацію, безсумнівно, слід вважати гнітючою. Водночас фрустрація не є другорядною, оскільки вона заважає одній із базових потреб особистості, якою, звичайно, є потреба в схваленні, повазі та самоповазі. Як і

у випадку з будь-якою розчарованою людиною, ця ситуація може призвести до агресії. Хоча ортодоксальні прихильники теорії агресії-фрустрації з цього приводу категорично сказали б: така ситуація не тільки можлива, але й однозначно призводить до агресії.

Спеціальні дослідження в цьому напрямку показали, що підлітки, чия самооцінка суперечить соціальному зовнішньому оцінюванню (оцінки нижчі, відповідають самооцінці), дійсно значно відрізняються від своїх однолітків з більш високими показниками агресивності. Найбільш суттєві відмінності були у вираженості непрямой агресії та пасивності. Однак, крім того, підлітки з дискордантним співвідношенням між самооцінкою та зовнішньою оцінкою також мали більш високі рівні агресії, такі як дратівливість, фізична агресія та опір.

Далеко не рідкістю є недостатня впевненість підлітків у собі, яка проявляється в переоцінці або недооцінці своїх здібностей, що шкодить розвитку відповідальності та інших важливих якостей. Наприклад, завищена самооцінка блокує почуття невдоволення собою, провини за негідний вчинок, каяття за безвідповідальну поведінку. Не самокритичність заважає обмірковувати свої вчинки, висувати власні вимоги і виконувати їх. Свідченням низької самооцінки є невдоволення собою, нездатність пред'явити собі більш високі вимоги, оскільки людина не впевнена у своїх силах. Це гальмує розвиток, тому що такі діти не виявляють активності, уникають завдань, обов'язків, доручень.

У міру дорослішання у підлітків самооцінка стає диференційованою не щодо поведінки взагалі, а поведінки в певних соціальних ситуаціях, певних діях. Це сприяє його об'єктивності. Саме в цей період ступінь об'єктивності самооцінки визначає концентрацію зусиль на формуванні моральних якостей, визначає спрямованість розвитку особистості.

Поведінка підлітка істотно впливає на виконання обов'язків і завдань, на ставлення, яке він очікує до себе. Спираючись на самооцінку, очікування опосередковуються емоційно-оцінним ставленням до групових норм, вимог і цінностей. Підліток відчуває підвищену потребу в схваленні та визнанні друзів. Тому він активно шукає середовище, в якому відчуває позитивне ставлення до себе, своїх вчинків і може переконатися, що він доросла, незалежна особистість.

Висновки і перспективи дослідження. Сьогодні основним джерелом отримання агресивності є інтернет-ресурси, які заповнили весь простір сучасного підлітка. Під час пандемії діти перестали спілкуватися віч-на-віч і вели більш закритий спосіб життя. Вони часто знаходяться в одній кімнаті з близькими і намагаються зануритися в інший світ, де багато насильства. Також підлітки активно грають у різні ігри, які також пропагують насильство, насичені яскравими образами із застосуванням жорстокості та крові.

Тому проблема підліткової агресивності залишається актуальною і сьогодні, оскільки сучасні складні умови, в яких живе несформована особистість, негативно впливають на її формування та розвиток. А

суперечності в особливостях підростаючого покоління, внутрішніх і зовнішніх умовах їх розвитку можуть порушити особистісний розвиток і створити об'єктивні передумови для виникнення і прояву агресії.

Література

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. - СПб.: Питер, 1999. - 352 с.
2. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студентов пед.вузов. В 3 кн. Кн. 1. Общие основы психологии. - М.: ВЛАДОС, 1994. - 576 с.
3. Мединська Ю. Агресивна дитина: зрозуміти, щоб допомогти // Психологія і суспільство. 2002. №1. С. 107-118
4. Бовть О.Б. Влияние социальной среды, как один из факторов повышения агрессивности детей и подростков □/ Пути самопознания человека: Сб. матер. межд. конф. Киев - Севастополь: СДТУ, 1997. С. 163-164.
5. Будассі С.А. Захисні механізми особистості. М., 1998.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ЗА СПРИЯННЯМ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Мельник І.В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший викладач Руденко Ю. Ю.*

Постановка проблеми. Сучасне уявлення світової науки про феномен здоров'я дітей та підлітків базується на новому розумінні актуальності проблем людського буття. Формування здорового способу життя визначається як складний комплексний процес, що потребує зусиль, що сприяє покращенню загального стану здоров'я та самопочуття людини.

Проблема виховання здорових дітей у будинку сімейного типу набуває, в даний час, все більшого значення. На погіршення здоров'я впливають багато факторів, в тому числі і неправильне ставлення населення до свого здоров'я та здоров'я своїх дітей.

Мета статті. Полягає у розкритті особливостей формування здорового способу життя вихованців дитячого будинку сімейного типу.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи процесу формування здорового способу життя розглянуто у публікаціях: Т. Бойко, О. Карабанов, М. Купреєнко, І. Купчак, Н. Матвійків, В. Непша, С. Чернета, Ю. Черновалюк.

Виклад основного матеріалу.

Глобальна важливість і актуальність цієї проблеми призвела до необхідності заглиблення у феномен здоров'я вихованців дитячого будинку сімейного типу та його складових, пошуку шляхів формування здорового способу життя. Поняття «здоров'я» і «здоровий спосіб життя» є надзвичайно складним процесом.

У першому визначенні відображено значення збереження та розвитку біологічних, соціальних і духовних функцій людини і суспільства, зумовлених рівнем розвитку загальнолюдських, національних культурних цінностей.

Друга характеристика – спосіб життя, що визначається особливостями організму людини та умовами його існування, спрямований на збереження, зміцнення і відновлення здоров'я [2, с. 134].

На сучасному етапі здоров'я людини поділяють на такі складові: фізичну, інтелектуальну, емоційну та соціальну. Всі аспекти здоров'я людини однаково важливі і взаємопов'язані. Розглянемо їх більш детально:

1. Фізичне здоров'я людини – це фізичний стан, при якому основні системні показники організму людини знаходяться в межах нормального фізіологічного діапазону і повністю змінюються під час взаємодії людини з навколишнім середовищем.

2. Інтелектуальна підготовленість охоплює специфікацію структурних і функціональних основ інтелекту, що проявляється в нормальному вирішенні різноманітних завдань, які взаємодіють з мовними та логіко-алгоритмічними аспектами середовища.

3. Емоційне здоров'я – це здатність керувати своїми переживаннями, а психічне здоров'я залежить від показників ставлення до себе, друзів, життєвих потреб.

4. Соціальне здоров'я – це повага до духовних цінностей сім'ї, народу і всього людства [4, с. 219].

Отже, здоровий спосіб життя – це дії, спрямовані на попередження захворювань, зміцнення системних систем і поліпшення загального самопочуття, тобто раціональне та ефективне використання життєвих ресурсів людини.

Вирішення питань здорового способу життя вихованців дитячих будинків сімейного типу, як важливої складової гармонійного розвитку особистості, залежить від готовності до цього процесу батьків-вихователів.

Батькам-педагогам та дітям потрібні знання, які допоможуть їм дотримуватися принципів активного способу життя: розуміти користь фізичної активності та підтверджувати це на власному досвіді, бути достатньо гнучкими, навіть обережними, на шляху до здорового способу життя, використовувати найбільш інтенсивний вид діяльності, особливо інтенсивного характеру, щоб забезпечити значну втрату ваги, забезпечити регулярні фізичні вправи для профілактики захворювань [1, с. 32].

Формування здорового способу життя у дитячих будинках сімейного типу залежить від таких факторів:

- бажання покращити свій спосіб життя;

- віра в можливість такої зміни;
- розуміти переваги, які принесуть такі зміни;
- знання про те, що потрібно змінити і як [5, с. 285].

Заняття, які підвищують настрої, розвивають важливу моторику, зміцнюють фізичну форму, популярні серед вихованців сімейних дитячих будинків, а особливо зовнішній вигляд і загальний стан здоров'я більшості дітей і підлітків, які взяли курс на оздоровлення. існують.

Мотивація вихованців дитячого будинку сімейного типу до формування здорового способу життя буде успішною, якщо батьки-вихователі будуть дотримуватись таких умов:

- активізація позитивного ставлення до здорового способу життя;
- розширення знань вихованців і набуття вмінь і навичок здорового способу життя;
- застосування сучасних педагогічних і соціально-оздоровчих методик;
- формування позитивного ставлення дітей до власного здоров'я [3, с. 14].

Головною умовою успішного засвоєння правил здорового способу життя є власний приклад батьків-вихователів, їх співпраця із школою та соціальною службою.

Дослідження розвитку здоров'я дітей та підлітків, що виховуються у дитячому будинку сімейного типу, також виявили значну залежність здоров'я від особливостей поведінки сім'ї. Жорстоке поводження, зневага та нестабільність у сім'ї можуть негативно вплинути на здоров'я та благополуччя протягом усього життя, і навпаки – будь-які позитивні наслідки можна віднести до здорового та дбайливого сімейного середовища в дитинстві. Велику роль у збереженні здоров'я відіграє особистість і спосіб життя, який вона обирає, що, у свою чергу, залежить від середовища, в якому виховується дитина. Тому забезпечення здорового життя вихованців має бути комплексним процесом.

Висновки і перспективи дослідження. Формування здорового способу життя вихованців дитячого будинку сімейного типу також передбачає соціальні та політичні процеси, які охоплюють не лише дії, спрямовані на зміцнення індивідуальних навичок і здібностей, а й соціальні зміни, умови навколишнього середовища та економіки, спрямовані на зменшення їх впливу на громадське та індивідуальне здоров'я, сприяючи покращенню якості життя в громаді.

Отже, після проведеного аналізу можна зробити висновок, що динамічний розвиток дитячих будинків сімейного типу в Україні є складним і поступовим процесом, який потребує належного науково-методичного забезпечення. Фізичне виховання є фактором формування здорового способу життя дітей та підлітків в умовах дитячого будинку сімейного типу.

Найважливішим результатом повноцінного використання батьками-вихователями засобів фізичного виховання є формування у дітей відповідального ставлення до власного фізичного стану та здоров'я. Тому ми вважаємо, що дане питання є актуальним та потребує подальшого вивчення.

Література:

1. Бойко Т. В. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя в дитячих будинках сімейного типу // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів, 2012. С. 31-33.
2. Карабанов Є. О. Формування культури здоров'я в процесі фізичного виховання школярів / Є. О. Карабанов, М. В. Купрєєнко, О. В. Непша // *Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* / за ред. Л. М. Донченко, С. І. Пачева, І. А. Арсененко, О. В. Непши, А. М. Крилової. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2017. С. 134-136.
3. Купчак І., Матвійків Н. Формування здорового способу життя дітей – першочергове завдання батьків // *Молодь і ринок*. №6-7, 2020. С. 133-140.
4. Чернета С. Ю. Соціально-правові засади формування здоров'я в дитячих будинках сімейного типу / С.Ю. Чернета // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 13. 2010. С. 287-290.
5. Черновалюк Ю. Ю. Реалізація права на сім'ю шляхом створення дитячих будинків сімейного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 20 с.

ANXIETY AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON: SELF-HELP STRATEGIES

Mytsenko M.V.,

*1st-year Master's student, Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*

*Academic Advisor: PhD in Psychology,
Associate Professor Blyzniukova O.M.*

Problem statement. Anxiety is an [emotion](#) which is characterized by an unpleasant state of inner [turmoil](#) and includes feelings of dread over [anticipated](#) events. However, anxiety is different than fear in that the former is defined as the anticipation of a future threat whereas the latter is defined as the emotional response to a real threat. It is often accompanied by nervous behavior such as pacing back and forth, [somatic complaints](#) and [rumination](#).

A certain level of anxiety is normal, it helps avoiding dangerous situations and makes a person alert and motivated to deal with problems. Even though the cold sweat reaction that we get while feeling anxious is part of our instinctive 'fight or flight' response to danger, threatening or difficult situation can impact physical and mental health [1].

It is generally accepted that anxiety becomes a mental health disorder when it occurs regularly and unexpectedly, it produces prolonged symptoms of stress that affect a person's quality of life. In other words, if a person responds with

anxiety to events or threats that do not pose a realistic danger, the condition can enter the cycle where everything becomes a potential crisis.

Therefore, anxiety and panic are normal response to a dangerous situation and are important survival mechanisms for human beings. A panic attack is when your body experiences a rush of intense mental and physical symptoms. It can come on very quickly and for no apparent reason [2].

Research goal is to study anxiety as a natural reaction and a phenomenon which can be developed as a result of traumatic factors that operate in military conditions.

Research outputs. Analyzed scientific research and publications distinguish that psychoanalytic theorists from Sigmund Freud to Rollo May have considered anxiety as a vague fear stemming from a source that is unknown to the stricken individual. When the threatening object or situation is identifiable, we should speak of a fear rather than anxiety. It is agreed by students of Sigmund Freud, Emmanuel Goldstein, Karen Horney to mention that anxiety is a diffuse apprehension, and that the central difference between fear and anxiety is that fear is a reaction to a specific danger while anxiety is unspecific, "vague," "objectless" [3].

Considering the possible causes of anxiety, the researchers find that as with many mental health disorders, the precise causes of anxiety are not known. It is thought that biological, psychological and environmental factors combine to produce anxiety in some people, whilst other people are unaffected by these.

To be more precise, Carroll Izard views anxiety as a complex of emotions consisting of fear and two or more other states, such as anger or guilt. Izard rightly points out that "pure one-emotional states" are rarely observed in clinical practice. However, the coexistence of emotions does not in itself mean that one is an invariable component of the other, that pure emotion never arises. The complication lies in the aforementioned identity of fear and anxiety. Finally, even if emotions invariably occurred in combinations, it would still make sense to consider them in isolation for experimental and theoretical purposes. Izard's concept may bear experimental fruit in the future, but it has not yet stimulated any serious research [4].

According to the research it is necessary to remember the most widespread cause of anxiety, such as past experiences. If something distressing happened to a person in the past and one was unable to deal with emotions at the time, he/she may become anxious about facing similar situation again in case they stir up the same feelings of distress. Some extreme situations are so threatening that the anxiety continues long after the event. One may feel nervous and anxious for months or years, even if he/she was physically unharmed. In other words, this is often a sign of Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD).

Izard suggests that the emotional state common to any type of anxiety is fear, although he argues that anxiety is associated with various other emotions at different times and under different circumstances, such as interest/arousal, sadness, shame and guilt. In his Theory of Differential Emotions, he insists that although anxiety should be considered as a single phenomenon, other separate emotions that

are associated with it from time to time should be taken into account, since it is a subjective experience. More importantly, in this context, he sees anxiety as a dependency on uncertainty [5].

If people are under high levels of stress for a prolonged period of time, this can trigger more long-term symptoms of anxiety.

In fact, many situations in everyday life can cause a person to feel anxious, here are some examples:

- being frightened of something happening to themselves or someone close to them;

- feeling under pressure to perform in some way;

- worrying about your health; worrying about debt;

- being in a strange environment where you don't feel in control.

Feelings commonly experienced when anxious. People feel anxious while sitting a driving test or waiting to hear the results of a medical check-up. There are many scenarios in which these feelings can arise.

Indeed, anxiety can affect people physically, mentally and emotionally [6].

Mental and emotional effects of anxiety are the following:

- Feeling restless and 'on edge', mood swings, feeling negative

- Difficulty sleeping, feeling irritable and impatient

- Feeling like you can't cope with normal everyday issues

To understand anxiety disorders more it's necessary to know how high levels of anxiety can affect an individual. The most common physical and psychological symptoms include depression, panic attacks, digestive problems, increased inflammation, sleep problems.

Depression. It is normal to feel a bit low or moody from time to time, especially if you are under pressure. However, anxiety can lead to clinical depression and feelings of despair.

Panic attacks. There are attacks in which anxiety symptoms worsen and become more acute. Symptoms include hyperventilation, difficulty breathing and a choking sensation in the throat.

Digestive problems. When feelings of anxiety of experienced for a prolonged period of time, specific conditions such as stomach ulcers and irritable bowel syndrome (IBS) can develop.

Increased inflammation. The chemicals giving rise to anxiety symptoms can disrupt normal healing processes in the body. This is why stress and anxiety can make the symptoms of conditions such as rheumatoid arthritis or asthma even worse.

In many cases, the environment we lived in as a child has formed our thought patterns going into adulthood. For example, an individual whose family and living environment where negative whilst growing up is likely to think negatively about themselves and other people.

In fact, it is lack of confidence and self-esteem that causes negative thoughts and can lead to a defeatist and hopeless view of life. In other cases, where people have suffered some form of verbal or physical abuse either as a child or adult, negative thinking becomes the norm as a consequence. In addition physical or

mental health problems can lead to destructive thought patterns. These thought patterns tend to exaggerate fears, turn challenges into impossible hurdles and generally create anxiety.

Thus, in self-help strategies a good place for an individual to start is to let a friend or family member know how they are feeling and that they might need some support and encouragement to enable them to help themselves. Any activity that the person finds enjoyable is good for managing anxiety, but exercise in particular helps to raise levels of serotonin in the brain that can fight anxiety, as well as other conditions such as depression.

Activities that may be beneficial to help people cope with anxiety also include: writing or listening to music, drawing, painting or other forms of art, swimming, writing in a journal, meditation, yoga, peer support.

Conclusions and perspectives of further research.

To conclude, anxiety is one of the most common mental health disorders that causes both physical and psychological symptoms and can be very distressing. However, anxiety can respond very well to treatment as it may initially interfere with the ability to make decisions. Further to this, some people may find such activities as art, music or journaling very beneficial to help overcome symptoms of anxiety and enjoy a good quality of life. Ultimately, self-help is one of the most empowering things a person can do for himself/herself.

References

1. Anxiety, Panic and Phobias, BBC (2008). <https://www.bbc.com/news/newsbeat-36459714>
2. NHS: Panic disorder <https://www.nhs.uk/mental-health/conditions/panic-disorder/>
3. The Psychology of Anxiety: Second Edition. Eugene E. Levitt
4. [Annu Rev Psychol.](#) Author manuscript. HHS Public Access
5. <https://www.psychology.org.nz/journal-archive/NZJP-Vol242-1995-1-Strongman.pdf>
6. Level 2 Awareness of Mental Health Problems - Effects of Anxiety <https://www.youtube.com/watch?v=q3HTIfk98pk&t=128s>.

АГРЕСІЯ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ПАРАДИГМ

Москалик Ю.В.,

*студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: старший викладач **Калашикова Л.В.***

Постановка проблеми. Актуальність дослідження агресії пояснюється зростанням агресивних тенденцій, що демонструє сьогодення. Ґрунтовний

аналіз сутності цього наукового феномену дозволить розробити ефективні способи психотерапевтичної роботи з попередження зростання агресивності на різних етапах онтогенетичного розвитку особистості.

Мета статті полягає в аналізі основних наукових підходів щодо розуміння сутності агресії як наукового феномену.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчує, що дослідженням агресії як наукового феномену займаються як західні, так і вітчизняні науковці. Серед українських науковців вагомий внесок у вивчення агресії зробили Н.В. Алікіна, В.І. Барко, А.Ф. Зелінський, М.В. Костицький, С.Д. Максименко, О.М. Морозова, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко та інші вчені.

Розглядаючи агресію, як психологічну реальність, науковці трактують її як багатовимірний феномен, який може виражатися у формі психічного стану, властивості особистості, об'єкта потреби та форми поведінки. Всі означені форми мають деструктивну спрямованість, що виявляється в прагненні особистості підкорювати навколишніх та домінувати над іншими.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що сутність феномену агресія привертає увагу не тільки психологів, але й філософів, педагогів, соціологів, криміналістів. Виступаючи полінауковим поняттям, агресія трактується як негативне явище, суттєвими ознаками якого є: негативні емоції, деструктивні мотиви, що спрямовані на навколишніх або на себе.

Філософська думка нового часу пропонує відносно широкий спектр підходів до розуміння сутності агресії - від природної схильності людини до насильства (Т. Гоббс), до поглядів про вирішальну роль соціокультурного оточення (Дж. Локк). У цілому ж агресія розглядається як поведінка, що суперечить позитивній сутності людини [2].

В XIX ст., під впливом розвитку природних та гуманітарних наук, виник еволюційно-генетичний підхід до розуміння сутності агресії, яка почала розумітися біологічно доцільною формою поведінки, що сприяє виживанню та адаптації живих істот.

У межах психологічної науки феномен агресії почали вивчати з кінця XIX ст., коли її прояви визначалися як певні інстинкти, зокрема як «інстинкт ворожості» (У. Джеймс) чи «інстинкт войовничості» (У. Мак-Даугол). На початку XX ст. у психології виникли два потужні теоретико-методологічні напрямки - психоаналіз та біхевіоризм, які дали початок двом основним підходам до розуміння сутності та причин появи агресії. У межах психоаналізу агресія трактується як вроджена властивість особистості, в основі якої лежить вроджений, некерований та деструктивний інстинкт «Танатос» [2, с.114-115].

Значний внесок у дослідження агресії зробив А. Бандура, який розглядав її як набуту форму соціальної поведінки, що залежить від наступних факторів: 1) способів засвоєння агресивних дій; 2) чинників, які провокують їх появу; 3) умов, за яких вони закріплюються [1].

Серед важливих способів засвоєння людиною агресивних реакцій є: пряме заохочення агресивної поведінки та основні нейрофізіологічні механізми. До чинників, що призводять до помітного посилення агресивних поведінкових тенденцій дорослих та дітей належать: одержання матеріальних заохочень, соціальне схвалення чи зростання соціального статусу особистості.

В межах теорії соціального научіння дієвість вікарного спостереження за агресивними моделями пояснюється дією наслідування. Діти та дорослі наслідують агресивним моделям, якщо їх вчинки є результативними та схвалюються навколишніми. А. Бандура вказував на три види заохочень та покарань, що здатні регулювати агресивну поведінку особистості. Мова йде про матеріальні заохочення і покарання, громадську похвалу чи осуд і / або ослаблення чи посилення негативного ставлення з боку інших.

Другим фактором, який здатний впливати на агресивність особистості, є досвід - можливість спостерігати як винагороджують чи карають інших за здійснення агресивних дій.

До третього фактору належить той факт, що людина сама може призначити собі покарання чи заохочення.

Узагальнюючи погляди А. Бандури, можна констатувати, що представники теорії соціального научіння трактують агресивну поведінку як таку, що виникає за певних соціальних умов, а, отже, є результатом соціального научіння [1].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки агресія розглядається як: 1) психічний стан, який на певний час обумовлює негативне ставлення до самої людини, та до інших об'єктів (живих і неживих) та характеризується пізнавальним, емоційним і волевим компонентами; 2) властивість особистості, яка розглядається як мотиваційна тенденція до вчинення агресивних дій; як стабільну готовність до агресивних дій та як деструктивну тенденцію в стосунках із навколишніми; 3) об'єкт потреби, що виступає метою і мотивом поведінки, як самостійна цінність; 4) поведінка, що спрямовується на заподіяння шкоди живим істотам та неживим об'єктам.

Не розходяться думки науковців і з приводу того, що агресія є багатовимірним феноменом, складною ієрархічною системою, що складається з трьох рівнів - підсистем. Йдеться про: 1) когнітивну підсистему, відповідно до якої, агресія пов'язана з процесами опрацювання інформації; 2) регулятивну підсистему - агресивна поведінка може спрямовуватися на досягнення певної мети, регуляцію міжособистісних стосунків; 3) комунікативну - агресія здебільшого виникає в ситуаціях міжособистісного спілкування [2, с.117-118].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи викладений матеріал, можна констатувати, що дослідження агресії як наукового феномену здійснюється в межах багатьох наукових підходів, з огляду яких вона розглядається як інстинктивна форма поведінки, як наслідок природного відбору, як форма психологічного захисту та як набута форма соціальної поведінки.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей прояву агресивної поведінки в молодшому шкільному віці.

Література

1. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений. М.: ЭКСМО, 2000. 512 с.
2. Лобанова А.С., Калашнікова Л.В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіації: навч. посібник. К. Каравела: 2012. 368 с.
3. Лоренц К. Агрессия / пер. с нем. Г. Ф. Швейника. М.: Прогресс-универс, 1994. 272 с.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М.: Республика, 1994. 342с.
5. Freud S. The essentials of psycho-analysis. London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. 1986. 597p.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ПРИ ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ АГРОНОМА

*Нестеренко Ю.С.,
студент II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
агротехнічного факультету
Центральноукраїнський національний технічний університет
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Радул І.Г.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор є рушійною силою в розвитку економіки України, а одним з найважливіших спеціалістів у сфері сільського господарства є агроном. І якщо раніше існував стереотип, що агроном займається непрестижною роботою в бруді та ще й за невисоку зарплату, то наразі це одні з найбільш затребуваних фахівців на ринку праці.

Мета публікації. Стаття присвячена вивченню усвідомленості вибору студентами професії агронома під час вступу на агрономічні спеціальності; допомога психолога і педагогів в адаптації студента, що розвивається, при виборі професії агронома.

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про посилення уваги дослідників до визначеної нами проблеми. Проблема професійно-педагогічної підготовки фахівців аграрного профілю висвітлена у працях І. Бендери, І. Буцика, О. Заболотнього, В. Ільчук, С. Літвінчук, П. Лузана, В. Лозовецької, В. Манько, В. Мозгового, Ю. Ніколаєнко, О. Полозенка, В. Свистун, М. Хоменка, Л. Шовкун та ін. Питанню удосконалення професійної підготовки фахівців, присвячені праці Н. Батечко, С. Вітвицької, С.Заскалети, Л. Кліх, В. Люльки, Н. Мачинської, В. Третько, С. Сисоєвої та ін.

Водночас вивчення наукової літератури показало, що проблема психолого-педагогічної підготовки агрономів в аграрних університетах не стала предметом окремого дослідження у вітчизняній науці.

Виклад основного матеріалу. Агроном – спеціаліст сільського господарства, що створює сорти польових, садових, городніх культур. Він планує проведення основних сільськогосподарських робіт з урахуванням особливостей місцевості. Спостерігає за зростанням та розвитком рослин. Забезпечує їх захист, регулює режими зростання. Агроном проводить багато часу на свіжому повітрі. Від агронома залежить достаток хліба та сільгосппродукції на столі кожного з нас [4].

Не всі студенти цілком усвідомлено обирають професію агронома. Причому їх кількість, судячи з відвідуваності занять та за власними висловлюваннями студентів про бажання навчатися, переважає.

Ті, хто впевнені у правильності свого вибору, читають додаткову літературу, часто пишуть реферати та доповіді, творчо виконують курсові роботи, допитливі та активні на практичних роботах та практиках у вишах.

Такі студенти знають, де працюватимуть, і внутрішньо готують себе до цієї роботи за допомогою викладачів.

Студенти, що зробили свій вибір несвідомо, скромно відмовчується або мляво висловлюється про правильний вибір своєї професії. Їхнє бажання заробляти багато грошей, причому не обов'язково агрономом, а там, де більше платять за меншу працю.

Деякі студенти стверджують, що після закінчення навчання за цією спеціальністю, підуть навчатися у ВНЗ за новою. Агрономом працювати поки що не збираються. Є певний відсоток студентів, які зазнають серйозних труднощів у усвідомленні себе у майбутній професійній ролі агронома. Труднощі свідомості найчастіше пов'язані не стільки з обмеженими можливостями до усвідомленого вибору, скільки з емоційною перевантаженістю, драматичністю змісту, який необхідно усвідомити: травматогенні переживання обмежуються та витісняються у підсвідомість, очікуючи розв'язку. Включається захисний механізм психіки – раціоналізація. Людина намагається логічно виправдати свою нераціональну поведінку [1].

Можливо, за роки навчання у вузі вони змінять своє ставлення до діяльності агронома і охоче підуть працювати в сільськогосподарські підприємства і завдяки висококваліфікованим педагогам-новаторам. Найімовірніше вони навчатимуться як у тумані, не прагнучи розібратися в тому, що їм здається непотрібним, без інтересу сприймаючи агрономічні дисципліни.

Такий компромісний вибір професії усвідомлюється людиною як тимчасовий, вимушений і чим сильніше переживання невдачі, тим більше відчуження від «тимчасового» навчання, роботи та неприязне ставлення до педагогів, які вимагають хорошого навчання.

Студенти, які зробили компромісний вибір професії, вимагають до себе особливої уваги та психологічної допомоги, оскільки самі, в емоційній

гостроті переживань, що з компромісним вибором професії, який завжди усвідомлюють свої проблеми та його наслідки [3].

Психологи і педагоги можуть допомогти усвідомити студентам, що професія агронома є необхідною людям для життєдіяльності і може приносити моральне та матеріальне задоволення їм. Головне тут, щоб обрана професія менша була схожа на ту, від якої довелося відмовитися. Людині залишається більше шансів адаптуватися, переорієнтуватися, позбутися переживань.

Необхідно дати студентам традиційні та в кращому сенсі слова консервативні, тобто «надійні» перевірені життям уявлення про теорію та практику психології праці агронома, познайомити студентів хоча б з деякими проблемними питаннями, пов'язані з пошуком сенсу про працю агронома та підвищенням почуття власної гідності через трудову діяльність [2].

У психології праці умовно виділяють різні концептуальні рівні допомоги суб'єкту праці (студенту), що розвивається, у професійному та особистісному самовизначенні:

- адаптаційно-виробничий (адаптаційно-технологічний) рівень. Головна мета допомогти людині «вписатися» в цю виробничу структуру підвищення її ефективності.

- соціально-адаптаційний рівень. Мета – допомогти людині побудувати привабливий спосіб життя за допомогою успішного вибору професії або місця роботи.

- ціннісно-смысловий рівень. Мета – допомогти людині набути сенсу у професійному та особистісному самовизначенні. По суті, саме тут враховуються найважливіші, життєвизначальні зусилля людини, цей рівень вважають психологи особисто орієнтованим [3].

Студент, який вступив до вищого навчального закладу – це зовсім не посудина, яку треба заповнити знаннями. Спочатку слід виявити покликання кожного конкретного студента, а потім створювати умови для його розвитку. А вдосконалення кожної людини має протікати безперервно протягом усього її життя.

Психологи та педагоги вищих навчальних закладів мають студента навчити самонавчанню, самовихованню та самодисципліні, пробудити інтерес до професії та мотив до уникнення невдач. Треба переконати студента, що він не помилився у виборі професії та допомогти йому освоїти основи теорії та практики обраної справи та відчувати себе вже здатним до виконання основних трудових функцій спеціальності [3].

Висновки і перспективи дослідження. Для психологічної професійної адаптації студента до спеціальності агронома необхідно, щоб студентів молодших курсів запрошували на конференції зі старшокурсниками з ідентичної професії. Більше возити студентів на екскурсії у передові та дослідно-виробничі господарства, дослідно-селекційні станції; сільськогосподарські виставки (польових, овочевих, плодкових та ягідних культур, нової техніки та обладнання); свята сільськогосподарських працівників, дні сіл та селищ. Постійно проводити ділові ігри під час занять

основних агрономічних дисциплін, психологічні тренінги. Залучати студентів до наукової роботи за участю на конкурсах зі спеціальності, участь у регіональних Всеукраїнських конференцій з агрономії. Диплом про базову вищу освіту слід вручати разом з носієм інформації, яка допомагає працювати молодому фахівцю з урахуванням віянь нових модернізуючих прийомів та способів ведення агровиробництва.

Література

1. Введення до спеціальності: навч. посіб. / за ред. І. Д. Примака, О. І. Примака. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
2. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / [уклад. С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. С. Дубинчук, Н. О. Талалуєва, А. О. Молчанова, Л. Б. Лук'янова; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.
3. Скворчевська Є.Л. Психологія праці: навч. посібник [Текст]: для здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня зі спеціальності 015 - Професійна освіта (за ред. Є. Л. Скворчевської; Держ. біотехнол. ун-т – Харків, 2022. 160 с.
4. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року / Міністерство аграрної політики та продовольства України Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>. – Загол. з екрану.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ

Ніколаєва Т. В.

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Розвиток компетентностей дошкільників є актуальною та надважливою складовою життєвої компетентності в сучасному суспільстві. Прискорення темпу життя, науково-технічний прогрес, соціальні зміни з кожним роком збільшують вимоги до маленької людини, яка щойно почала свій шлях, та далеко не кожному вдається ці вимоги виконати. Часто надмірний фокус на академічних знаннях і підготовці до школи, недостатнє фінансування та підтримка педагогів обмежують можливість дітей у розвитку їх потенціалу, що призводить до збільшення соціальних нерівностей та невдоволення результатами власної

життєдіяльності у майбутньому. Компетентності формуються у просторі напрямів роботи закладу дошкільної освіти, через організацію батьками чи педагогами різних видів діяльності, які збагачують саме досвід дитини. Адже, саме дошкільне дитинство являється сензитивним періодом для здобуття нових життєвих навичок і вмінь, які дитина буде застосовувати впродовж всього життя. Проте деякі батьки, педагоги дошкільних закладів і суспільство загалом можуть не розуміти, а іноді й знецінювати необхідність розвитку компетентностей, результатом яких є важливі наскрізні вміння : аналітичне та критичне мислення, здатність працювати в команді, оцінювати ризики та приймати рішення, розрізняти та керувати емоціями, здатність бути творчим і креативним, логічно обґрунтувати та аргументовано захищати свою позицію [1, с.3].

Для з'ясування значення життєвих орієнтирів дитини слід усвідомити природу й типологію компетентностей, визначити перспективні лінії розвитку життєвої компетентності особистості, та своєчасно застосувати сучасні засоби та методи для їх формування.

Мета статті: проаналізувати та висвітлити психолого-педагогічні засоби розвитку компетентностей дошкільників.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій дає чітке поняття, що впродовж останніх років відбувається значне посилення уваги педагогів і психологів до пріоритетності формування життєвої компетентності у дошкільників. Важливість створення і забезпечення умов розвитку дитини, в яких працює розум, душа, природна зацікавленість до оточуючого світу обґрунтована в багатьох наукових працях видатних психологів та освітніх діячів: В. О. Сухомлинського, В. М. Бех, Л. М. Шевченко, Н. Г. Клименко, Ш. О. Амонашвілі, М. Монтесорі, Н. В. Петренко, Р. Штайнера. Зокрема, дослідниця Т. І. Поніманська, виділяє такі складові компетентності дошкільника, як незалежність, критичність, оптимізм, вміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки. Процес розвитку дитини є безперервним, так само, як і формування життєвих компетентностей має відбуватися динамічно і постійно [2. с. 28].

Сучасні психологи та розробники: О. Косенчук, Т. О. Піроженко, Н. В. Гавриш, О. Г. Брежнева, Л. В. Калуська, в своїх навчальних працях акцентують увагу на інтегрованому підході формування компетентностей дітей дошкільного віку: “Всебічний розвиток дитини” охоплює фізичне, соціальне, когнітивне та емоційне зростання особистості [3].

Виклад основного матеріалу. Що ж таке компетентності? Компетентності включають в себе не лише знання, крім знань це динамічна комбінація цінностей та ставлень, умінь і навичок, які визначають здатність людини скористатися знаннями, успішно вирішувати життєві проблеми та проводити професійну і навчальну діяльність. Важливим нині є не тільки об'єм знань, а й вміння ними оперувати, готовність змінюватися та пристосовуватись до нових умов. Аналізуючи визначення поняття “компетентність”, можна сказати, що це особистісна, складна характеристика

дитини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність, сукупність фізичних та інтелектуальних якостей

Зрештою, всі ці якості та вміння являють собою життєву компетентність особистості і необхідні для розв'язання життєвих питань, створення індивідуального життєвого проекту. Існує три види трактувань поняття життєвої компетентності: соціальний – визначає життєву компетентність особистості як умову, необхідну для дотримання ними існуючих у суспільстві норм, прав та цінностей; психологічний – визначає життєву компетентність людини як розвинену здатність до самореалізації найважливіших фізичних, психічних та духовних якостей; педагогічний – визначає життєву компетентність особистості як духовно-практичний досвід, який може бути успішно освоєний ними у процесі навчання.

За словами О. М. Леонтєва, дошкільне дитинство – це період фактичного утворення особистості. На цьому етапі складається нова соціальна ситуація розвитку, виникають важливі новоутворення в психічній та особистісній сферах, активно розвивається мотиваційна, когнітивна, пізнавальна та емоційно-вольова сфера. Провідний вид діяльності дитини-дошкільника: гра, спілкування, пізнання, праця (предметно-практична) і навчання. [5. с.79]. Наразі, в Україні створений базовий компонент дошкільної освіти, вимогам якого мають дотримуватися абсолютно всі заклади освіти. Основним завданням розробки компоненту було гармонійне поєднання традиційної базової освіти України з вимогами сучасності, для розуміння того, як саме розвивати дитину, щоб вона досягла потрібних компетентностей. Ключові компетентності дошкільників формуються через певні види їх діяльності: рухова та здоров'я забезпечувальна компетентність-рухова, ігрова, комунікативна, сенсорно-пізнавальна, господарсько-побутова, дослідницько-пошукова діяльність; особистісна компетентність – спілкування, мистецько-творча, пізнавально-дослідницька, господарсько-побутова діяльність; сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька компетентність – підготовлене сенсорно-пізнавальне середовище, інтерактивне предметно-ігрове поле, сенсомоторна, логіко-математична діяльність; природничо-екологічна компетентність – пізнавальна, дослідницька, господарсько-побутова та ігрова діяльність; ігрова компетентність – форми, методи, засоби освітньої діяльності; соціально-громадянська компетентність – ігрова, комунікативна, здоров'я збережувальна, художньо-естетична, пізнавально-дослідницька діяльність; мовленнєва компетентність – види діяльності, які спрямовані на збагачення розуміння зв'язків; діяльність, мислення, мова; мистецько-творча компетентність – художньо-продуктивна, музична, театралізована, самостійна художня діяльність [1, с. 4].

Основними психолого-педагогічними засобами формування компетентностей у дошкільників є різноманітні види діяльності, які сприяють всебічному розвитку їх особистості.

1. Ігри. Ігрова діяльність має великий потенціал і допомагає розвивати комунікативність, соціальну взаємодію, творчість, креативність, фантазію,

проблемне мислення, емоційну регуляцію, логічне мислення, пам'ять, уяву та увагу, спонукання до практичного експериментування. Гру можна використовувати для розвитку мовленнєвої, соціальної, пізнавальної, моторної і математичної компетентності. До ігор відносять: розвиваючі ігри, рольові сюжети, настільні ігри, вони можуть бути вільно організовані, чи з використанням навчально-дидактичного обладнання. Саме через гру дошкільнята починають опановувати літери, цифри, іноземну мову, та готуватись до плавного переходу від дошкільного до шкільного навчання. Вимоги до облаштування ігрового середовища: доступність, зручність, безпечність розміщення, багатофункціональність, пристосованість до потреб спільної діяльності.

2. Метод проектів – передбачає активну участь дітей у реалізації певного проекту або завдання. Він стимулює самостійність, творчість, критичне мислення та співпрацю між дітьми. Проекти класифікують за методом та видом діяльності: творчі; пригодницько-ігрові; інформаційні; практико-орієнтовні; дослідницькі. Основні етапи створення проектів: вибір теми - діти разом з вихователем обирають тему, яка викликає їх цікавість і мотивацію; планування – колективне створення плану дій, стратегії для реалізації проекту, розподілення ролей і задач; дослідження і вивчення – збір інформації, спостереження, проведення експериментів; творча діяльність – діти використовують отримані знання і навички, щоб створити щось нове за власними ідеями (колаж, презентація, театралізований виступ і тд.); презентація – діти представляють свої проекти перед іншими дітьми, батьками, вихователями [6].

3. Рухова активність. Фізичні вправи, розвиток творчості та моторики, заняття з музики, танці, руханки, балансування, вікторини, змагання, гімнастика - допоможуть дітям розвивати рухові навички та координацію. Ліплення, малювання, аплікації, допомагають розвивати творчу уяву, естетичне сприйняття, самовираження, стимулюють розумовий розвиток.

4. Робототехніка, LEGO конструювання, програмування. За допомогою спеціальних конструкторів діти можуть збирати роботи, які можна програмувати для виконання певних дій. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють створювати прості додатки та зрозумілі інтерфейси, в яких діти можуть створювати прості сценарії дій для персонажів або роботів. Конструктори та мозайки чудово розвивають уяву, дрібну моторику та творчість. Ці заняття ефективно розвивають пізнавальні, моторні, творчі навички, активують логічне мислення, концентрацію уваги, створення позиції “Я-творець” [7]. Також, дієвим в формуванні компетентностей дошкільників є інтегрований підхід до навчання, він означає поєднання різних областей знань та навичок в єдину систему навчання і розвитку.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, розвиток життєвих компетентностей – це складний процес, який необхідно розпочинати з раннього дитинства. Дослідження засобів їх формування у дошкільників є важливою галуззю психологічної науки, оскільки забезпечує розвиток дітей у ранньому віці, формує основу для їх подальшого навчання і життєвого

успіху. Психолого-педагогічні засоби формування компетенції у дошкільному віці мають враховувати індивідуальні особливості, власні потреби, темпи розвитку і стиль навчання для кожної дитини. Індивідуалізовані підходи допомагають досягти кращих результатів і стимулюють мотивацію до навчання. Залучення інноваційних технологій є перспективою в дослідженнях з формування компетентностей дошкільників. Використання комп'ютерних програм, планшетів, інтерактивних дошок, мультимедійних матеріалів може зробити навчання більш цікавим і ефективним для дітей. Тому перспективами подальших пошуків вбачаємо у формуванні компетентностей у дітей дошкільного віку. Це має стати обов'язковою нормою виховання і фундаментальною частиною дошкільної освіти.

Література

1. Рогова В. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти): навчальний посібник. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021. 59с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>
2. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: “Академвидав”, 2015. 448 с.
3. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку “Соняшник”: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2023. 210 с.
4. Ящук І. П. Формування життєво компетентної особистості: науково-методичний посібник. Хмельницький: Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, 1999. 54 с.
5. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2012. С. 424.
6. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-metod-proektiv-47310.html>
7. Мозе Н. В. Формування ключових і предметних компетентностей учнів робототехнічними засобами stem-освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. №6. С. 37-52.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_65_3_6.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

*Новицький П. П.,
студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Розвиток особистості у сучасному суспільстві відбувається за умов надзвичайних стресових факторів, обумовлених різними несприятливими ситуаціями. Зокрема, це пандемія, військовий стан та інші чинники, які безпосередньо впливають на психологічний стан людей. Всі ці чинники призводять до поступового наростання процесу відчуження і виникнення потреби «втечі від реальності», проблем та психологічного дискомфорту. Найчастіше, цей процес відбувається за допомогою різних адиктивних форм поведінки, за допомогою яких, особистість позбавляється стресу, та як їй здається – вирішує труднощі.

Мета статті: здійснити теоретико-методологічний аналіз виникнення адиктивної поведінки, її компонентів та проаналізувати передумови виникнення залежної поведінки особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження психологічних аспектів виникнення адиктивної поведінки особистості, на даний момент є найбільш актуальною задачею в психології. Незважаючи на яскраво виражену значимість даної проблематики, кількість системних досліджень цієї проблематики недостатня. Робота А. Бойчук [1] дозволяє ознайомитися з детермінантами виникнення адиктивної поведінки у студентської молоді. Дослідження та теоретико-методологічний виклад роботи У. Михайлишиної [3] допомагає зрозуміти передумови виникнення залежної поведінки у студентів, а також визначити її найпоширеніші чинники. Г. Пріб у своїй роботі розглянув питання соціально – психологічних чинників формування самосвідомості та самооцінки підлітків з адиктивною поведінкою у конфліктних родинах. Окремим видам адикцій присвячені роботи таких зарубіжних дослідників як Yong, Cfrnes, Killinger, Turtlt та інші.

Виклад основного матеріалу. Адиктивна поведінка – це поведінка особистості, яка передбачає прагнення та потребу відходження від реальності, шляхом цілеспрямованої (штучної) зміни власного психологічного стану за допомогою різних хімічних чи психоактивних речовин, з метою розвитку інтенсивних емоції або навпаки – їх приглушення.

Адиктивна поведінка, за дослідженням О. Змановської, відноситься до формування залежності від певної діяльності або речовини, що має негативний вплив на фізичний, психологічний і соціальний стан людини [6].

За визначенням визначення Н. М. Бугайової [2] існують три умови, необхідні для того, щоб певна активність стала основою адиктивної поведінки:

1. Прагнення відійти від реальності за допомогою зміни психологічного стану без застосування хімічних речовин: Ця умова вказує на те, що людина має бажання змінити свій психологічний стан, отримати певну форму ейфорії або уникнути неприємних емоцій, не користуючись наркотиками або іншими хімічними речовинами. Наприклад, це може стосуватись прагнення до відчуття адреналіну через ризиковані види спорту.

2. Панівне становище в житті та свідомості індивіда: Ця умова означає, що активність або поведінка займають основне місце в житті людини і впливають на її свідомість.

3. Шкода соціальним зв'язкам та іншим важливим сферам життя: Ця умова означає, що адиктивна поведінка має негативний вплив на соціальні взаємини індивіда, а також на інші важливі аспекти життя, такі як робота, освіта, сім'я, фізичне та психічне здоров'я. Наприклад, це може бути помітним у випадках, коли людина витрачає багато часу та ресурсів на адиктивну активність, що призводить до занепаду соціальних відносин або проблем з роботою[5].

Виділені Н. В. Терещук чинники розвитку адиктивної поведінки можна умовно поділити на чотири групи:

А) Соціальні чинники: ці чинники включають нестабільність суспільства, доступність психоактивних речовин, відсутність позитивних соціальних і культурних традицій, контрастність рівнів життя, інтенсивність міграційних процесів та ін. Всі ці чинники створюють сприятливе середовище для виникнення адиктивної поведінки.

Б) Соціально-психологічні чинники: ці чинники включають високий рівень колективної і масової тривоги, нестабільність підтримуючих зв'язків із сім'єю та іншими позитивно значущими групами, романтизацію і героїзацію девіантної поведінки в масовій свідомості, відсутність привабливих для дітей і підлітків центрів дозвілля, послаблення зв'язків між поколіннями. Ці чинники впливають на соціальні взаємини та психологічний стан особистості, сприяючи розвитку залежності серед населення.

В) Психологічні чинники: ці чинники включають незрілість особистої ідентифікації, слабку або недостатню здатність до внутрішнього діалогу, низьке додання психологічних стресів і обмеженість саморегуляції поведінки, високу потребу в зміні станів свідомості як засіб вирішення внутрішніх конфліктів, акцентуації та особливості особистості [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Передумови виникнення адиктивної поведінки є різноманітними, адже вони взаємодіють між собою, утворюючи комплексний факторний фон. Вона має складну природу і є результатом взаємодії соціальних, соціально-психологічних, та біологічних чинників. Проте, дослідження щодо найпоширеніших чинників, що спричиняють залежності, залишаються відкритими. Немає єдиного підходу до розуміння цієї проблеми. Майбутні напрями роботи можуть включати вивчення взаємозв'язку між індивідуальними особливостями людини та формуванням різних видів адикцій. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у з'ясуванні впливу соціального середовища, культуральних чинників та психологічних аспектів на розвиток адиктивної поведінки.

Література

1. Педагогічна освіта у світлі реформ та викликів: *матеріали Другої (II) Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та*

- молодих учених* (м. Львів, 24-25 лютого 2022 року). Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 240 с.
2. Бугайова Н.М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі / Н.М. Бугайова // *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. т. XII, ч.4.С. 48–57.
 3. Михайлишин, У. Б. (2018). Теоретико–методологічне дослідження детермінант виникнення адиктивної поведінки у студентів. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (41), 176-187.
 4. Терещук Н. В. Ігрова залежність у підлітковому віці як форма аддиктивної поведінки / Н. В. Терещук // *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 1. С. 31–46.
 5. Prib, G. (2019). Соціально-психологічні особливості формування самосвідомості підлітків з адиктивною поведінкою у конфліктних родинах. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 5(12), 182-193.
 6. Sinitskaya, T. (2013). Адиктивна поведінка студентської молоді як медико-соціальна проблема суспільства, передумови формування адиктивної поведінки. *Psychological Prospects Journal*, (22), 224-233.

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

*Пархомчук О.А.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. Важливою особливістю поведінки підлітків є тривалі конфліктні стосунки з оточуючими. Поведінка підлітків може викликати обурення в навколишніх людей, які на неї реагують критикою, покаранням і негативним ставленням. Підлітки сприймають це як спробу підірвати їхню незалежність, самостійність та особисту гідність.

Підлітки також часто конфліктують між собою через різні позиції в міжособистісних стосунках. Ці конфлікти, як правило, є довготривалими, причини яких невідомі вчителю, а тому їх важко вирішити. Деякі з цих конфліктів виникають через протиріччя між високою самооцінкою та реальним становищем учня в класі. Підлітки не вірять у свою здатність вирішувати конфліктні ситуації, займають пасивну позицію, відчувають почуття безсилля; прагнуть досягти суб'єктивних та особистих результатів, щоб самоствердитися та набути впевненості у своїх силах, навіть якщо причина конфлікту не усувається.

Метою статті є теоретичний аналіз є наукових підходів виникнення конфліктів у підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Розглядаються різні теоретичні підходи до визначення причин конфлікту. Соціальна ідентичність як причина конфліктності в поведінці людини вивчається в усіх психологічних галузях, як базова потреба людини, як наявність ворожих інстинктів у взаємодії "Ми-Інші", як пусковий механізм соціального порівняння.

Соціальна ідентичність - це частина Я-концепції індивіда, пов'язана з приналежністю до групи. Свідомість людини організована своєрідною ідентифікаційною матрицею, розмір якої залежить від кількості соціальних груп і соціальних ролей, з якими вона себе ідентифікує.

Зростання кількості конфліктів за участю підлітків значною мірою пов'язане з недостатнім розвитком структурних елементів Я-концепції, особливо когнітивного та емоційного компонентів, що негативно впливає на поведінку підлітків та їхню здатність до саморегуляції. За несприятливих умов та за відсутності своєчасної психологічної підтримки конфлікт тісно пов'язаний з Я-концепцією та самооцінкою особистості і може стати перманентним особистісним утворенням. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення питань розвитку самооцінки та конфліктних проявів у підлітковому віці, а також потребою у створенні методичних розробок, які допоможуть діагностувати особливості взаємозв'язку між самооцінкою та конфліктною поведінкою підлітків.

Більшість підлітків мають високу самооцінку. Вони розуміють, що є унікальними особистостями і йдуть на ризик, тому що хочуть мати насичене життя і отримати досвід, який допоможе їм розвиватися, навіть якщо вони не завжди успішні. Якщо учні впевнені в собі та знають, чого вони хочуть, то в їхньому житті буде менше розчарувань. Якщо хтось їх ображає або не любить, вони вважають, що це їхня проблема, і не сприймають її серйозно. Такі діти добре розуміють себе, свої слабкі та сильні сторони, тому можуть бути впевненими в собі, навіть якщо їхні дії чи слова не сприймаються іншими. Характерні риси цих молодих людей: вірити в себе, що вони достатньо цінні; робити помилки і вчитися на них; приймати свою зовнішність такою, якою вона є, навіть якщо вона не ідеальна; досліджувати нові можливості та інтереси і використовувати їх як можливість розвиватися далі; сприймати компліменти з розумінням; бути "відкритими до спілкування з іншими", "піклуватися про своє фізичне та емоційне здоров'я" і "сприймати критику як можливість рости".

Підлітки можуть вступати в конфлікт, коли не бачать іншого виходу і вичерпали всі інші шляхи. Вони часто не замислюються про наслідки конфлікту. Старші підлітки можуть використовувати конфронтацію заради конфронтації, а іноді вдаватися до крайньої грубості або конфронтації, щоб продемонструвати свою перевагу. Активна індивідуалізація, що відбувається в процесі соціалізації, призводить до багатьох конфліктів у підлітковому віці. З іншого боку, зростаюче значення групової інтеграції стає основою для їх вирішення. Тому підлітковий вік є сприятливим періодом для профілактики конфліктів з однолітками та розвитку навичок їх конструктивного вирішення.

Молодші підлітки більш залежні від самої групи, її правил і цінностей, тобто вони більш схильні приймати цінності групи і слідувати їм як своїм власним. Старші підлітки більш схильні відстоювати свої особисті переконання та ігнорувати або навіть нехтувати вимогами групи. Молодші підлітки болісно реагують на критику з боку членів групи, тому намагаються виконувати групові вимоги, тоді як старші підлітки можуть сприймати критику агресивно і конфліктувати з членами групи. Крім того, молодші підлітки схильні наслідувати лідерів і копіювати їхню поведінку, тоді як старші підлітки можуть не визнавати формальних лідерів як авторитетів і протистояти їхнім вимогам. Це можна пояснити тим, що старші підлітки більш не залежні і мають бажання займати лідерські позиції [2].

Висновки. Сучасні інтерпретації конфлікту ґрунтуються на принципі визнання конфліктності як природної та самоочевидної характеристики суспільних відносин. Конфлікт розглядається не як абстрактне зіткнення, а як соціально-психологічне явище, що виникає в системі міжособистісних і міжгрупових відносин. Таке трактування конфлікту підкреслює конкретно-історичний підхід до проблеми розв'язання конфліктів у контексті певного соціокультурного середовища.

Підлітки можуть вступати в конфлікт, коли не бачать іншого виходу і вичерпали всі інші шляхи. Вони часто не замислюються про наслідки конфлікту. Старші підлітки можуть використовувати конфронтацію заради конфронтації, а іноді вдаватися до крайньої грубості, щоб продемонструвати свою перевагу. Активна індивідуалізація, що відбувається в процесі соціалізації, призводить до багатьох конфліктів у підлітковому віці. З іншого боку, зростаюче значення групової інтеграції стає основою для їх вирішення. Тому підлітковий вік є сприятливим періодом для профілактики конфліктів з однолітками та розвитку навичок їх конструктивного вирішення.

Література

1. Войтенко В.М. Індивідуально-психологічні фактори поведінки людини в конфліктній ситуації. *Психологія Львівська і Варшавська: вчора – сьогодні – завтра. Тези доповідей польсько-української конференції*. Варшава: Варшавський університет, 2020. С. 93.
2. Вахоцька І.О. Взаєморозуміння між людьми як психологічна проблема. *Вісник Харківського університету. Серія: Психологія*. Вип. 403. Харків, 2020. С. 18-22.

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД: ПОНЯТТЯ, СИМПТОМИ ТА НАСЛІДКИ

*Пасюга А.О.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультет педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного*

Постановка проблеми. На сьогодні у громадян України важкі умови життєдіяльності, які обтяжені повномасштабним вторгненням Російської Федерації, що призводить до зростання кількості стресових ситуацій та, навіть, по-стравжньому травматичних ситуацій, погіршуючи здоров'я населення та ускладнення політико-соціоекономічної ситуації. Це обумовило необхідність формування системи діагностики та дослідження наслідків посттравматичного стресового розладу в теперішніх умовах.

Мета статті. Наукове дослідження та вивчення поняття, симптомів та наслідків посттравматичного стресового розладу.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Різноматні психологічні аспекти і механізми розвитку посттравматичного стресового розладу досліджували такі вітчизняні дослідники як: М. Горовиць, Л. Китаєв-Смик, І. Котенєв, В. Лисенко, О. Морозов, В. Омелянович, Н. Тарабрїна, О. Тимченко, С. Яковенко. Незважаючи на те, що багато науковців висвітлюють проблеми поняття, формування та перебігу посттравматичного стресового розладу, питання симптомів, його діагностики та наслідки в умовах перебування особи в країні, особливо, де введено воєнний стан, є недостатньо вивченим.

Виклад основного матеріалу. Стресові розлади пов'язані зі стресом і травмою. Вони можуть розвинути в людині, якщо вона пережила шоковую, лякаючу або небезпечну подію. Травматичні події – це події, що виходять за рамки типового стресу це: смерть, тяжкі тілесні ушкодження, різні види насильства, стихійні лиха, бойові дії, безпосереднім учасником чи свідком яких є людина. Для дітей це ситуації, пов'язані з домашнім насильством, можуть бути травматичними, навіть коли дитина є свідком, хірургічного втручання, булінгу [4].

Тому і виникає термін «посттравматичний стресовий розлад» (ПТСР), який у загальному розумінні трактують як серйозний психічний стан, що прогресує в контексті одноразової або повторюваної події, що негативно впливає на психічне здоров'я людини.

Також, ПТСР тлумачать як: 1) психічний розлад, різновид неврозу, що виникає внаслідок переживання однієї або кількох подій, що завдають шкоди психіці; 2) спроба організму пережити загрозливу, іноді смертельну ситуацію [2]; 3) екстремальна реакція на сильний стресор, що загрожує життю людини [1].

Симптоми ПТСР можуть з'являтися протягом короткого або тривалого часу після травматичної події, але зазвичай протягом перших трьох місяців. Людина може мати новий небажаний досвід травматичної події, намагатися уникнути тривожних спогадів, стати більш збудливою та реактивною, мати негативні думки про себе або відсторонитися від інших.

До основних симптомів розладу відносяться [1; 6]: 1) травматичний досвід (смерть, серйозні травми, сексуальне насильство тощо); 2) повторне переживання травматичних подій (гнітючі спогади або сни; відчуття, ніби травматичні події повторюються; сильні емоційні або фізіологічні реакції при нагадуванні про травматичні події); 3) уникаюча поведінка (спроби уникнути тривожних спогадів, думок або почуттів, пов'язаних із травматичними подіями); 4) негативні зміни в думках і настрої (нездатність запам'ятати важливі аспекти травматичних подій; постійні спотворені думки про причини та наслідки цих подій, себе, інших або світу; втрата інтересу до значущої діяльності та нездатність переживати позитивні емоції; Почуття відстороненості або відчуження від інших); 5) збудливість і реактивність (дратівливість, спалахи гніву, ризикована поведінка, підвищена настороженість, порушення сну); 6) деперсоналізація (відчуття відчуженості від власних психічних або тілесних процесів. Або дереалізація: постійні або періодичні переживання нереальності навколишнього середовища).

При цьому, з часом вищезазначені симптоми ПТСР можуть посилюватися. ПТСР діагностується, якщо інтенсивність симптомів зростає, заважає прийнятній діяльності людини та коли їх тривалість перевищує один місяць після травматичної події [2].

Щодо наслідків ПТСР, то слід зазначити, що даний психічний розлад потребує лікування у психіатра чи фахівця із психічного здоров'я (наприклад, у психолога). Лікування може бути психотерапевтичне (когнітивно-поведінкова терапія і метод десенсибілізації травми з допомогою руху очей) або/та медикаментозне [5].

Можливості фармакотерапевтичної допомоги при ПТСР досить обмежені, тобто медикаменти можуть зменшити вираженість окремих симптомів розладу.

У медикаментозній терапії ПТСР використовуються практично всі групи психотропних препаратів: антидепресанти, транквілізатори, бета-адреноблокатори, снодійні, нейролептики, в окремих випадках - протисудомні засоби, нормотиміки (стабілізатори настрою), психостимулятори. Лікування ПТСР лише за допомогою медикаментів без використання психотерапії не забезпечить полегшення симптомів або адекватного лікувального ефекту [2; 5].

З психотерапевтичного досвіду встановлено, що «тривалість терапії залежить від ступеня тяжкості ПТСР: при простих формах це може бути досить короткий курс лікування (6-12 сеансів), у складних випадках - займає багато місяців або навіть років. Також, важливо залучити до лікування родичів хворого [2; 3].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – психічний розлад, різновид неврозу, що виникає внаслідок переживання однієї або кількох подій (військові операції та дії, війна, терористичні атаки, нещасні випадки або стихійні лиха, катастрофи, серйозні тілесні ушкодження, домашнє або сексуальне насильство, погрози

вбивством і стати свідком або причиною або причиною смерті іншої людини), що завдають шкоди психіці.

Основними симптомами ПТСР є: уникнення, гіперзбудливість, перепроживання, проблеми із пам'ятю і емоційною сферою. Наслідками ПТСР є фармакотерапевтична допомога (медикоментозна) та/або психотерапевтичне (когнітивно-поведінкова терапія і метод десенсибілізації травми з допомогою руху очей).

Література

1. Діагноз ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). URL: <https://medikom.ua/diagnoz-ptsr/> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Посттравматичний стресовий розлад (Вікіпедія). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4 (дата звернення: 01.05.2023).

3. Посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://kdpu.edu.ua/sotsialno-hromadska-diialnist/psykholohichna-sluzhba/rekomendatsii/18615-posttravmatychnyy-stresovyy-rozlad.html> (дата звернення: 01.05.2023).

4. Що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL: <https://www.mh4u.in.ua/shukayu-dopomogu/shho-take-posttravmatychnyj-stresovyj-rozlad-ptsr/> (дата звернення: 01.05.2023).

5. Що таке ПТСР та як із ним боротися. URL: <https://www.rv.gov.ua/shcho-take-ptsr-ta-yak-iz-nim-borotysya> (дата звернення: 01.05.2023).

6. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder> (дата звернення: 01.05.2023).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО- БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК САМОДЕПРИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Піліпюнок О. М.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Соціально-батьківське виховання має безпосередній вплив на формування і розвиток особистості людини в цілому і, зокрема, особистості підлітка. У порівнянні з іншими соціальними інститутами саме родина має максимальні можливості щодо надання йому психологічної підтримки у прагненні до самоактуалізації та займання позиції творця свого власного життєвого шляху. У випадку, коли значуще соціальне оточення не задовольняє базові потреби підлітка, а саме коли він відчуває емоційне відчуження, – виникає самоблокування підлітком власних вагомих потреб, що є передумовою для формування самодепривації особистості. Таким чином, особливого значення набуває вивчення психологічних особливостей впливу соціально-батьківського виховання на формування і розвиток самодепривації особистості підлітка.

Мета статті: здійснити аналіз психологічних особливостей впливу соціально-батьківського виховання на формування і розвиток самодепривації особистості підлітка.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Питаннями, пов'язаними із вирішенням проблем втрати сенсу життя, емоційним відчуженням, формуванням неадаптивної поведінки займалися Д. Леонт'єв, В. Слободчиков Ж.-П. Сартр, В. Франкл, Е. Фромм, К. Ясперс, І. Ялом, С. Максименко, Т. Яценко. Питання суб'єктивного, однак не завжди усвідомлюваного вибору стратегій виживання, спектр яких є доволі широким: аскетизм, містицизм, трансгресія, нігілізм, адиктивна поведінка, віковий аутизм, неадаптивність, мазохізм, самосаботаж, фанатизм, само відчуження розкрили у своїх працях М. Бердяєв, А. Введенський, Е. Гуссерль, В. Розанов, В. Слободчиков, М. Хайдеггер, Д. Богоявленська, С. Гроф, С. Максименко, В. Петровський, В. Райх, В. Татенко, П. Федерн, В. Франкл, З. Фрейд, С. Шпільрейн, К. Хорні, Т. Яценко, О. Бондарчук, М. Боришевський, З. Карпенко, К. Роджерс, А. Маслоу, В. Моляко, Л. Сердюк [1].

Дослідження, що виконані у межах психоаналітичного підходу (Дж. Боулбі, Д. Віннікотт, М. Кляйн, А. Фрейд, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, Р. Шпіц, Т. Яценко та ін.), вказують на зв'язок неадаптивної поведінки суб'єкта з фрустрацією його базових потреб, вихідно зумовлених батьківським, перш за все материнським ставленням до дитини [1, 2, 3]. Депривація базових потреб детермінує блокування потягу до життя та формування специфічного деструктивного характеру ставлення особистості до себе, навколишніх, діяльності, що виявляється у самодеприваційних тенденціях особистісного розвитку суб'єкта [1].

Виклад основного матеріалу. Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій дозволяє завити про те, що причиною самодепривації особистості в цілому є депривація вагомого соціального оточення. Відповідно причина самодепривації особистості підлітка криється в психологічних особливостях впливу соціально-батьківського виховання, а саме – в емоційно-батьківській депривації.

Батьківська депривація є крайнім варіантом порушеного типу сімейного виховання [3, с. 190]. Їй характерне емоційне відчуження, байдужість чи агресивно-обмежувальний контроль. У підлітка, який відчуває на собі подібне ставлення спрацьовує система психологічного захисту, що безпосередньо впливає на його самооцінку, самосвідомість та самовираження. Виникають порушення у розвитку і розумінню цілісного образу «Я», у сфері об'єктних стосунків. Підлітка, який потребує прийняття, любові та безпеки натомість переслідує почуття небезпеки, непередбачуваності та невідконтрольності середовища. У нього може проявлятися апатія і депресія, виникає бажання уникати контактів з новими людьми, відчувається нестача допитливості й ініціативи.

С. Броді вважає, що надшкідливим для дитини є постійна непередбачуваність материнських реакцій, яка провокує підвищену тривожність за рахунок позбавлення дитини відчуття стабільності. На противагу цьому, мати, яка приймає дитину і своєчасно й очікувано реагує на її вимоги, допомагає дитині сформувати впевненість у тому, що вона може контролювати ситуацію і досягати своїх цілей.

Проте надмірна опіка батьків призводить до формування пасивності й комплексу неповноцінності у стосунках з доміантними людьми і прагненню до вищості з людьми конфронтного типу, або з людьми, молодшими за віком [3, с. 191].

Підліток, позбавлений підтримки з боку близького соціального оточення не має внутрішнього позитивного підкріплення, що, відповідно, сприяє розвитку нелюбові до себе і до оточуючих. В свідомості підлітка поступово виникає прагнення до руйнування і щоб якось загасити почуття власної нікчемності він може егоїстично використовувати інших як засіб підвищення своєї власної самооцінки.

Згідно з Т. Яценко, психологічна самодепривація на рівні спілкування виражається в проявах психологічної імпотенції – руйнуванні контактів з іншими людьми (заздрість, неадекватне сприйняття партнера, крайня інтровертність, відхід від реальності під дією заміщення, почуття приниженості, меншовартості) [4]. Т. Яценко зазначає, що тенденція до самодепривації проявляється в сталому відчутті себе незадоволеним, скривдженим, нещасним, а в реальних діях – у відчуженості від соціального життя, неусвідомлюваної тенденції нанесення шкоди власної персони тощо [4].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, депривований вплив значущого соціального оточення підлітка призводить до його самовідчуження та дистанціювання від суспільства. Такому підлітку складно обирати друзів, визначатися з професійним вибором, у нього виявляється несформованою головна характеристика психічної зрілості особистості, а саме – ідентичність.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у більш глибокому вивченні психологічних особливостей впливу соціально-батьківського

виховання на формування і розвиток самодепривації особистості підлітка в умовах війни.

Література

1. Максименко О. Г. Психологія самодепривації особистісного розвитку суб'єкта: автореф. дис. ...д-р психол. наук: 19.00.01. Київ. 2017, 44 с.

2. Максименко Е. Г. Психодинамический подход к проблеме родительской депривации на ранних этапах онтогенеза личности. Матеріали ІІ Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19-20 квітня 2010 року). Кіровоград, 2010. С. 174–178.

3. Максименко О. Г. Соціально-батьківське виховання та його вплив на формування тенденції самодепривації психіки суб'єкта. *Вісник післядипломної освіти*. 2013. № 9(2). С. 186-193.

4. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2004. 679 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ЛЮДИНІ, ЯКА ЗНАХОДИТЬСЯ В СТАНІ СТРЕСУ

Пожар К.Р.,

студентка І курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.

Постановка проблеми. З огляду військових дій, в Україні актуальною в психології виступає проблема дослідження стресу. За даними МОЗ значна кількість українців будуть переживати посттравматичний синдром протягом найближчих десяти років. Статистичні дані стверджують, що біля 50% українців знаходяться в зоні ризику.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на феномен стресу та організації його психологічного супроводу.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій засвідчує, що вивченням стресу займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Вперше поняття «стресу» в психологію ввів В. Кеннон у 1932 році. Методологічні основи дослідження стресу знаходимо в роботах Г. Сельє [3].

Г. Сельє під стресом розумів стан організму, який опинився під загрозою через суттєве порушення звичних умов існування. На думку вченого в основі стресу лежать фізіологічні реакції організму на дію негативних чинників, що становлять загрозу для організму. Стрес – це стан, який завжди пов'язаний з емоційним напруженням.

У словнику психологічних термінів під стресом розуміють емоційний стан особистості, психічну перенапругу, що виникає в гострій, загрозливій

ситуації і може призвести до шокowego стану; захисну реакцію організму на будь-який збуджувальний фактор [5, с. 511].

Серед типів стресу в науковій літературі найчастіше зустрічаються фізіологічний та психічний стреси. Перший пов'язаний із впливом реального фізичного подразника, другий – з оцінкою людини майбутньої ситуації як загрозової.

Г. Сельє виділяв позитивний (еустрес) та негативний (дистрес) стрес. Позитивний – стрес, який не створює загрози для життя, здоров'я, гідності. Негативний стрес виникає за умови загрози здоров'ю та життю особистості [3].

Г. Сельє обґрунтував існування трьох стадій стресу:

1. Реакція тривоги, під час якої опір організму спочатку знижується (фаза шоку), а потім включаються захисні механізми (фаза протишоку).

2. Стадія стійкості (резистентності), під час якої за рахунок напруги систем, що функціонують, досягається пристосування організму до нових умов.

3. Стадія виснаження, в якій виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення погодженості життєвих функцій.

Виклад основного матеріалу. На думку вчених людина під час війни постійно знаходиться під впливом деструктивних подразників. Йдеться про стан тривоги, різноманітні фобії, емоційні розлади, які опановують людиною й поступово призводять до виникнення стресу. До основних симптомів стресу належать:

- фізичні реакції: втома, тахікардія, проблеми зі сном, болі;
- емоційні реакції: пустота, апатія, гнів, тривога, сором, оніміння;
- когнітивні реакції: проблеми з концентрацією уваги, нерішучість, кошмари, занепокоєння;
- міжособистісні реакції: проблеми у соціумі, недовіра, дратівливість [6].

На думку М. Лахадос, в процесі боротьби зі стресом ефективною є модель Basic Ph, що передбачає декілька шляхів:

- **B** (belief & values) – це віра людини в позитивний результат. Об'єктами віри можуть бути: релігія, сама людина, її моральні цінності. Існування сенсу в житті може стати джерелом сил у складних ситуаціях;
- **A** (affect & emotion) – виявляється в вираженні почуттів та емоцій з метою запобігання їх накопичення;
- **S** (socialization) – підтримка соціуму, а саме: спілкування з близькими, колегами чи однолітками;
- **I** (imagination) – звернення до креативної сторони особистості;
- **C** (cognition & thought) – логіка та знання, які є важливими під час аналізу ситуації та шляхів вирішення проблеми;
- **Ph** (physical) – це фізичні навантаження.

Висновки і перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що стрес слід розглядати загальним адаптаційним синдромом, який виникає в стані емоційної

напруженості. В умовах війни люди знаходяться в стані фізіологічного та психічного дистресу. Ефективним методом боротьби зі стресом є модель Basic Ph.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на боротьбу зі стресом.

Література

1. Комер Дж. Р. Основи патопсихології, 2000. 2-ге вид. 2001. 666 с.
2. Наугольник Л. Психологія стресу. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ,, 2015. 324 с.
3. Сельє Г. Стресс без дистресса. Москва: Прогресс, 1982. 124 с
4. Тарабрина Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу. СПб.: Пітер, 2009.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : близько 2500 термінів. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
6. URL: <https://phc.org.ua/news/scho-take-stres-ta-yak-z-nim-borotisya>

ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТТЕРАПІЇ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ СТРЕСУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

*Потапченко Е. С.,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Підлітковий стрес є серйозною проблемою, оскільки впливає на фізичне та психічне здоров'я молодих людей, навчання та загальний розвиток. Хоча існує багато методів зниження стресу, але арттерапія є не лише творчим, а й дієвим інструментом для подолання стресу. Однак, перш ніж застосовувати її для зниження стресу у підлітків необхідно визначити, які передумови необхідно враховувати для успішного впровадження цієї терапевтичної методики.

Мета статті: обґрунтувати передумови застосування арттерапії для зниження стресу у підлітковому віці.

Аналіз наукових досліджень та публікацій: Цілюща сила мистецтва була відома з давніх часів і до нашого сучасного світу дійшли слова стародавніх філософів, таких як: Аристотель, Платон, Сократ, Піфагор та ін., які писали, що мистецтво через людську діяльність різними проявами впливає на людський організм [9]. Стрес та його фактори, характеристики та вплив на особистість є предметом наукових досліджень вітчизняних

психологів, серед яких заслуговують на особливу увагу, як-от: В. І. Алещенко, М. І. Дьяченко, О. Г. Караяніта ін. [7].

Виклад основного матеріалу: Мистецтво і терапія часто пов'язані. Перше надає людині численні можливості для вираження своїх почуттів та емоцій і дозволяє кожному знаходити свій спосіб самовираження [7,с.7].

Вчені по-різному бачать можливості застосування арттерапії в психології та психіатрії [7, с.7]. Так, наприклад, Е. Крамер вважала за можливе, досягнення позитивних ефектів насамперед шляхом «зцілення» можливостей самого процесу художньої творчості, що дає змогу висловити, заново пережити внутрішні конфлікти та, в загальному підсумку, вирішити їх.

Натомість, А. Хілл пов'язує цілющість образотворчої діяльності, перш за все, з можливістю відволікання пацієнта від власних переживань [7, с.8]. Про те, що людина в результаті художніх занять долає сумніви у своїй здатності вільно висловлювати свої страхи, виступає в зіткненні зі своїм несвідомим і «розмовляє» з ним символічною мовою образів – говорила М. Наумбурга [7, с.9].

У науковій інтерпретації арттерапія розуміється як турбота про емоційне почуття та психологічне здоров'я особистості, групи засобами художньої діяльності [4]. Вона є інструментом у роботі зі стресовими ситуаціями та виходу з них. З її допомогою людина вивільнює свої емоції та знімає напругу. Одним з важливих ресурсних станів людини є впевненість у своїх силах, що призводить до заспокоєння та концентрації при виконанні поставлених життєвих цілей [6, с.27].

Підлітковий вік вважають одним з найважливіших періодів в життя кожної людини, адже він характерний швидкими змінами, як фізіологічними так і соціальними [5].

Відповідно до позиції Л. І. Божович, підлітковий вік є важливим та тривалим періодом в онтогенезі особи, який є інтенсивним та переломним у порівнянні з іншими віковими періодами. Цей етап є перехідним від дитинства до дорослості, тому супроводжується перебудовою попереднього ставлення дитини до світу та самої себе, а також розвитком процесів самоусвідомлення та самовизначення [2, с. 176].

У підлітковому віці відбувається створення образу «Я» та формується доросла позиція щодо певних життєвих ситуацій. Підліток активно пізнає власні здібності та вміння, які у майбутньому можуть допомогти у процесі самореалізації. Здійснюється активний процес порівняння себе з іншими людьми та соціальними групами або авторитетними особами [3, с.454].

Спостерігається емоційна нестійкість, інтелектуальний, фізичний та психологічний прогрес під час якого молоді люди більше не сприймають «дитячий» (спрощений) погляд на життя, натомість починають керуватись соціальним схваленням і очікуванням своєї соціальної групи, щоб забезпечити свою приналежність до неї.

У цей період між дитинством та зрілістю дуже часто виникають запитання і своєрідні проблеми [6, с.28].

На початковому етапі підліткового віку виникають складнощі з самооцінкою та розвитком рефлексії. У молодших підлітків недостатньо засобів для висловлення власних думок, почуттів та переживань, що призводить до психоемоційного стресу [1, с.9].

У підлітків, які перебувають у стані психоемоційного стресу, спостерігається збільшення дратівливості та чутливості до певних ситуацій, часті зміни настрою, високий рівень тривожності, порушення сну, а також зниження рівня працездатності та мотивації під час навчальної діяльності [1, с.10].

У підлітковому віці спостерігаються часті конфліктні ситуації з батьками та однолітками. Вони можуть призвести до зниження самооцінки, погіршення взаємин з рідними та друзями, та викликати відчуття соціальної відчуженості. Всі ці фактори сприяють збільшенню ризику розвитку психоемоційних порушень та збільшення рівня стресу у підлітків [1, с.11].

У процесі подальшої роботи в арттерапевтичному напрямку, як засобу зниження стресу у молодих людей нами було розроблено особистісну анкету, яку пройшли 20 респондентів від 12-16 років. Також була проведена тестові методики, як-от: «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» і «Визначення рівня стресу (В. Ю.Щербатих)». У процесі проведеного дослідження отримано результати, які показали, що у 60% респондентів було наявне стресове напруження, яке в більшості випадків було через самооцінку та недостатність засобів для вираження власних думок. У 40% стрес був викликаний у зв'язку з непорозумінням з батьками. Крім того, хотілось наголосити на тому, що на питання «Якими методами/засобами подолання стресу Ви користуєтесь особисто?» 60% респондентів зазначили, що засобами їхнього подолання стресу є відволікання на хобі чи навчання, а 40% відповіли, що їхніми засобами подолання є музика і сон.

Важливо наголосити, що тривожність – це індивідуальна властивість особи, риса характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги у ситуаціях, які загрожують, на думку цієї особи, неприємностями, невдачами тощо [10].

За результатами опитування більшість людей відчувають тривожність у повсякденному житті, при цьому половина відчуває це часто. Найбільш поширеними причинами виникнення тривоги є різноманітні страхи, які зазначили 90% респондентів. Загалом, можна стверджувати про те, що результати свідчать про необхідність уваги до питання психологічного здоров'я та добробуту серед респондентів.

На питання «Чи хотіли б Ви навчитись як справлятися зі стресовими ситуаціями?» 90% відповіли «Так» і 10% обрали відповідь «Ні».

На основі результатів дослідження можна зробити висновок, що більшість респондентів відчуває потребу навчитись справлятися зі стресовими ситуаціями. Це може свідчити про те, що проблема стресу є досить актуальною в повсякденному житті людей. Також, варто звернути увагу на те, що 10% респондентів не виявили бажання навчатись робити зі

стресом, можливо, через те що вони не відчують сильного напруження у своєму житті або мають вже досвід у розв'язанні подібних проблем.

Результати щодо дослідження «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» продемонстрували що у 80% респондентів виражена висока тривожність і лише у 20% вона є помірною, що є небезпечним, оскільки такі показники є загрозливим станом тривожного розладу. У результаті здійсненого аналізу методики «Визначення рівня стресу (В. Ю.Щербатих)» було виявлено, що у 60% респондентів наявний високий стрес, у 20% тяжкий, 10% середній та у 10% помірний. Що надає розуміння того, що у досліджуваних наявне стресове напруження.

Отже аналізуючи теоретичну та емпіричну частину, ми можемо виділити такі передумови застосування арттерапії:

- корекція тривожності, агресивності, страхів, сором'язливості та гіперактивності;
- навчальні, комунікативні, емоційні, сімейні труднощі;
- внутрішні й міжособистісні конфлікти;
- кризові стани;
- екзистенційні та вікові кризи;
- травми;
- післястресові, невротичні розлади;
- розвиток цілісної особистості [6, С.26].

Висновок та перспективи подальших досліджень. Отже, у результаті здійсненого теоретичного аналізу та емпіричного дослідження необхідно виділити, що стресові напруження є досить поширеними серед підлітків. Тому арттерапія може бути найбільш дієвим інструментом для зниження рівня стресу та тривоги у підлітковому віці. Отримані результати підтверджують те, що більшість підлітків бажають навчитись справлятися зі стресом. Це підкреслює важливість розробки та впровадження арттерапії як одного з можливих методів психологічної підтримки для цієї групи населення. Тому **перспективи подальших досліджень** вбачаємо у розробці системи психокорекційних заходів, які будуть спрямовані на формування позитивного мислення про самого себе.

Література

1. Андрієва, І.А. Стрес в підлітковому віці, 2006. 15 с.
2. Божович Л.І. Особистість і її формування в дитячому віці: психологічне дослідження. К, 1968. 464 с.
3. Белякова С.М., Шовкова К.О. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*, 2018. №5. 630 с.
4. Використання елементів арттерапії в корекційно-розвивальній роботі працівників психологічної служби. 2020 р. URL: <https://psymos.files.wordpress.com/2016/04/d0b0d180d182.pptx>.
5. Довбиш М. Що таке підлітковий вік? Які зміни в організмі підлітків спонукають їх до ризику та бунтарства? І як знайти з ними спільну мову? 15 листопада 2020 р. *Nauka.ua*. URL: <https://nauka.ua/card/hto-taki-pidlitki>

6. Лебедєва Л. Арттерапія в педагогіці. *Педагогіка*, 2000. № 9. 27-37 с.
7. Н. Калька, З. Ковальчук. Практикум з арттерапії. Львів, 2020. 232 с.
8. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: К.: Кондор, 2005. 278 с.
9. Сусаніна І. В. Вступ в арттерапію, 2007. 95 с.
10. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. За ред. М. А. Чепи. К., 2010. 302 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Правий М.В.,

*студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,

*доцент **Міненко О. О.***

Постановка проблеми. Пам'ять та її розвиток здавна цікавлять науковців, і цій темі присвячено чимало наукових досліджень. Адже пам'ять є однією з психічних функцій і належить до когнітивної сфери. Вона дає можливість накопичувати враження про світ, здобувати знання, навички та вміння для їх подальшого використання та збагачення життєвого досвіду. Збереження набутого досвіду є основою навчання та розвитку.

Розвиток пам'яті у дітей молодшого шкільного віку є однією з важливих складових цього процесу. Знання особливостей розвитку пам'яті в цей віковий період необхідне для покращення цього процесу, оскільки пам'ять впливає на рівень навчання, успішності та розвитку в цілому.

Мета статті. Визначити особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, дослідити фактори, що впливають на її розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою розвитку пам'яті займалися з давніх часів: великий мислитель-філософ Аристотель, фізіолог І. П. Павлов, психологи С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. О. Смирнов. І сьогодні проблема пам'яті продовжує хвилювати уми найвідоміших психологів світу. Вивчення закономірностей пам'яті є одним з центральних, найважливіших розділів психологічної науки. Заслуга першого систематичного дослідження вищих форм пам'яті у дітей належить видатному психологу Л.С. Виготському. Роботи Виготського стали подальшим розвитком досліджень французького вченого П. Жане (2010), який одним з перших трактував пам'ять як систему дій, спрямованих на запам'ятовування, переробку та зберігання матеріалу. Саме французька психологічна школа довела соціальну обумовленість усіх процесів пам'яті, її пряму залежність від практичної діяльності людини.

О.Пелешко зазначала, що молодші школярі, як і дошкільнята, мають добре розвинену механічну пам'ять [6]. С. М. Бужинська розглянула особливості модально-специфічної пам'яті [1].

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку суспільства актуальними є проблеми, пов'язані зі значними змінами в особистісній сфері людини, особливо її пізнавальних процесів. Особливої уваги потребують діти молодшого шкільного віку, адже розвиток психічних пізнавальних процесів відбувається в цьому віці під впливом соціальної сфери [8, с. 274-275].

Пам'ять починається із запам'ятовування - включення нової інформації в пам'ять та її закріплення. Важливими процесами пам'яті є зберігання та відтворення, а також забування інформації. Схематично процес пам'яті можна представити так: запам'ятовування (вхід) - фіксація (супроводжується забуванням) – відтворення (вихід) [2, с. 13-14].

Пам'ять молодшого школяра, порівняно з пам'яттю дошкільника, є більш усвідомленою та організованою. Однак, як і раніше, наочно-образна пам'ять більш розвинена, ніж логічна – діти краще запам'ятовують конкретні предмети і факти, ніж визначення і пояснення. У молодшому шкільному віці пам'ять набуває виразного когнітивного характеру. Дитина починає усвідомлювати спеціальне мнемічне завдання, відокремлювати його від інших. Однак у молодшому шкільному віці діти не володіють раціональними прийомами запам'ятовування. Молодші школярі схильні до механічного запам'ятовування через повторення, без усвідомлення смислових зв'язків. Це пов'язано з тим, що вони ще не вміють диференціювати завдання запам'ятовування (що потрібно запам'ятати дослівно, а що в загальних рисах). Тому нерідко діти віддають перевагу дослівному запам'ятовуванню перед переказом.

А. А. Романюк зазначає, що на початку шкільного життя природна пам'ять дитини багато в чому визначає успішність її навчання, але пізніше ситуація змінюється – процес навчання починає впливати на те, як, в якому напрямку і якими темпами буде розвиватися пам'ять дитини [7].

А. Т. Комащенко та Ю. В. Стрюкова досліджували рівень образної пам'яті в молодшому шкільному віці [3]. І. О. Марченко та Г. М. Ржевський зазначають, що навчання з урахуванням вікових особливостей пам'яті є ефективним способом покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [5].

Л. Б. Кулик розробила програму розвитку пізнавальної сфери (пам'яті, уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку [4]. Дослідження науковців доводять, що школярі виокремлюють предмет запам'ятовування для себе по-різному: велика кількість запам'ятовує випадкову інформацію, деякі – сюжет тексту, і мало хто може виділити основний зміст. Учні здатні запам'ятовувати механічно, але коли обсяг навчального матеріалу збільшується, то це стає проблемою. У молодших школярів продуктивність мимовільної пам'яті вища за довільну до третього класу. Згодом ці два види пам'яті розвиваються у взаємозв'язку. Молодший шкільний вік

характеризується значними якісними змінами, які відбуваються в розвитку пам'яті дитини [8, с. 274-275].

Перш за все, слід зазначити, що розвиток пам'яті у дітей молодшого шкільного віку має свої особливості, пов'язані з їх фізіологією. Оскільки мозок дитини все ще розвивається, у неї можуть виникати труднощі з утриманням інформації в короткочасній пам'яті. У цьому віці дитина здатна запам'ятовувати лише дуже обмежену кількість інформації за один раз і здебільшого швидко її забуває. Поліпшення осмисленої пам'яті в молодшому шкільному віці дозволяє навчитися великій кількості раціональних способів запам'ятовування. Завдяки тренуванню пам'яті здатність до запам'ятовування і відтворення в молодшому шкільному віці значно зростає, а також підвищується продуктивність запам'ятовування (за дослідженнями М. Н. Шардакова, Є. А. Фарапони та ін.). Коли дитина усвідомлює навчальний матеріал, розуміє його, вона одночасно запам'ятовує його. Саме тому дорослим важливо контролювати не тільки результат запам'ятовування і відтворення навчального матеріалу (точність відповіді, правильність переказу), а й сам процес, тобто те, як дитина запам'ятала навчальний матеріал.

Важливо пам'ятати, що діти молодшого шкільного віку найкраще запам'ятовують інформацію через гру. Діти зазвичай люблять гратися, тому використання ігрових методів у навчальному процесі може допомогти підвищити їхній інтерес та мотивацію до навчання. Ігрові методи допомагають дитині активізувати увагу, сприйняття та інтерес, що дозволяє їй легше та швидше запам'ятовувати інформацію. Варто також враховувати, що діти молодшого шкільного віку найкраще запам'ятовують інформацію через емоції та дотики. Емоційний досвід може допомогти дитині запам'ятати і зберегти інформацію в довгостроковій пам'яті. Цього можна досягти, використовуючи яскраві емоційні переживання під час навчання. Емоційний дотик – це те, що допомагає дитині запам'ятовувати, тому що він додає в пам'ять образ.

Постійне повторення необхідне для збереження інформації. Повторення допомагає закріпити інформацію в довгостроковій пам'яті. Для забезпечення ефективного повторення можна використовувати різні методи, такі як повторення інформації відразу після її отримання, використання різних дидактичних ігор і завдань, використання методу самоперевірки. Однак слід пам'ятати, що плідними будуть лише ті прийоми і методи вдосконалення та розвитку пам'яті, які ґрунтуються на індивідуальності мнемічної діяльності кожного учня [8, с. 274-275].

Вміння користуватися більш досконалими спеціальними мнемотехнічними прийомами може сприяти покращенню довготривалої пам'яті. За даними дослідників, у розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку відбуваються не тільки кількісні, а й значні якісні зміни. Завдяки навчанню у них розвивається логічна пам'ять, яка є важливою для засвоєння знань.

Висновки та перспективи дослідження. Розглянувши та проаналізувавши наукові публікації, ми з'ясували, що розвиток пам'яті у дітей молодшого шкільного віку має багато особливостей, і всі вони потребують уваги. Зокрема, схильність дітей молодшого шкільного віку запам'ятовувати та відтворювати інформацію дослівно можна використовувати для тренування механізмів довготривалої пам'яті. Також було виявлено, що, пропонуючи дітям доступні та зрозумілі мнемонічні прийоми, можна цілеспрямовано покращувати їхню здатність запам'ятовувати важливий матеріал на тривалий час. Для кращого запам'ятовування інформації необхідно використовувати ігрові ситуації в роботі з дітьми 1-2 класів, а дітям 3-4 класів пропонувати проблемне навчання. Дослідження показало, що завдяки навчанню у дітей молодшого шкільного віку розвивається логічна пам'ять, яка є важливою для засвоєння знань, а сприяючи розвитку логічного мислення у дітей, ми будемо сприяти розвитку довготривалої пам'яті.

Збільшення кількості корисної та цікавої інформації, надання можливості працювати з інформацією за допомогою різних методів навчання, а також забезпечення постійного повторення допоможе досягти успіху як у навчанні, так і в розвитку в цілому для учнів початкової школи.

Література

1. Бужинська С. М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів. Наука і освіта: наук.-практ. журнал. 2010. № 10. С. 148–151. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12247
2. Вдовіченко О. В. Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці на уроках англійської мови. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2011. №10. С. 13-18.
3. Комащенко А. Т., Стрюкова Ю. В. Дослідження рівня образної пам'яті у молодшому шкільному віці. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Запоріжжя, 9–10 квітня 2020 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 557–561. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/2.1/Zbirka.pdf#page=557
4. Кулик Л. Б. Програма розвитку когнітивної сфери (пам'яті уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку. Козачелазерська ЗОШ І-ІІІ ст. 39 с.
5. Марченко І. О., Ржевський Г. М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги: збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 14 травня 2020 р.). Умань, 2020. С. 66–69. URL: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u279/zbirnik_14.05.2020.pdf#page=66
6. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Humanities & Social Sciences 2009 (Lviv, 14–16

May 2009). Львів, 2009. С. 217–218. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6671/1/87.pdf>

7. Романюк А. А. Розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернет. Інформаційні технології в професійній діяльності: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 30 жовтня 2019 р.). Рівне, 2019. С. 27. URL: <http://iktmvi.rshu.edu.ua/files/konf/ZBITVDP-2019.pdf#page>

8. Сторожук М.М. Особливості запам'ятовування дітей молодшого шкільного віку. Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XX Міжнар. наук.-практ. конф. здоб. вищ. осв. і молод. уч. Т. 1. Київ : НАУ, 2020. С. 274-275

ФОРМУВАННЯ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

Приріз Л. І.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І. В.*

Постановка проблеми. В умовах реформування освіти, важливим стає питання підвищення якості дошкільної освіти. В цьому контексті виникає проблема використання дидактичних ігор як засобу організації навчального процесу в дошкільних закладах та розвитку когнітивних функцій у дітей.

Метою статті є дослідження процесу формування розумових здібностей дітей дошкільного віку із урахуванням ролі дидактичних ігор.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Видатні психологи Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. В. Запорожець, О. М. Леонт'єв, Д. Б. Ельконін вважають, що гра є основною діяльністю дитини дошкільного віку, яка займає більшу частину життя дитини, внаслідок чого в її психіці відбуваються значні зміни, формуються якості, що готують її до переходу на новий найвищий етап розвитку.

Різні наукові підходи щодо використання дидактичної гри досліджувалися багатьма дослідниками, зокрема Ф.М. Блехер, О.І. Сорокіною, В.Р. Беспаловою, та Є.І. Удадьцовою. Використання дидактичної гри для вирішення інтелектуальних задач вивчали Є.І. Тихєєва та Б.І. Хачапурідзе.

Виклад основного матеріалу. Розумовий розвиток дітей дошкільного віку – найважливіша складова розвитку їхньої психіки, підготовки до навчання в школі та до всього подальшого життя. Цей процес є досить складним, він включає в себе формування пізнавальних інтересів, надбання та накопичення різноманітних знань, навичок, оволодіння мовою.. Основою розумового розвитку, його головним змістом є розвиток розумових

здібностей. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішного здійснення будь-якої діяльності.

Гра – це призма, через яку дитина дошкільного віку сприймає оточуючий світ і відображає його у своїй діяльності, тому вона має важливе значення у розумовому розвитку дошкільників. Під час гри діти активні, вільні у своєму виборі. Вони можуть експериментувати з ідеями, тестувати нові підходи до розв’язання проблем, розвивати креативність та критичне мислення. Гра може бути використана як засіб стимулювання розвитку мовлення, рухових навичок та соціалізації.

Педагог А. С. Макаренко, оцінюючи важливість гри для дитини, писав: «Гра має важливе значення в житті дитини, має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі» [3, с. 13].

Розвиток розумових здібностей дитини відбувається в процесі розумового виховання. Кандидат педагогічних наук, професор Тамара Поніманська зазначає, що «Розумове виховання — систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання» [2, с. 184].

Дослідження багатьох відомих педагогів, таких як О. П. Усова, Ф. М. Блехер та інших, спостереження вихователів за процесами засвоєння та застосування знань дітьми дозволяють дидактичній грі відводити значну роль у розумовому вихованні та навчанні дитини. Основним завданням у дидактичних іграх є розумовий розвиток дітей, збагачення знаннями. За допомогою дидактичних ігор у дітей розвивається пам’ять, воля, мислення, мова, уява.

Ф. Блехер визначає дидактичну гру як активні дії, що моделюють досліджувані системи, процеси та явища. На думку автора, особливість цієї гри полягає в тому, що її предметом є людська діяльність. В дидактичній грі визначальною формою є навчальна діяльність, яка сплітається з ігровою, таким чином набуває риси спільної ігрової навчальної діяльності [4, с. 224].

Тому дидактична гра несе в собі дві цілі: одна — навчальна, її ставлять перед собою дорослі, інша – ігрова, заради якої діє дитина. Особлива роль дидактичної гри у навчально-виховному процесі дошкільного закладу визначається тим, що гра має зробити сам процес навчання емоційним, ефективним, а також дозволити дитині набути власний досвід.

Дидактична гра як ігровий метод передбачає, що ініціатива у її виборі та організації належить дорослому. Самостійна ігрова діяльність передбачає, що дитина вільна у виборі теми, дидактичного матеріалу, партнерів. Необхідність використання дидактичних ігор як засобу навчання у дошкільний період визначається рядом причин:

- ігрова діяльність посідає головне місце у період дошкільного віку;
- дидактичні ігри сприяють розвитку у дітей психічних процесів;

- дидактична гра сприяє формуванню пізнавальної мотивації.

Правила дидактичної гри є одним із важливих складових, вони зрозумілою мовою розповідаються дитині перед грою, а також повторюються під час її проходження. Недотримання правил гри робить її або незахопливою, або перетворює в інші варіанти ігор. Ігри з правилами мають певні вимоги до рівня розвитку уваги, пам'яті, мислення, мовлення дитини, разом з тим створюють умови для подальшого вдосконалення цих психічних процесів.

Вагомою частиною дидактичної гри є ігровий задум. Він викликає живий інтерес дітей, збуджує їхню активність, бажання грати. Кожна дидактична гра має правила, які визначаються її змістом та ігровим задумом. Завдяки правилам, які визначають характер і спосіб дій, вихователь керує поведінкою дітей, будує їх взаємини у грі, організовує та керує навчально-виховним процесом. Зміст гри, ігровий задум, ігрові дії та правила взаємопов'язані, і відсутність хоча б одного з них робить гру неможливою. Дидактична гра передбачає конкретний результат. Для вихователя результат гри завжди є показником успішності дитини у засвоєнні знань, у розумовій діяльності, у характері взаємин.

У дошкільному віці дидактичні ігри можна поділити на такі групи: словесні, настільні та ігри з предметами.

Ігри з предметами відповідно передбачають використання іграшок та справжніх предметів, об'єктів. Дітей знайомлять з їх властивостями, формою, величиною, кольором, якістю. У цих іграх вирішуються такі завдання, як порівняння, класифікація, встановлення послідовності у розв'язанні завдань, діти вправляються у визначенні предмета за певною властивістю та об'єднанні предметів за однією ознакою, що дуже важливо для розвитку логічного мислення. В іграх із природним матеріалом закріплюються знання дітей про навколишній світ, набуваються навички мисленневих операцій (аналіз, синтез, класифікація тощо).

В настільних іграх використовують парні картинки, лото, доміно, мозаїку, лабіринти. При їх використанні вирішуються такі розвиваючі завдання: об'єднання за ознаками та змістом; узагальнення, встановлення зв'язку; закріплення знань про числа і дії над ними, про різні рахункові системи, про розташування в просторі та часі. Відбувається розвиток зв'язного мовлення, логічного мислення, уяви, творчості, вміння становити ціле з елементів; здатність до перетворення.

Словесні ігри побудовані на словах та діях граючих. В цих іграх вирішуються такі завдання: розвиток мовлення, виховання правильної звуковимови; уточнення, закріплення та активізація словника, розвивається вміння чітко викладати свої думки. За допомогою словесних ігор у дітей виховується звичка до розумової праці. У грі мисленневі процеси відбуваються активніше, складнощі розумової роботи дитина долає легко, не помічаючи, що її вчать.

В даний час все активніше застосовуються такі види дидактичних ігор, як комп'ютерні, ділові та імітаційні.

Як і будь-яка гра, дидактична засновується на вигаданій ситуації. Перебування в цій уявній ситуації дидактичної гри передбачає докладання або наявність в дошкільника певних розумових зусиль, пов'язаних з потребами відгадати, згадати, домислити, доповнити, прибрати зайве тощо.

В дидактичних іграх перед дітьми ставлять конкретні завдання, вирішення яких вимагає зосередженості, уваги, розумових зусиль, точного розуміння правил, логічності, алгоритмічності дій і вміння долати труднощі. Вони допомагають дошкільнятам розвивати органи чуття і сприйняття, формувати уявлення, засвоювати знання. Ці ігри дають змогу навчати дітей різноманітним заощадливим та раціональним способам вирішення певних розумових та практичних завдань. У цьому їх роль у розвитку розумових здібностей дітей.

У дидактичній грі дитина повинна самостійно вирішувати різноманітні розумові завдання: описувати предмети, групувати за різними властивостями та ознаками, відгадувати предмети та дії за описом, вигадувати розповіді. Діти повинні вміти використовувати наявні знання та досвід, щоб знаходити відповіді, вгадувати, порівнювати та робити правильні висновки. При цьому вони демонструють винахідливість, здатність самостійно вирішувати поставлені завдання, вміння самовіддано працювати над досягненням поставлених цілей.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, є всі підстави вважати, що дидактична гра – це важливий засіб розвитку розумових здібностей дошкільників. У ній діти залюбки долають будь-які складнощі, розвивають різноманітні здатності та вправності. Гра допомагає перетворити будь-який навчальний матеріал на захоплюючий, приносить дошкільнятам глибоке задоволення, створює радісний робочий настрій, полегшує процес засвоєння знань.

Однак, проведений аналіз формування розумових здібностей дошкільників засобами дидактичної гри не вичерпав усіх аспектів проблеми. Для подальших досліджень можуть бути важливими питання взаємозв'язку між використанням дидактичних ігор та результатами навчання в інших областях, таких як мовленнєва компетенція, соціальна поведінка, рухова активність, а також роль педагога в організації ігрового процесу.

Література

1. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво. *Дошкільнє виховання*, 2002. №7. С.12-14.
2. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Навч. посібник. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
3. Рудакова Т. І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів. *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 16–18, червень. С. 7–13.
4. Шиш Ю. Формування розумових здібностей старших дошкільників засобами дидактичної гри. *The XXIV International Science Conference «About the problems of practice, science and ways to solve them»*,

ВЗАЄМНЕ КОХАННЯ, ЯК ЧИННИК ЗДОРОВИХ СТОСУНКІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

*Ракута А. А.,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми дослідження. «Кохання» – це сильне почуття, яке неможливо описати його потрібно відчутти. Загалом для кожної людини це поняття має різні значення. Найперші помітні кроки до цього сильного явища відбувається у юнацькому віці, коли особистість починає замислюватись про свої ідеали, майбутню професію та партнера з яким хоче бути. Тому надзвичайно актуальним є дослідити специфіку та вплив взаємного кохання на формування здорових стосунків у юнацькому віці.

Мета статті: охарактеризувати особливості взаємного кохання у юнацькому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження складають здобутки зарубіжних та вітчизняних науковців щодо визначення соціально-психологічних характеристиках кохання. О. Афанасьєв типологія особистості: прогноз парних відносин [1, с. 202]; Е. Фромм запропонував класифікацію типів кохання [2, с.80]; Т. Кемпер виділяє сім типів любовних стосунків у парі [3]; Джон Алан Лі модифікував давньогрецьку класифікацію і виокремив види кохання [4, с.56].

Виклад основного матеріалу. Любов проявляється у співпереживанні, гордості, чутливості, турботі, безкорисливому ставленні до іншої людини як найвищої цінності, готовністю до самопожертви та інше. На цьому етапі, головним аспектом є кохання, а особливо взаємне, тоді особистість може збудувати міцні та здорові стосунки. Здорові відносини залежать від обох сторін, кожен має приділяти сили, для того, щоб зрозуміти весь аспект почуттів, які вони проживають і якщо це підтримувати постійно, то це все може перерости в майбутню сім'ю.

«Любов» – це особливий стан ейфорії, викликане ілюзією знайти «щастя» у парі з суб'єктом, достатньо наділеним тими психічними властивостями, в яких відчувається недолік. Люди сходяться різною мірою плідно, прагнучи до гармонії психіки і життя, відповідно ієрархіям своїх

функцій. Саме значний недолік у прояві якої функції (волі, емоції, тіла, розуму) є причиною виникнення любові до іншої людини.

Існують три види любові (або поєднання слабкої функції з функціями протилежної сторони, що можуть викликати ейфорію): ерос – любов за принципом протилежності. Зустрічається найчастіше, на жаль, сильна сторона іншого не додає сили слабкій стороні; філія – любов за принципом тотожності. Споріднені душі, дізнаючись один одного, в кінцевому підсумку виявляються перед своїм відображенням у дзеркалі; агапе– любов-еволюція, рушійна партнерів від протилежності до тотожності.

Відповідно до позиції Е. Фромма складником кохання є: піклування за партнером, радіти успіхам та хотіти дізнатися більше про свою кохану людину [5, с.100]. У науковій праці Е.Фромма «Мистецтво любові» дослідник робив акцент на відповідальності та повазі по відношенню до коханої людини, за його словами, категорія кохання розглядалася не стільки взаємини з конкретною людиною, стільки орієнтація особистості, яка визначає її стосунки зі світом. Також автор запропонував класифікацію типів кохання, які різняться між собою в залежності від об'єкта любові:

1. Братерська любов – різновид кохання на якому базуються всі інші види. Е.Фромм розглядав її як відповідальність, турботу, повагу та розуміння до іншої людини.

2. Материнська любов – суть якої полягає у безумовному ствердженні життя і потреб дитини. Мати повинна забезпечувати дитині не лише життя і розвиток, а й показати і навчити її любові до життя .

3. Любов до себе – людина здатна на любов, любить себе. Якщо вона здатна любити тільки когось вона не здатна любити.

4. Любов до Бога – основні потреби в любові закорінені у прагненні подолати відчай шляхом єднання з кимось.

5. Еротична любов – вона полягає у прагненні певного злиття, єднання з іншою людиною. За своєю природою любов виняткова. Е. Фромм застерігав, що її не слід плутати з закоханістю, яка є неочікуваним руйнуванням бар'єру між двома людьми.

Він зауважив, що для більшості людей проблема кохання –набамперед проблема– як бути коханим, а не кохати.

Тому справжнє кохання це активність і мистецтво, яке вимагає наполегливої праці та самовдосконалення.

У дослідженнях Т.Кемпер [6, с.14] виділяє сім типів любовних стосунків у парі:

- 1) Романтичне кохання, у якому обидва члени пари володіють і статусом, і оскільки кожен з них може «покарати» іншого, позбавивши його проявів свого кохання, владою по відношенню до партнера;

- 2) Братська любов, що ґрунтується на взаємному високому статусі й характеризується низькою владою – відсутністю можливості до примусу;

- 3) Харизматична любов, у якій один партнер володіє і статусом, і владою, інший – тільки статусом. Прикладом таких стосунків у ряді випадків можуть бути взаємини в парі Вчитель – учень;

4) Зрада – один партнер володіє і владою, і статусом, інший тільки владою. Прикладом таких взаємин, що й дало назву цьому типу, може бути ситуація подружньої зради, коли для партнера, що вступив у нові стосунки, інший зберігає владу, але вже не викликає бажання йти йому назустріч, тобто втрачає статус;

5) Закоханість – один із партнерів володіє і владою, і статусом, інший – не користується ні тим, ні іншим. Ілюстрацією таких взаємин може бути одностороння любов, або любов «без відповіді»;

6) Поклоніння – один партнер володіє статусом, не маючи влади, інший не має ні статусу, ні влади. Така ситуація виникає при відсутності реальної взаємодії між членами пари, наприклад, при закоханості в літературного героя чи актора, знайомого лише по фільмах;

7) Любов між батьками і маленькою дитиною. Один партнер тут має високий статус, але низьку владу (дитина), інший (батьки) – низький статус, бо любов до нього ще не сформувалась, але високий рівень влади.

У психології та соціології моделі кохання, відрізняються ще одним параметром, де любов виступає як свідчення слабкості й недосконалості людини, або, навпаки, як конструктивна основа цього почуття.

Американський соціолог Джон-Алан Лі, модифікував давньогрецьку класифікацію і відокремив такі види кохання [7,с.127]:

1. Ерос – тип кохання якому притаманний фізичний потяг,що в свою чергу має сексуальний магнетизм. Це еротичне кохання швидко спалахує і триває недовго,швидко згасаючи.

2. Людус – ігровий тип кохання департнери ніби грають один з одним, виявляючи вірність один одному. Водночас в кожного з них може бути кілька запасних партнерів без встановлення з ними серйозних стосунків

3. Строче – тепла прихильність, що в майбутньому повільно і тепло переростає в кохання. Такий тип зазвичай виростає з дружби, стабільного досвіду, стійкості до кризових ситуацій. Однак партнерам не вистачає пристрасті.

4. Манія – потужна пристрасна закоханість,бажання володіти один одним. Люди у таких відносинах маніакально кохають,відчувають то зліт то падіння.

5. Прагма – найурівноваженіша і практична форма кохання. Людина чітко уявляє весь необхідний спектр його якостей.

6. Агапе – ідеальний тип кохання що ґрунтується на релігійно-світоглядних уявленнях про постійність, терплячість.

Висновки перспективи досліджень. Отже, кохання є складним і водночас важливим почуттям у житті кожної людини, а особливо у юнацькому віці. Саме цей період стає початком побудови життя, майбутнього зі своїм партнером. Тому **перспективами подальших заходів** є побудова психокорекційної програми щодо збереження міцних та здорових стосунків у юнацькому віці.

Література

1. О.Афанасьєв. Синтаксис любові. «Чорна білка», 2007. 493 с.

2. Е.Фромм.Мистецтво любові 2-ге вид. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2018. 188 с.
3. Динаміка емоційних відносин в подружній парі.
4. URL:http://ni.biz.ua/10/10_17/10_170837_IV-trebovaniya-k-rezultatam-osvoeniya-osnovnoy.html
5. Клейман.П.Психологія 101 Харків : Підручник. Клуб Сімейного Дозвілля. 2016. 127 с.
6. Фромм.Е.Мистецтво любові 2-ге вид. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2018. 188 с.
7. Клейман.П. Психологія 101 Харків : Підручник. Клуб Сімейного Дозвілля. 2016. 127 с.
8. Флоренська Т.А. Діалог у практичній психології: Наука про душу. М.: ВЛАДОС 2001. 208 с.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОЗНАКАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Ревенко Д-С.І.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Мельничук І.Я.***

Постановка проблеми. У сучасному світі кримінальна поведінка серед дітей та підлітків є однією з найбільших соціальних проблем. Це не тільки й порушення правил суспільного ладу та моралі, але й загроза безпеці та життю інших людей. У таких випадках діти та підлітки потребують комплексного підходу до вирішення проблеми, включаючи психологічний супровід. Однією з головних причин кримінальної поведінки у дітей є негативні соціальні умови, такі як бідність, наркоманія батьків, розлучення, насильство в родині та інші форми насильства. Негативний вплив оточення, в якому зростає дитина, також може сприяти формуванню кримінальної поведінки.

Діти з ознаками кримінальної поведінки можуть мати різні проблеми, які можуть вплинути на їхній розвиток та поведінку. Деякі з таких проблем можуть включати:

1. Соціальну дезадаптацію (проблеми з адаптацією до соціальних норм та правил, що може призвести до невдалої поведінки).
2. Емоційні та психологічні проблеми (депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад та інші).

3. Проблеми зі здоров'ям (наркоманія, алкоголізм, захворювання на ВІЛ/СНІД та інші).

4. Проблеми в сім'ї (діти можуть бути піддані насильству, зловживанню та іншим проблемам, що може вплинути на їхній розвиток та поведінку).

5. Економічні проблеми (діти з ознаками кримінальної поведінки можуть мати проблеми зі здійсненням своїх базових потреб).

Важливо розуміти, що кримінальна поведінка у дитини не є її виною, а є наслідком соціальних та психологічних факторів.

Розв'язання проблеми кримінальної поведінки у дітей потребує комплексного підходу та співпраці різних фахівців, таких як психологи, соціальні працівники, юристи та інші. Важливо надавати дітям з ознаками кримінальної поведінки підтримку та розуміння, допомогти їм розвивати соціальні навички та позитивне ставлення до життя.

Метою статті є з'ясування причин індивідуальної кримінальної поведінки у підлітків, встановлення психологічних характеристик таких дітей та дослідження методів їх психологічного супроводу з метою підвищення ефективності роботи практичного психолога.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Особливостям і чинникам формування кримінальної поведінки у неповнолітніх приділено багато уваги, що відображається у дослідженнях Н. Балабанової, М. Білоконь, Л. Вербицької, Л. Вольнової, Б. Головкина, В. Вітвіцької, В. Корольчук, О. Костенко, Н. Юзікова, С. Якимової та інших видатних науковців. Праці вищезазначених дослідників слід вважати підґрунтям та обґрунтуванням для проведення заходів, направлених на профілактику правопорушень з боку неповнолітніх осіб. Однак варто враховувати, що діти або взагалі не є суб'єктами кримінальних злочинів, або ж вважаються спеціальними суб'єктами (з огляду на вік кримінальної відповідальності за вчинок).

Виклад основного матеріалу. Оцінка будь-якої поведінки передбачає її порівняння з визначеними нормами. За отриманими внаслідок порівняння результатами визначають нормальну і аномальну (девіантну) поведінку індивіда. Девіантна поведінкова модель — це система вчинків особистості, які відхиляються від загальноприйнятих психічних, фізичних, культурних, моральних, правових норм [1, с. 5].

Головною умовою виправлення дитини, яка скоїла правопорушення, вважається подолання чинників, які негативно впливають на розвиток її особистості, сформували у неї ознаки девіантної поведінки та заважають її соціальній адаптації [2, с. 123].

Протиправна поведінка у дитини є наслідком відсутності можливості або бажання окремої особи відшукати спосіб задовольнити власні потреби, який дозволено юридичними нормами. Сучасні дослідники не розділяють думки про природню схильність окремих особистостей до девіацій. Причини такого явища слід шукати в соціальних умовах зростання та існування індивіда, в його особистих рисах, які знижують здатність до адаптації, і,

насамперед, в мотиваціях, уявленнях про цінності, особливостях емоційно-вольового та інтелектуального розвитку [3, с. 142-143].

До психологічних причин виникнення девіантної, зокрема кримінальної поведінки у дитини слід відносити:

1. Внутрішні чинники, а саме особистісні риси, порушення ціннісних орієнтацій, мотивацій, особливості локус-контролю, рівень самооцінки тощо.

2. Зовнішні чинники і обставини, що впливають на особистість і відображаються у поведінці та психіці дитини. Серед таких факторів слід виокремити порушення взаємовідносин з оточенням, сімейну, соціальну та педагогічну занедбаність, недостатню соціальну захищеність, негативний вплив неформальних угруповань однолітків, що призводить до дезадаптації підлітків.

У результаті впливу комбінації зовнішніх та внутрішніх факторів у дитини формується «девіантна» позиція, яка сприймається нею вже як норма подальшої поведінки, і може призвести до розвитку схильності до скоєння злочинів і рецидивів у майбутньому.

Психологічний супровід дітей з ознаками кримінальної поведінки є важливою складовою їхньої реабілітації та відновлення нормального життя [4, с. 39-41]. Основні методи психологічного супроводження неповнолітніх, яким притаманні елементи злочинної поведінки включають наступне:

1. Індивідуальні консультації з психологом. Психолог проводить індивідуальні зустрічі з дитиною, де з'ясовується причина її порушень поведінки, розбираються питання, які турбують дитину та встановлюється робочий план для зміни поведінки.

2. Сімейна терапія. Психолог працює з усією сім'єю, щоб допомогти установити здорові родинні відносини, вирішити конфлікти та побудувати сильні зв'язки між членами сім'ї.

3. Групова терапія. Психолог організовує зустрічі з дітьми, які мають схожі проблеми, щоб допомогти їм знайти спільність та підтримку один одного [5, с. 17].

4. Когнітивно-поведінкова терапія. Психолог працює з дитиною, щоб допомогти йому розуміти, як його поведінка впливає на його життя, та навчає його здійснювати позитивні зміни у своїй діяльності.

5. Терапія мистецтвом. Психолог використовує мистецтво, таке як живопис, музика або танець, щоб допомогти дитині виразити свої емоції та вирішити свої проблеми.

6. Поділ ролей. Це може бути корисним для дітей з ознаками кримінальної поведінки, оскільки вони можуть навчитися новим соціальним навичкам, включаючи співпрацю та взаємодію з іншими людьми.

7. Підтримка в навчанні. Для дітей з ознаками кримінальної поведінки важливо отримати хорошу освіту, щоб вони могли розвиватися та отримувати знання, необхідні для подальшого розвитку особистості та формування у неї правильних поведінкових моделей.

Узагальнюючи, психологічний супровід дітей з ознаками кримінальної

поведінки — складний та багатоаспектний процес, який потребує комплексного підходу та співпраці різних спеціалістів. Важливо розуміти, що кожна ситуація є унікальною та потребує індивідуального підходу до дитини та її сім'ї.

Наше емпіричне дослідження було проведено за допомогою діагностичних методик: тесту Р.Б.Кеттелла, тесту ММІ (Методика множинного інтелекту), методики «Розмірковування про проблему», методики «Кольоровий тест», методики «Мій ідеальний світ». Перераховані методики дозволяють оцінити основні риси характеру дітей та їхні особливості в поведінці.

Дослідження, проведене на вибірці 15 дітей у віці 14-15 років з ознаками кримінальної поведінки, дозволило виявити певні особливості їх характеру та когнітивного розвитку. Зокрема, результати методики Тест Кеттелла показали, що більшість дітей мають низький рівень соціальної пристосованості та високий рівень агресії, що може бути пов'язано з ознаками кримінальної поведінки у дітей даного віку. Високий рівень тривожності та низька самооцінка також можуть сприяти формуванню негативних установок та поведінкових моделей, що може впливати на ризик виникнення кримінальної поведінки у дітей.

Результати методики Тест ММІ показали, що більшість дітей мають середній рівень розумового розвитку та креативності, низький рівень аналітичних здібностей та візуально-просторових здібностей. Такі результати можуть свідчити про відносну слабкість дітей в галузі логіки та множинного мислення. Визначення t-критерію Стьюдента показало, що середні значення когнітивних здібностей були менші за загальне середнє значення 2.0. Таким чином, можна сказати, що у цьому конкретному випадку учасники не виявили високої міри здібностей у будь-якому з розглянутих видів інтелектуальних здібностей.

Методика «Розмірковування про проблему» показала, що 50% підлітків змогли знайти рішення для вирішення проблеми, а інші респонденти не змогли навести приклад ситуації, де вдалося вирішити проблему. Це може свідчити про відносну готовність дітей до розв'язання проблемних ситуацій.

Результати методики «Кольоровий тест» показали, що діти з ознаками кримінальної поведінки відчувають стрес та напруженість, але також можуть бути спокійними, радісними та енергійним. Це може свідчити про те, що у дітей з ознаками кримінальної поведінки є різні емоційні стани та необхідно розуміти причини, які викликають певні емоції. Розуміння емоцій та уміння з ними працювати можуть допомогти дітям краще контролювати свою поведінку та уникнути конфліктних ситуацій.

Узагальнюючи результати діагностування, можна зробити висновок про те, що діти з ознаками кримінальної поведінки мають певні проблеми у своєму поведінковому та емоційному розвитку. Вони можуть мати знижені показники соціальної пристосованості, високий рівень агресії, низький рівень самоконтролю та відсутність цілей у житті. При цьому, вони можуть мати певні когнітивні здібності та розвинені емоційні реакції.

Отже, психологічний супровід дітей з ознаками кримінальної поведінки має включати індивідуальний підхід до кожної дитини та враховувати їхні особливості характеру та когнітивного розвитку. Для цього можуть використовуватися психологічні тестування, які дозволяють оцінити рівень соціальної пристосованості, креативності, пам'яті та інших когнітивних здібностей дітей. Для досягнення успіху у психологічному супроводі дітей з ознаками кримінальної поведінки необхідно враховувати їхні особливості та потреби, розробляти індивідуальні плани дій та сприяти їх соціальній адаптації. Крім того, важливо залучати батьків та вчителів до психологічного супроводу дітей, що допоможе створити сприятливі умови для їх успішного розвитку та соціалізації.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, дослідження причин кримінальної поведінки у підлітків, встановлення їх психологічних характеристик та розробка методів їх психологічного супроводу є дуже важливим завданням для практичного психолога. Ці дані дозволять зрозуміти причини та механізми формування девіантної поведінки у підлітків, розробити ефективні стратегії роботи з ними та підвищити ефективність психологічної допомоги. Результати дослідження підкреслюють важливість психологічного супроводу для покращення когнітивного розвитку та соціальної адаптації дітей з ознаками кримінальної поведінки.

Загалом, забезпечення ефективного психологічного супроводу для підлітків з ознаками кримінальної поведінки є надзвичайно важливим завданням для сучасного суспільства. Використання комплексного підходу до розв'язання цієї проблеми, з використанням наукових досліджень і методів, може допомогти практичним психологам забезпечити ефективний психологічний супровід, сприяючи успіху в профілактиці виникнення девіантної поведінки підлітків і підвищенню загальної безпеки в суспільстві.

Література

1. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. 88 с.
2. Немченко С.Г. Педагогічна корекція девіантної поведінки старшокласників загальноосвітньої школи: Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 262 с.
3. Яковенко С. І. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навчальний посібник. Київ: КЮІ КНУВС, 2005. 200 с.
4. Апетик, Н.М. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями: підручник. Чернівці: Рута, 2000. 41 с.
5. Практикум із групової психокорекції: підручник / за ред. С.Д.Максименко Мелітополь: вид-во Мелітоп. держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2015. 412 с.
6. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник тестів / Уклад.: М.В. Лемак, В. Ю. Петрище. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. 616 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Релік О. В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Академічна успішність учнів підліткового віку на сьогодні залишається актуальною проблемою для педагогів та шкільних психологів. Освітняни вказують на відсутність в учнів середньої школи бажання вчитися, інтересу до процесу навчання та його результатів. Така тенденція посилилась під час дистанційного та змішаного форматів навчання за минулі роки, що зумовлено карантинними обмеженнями в Україні та воєнними діями [9]. Складні зовнішні обставини накладаються на кризу підліткового віку, яка супроводжується гормональною перебудовою, фізичним дозріванням, зміною ціннісної системи та світогляду, пошуком ідентичності та вибором поведінкових стратегій у стосунках з однолітками й дорослими.

Негативне ставлення до навчання у підлітковому віці підсилюється низкою факторів, як от: збільшення кількості навчальних предметів, зростання обсягу та складності матеріалу шкільної програми, встановлення нових соціальних контактів у школі та поза нею, залученість учня до нових позакласних та позашкільних видів діяльності, які можуть конкурувати з навчальними дисциплінами [7, с. 115-117]. Загальне ставлення підлітка до навчальної діяльності відрізняється суперечливістю – з одного боку учень стає більш допитливим та охочим до нових знань, але з іншого може проявляти байдужість та негативізм.

Знижена мотивація до навчання серед учнів має негативні наслідки, зокрема: погіршення шкільної успішності, поверхневе засвоєння знань з базових дисциплін, прокрастинація, інтелектуальна незрілість, неготовність до здобування наступних освітніх рівнів або до трудової діяльності [4, с. 1]. Ставлення школяра до навчальної діяльності та її продуктивність взаємопов'язані. Вважаємо, що для успішного розвитку навчальної мотивації підлітків необхідно дослідити характер взаємозв'язку між її компонентами та рівнем навчальних досягнень.

Мета статті: розкрити взаємозв'язок між переважаючими компонентами навчальної мотивації та рівнем академічної успішності в учнів підліткового віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Мотивація навчання була предметом уваги багатьох закордонних та вітчизняних дослідників (Л. І. Божович, Г. Гекгаузен, Д. Б. Ельконін, Є. П. Ільїн, Г. С.

Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, Г. Розенфельд, С. Л. Рубінштейн) [2, с. 253]. Більшість вчених погоджуються з визначенням навчальної мотивації – як загальної назви усіх процесів, методів та засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності та активного засвоєння змісту освіти [3, с. 69]. Серед науковців є прихильники іншого погляду: навчальна мотивація – система природних, особистісних і соціальних факторів, що спонукають особистість бути залученою у процес навчання та забезпечують ефективність цього процесу [6, с. 147].

Нами було виокремлено наступні особливості навчальної мотивації у підлітковому віці. Зокрема, попри зміну провідної діяльності (інтимно-особистісне спілкування) та наростаєнє прагнення до дорослості, соціальна ситуація розвитку залишається незмінною – підліток є учнем середньої школи, має відвідувати заняття, робити домашні завдання, проживати з батьками. Це зумовлює зниження інтересу до процесу навчання та його результатів, байдужість до шкільних предметів. Водночас виникає висока потреба у спілкуванні, зростає цікавість до навколишнього світу та прагнення до дорослих форм поведінки [8, с. 193-194]. Мотиваційній сфері підлітка притаманна полярність та суперечливість: з одного боку прагнення до індивідуалізації, з іншого боку – потужна потреба залишатися частиною групи. Серед психологічних особливостей підліткового віку, які сприяють становленню навчальної мотивації, важливо виокремити прагнення до дорослості та самостійності, загальну високу активність дитини, потребу в самопізнанні та самовираженні, вдосконалення когнітивних процесів та здатності до саморефлексії. Крім того, в підлітковому віці покращується механізм цілепокладання та здатність керуватись власними вимогами, організувати свою діяльність, передбачати наслідки рішень, ґрунтовно аргументувати власну думку. Якісних змін зазнають соціальні мотиви, що зумовлено потребою підлітка в стосунках, дружбі та спілкуванні і виражається в інтересі до групових форм роботи, бажанні завоювати авторитет серед однолітків та посісти місце у групі. Пізнавальні інтереси підлітка стають стійкішими, більш диференційованими та особистісними [1; 5; 8].

Виклад основного матеріалу. Було досліджено особливості структури навчальної мотивації підлітків віком 14-15 років (30 учнів).

Таблиця 1.

Розподіл вибірки за рівнем навчальної успішності

Вибірка (всього)	Групи за рівнем академічної успішності					
	Високий		Середній		Низький	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
30	9	30%	15	50%	6	20%

Найбільш значущим мотивом навчальної діяльності безвідносно оцінок є комунікативний, що цілком відповідає віковим особливостям мотиваційної сфери учнів. Також серед панівних мотивів опинились пізнавальний, емоційний, зовнішній та саморозвитку. Серед найменш значущих мотивів виявились мотив позиції школяра та досягнення (див. рис. 1).

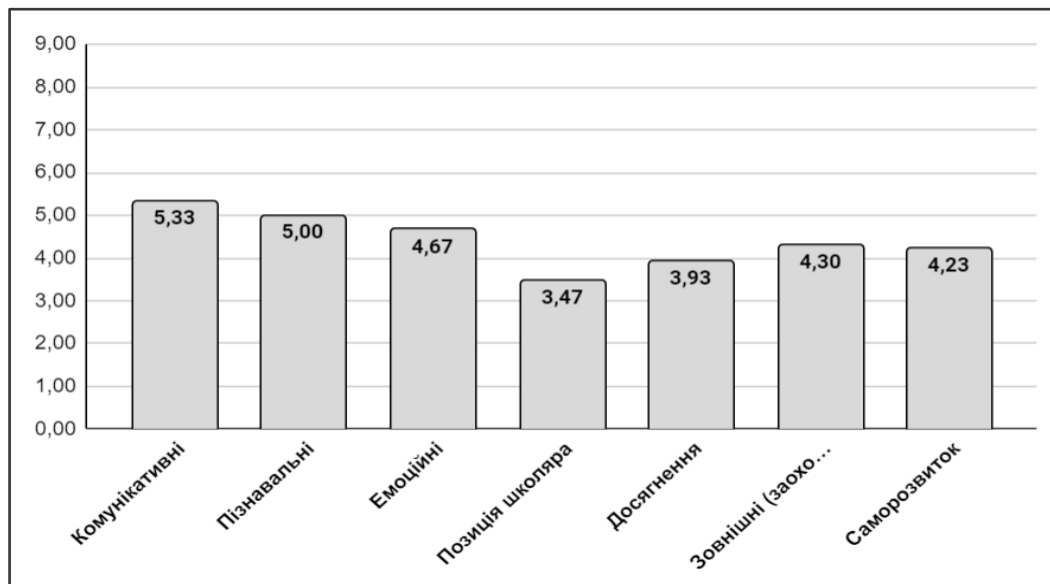

Рис. 1. Структура навчальної мотивації по балах.

Проаналізувавши панівні мотиви серед трьох груп за рівнем успішності, отримано наступні результати:

- висока успішність пов'язана з пізнавальним, комунікативним та мотивом саморозвитку;
- середня успішність – з комунікативним, зовнішнім та певною мірою з мотивом саморозвитку;
- низька успішність – з зовнішнім, емоційним та комунікативним мотивом.

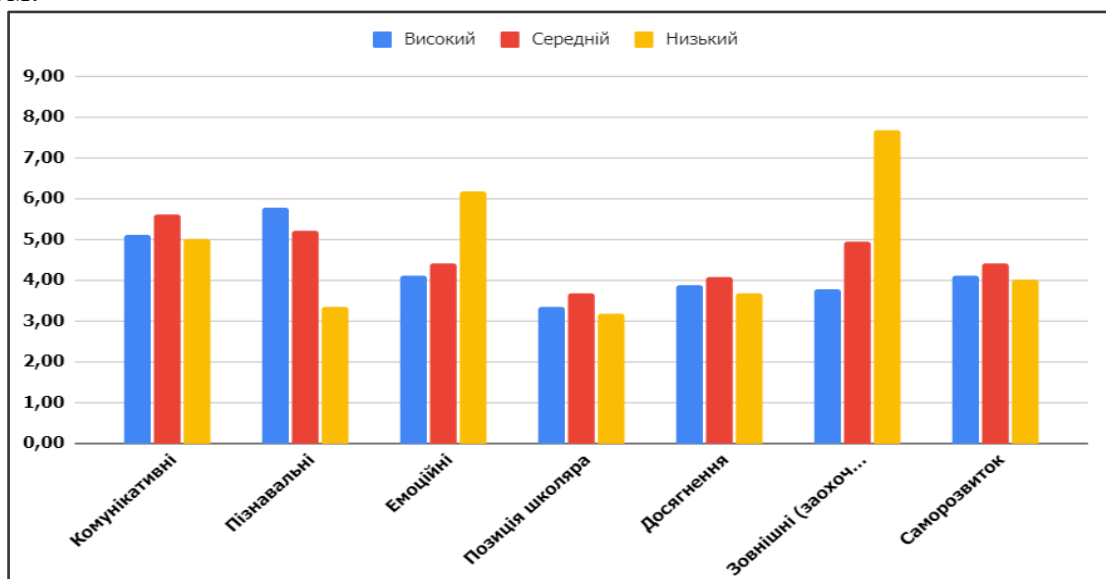

Рис. 2. Структура навчальної мотивації в групах з різним рівнем академічної успішності.

Кореляційний аналіз методом Пірсона продемонстрував наявність зв'язку між високим рівнем академічної успішності та пізнавальним компонентом мотивації. Низький рівень навчальних досягнень пов'язаний з зовнішнім та емоційним компонентами навчальної мотивації.

Таблиця 2.

Кореляція рівня успішності та компонентів мотивації

Компоненти мотивації	Кореляція по балах	Кореляція по рангах
Комунікативний	-0,022	-0,004
Пізнавальний	0,282	-0,423
Емоційний	-0,306	0,143
Позиція школяра	-0,058	0,039
Досягнення	0,069	-0,076
Зовнішній	-0,654	0,462
Саморозвитку	0,056	-0,203

Після реалізації психокорекційної програми був проведений повторний діагностичний зріз. За його результатами найбільші зрушення відбулись у групі підлітків з низьким рівнем успішності: виражених змін зазнав зовнішній мотив, різниця по якому складає -2,09. Також динаміку показали комунікативний, пізнавальний та мотив саморозвитку (різниця по всім складає +1,17). Таким чином, в учнів з низьким рівнем оцінок завдяки психокорекційній роботі вдалося змінити панівні компоненти навчальної мотивації: найбільш значущим став комунікативний мотив, зайнявши перше рангове місце. Наступний за ним – зовнішній мотив, проте з суттєво нижчими показниками, аніж до корекції.

У групі учнів з середнім рівнем академічної успішності відбулись менш виражені зміни. Панівним лишився комунікативний мотив, проте наступні за ним змінились на пізнавальний та саморозвитку. Найбільші зрушення відбулись у мотиві пізнавальному (різниця складає +0,83). Серед учнів з високим рівнем академічної успішності найбільше змінився комунікативний компонент навчальної мотивації (різниця склала +2), а також позиція школяра (+1,5). Панівним лишився пізнавальний мотив (+0,5).

Таблиця 3.

Вплив формуального експерименту на компоненти мотивації за методикою Н. В. Матюхіної

Показники	Група до експерименту (n=14)			Група після експерименту (n=14)		
	Низький рівень (n=6)	Середній рівень (n=6)	Високий рівень (n=2)	Низький рівень (n=6)	Середній рівень (n=6)	Високий рівень (n=2)
1 Комунікативний	5,00	5,67	5,00	6,17	6,17	7,00

2	Пізнавальний	3,33	5,17	7,00	4,50	6,00	7,50
3	Емоційні	6,17	4,17	3,00	5,33	4,33	4,00
4	Позиція школяра	3,17	3,67	3,00	3,83	4,33	4,50
5	Досягнення	3,67	4,33	4,00	4,33	4,83	5,00
6	Зовнішні (заохочення, покарання)	7,67	5,50	3,50	5,67	4,83	3,50
7	Саморозвитку	4,00	4,67	5,00	5,17	5,50	6,00

Продовження таблиці 3

Висновки і перспективи дослідження. Отже, навчальна діяльність є результатом складної низки факторів та умов, ключове місце серед яких займають потреби. Останні породжують мотиви, які в ієрархічній сукупності утворюють структуру мотивації особистості. В навчальній мотивації різні мотиви виражені не однаково: одні з них сформовані краще та домінують, інші є другорядними. Кореляційний аналіз результатів емпіричного дослідження за методом Пірсона розкрив наявність такого зв'язку: високий рівень академічної успішності пов'язаний з переважанням пізнавального мотиву; низький рівень шкільних досягнень корелює з вираженими емоційними та зовнішніми мотивами.

Впровадження психокорекційної програми показало позитивну динаміку насамперед у групі підлітків з *низькою успішністю*: в учнів знизився прояв зовнішнього мотиву, зросла вираженість комунікативного, пізнавального та мотиву саморозвитку. У групі учнів з середнім рівнем успішності посилюються мотиви пізнавальний та саморозвитку. Серед учнів з високими досягненнями позитивна динаміка відбулась у комунікативному компоненті навчальної мотивації, а панівним лишився пізнавальний мотив.

Для формування більш зрілих форм навчальної мотивації у підлітків та підвищення результатів навчання педагогам необхідно враховувати специфічне для підліткового віку прагнення до дорослості, самостійності, свободи вибору та прийняття рішень у процесі виконання завдань. Нами виокремлено наступні рекомендації щодо форми організації навчального процесу, як от: використання проблемного навчання з елементами дослідницької роботи, особистісно-орієнтований підхід, створення ситуації успіху (особливо ефективно для учнів з низькою успішністю), великий вибір творчих та самостійних завдань. Необхідно залучати підлітків до групової роботи, впроваджувати різноманітні форми самоконтролю та самооцінювання. Що стосується змісту навчальної діяльності, важливо пов'язувати нові знання з реальним життям та соціально-значимими видами діяльності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення динаміки формування навчальної мотивації на всіх етапах освітнього процесу – від

молодшого шкільного до юнацького періодів.

Література

1. Божович Л. И. О мотивации учения. *Вестник практической психологии образования*. 2012. №4 (33). С. 65–67.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 512 с.
3. Кисляк Ю. Ф. Особенности структуры учебной мотивации в условиях вузовского обучения / Ю. Ф. Кисляк // *Российский психологический журнал*, 2008. Т. 5, № 3. С. 6–71.
4. Маркеева А. А. Проблема мотивации школьников в дистанционном обучении. *Школьная педагогика*. 2020. №2 (18). С. 1–4.
5. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 192 с.
6. Пилипенко Н. М. Навчальна мотивація: теоретичний аспект. Психологія: від теорії до практики: Інноваційні технології в роботі практичного психолога (матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 26 травня 2020 року, м. Суми). [у 2-х ч.]. Ч. 1. Суми: НВВ КЗ СОШПО., 2020. 204 с. (С. 145–148)
7. Пророк Н. В., Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. Н. В. Пророк. Київ : Слово, 2020. 131 с.
8. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Н.О. Гончарова, Ю. Л. Горбенко, Ю. І. Калюжна, В.А. Лавріненко та ін.]; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астрая, 2018. 342 с.
9. Які проблеми удистанційці бачать педагоги, учні та батьки – опитування Держслужби якості освіти, *Нова Українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/news/yaki-problemy-u-dystantsijni-bachat-vchyteli-ta-batky-opytuvannya-derzhsluzhby-yakosti-osvity/>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

Рябова В.О.,

*студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук
доцент **Близнюкова О.М.***

Постановка проблеми. Для фізичного та емоційного здоров'я українців особливо складним виявилось останнє десятиліття: анексія Криму, АТО, пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення росіян у 2022 році

стали важкими випробуваннями. У 2014 році в нашій країні з'явилися переселенці, які втратили житло, пережили страх, шок, втрати, насильство. У 2022 році їх чисельність сягнула мільйонів, а військові дії стали реальністю в усіх регіонах. В таких умовах грамотне використання людиною власних психологічних ресурсів стає шансом на подолання кризової ситуації, а знання послідовності дій при першій психологічній допомозі є необхідними.

Актуальність дослідження визначається зростанням потреби в інформації щодо поведінки з людьми, які переживають або пережили надзвичайні ситуації (фізичне травмування, вимушена евакуація, втрата близьких, фізичне чи психологічне насилля тощо). Такі ситуації стають реальністю для мільйонів людей, чиє звичне життя зруйноване війною. При цьому важливо не тільки надати психологічну допомогу постраждалій людині, а й інформувати її щодо методів надання самопомоги та допомоги іншим. Опанувавши елементарними методами самопомоги, людина матиме шанс допомогти тим, хто опинився поруч, вийти з ролі жертви, пережити кризову ситуацію з меншою шкодою для свого фізичного і психічного здоров'я.

Мета статті: проаналізувати зміст поняття «перша психологічна допомога», розкрити перспективи та ефективність застосування в реаліях сьогодення.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Особливості надання психологічної допомоги в різних психофізичних станах розглянуто у працях таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як А. Кардінер, А. Меркер, В. Конторович, В. Петрухін, В. Ромек, Г. Сельє, Дж. Мітчел, К. Калмикова, М. Горовіц, М. Падун, Н. Ласко, Р. Яноф. Питання організації та надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях, технології відновлення психічного здоров'я досліджено у працях Ю. Гундertaйло, В. Савінової, О. Малхазової, К. Мирончак, М. Чернявської та ін. [3].

Виклад основного матеріалу. За визначенням ВООЗ, перша психологічна допомога (ППД) – гуманна, підтримуюча та практична допомога людям, які нещодавно постраждали від дії значних стресових чинників. ППД охоплює ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки; оцінювання потреб і проблем; надання допомоги в задоволенні базових потреб; уважне слухання, не примушуючи людей говорити; втішання та заспокоєння; надання доступу до інформації, послуг та соціальної підтримки; захист від подальшої шкоди [1, с.37]. Практично аналогічні визначення пропонуються проектами «Сфера» (2011) та МПК (2007). Метою ППД є зменшення первинного дистресу, спричиненого травматичними подіями, і сприяння коротко- та довготерміновим стратегіям функціонування і коупінгу.

На сьогоднішній день розроблена низка протоколів проведення ППД: модель індивідуального кризисного втручання George S. Everli, протоколи Н. Агазаде, В. Raphael, А. Гершанова, І. Пінчука та протокол «ЯАЛОМ». Також заслуговують на згадку протоколи ППД Товариства Червоного Хреста, М. Фархі, протоколи ППД О. Колесніченко, Я. Мацегора, І. Приходько. Дані

протоколи базуються на чітко визначених принципах надання ППД. Зупинимося на протоколі надання ППД в гострих стресових ситуаціях, розробленому О. Гершановим, зауваживши доступність і простоту пояснень послідовності дій, що передбачені протоколом:

1. Необхідно заспокоїтися самому, працювати тільки в стабільному емоційному стані.

2. Вкрай важливо не говорити про емоції.

3. Не вживати фрази: «Заспокойтеся», «Все буде добре», «Все пройде», «Життя налагодиться» тощо. Такого роду слова замість надії дадуть людині, якій надається допомога, відчуття самотності. Людина відчує, що ви її не розумієте, навіть якщо на словах погодиться з вами.

4. Сповільнити темп мовлення, щоб уповільнити реакції людини, якій надаємо допомогу. Говорити в набагато повільнішому темпі, ніж зазвичай, адже для людини, якій ми надаємо допомогу, зовнішній світ зруйнований, відсутня стабільність. Необхідно дати відчуття опори, впевненості та стабільності.

5. Говорити чіткими короткими фразами. Можна підвищувати голос. Почати можна з фрази «Подивися на мене. Ти бачиш мене?». Людина досліджує ефект тонального зору. Потрібно розширити цю тональність.

6. Встановити контакт і дати перше відчуття того, що є ще щось, крім пережитого жаху. Спочатку варто представитись, але не говорити, що ви є психологом, психіатром, психотерапевтом, оскільки людина може почати додатково хвилюватися, що з нею щось не так.

7. Запитати ім'я людини: «Як вас звати?».

8. Далі необхідно запитати «Куди Ви йшли?», «Що Ви робили?», «Що збиралися робити, коли ... (завила сирена, почалися обстріли – назвіть ситуацію, про яку раніше вам розповідала людина)?». Гострий стрес може розірвати неперервність життя. Ці запитання з'єднують ситуації в одну послідовність, повертають відчуття неперервності життя.

9. Повторювати за людиною відповіді чітко і ясно. Додавати, якщо знаєте ситуацію, без емоцій та подробиць. Ми озвучуємо події до того, як відбулася ситуація, потім саму ситуацію і те, що відбулося після.

10. Потрібно включити мислення, повернути відчуття контролю та особистої значущості. Тут потрібна особиста творчість особи, що надає допомогу - можна, попросити поррахувати людей, міряти комусь тиск (якщо є можливість), подивитися номери будинків довкола. Наприклад: «Допоможіть, мені дуже потрібно дізнатися, які номери найближчих будинків – того і того, у мене поганий зір».

11.3 метою нормалізації ситуації необхідно говорити про реакції, які відчуває людина: «Перекажіть те, що Ви бачите та відчуваєте, наприклад: сльози, розгубленість, тривога, спустошення, сповільнення реакцій, агресія тощо» та пояснити, що це нормальні реакції на ненормальну ситуацію.

12. Шукати ресурси. Необхідно завершувати розмову з людиною на пошуках її внутрішніх ресурсів сили. Важливо, щоб людина згадала свої приклади, варіанти подолання стресової ситуацією. Будь-які можливості

давати собі раду: комп'ютерні ігри, прогулянка з собакою, пробіжка, їжа – всі варіанти, крім шкідливих (алкоголю та наркотиків) можливі. На цьому етапі не стоїть завдання оцінювати способи справлятися зі стресом. Найкращий спосіб пережити шоківі стресові ситуації – це відновлення контролю за допомогою дій і зв'язків з іншими людьми.

13. В ситуації, коли людина в ступорі, необхідно виводити її з такого стану. Якщо людина застигла та не реагує, застосуйте голос (скажіть щонебудь впевнено та голосно), візуальні подразники (помахайте рукою перед очима). Можна спробувати дати в руки щось контрастне (якщо поряд є швидко допомога, можна у них взяти лід і дати в руки) [4, с.38].

Важливо пам'ятати, що різним людям можуть бути властиві різні реакції, як фізіологічні, так і психологічні. Зауважимо, що деякі постраждали можуть мати гострі панічні атаки, інші не демонструватимуть негативних психічних реакцій, або переживатимуть лише незначний стрес. Зазвичай, особливої уваги потребують діти та підлітки (особливо розлучені з батьками або опікунами), люди з порушеннями здоров'я, з обмеженими фізичними та психічними можливостями, а також люди, яким у кризовій ситуації може загрозувати дискримінація та насилля. Людям зі складними випадками, у стані шоку та, особливо, з панічними атаками, потрібна термінова допомога.

Висновки і перспективи дослідження. Перша психологічна допомога є необхідним інструментом у гострих кризових ситуаціях на місцях у випадку техногенних катастроф, катаклізмів, воєнних конфліктів. Особи, які потребують першочергової першої психологічної допомоги, демонструють фізичні та психологічні симптоми дистресу, від запаморочення, плачу та проблем із диханням до істерики, шоку, панічних атак, ступору. Зростання потреби широкого загалу в інформації про способи подолання стресів, надання допомоги людині, що перебуває в шоці, стресі роблять перспективними як теоретичні дослідження проблеми, так і просвітницьку та практичну роботу, наприклад, із соціальними працівниками, волонтерами, педагогами, зацікавленою цільовою аудиторією.

Література

1. Каплуненко Я. Ю. Перша психологічна допомога: досвід міжнародних організацій. Психологія та психосоціальні інтервенції. URL: <http://ppsi.ukma.edu.ua/article/view/227243>.
2. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-metodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichna-dopomoga-algoritm-dij>.
3. Олійник Ю. О., Романів А.С., Параняк Н.М. Домедична психологічна допомога в умовах війни. // Науковий журнал Габітус. 2022. Випуск 37. С. 174–179.
4. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях: навч.-практич. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.А. Моргунова. Харків: ХНУВС, 2022. 84 с.

5. Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 64 с.

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ ВЛАСНОЇ ЗОВНІШНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Савельєва Д.В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. Проблема сприйняття власної зовнішності та її роль у структурі особистості є надзвичайно актуальною для сучасної психологічної науки. Найбільший інтерес для дослідників представляє сприйняття своєї зовнішності саме підлітків, так як даний вік є критичним для формування самосвідомості та становлення самовідношення.

Розвиток ставлення до власної зовнішності в підлітковому періоді може носити характер кризи і важко долатися підлітками. Підлітки відчують труднощі з реальним баченням себе, що може сприяти формуванню негативної самооцінки і негативного ставлення до самого себе, що виражається в низькій самоцінності і негативному самоприйнятті, невпевненості в своїх силах, самозвинуваченні та самокритичності, нетерпимості до своїх істинних і уявних недоліків. Відсутність раціонального уміння сприймати себе, як індивідуума з особливостями, перевагами і недоліками може викликати проблеми з самооцінкою, а також у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми у соціальному житті людини.

Метою статті є аналіз психологічних особливостей сприйняття власної зовнішності у підліткового віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Науковці зазначають, що сприйняття зовнішності та ставлення до неї мають значний вплив на емоційну і міжособистісну сфери життя підлітка, і, в цілому, задають динаміку протікання об'єктивних життєвих процесів [4, с. 365]. Однак, незважаючи на неодноразові спроби побудувати модель, яка підходить для пояснення даного феномена, багато його аспектів як і раніше залишаються не зрозумілими.

Зовнішність індивіда розглядається в психології як засіб інтерпретації й об'єктивації, як спосіб формування й розвитку психологічних структур, зокрема, образу «Я», як засіб імпресивного й експресивного проявів особистості [9, с. 29].

За М. Заброцьким, зовнішність – це виразний спосіб комунікації, який звернений до зовнішнього оточення [19, с. 11]. Г. Ключова розглядає

зовнішність у структурі особистості людини як рефлексивне усвідомлення «Я» та своїх особливостей. Мірою оцінки зовнішності з точки зору краси та прекрасного як вищої форми естетичної цінності вищезазначені автори вважають ступінь фізичної, моральної, інтелектуальної, духовної досконалості людини [22, с. 18].

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему зовнішності, дослідниця Т. Гущина, класифікує елементи зовнішності на:

– анатомічні (скелетна й м'язова структура обличчя й тіла, їх форма и колір, розмір і пропорції, фізіологічний стан);

– функціональні (голос, експресивні виразні рухи людського обличчя, загальна рухливість, хода, осанка);

– соціальні (елементи оформлення зовнішності у вигляді одягу, її стану й відповідності моді, косметики, прикрас) [14, с. 86].

Розглядаючи проблему сприйняття власної зовнішності, вбачаємо за необхідне визначити поняття «ставлення». М. Боришевський під поняттям ставлення розуміє психічне виховання, інтегруючи когнітивні, емоційні та поведінкові відклики особи на якийсь об'єкт дійсності [2, с. 65]. Взаємозв'язок ставлення до зовнішності багаторазово підтверджене та щоразу розглядалося як кореляційний зв'язок одновимірних конструктів – глобальної самооцінки як одновимірного ставлення до себе і задоволеності зовнішністю як одновимірного ставлення до свого зовнішнього вигляду, тобто, самосприйняття.

Самосприйняття, в загальному, – це проявлення специфіки відносин особистості до власного «Я». Сприйняття як психологічний феномен, суть якого є виникненням у людини психічного утворення, накопичує в собі результати пізнання конкретного об'єкта дійсності, інтеграції всіх присутніх емоційних відгуків на цей об'єкт. Тобто, сприйняття слід розуміти, як інтеграцію когнітивних, емоційних та поведінкових відкликів людини на якийсь об'єкт дійсності. Нас же цікавить сприйняття такого об'єкту дійсності, як власна зовнішність підліткового віку.

Дослідники проблеми сприйняття зовнішності зазначають, що люди, які не хочуть сприйняти свою зовнішність такою, якою вона є, вирізняються проявами тривожності, депресії, невпевненості; вони відчують великі труднощі в міжособистісних стосунках, їм часто здається, що оточуючі поганої про них думки, недостатньо люблять, вони не товариські, часто переживають самоту, відрізняються відсутністю ініціативи і наполегливості.

Особистостей з несприйняттям своєї зовнішності відрізняє: відсутність любові до себе; фокусування на своїх недоліках, невдачах; неможливість мінімізувати значимість невдачі; невизначений, суперечливий, змінюваний Я – образ; великий розрив між реальним і ідеальним «Я»; захист своїх ресурсів через соціальне порівняння; болюче сприймання критики у свою адресу; сприйняття себе як неуспішну, некомпетентну людину [40, с. 189].

При вочевидь завищеній самооцінці своєї зовнішності людина:

- має ідеалізоване уявлення про свою зовнішність, про свою значущість для навколишніх людей;
- ігнорує особисті невдачі маніпуляції із зовнішністю заради підтримки свого психологічного комфорту;
- стає «емоційно глухою», втрачає зворотний зв'язок з навколишніми, не прислухається до чужої думки;
- легко набуває таких рис, як зарозумілість, зазнайство, прагнення до вишості, грубість, агресивність, жорсткість;
- поводить підкреслено незалежно, що сприймається навколишніми як зарозумілість і зверхність [46, с. 111].

Висновки і перспективи дослідження. Формування позитивно-дієвого ставлення підлітків до власної зовнішності слід проводити поетапно. Підлітки повинні усвідомити та зрозуміти, яке місце зовнішність займає в їхньому житті, для яких аспектів їхнього життя вона є значущою, як може ставлення до зовнішності вплинути на успішність вирішення життєвих завдань. Важливим є усвідомлення того, що удосконалення зовнішності не завжди приводить до позитивної зміни у ставленні до неї та в оцінці якості свого життя, оскільки через удосконалення зовнішнього вигляду іноді намагаються вирішити проблеми, які насправді для свого вирішення потребують свідомого неупередженого аналізу причин особистих невдач, відкритості щодо власних переживань, усвідомлення необхідності внутрішніх трансформацій і відповідальних рішень щодо зміни власної поведінки та способу життя.

Аналіз соціально-психологічних чинників сприйняття власної зовнішності підлітками показав, що це складна система, яка представлена як у суспільстві, так і на рівні міжособистісної взаємодії та внутрішньоособистісних переконань та переживань.

Перспективи подальших пошуків вбачаються у пошуці ефективних корекційних методів роботи для побудови раціональної самооцінки підлітків, що сприятиме розвитку цілісної особистості з навичками самосприйняття, як виокремлення власних сильних і слабких сторін.

Література

1. Бабатіна С. І., Дудка Т. М., Одінцова А. М. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія. Херсон : Вид-во ФОР Вишемирський В. С., 2018. 428 с.
2. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
3. Белугіна Е. В. Особливості відношення до свого зовнішнього вигляду в юнацькому віці.: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2002. 186 с.
4. Белякова С. М. Гендерні особливості сприйняття власної зовнішності у підлітковому віці. Перспективи та інновації науки. 2022. № 8(13). С. 365–

377.

5. Бігун Н. І. Формування позитивного самоствавлення як психологічна умова запобігання депресії у підлітків. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Психологічні науки*. 2015. № 12. С. 11–18.

6. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.

7. Василенко Я.О. Особливості новоутворення Я-тілесного підлітка : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2015. 17 с.

8. Василенко Я. О. Особливості ставлення до власного тіла у дівчаток та хлопчиків підліткового віку. *Проблеми сучасної психології*. Харків. 2015. № 2. С. 82–90.

9. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ: Либідь. 2005. 220 с.

10. Вовчук Р. Ю. Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень. Вісник Дніпропетровського університету. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 17. С. 75–81.

11. Герасіна О.О. Дослідження психологічних особливостей незадоволеності власним тілом в юнацькому віці. *Інсайд*. 2021. № 1. С. 79–81.

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с. Горбатих В. В. Самоствавлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2010. № 2(13). С. 48–52.

СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ У СТРУКТУРІ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Савченко А.Г.,

студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Науковий керівник: старший викладач Калашикова Л.В.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження агресії як наукового феномену пояснюється суттєвим зростанням агресивності сучасного світу. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я одна дитина з трьох у світі зазнає фізичного, емоційного чи сексуального насилля.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на статеві відмінності у прояві агресії.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій засвічує, що вивченням агресивної поведінки займаються не тільки психологи, але й педагоги, медики, фізіологи, криміналісти. Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у вивчення цього феномену, варто згадати

В.І. Барко, А.Ф. Зелінського, Л.В. Калашникову, А.С. Лобанову та інших, які під агресивною розуміють поведінку, що має спрямованість на заподіяння шкоди (фізичної, моральної чи матеріальної) живим істотам, або неживим об'єктам [3, с.117]. Така поведінка завжди деструктивна й суперечить правилам та нормам, прийнятим у суспільстві. Серед суттєвих ознак агресивної поведінки найчастіше виділяють: прагнення суб'єкта такої поведінки домінувати над навколишніми, використовуючи їх у власних цілях; поведінкові тенденції до руйнування та нанесення шкоди іншим; схильність до насилля.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що останнім часом особливої актуальності набувають дослідження, присвячені вивченню статевих відмінностей у структурі індивідуально-особистісних детермінант агресивної поведінки. Зокрема, Р. Берон та Д. Річардсон підтвердили існування гендерних відмінностей у виявленні фізичної агресії. Йдеться про схильність чоловіків демонструвати саме такий вид агресії [1]. Подібні результати були одержані в дослідженнях Harris and Woods, відповідно до яких чоловікам властива більша агресивність, порівняно з жінками [2, с.113]. До аналогічних висновків дійшов і С.В. Сироткін, який експериментально підтвердив, що у хлопців спостерігається домінування прямої форми агресивності з демонстрацією садомазохістських стосунків залежності. Дівчатам же властива схильність до трансформованих проявів агресивності у формі демонстративних та егоцентричних тенденцій. Крім того, вчений стверджував, що хлопцям властива активна та безпосередня форми агресії, а дівчатам – відстрочена та опосередкована [4].

Р. Берон та Д. Річардсон вказують, що гендерні відмінності фізичної агресії найпомітніші в ситуаціях, коли суб'єкти поведінки вдаються до агресії під впливом провокацій або здійснення ними певних соціальних ролей [1]. Крім того було експериментально підтверджено, що чоловіки, після демонстрації агресивних поведінкових тенденцій, менш схильні до переживання почуття провини й тривоги. Саме чоловіки схильні до демонстрації прямих форм агресії. Вони ставляться до агресії як до інструменту, за допомогою якого можна одержати соціальну чи матеріальну винагороду. До подібних висновків дійшов і П. Сирс, який вивчав агресивність дошкільників. Вчений експериментально підтвердив, що хлопчики, на відмінну від дівчат, більш схильні до фізичної агресії. Дівчата ж найчастіше демонструють вербальну форму агресії.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити декілька детермінант, що лежать в основі існування статевих відмінностей під час демонстрації агресивних поведінкових тенденцій. У першу чергу йдеться про дієвість генетичних та соціальних факторів. Вчені наголошують на тому, що чоловіки вже на генетичному рівні запрограмовані на демонстрацію схильності до агресії. З іншого боку, в багатьох культурах домінують стереотипи, відповідно до яких представники чоловічої статі повинні бути самовпевненими, агресивними, наполегливими. Жінки ж вважають

агресивність небажаним явищем й прагнуть її уникнути. Демонструючи вербальну агресію, жінки вивільняють агресивну енергію, сприймають агресію як експресію. Чоловіки ж, навпаки, ставляться до неї як до дієвого інструменту за допомогою якого можна одержати різноманітні винагороди.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи викладений матеріал, можна констатувати, що чоловіки і жінки дотримуються протилежних соціальних уявлень щодо сутності агресивних проявів. Жінки розглядають їх як експресію – як форму вивільнення гніву та зняття напруги, а чоловіки – як ефективний інструмент одержання винагороди.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програми експериментального дослідження статевих відмінностей у виявленні агресії молодшими школярами.

Література

1. Бэрон Р, Ричардсон Д. Агрессия. СПб.: Питер. 2001. 352 с.
2. Кушніров. В.А Психологічні особливості агресивності чоловіків віком середньої дорослості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць № 3(47) 2018.* Том 3. Сєверодонецьк, 2018. С.109-117
3. Лобанова А.С, Калашнікова Л.В Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій: навчальний посібник К.: Каравела, 2012. 367с.
4. Сироткін С.Ф Агрессивность детей как объект педагогической диагностической оценки. Ижевск, 1998. 168с.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ АБСТРАКТНИХ АГЕНТІВ ПІДКРІПЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Салієнко А.В.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: старший викладач **Калашникова Л. В.***

Постановка проблеми. Актуальність дослідження впливу абстрактних агентів підкріплення на формування підлітків пояснюється зростанням дієвості впливу сучасних інформаційних технологій на психіку особистості на різних етапах онтогенетичного розвитку.

Мета статті полягає в узагальненні поглядів науковців на вплив сучасних інформаційних технологій на формування психіки підлітків.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Беручи за основу загальну закономірність розвитку вищих психічних функцій, згідно якої будь-яка вища форма поведінки «з'являється в своєму розвитку на сцені двічі - спочатку як колективна форма поведінки - як функція інтрапсихологічна, а

потім - як функція інтерпсихологічна, як відомий спосіб поведінки» [1, с. 115], науковці намагаються дослідити вплив реальних та абстрактних підкріплювачів на процес формування поведінки дітей.

Західні науковці, ґрунтуючись на основних положеннях теорії соціального навчання, експериментально підтвердили дієвість вікарного спостереження за референтною моделлю. Ефективним психологічним механізмом регулювання поведінки глядачів є наслідування. Є.В. Субботський пропонує огляд результатів емпіричних досліджень, де було підтверджено дієвість впливу реальних моделей на вибір обстежуваними певних форм поведінки [7].

Вітчизняні психологи (Л.І. Божович, В.Г. Щур, С.Г. Якобсон та інші) розглядають соціальні зразки з змістовно-структурної точки зору як емоційно-когнітивні узагальнення, а їх наслідування - як один із механізмів інтеріоризації зовнішніх соціальних вимог та регуляції поведінки. Я.А. Коменський вказував, що соціальні еталони виконують функції орієнтирів поведінки, що санкціоновані суспільством та викликають певні настови, ставлення, позиції. Л.І. Божович розглядає ідеал не тільки як знання чи етичну категорію, але й як емоційно забарвлений, внутрішньо прийнятий образ, який може стати регулятором поведінки й критерієм її оцінювання.

Ототожнюючи себе зі зразком, порівнюючи власні вчинки з тими, що декларує модель, особистість відчуває задоволення чи незадоволення собою. Саме емоції суттєво впливають на регуляцію поведінки глядачів. Поступово дієвість емоцій переходить у внутрішній план особистості й виникає за умови усвідомлення збігу реального "Я" та ідеального "Я".

Усвідомлення розбіжностей між поведінкою, яку демонструє ідеал, і власною поведінкою, призводить до виникнення у суб'єкта негативного ставлення до себе. Прагнення одержати схвалення з боку референтного оточення та відчути позитивні почуття та емоції спонукає особистість до здійснення вчинків, які демонструє об'єкт ідентифікації [3, с.81].

Дослідження А.В. Колисниченко, О.А. Худайбердієвої, М.В. Шестопалової, С. Грінфілд та інших вчених базуються на тезі, відповідно до якої формування особистості дитини відбувається в процесі керованої соціалізації, яка передбачає проходження етапів трансформації, усвідомлення суспільного досвіду та регулювання поведінкою [4, с. 102-109].

На етапі трансформації суспільного досвіду дієвими є не тільки реальні, але й абстрактні агенти підкріплення. У ролі останніх виступають художні образи, які декларуються засобами масової інформації - телебаченням, Інтернетом та кінематографією. Як засвідчує практика, такі абстрактні агенти впливають на когнітивну, мотиваційну, емоційно-вольову та поведінкову сфери особистості на різних етапах онтогенетичного розвитку.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. На думку вчених, одним із дієвих абстрактних агентів підкріплення процесу формування особистості підлітка є засоби масової інформації, серед яких найбільш дієвим виступає телебачення, що демонструє соціальні еталони, що

здатні виконувати функції орієнтирів поведінки, які санкціоновані суспільством та викликають у глядачів певні установки, відношення, позиції.

Р. Кайл [2], Д. Майерс [6] пропонують огляд результатів досліджень західних учених, де було встановлено, що моделі поведінки, які демонструються на телеекрані, можуть впливати на спрямованість поведінки глядачів. Зокрема, дослідження Л. Фрідріха, А. Хюстона, А. Штайна засвідчили валідність гіпотези, відповідно до якої просоціальний приклад, побачений на телеекрані, сприяє готовності глядачів здійснювати допомогу навколишнім. С. Херолд експериментально довела, що телевізійні просоціальні моделі мають більший вплив на поведінку глядачів, у порівнянні з асоціальними та нейтральними [3, с. 81].

Американський дослідник Г. Лассуелл виділив три основні функції засобів масової інформації. Перша - інформаційна - реалізується через блок програм, які пропонують інформацію про події в світі та розширюють світогляд глядачів. Друга функція полягає у впливові засобів масової інформації на емоційно-вольову сферу глядачів. Вона реалізується через розважальні, мистецькі, музичні та інші програми. Третя - регулятивна функція втілюється через дієвість психологічних механізмів впливу абстрактних моделей на поведінку глядачів. Через демонстрацію візуальних образів засоби масової інформації опосередковано впливають на створення образу реальності. Вчені таке явище називають соціальним конструюванням реальності. Як засвідчує практика, засоби масової інформації здатні подавати недостовірну інформацію, що призводить до створення ілюзорної картини світу та до дезорієнтації підлітків у суспільстві, до формування соціальної, політичної та духовної апатії, пасивності, примітивних смаків, інтересів та провокує зневажливе ставлення до культури, історії, науки сьогодення. Сучасна дитина, живучи здебільшого в ілюзорному світі, далека від реалій.

Проблему негативного впливу засобів масової інформації на поведінку дітей вивчають О.В. Волянська, Б.М. Головкін, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.Ю. Дроздов. Цією ж проблемою займаються і зарубіжні вчені. Мова йде про наукові доробки Дж. Тейлора, Р. Берона та інших [5, с. 16-17].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна констатувати, що на поведінку дітей впливають як реальні, так і абстрактні агенти підкріплення. Одним із найбільш дієвих абстрактних агентів підкріплення є телебачення, від спрямованості телепродукції якого суттєво залежить спрямованість поведінки юних глядачів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в проведенні експериментального дослідження кіносмаків молодших школярів.

Література:

1. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. *Вопр. психологии*. 1972. № 2. 114 – 123 с.
2. Кайл. Р. Детская психология: тайны психики ребёнка. СПб.: ПРАЙМ - ЕВРОЗНАК, 2002. 416 с.

3. Калашникова Л.В. Вплив засобів масової інформації на формування просоціальної поведінки. *II International scientific conference "Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities" : Conference proceedings*, February 22th, 2019. Kaunas: Izdevnieciba, " Baltija Publishing", page 80 - 83.

4. Калашникова Л.В. Роль абстрактних підкріплювачів соціальної поведінки в процесі керованої соціалізації молодших школярів. *Практична психологія в початковій школі: матеріали обласної науково-практичної конференції педагогічних працівників*. Кіровоград, 2004. 102-109 с.

5. Конончук А.І., Хлебик С.Р. Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення. Ніжин, 2010. 16 -17 с.

6. Майерс Д. Социальная психология /пер. с англ. Л. Царук. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. 512 с.

7. Субботский Е.В. Исследование проблем взаимопомощи и альтруизма в зарубежной психологии. *Вопросы психологии*. 1977. №1. 164 – 174 с.

СУЧАСНА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

*Саросіян М.С.,
студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор Рацул О.А.*

Постановка проблеми. Розлучення сім'ї є гострою проблемою сучасного суспільства. В даний час спостерігається стрімке зростання кількості розлучень. За даними статистики, за останні роки різко збільшилося число дітей, які виховуються в неповних сім'ях, де, в переважній більшості, вихователем є мати. Життя і умови виховання дитини без батька мають явну специфіку й істотно відрізняються від життя дитини в повній сім'ї. Навіть якщо матір намагається заповнити відсутність батька і робить все можливе, щоб поєднати в собі обох батьків, вона в принципі не може реалізувати одночасно обидві батьківські позиції - материнську і батьківську.

Розрив родинних зв'язків негативно позначається на соціалізації підростаючих поколінь, тобто процесу засвоєння певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства.

Мета статті. Розкрити сутність поняття сім'я, як провідного інституту соціалізації дитини та описати розлучення, як кризу розвитку сім'ї та його соціальні наслідки;

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. До висвітлення різних аспектів життєдіяльності сім'ї та виховання в ній дітей зверталися А. Личко, С. Соловейчик (моделі хибного сімейного виховання), Е. Ейдемільер (проблеми внутрішньосімейного спілкування), І. Дубровіна, О. Карбиков, О. Насонова (характеристика типів спотворень у сімейному вихованні), О. Вишневський, М. Володкевич, В. Кравець, Я. Мамонтова (вплив внутрішньосімейних взаємин на формування і розвиток дитячої особистості).

Виклад основного матеріалу. Найпершим і найважливішим інститутом соціалізації особистості є сім'я.

Т. Гурко розглядає сім'ю як сукупність осіб, які проживають спільно, пов'язані родинними зв'язками і спільним бюджетом [4, с. 37]. Однак таке визначення не розкриває всіх аспектів цього феномена. Більш розгорнуту дефініцію подає «Філософський словник»: «Сім'я – це вид соціальної спільноти, найважливіша форма організації особистого побуту, що базується на подружньому союзі та родинних зв'язках, тобто на багатоманітних відносинах між подружжям, батьками і дітьми, братами і сестрами, котрі живуть разом і ведуть спільне господарство» [2, с. 349].

Сім'я є одним з найважливіших соціальних інститутів, що вимагає постійного наукового вивчення, щоб мати уявлення про реально існуючий стан внутрішньосімейного життя і його зовнішні зв'язки та прогнозувати його розвиток, надавати необхідну допомогу, координувати взаємодію з іншими соціальними структурами держави. Сьогодні сім'я переживає серйозні труднощі, що негативно позначається на внутрішньосімейній атмосфері, знижують дієвість виховної функції сім'ї, вносять далеко не завжди педагогічно виправдані зміни в її зміст, призводять до того, що сімейне виховання стає об'єктом критики з боку держави, яка вимагає підвищення відповідальності батьків за виховання дітей.

Саме в сім'ї відбувається первинна соціалізація індивіда, закладаються основи його формування як особистості. Основним засобом сімейної соціалізації є копіювання дітьми моделей поведінки дорослих членів сім'ї.

Сім'я є соціальним інститутом - відносно стійкою формою організації соціального життя, яка забезпечує стійкість зв'язків і відносин у межах суспільства, що зумовлюється функціями, які притаманні соціальному інституту загалом, а саме: створення для своїх членів можливостей задовольняти власні потреби та інтереси; регулювання діяльності членів суспільства в рамках соціальних відносин; забезпечення інтеграції прагнень, дій та інтересів індивідів; здійснення соціального контролю.

Як соціальний інститут сім'я не лише забезпечує збереження традицій у суспільстві, а й спроможна активно адаптуватися до історичних умов, що змінюються, до соціального порядку. Сім'я як провідний інститут соціалізації, який взаємодіє із суспільством, що сприяє розвитку її членів, допомагає їм задовольняти власні потреби у відносинах з іншими людьми, породжує почуття безпеки та захищеності.

У сім'ї, як першому мікросередовищі дитини, визначається її соціальний статус та обов'язки, виникає прихильність до рідних, закладається підґрунтя для становлення світогляду й переконань, ціннісних орієнтацій, соціальної поведінки, відбувається її особистісний розвиток, соціалізація [3, с. 84].

Початок кожного вікового періоду складаються своєрідні, неповторні відносини між дитиною і навколишньою дійсністю, насамперед соціальною. Ці відносини - вихідний момент для всіх динамічних змін, які відбуваються в розвитку індивіда протягом даного періоду. Крім того, вони визначають шлях, прямуючи яким дитина набуває все нових і нових особистісних якостей.

Підлітковий вік характеризується цілим плетивом суперечливих тенденцій соціального й особистісного в розвитку дитини. З одного боку, для цього періоду показовими є негативні прояви, дисгармонійність особистості, згортання і змінювання дитячих інтересів, які склалися, протестний характер поведінки стосовно дорослих. З іншого боку, цей вік відзначається й численними позитивними факторами - зростає самостійність, багатоманітнішими і змістовнішими стають взаємини з однолітками і дорослими, значно розширюється та істотно змінюється діяльність підлітка, розвивається відповідальне ставлення до себе та інших людей. Головним у цьому періоді є вихід дитини на якісно нову соціальну позицію, в якій реально формується її свідоме ставлення до себе як члена суспільства.

Проблема взаємовідносин між батьками і дітьми в сім'ї, які є фактором побудови дитиною картини соціального світу, часто ускладнюється загальною ситуацією, в якій опиняється сім'я. Так, при високому темпі суспільного розвитку сім'я часто «не встигає» за його перебігом. Батьківська позиція швидко стає застарілою, порушуючи процес міжпоколінної трансляції норм та уявлень про суспільне буття. У таких ситуаціях батькам, які прагнуть бачити свою дитину успішною, досить непросто передати їй нагромаджений життєвий досвід, адже він може виявитися непридатним у нових умовах. До того ж важко передбачити, які цінності й стандарти поведінки будуть адекватними в найближчому майбутньому, але ще важче передати дитині ті ціннісно-нормативні моделі, яких батьки не дотримуються самі. Нечіткість і розмитість образу нового соціального світу, притаманна батькам, ускладнює формування в дитини адекватного уявлення про навколишній світ. У випадку, коли перемагає налаштованість батьків на старий образ світу, який вони прагнуть передати дітям, значно зростає небезпека самостійного створення останніми власної картини соціальної дійсності, яка може входити в жорстку суперечність з образом, який продукується батьками. Наслідком цього стає поширення дитячої злочинності, поверхове засвоєння норм ринкової економіки: втрата інтересу і мотивації на здобуття освіти, пізнання культури, своєрідне розуміння «гарного життя» [1, с. 328].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, важливість сім'ї у соціалізації дитини спричинюється тим, що вона постає як головний

передавач культурних норм та цінностей. У сім'ї дитина навчається осмислювати і привласнювати спільні норми та цінності, що робить можливим їх сприйняття в інших референтних групах, членами яких вона стає або на які орієнтується у своєму житті.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. / Ольга Володимирівна Безпалько. - К.: Логос, 2003. - 134 с.
2. Бондаровська В.В. Психологічна допомога сім'ї / В.В.Бондаровська. – К., 2005. – 127 с.
3. Вакуленко С. М. Соціологія сім'ї: Навч.-метод, посіб.— Харків, 2003.
4. Гурко Т. А. Трансформація інститута сім'ї: постановка проблеми // Социологические исследования. - 2005. - № 10. – С. 37 - 41.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Смутчак С.Б.,

*студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка*

*Науковий керівник: доктор економічних наук, професор кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту*

*Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»*

Смутчак З.В.

Постановка проблеми. Українське суспільство нині переживає період кризи, спричиненої низкою чинників, але найтяжчою ситуацією на сьогодні є повномасштабна військова агресія з боку росії, яка спричинила руйнівну гуманітарну кризу, надавши поштовх найшвидшому вимушеному переміщенню населення з часів Другої світової війни. Багато людей були змушені покинути свої домівки та мігрувати більш безпечні місця в межах України або в інші країни.

Тому, одним із найважливіших завдань вимушеної міграції є полегшення процесу соціальної та психологічної адаптації та залучення таких людей до повноцінного життя в новому соціальному середовищі. Недостатня розробленість теми психологічних аспектів адаптації переміщених осіб до нового середовища є передумовою для проведення більш глибоких досліджень [5].

Метою цієї роботи є вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації вимушено переміщених осіб унаслідок воєнних дій, у міру їхнього

пристосування до соціокультурного середовища в інших регіонах України та за кордоном.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. В Україні всі питання, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами, розглядаються не тільки чиновниками, політиками та міжнародними організаціями, а й багатьма вченими країни, які вивчають масштаби міграції, специфічні проблеми й потреби, а також потенціал цих людей у рамках модернізації, економічного розвитку країни та їхньої соціальної та психологічної адаптації [2].

Зокрема, дані питання висвітлені у працях таких науковців як М. Бачинська, Т. Доронюк, Ю. Корнєв, М. Малиха, Т. Старинська. Теоретико-методичну базу розв'язання даної проблеми склали наукові праці дослідників та дослідниць Ю. Арутюнян, В. Грищенко, Ю. Моргун, О. Малиновська, О. Піскун, А. Шацька.

Дослідженням питань щодо соціально-психологічної адаптації займалися Г. Андрєєва, Н. Завацька, І. Кон, О. Макарова, О. Сафін, Г. Циганенко, М. Ярошевський. Реадаптацію мігрантів досліджували О. Буковська, Л. Кудрик, І. Лубківський, М. Мушкевич, А. Чаплигін та інші.

З огляду на те, що сучасною вітчизняною наукою чітко усвідомлена потреба у дослідженні процесу соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців, ця проблема все ще вимагає значної уваги науковців.

Виклад основного матеріалу. Адаптація особистості та пов'язані з нею психологічні явища, давно є предметом вивчення багатьох науковців, а погляди вчених на досліджувані проблеми часом зазнавали дуже різких змін. Спочатку вважалося, що в процесі адаптації в особистості вимушеного переселенця неминуче виникають певні психологічні проблеми, але з часом наукова думка дійшла інших висновків. Так, сучасні дослідження засвідчили, що процес адаптації не завжди має негативні наслідки, а є лише чинником ризику, результат якого залежить від особливостей взаємодії переміщеної особи з новим соціальним середовищем (Дж. Беррі, С. Барвік, Х. Мерфі, У. Кім.).

Поняття «соціально-психологічна адаптація» аналізує багато науковців. Так, згідно з сучасною психологічною літературою, соціально-психологічна адаптація є процесом активного пристосування до вимог середовища. З позицій системного підходу це явище варто розглядати як безперервний процес взаємозумовлювального впливу людини та її соціального оточення, успішність і адекватність якого залежить як від індивідуально-психологічних особливостей, так і від чинників середовища. Адаптація відбувається шляхом поєднання неусвідомлюваного та свідомого моделювання власної поведінки як індивідуальної стратегії та ситуативної тактики з метою досягнення бажаного результату. На формулювання бажаної мети та способів її досягнення впливають зовнішні та внутрішні соціальні регулятори.

Слушною є думка науковця Ф.Б. Березіна, який визначає соціально-психологічну адаптацію як аспект психічної адаптації, що забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних

міжособистісних стосунків, урахування експектацій оточення і досягнення соціально значущих цілей [1].

Слід зазначити, що процес психологічної адаптації є невіддільною частиною життєвого процесу кожної особистості, оскільки в системі «людина-середовище» відбуваються постійні зміни. Але вимушене переселення, яке є явищем, спричиненим небезпечними обставинами, потребує більших адаптаційних зусиль, ніж звичайні перетворення, тому часто супроводжується негативним ставленням до освоєння нової специфіки життя.

Адаптація українців сьогодні має всеосяжний характер. Швидкість та кардинальність змін призводить до того, що наслідком виступає вимушена, а не добровільна адаптація, що виявляється на рівні свідомості та поведінки.

Вимушена міграція за своєю природою непередбачувана і не планувалася ні тими, хто мігрував, ні тими, хто їх приймав, ні місцевими державними органами. Громади, які приймають переселенців, зіткнулися з непередбачуваним зростанням населення, що призвело до збільшення навантаження на соціальну, економічну, енергетичну, транспортну та комунікаційну інфраструктуру громад.

Не маючи чітких перспектив на майбутнє для окупованих територій мігранти продовжують жити в ситуації невизначеності, не готові повністю відмовитися від думки, що вони не можуть повернутися або що вони, можливо, зможуть повернутися. У більшості випадків вся їхня картина життя складається з мозаїки фрагментів їхнього власного досвіду, доповненого інформацією, доступною через ЗМІ. З іншого боку, величезний обсяг інформації заважає людям переосмислити або засвоїти її. Навіть прочитавши величезну кількість повідомлень, неможливо зрозуміти, що відбувається. Більшість повідомлень є взаємовиключними, і кожне повідомлення викликає почуття недовіри до його джерела. Вимушені переселенці переживають процесуальний характер ситуації та повну невизначеність щодо майбутнього району, в якому вони раніше жили. Таким чином, це формує проміжний стан для тих, хто більше не мешкає у своїх домівках, але не інтегрується та не адаптується глибоко до спільноти на новому місці через сприйману невизначеність ситуації. У такій ситуації їм важко ухвалювати рішення про працевлаштування та ведення домашнього господарства.

Питання, що потребує великої уваги в процесі роботи з вимушено переміщеними особами, – це питання фізичного та психічного здоров'я. Відомо, що стресові ситуації провокують смерть і швидке погіршення фізичного стану. За даними соціальних опитувань [4], переселенці характеризують своє психічне здоров'я як погане. Можливі навіть виникнення суїцидальних настроїв у мігрантів через почуття непотрібності та обмеженості громадянства.

Вимушено переміщені особи також мають вищі показники за шкалою агресії. Негативні зовнішні впливи виступають психотравмуючим стимулом, що запускає функціонування захисних психологічних механізмів і таким чином сприяє виникненню симптомів посттравматичного стресового

розладу, емоційно-психологічного дистресу та ворожості до оточуючого світу.

Висновки та перспективи дослідження. В контексті зазначеного, варто зауважити, що психоемоційний стан та проблеми адаптації вимушених мігрантів можуть призвести до розвитку синдрому віктимізації, який аналізує В. Кердивар. Цей синдром характеризується такими психологічними особливостями, як набута безпорадність, негативне ставлення до оточення, низька задоволеність життям, підвищена агресивність та відсутність належних умов для ефективної адаптації та соціалізації на новому місці проживання [3]. Але більшу загрозу становить той факт, що чим довше триватимуть воєнні дії на території України, тим більшим є ризик неповернення вимушених переселенців на батьківщину, тим паче якщо втрачені житло та робота. Заміщення відбуватиметься за рахунок іммігрантів з інших країн, що може призвести до зміни етнічної структури українців, що і є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. Л.: Наука, 1988. С. 255.

2. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: *матеріали II Міжн. наук. конф.* С. 3–5.

3. Кердивар В. В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис... на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 – «Психологія». Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2020. С. 162.

4. Міхеєва О., Серeda В. Сучасні українські внутрішньопереміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. *Збірка аналітичних матеріалів*. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 462 с.

5. Рижаква В.І. Психологічні особливості процесу адаптації вимушено переселених осіб до нового середовища проживання. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: *матеріали V Міжн. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 22 квітня 2022 р. С. 124–127.

ПРИЧИНИ І СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

*Старцева Т.М.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв*

*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. Дестабілізація економіки, спад виробництва, зниження життєвого рівня в країні, руйнування старої системи цінностей і стереотипів, що регулювали відносини особи з суспільством, - все це хворобливо переживається населенням, відображаючись на його соціальному самопочутті. Соціальні кризові процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, негативно впливають на психологію людей, породжують тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість і насильство. Особливо важко в цей період прийшлося підліткам. Тривожним симптомом є зростання числа неповнолітніх з девіантною поведінкою, що виявляються в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм і ін.). У крайніх формах стали виявлятися жорстокість і агресивність.

Метою статті є аналіз наукової літератури з проблеми агресивності, причин її виникнення і особливості прояву в підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Зростання агресивних тенденцій в підлітковому середовищі відображає одну з щонайгостріших соціальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла молодіжна злочинність.

У нашій країні вже накопичений чималий досвід по корекції і профілактиці девіантної поведінки. За останні роки було виконано психологами і педагогами ряд досліджень по вивченню, діагностиці і попередженню педагогічної занедбаності і правопорушень підлітків. Цьому присвячені роботи Абрамової Г.С., Дубровіной І.В., Знакова В.В., Іванова Е.Я., Ігошева К.Е., Ісаєва Д.Н., Ковальова А.Г., Кона І.С., Кондрашенко В.Т., Лічко А.Е., Міньковського Г.М., Невського І.А., Пірожкова В.Ф., Платонова К.К., Потаніна Г.М., і ін.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік - один з найбільш складних періодів розвитку людини. Не дивлячись на відносну короткочасність, він практично багато в чому визначає все подальше життя індивідуума. Саме в підлітковому віці відбувається перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму. Все це робить підлітка особливо уразливим і податливим до негативних впливів середовища. При цьому необхідно враховувати властиве підліткам прагнення вивільнитися з-під опіки і контролю рідних, вчителів і інших вихователів. Нерідко це прагнення приводить і до заперечення духовних цінностей і стандартів життя

взагалі старшого покоління. З іншого боку, все більш очевидним стають і недоліки у виховній роботі з підлітками.

У числі різноманітних, взаємозв'язаних чинників, обумовлюючих прояв агресивної поведінки, що відхиляється, можна виділити такі, як:

Індивідуальний чинник, що діє на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки, які утрудняють соціальну адаптацію індивіда;

Психолого-педагогічний чинник, що виявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання;

Соціально-психологічний чинник, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього з своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в учбово-виховному колективі;

Особистісний чинник, який, перш за все, виявляється в ставленні до середовища спілкування, якому надається перевага, до норм і цінностей свого оточення, до педагогічних дій сім'ї, школи, громадськості, а також в особистих ціннісних орієнтацій і здатності до саморегуляції.

Соціальний чинник, що визначається соціальними і соціально-економічними умовами суспільства.

Виявлення негативних впливів утруднене, тому що вони не виступають ізольовано, а представляють взаємодію найрізноманітніших чинників, що діють з різним негативним внеском у розвиток поведінки, що відхиляється. Розвиток людини обумовлений взаємодією багатьох чинників: спадковості, середовища (соціальної, біогенної, абіогенної), виховання і власної практичної діяльності людини.

Серед форм агресивних реакцій, що зустрічаються в різних джерелах, необхідно виділити наступні:

Фізична агресія (напад) - використання фізичної сили проти іншої особи.

Непряма агресія - дії, як обхідними шляхами направлені на інших людей (плітки, злобні жарти), так і ні на кого не направлені вибухи люті (крик, тупання ногами, биття кулаками по столу, ляскання дверима і ін.).

Вербальна агресія - вираз негативних відчуттів як через форму (крик, виск, сварка), так і через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття, лайка).

Схильність до роздратування - готовність до прояву при щонайменшому збудженні запальності, різкості, грубості.

Негативізм - опозиційна манера поведінки, яка спрямована проти авторитету або керівництва. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

Агресивні підлітки, при всій відмінності їх особових характеристик і особливостей поведінки, відрізняються деякими загальними рисами. До таких рис відноситься бідність ціннісних орієнтацій, їх примітивність, відсутність захоплень, вузькість і нестійкість інтересів. У цих дітей, як правило, низький рівень інтелектуального розвитку, підвищена навіюваність, копіювання, недорозвиненість етичних уявлень. Їм властива емоційна грубість, озлобленість, як проти однолітків, так і проти навколишніх

дорослих. У таких підлітків спостерігається або максимально позитивна, або максимально негативна самооцінка, підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід з складних ситуацій. Разом з тим, серед агресивних підлітків зустрічаються і діти добре інтелектуально і соціально розвинені. У них агресивність виступає засобом підняття престижу, демонстрації самостійності, дорослості.

Висновки і перспективи дослідження. У підлітковому віці одним з видів поведінки, що відхиляється, є агресивна поведінка. Для деяких підлітків участь в бійках, самоствердження за допомогою кулаків стало звичною поведінкою. Ситуація посилюється нестабільністю суспільства, міжособовими і міжгруповими конфліктами. Знижується вік прояву агресивних дій. Все частіше зустрічаються випадки агресивної поведінки у дівчаток.

Гіперопіка, також як і бездоглядність, часто сприяють формуванню агресивної поведінки. Реакції, викликані надмірним контролем і нудними повчаннями, знаходять свій вираз у вигляді агресивності.

Перспективи подальших пошуків вбачається у вивченні особливостей прояву агресивної поведінки підлітків, задля побудови ефективної корекції, а також профілактики психологічного стану підлітків, що мають прояви девіантної поведінки.

Література

1. Бичковська Г. Агресивна дитина. Запобігання та обмеження проявів. *Психолог.* 2018. N 5/6. С. 32-34.
2. Біркова І. Оволодіння навичками саморегуляції. Опанування агресивних проявів у поведінці : заняття з елементами тренінгу. *Психолог.* 2016. N 21/22. С. 27-29.
3. Вечірко Н. Профілактика насильницької, жорстокої й агресивної поведінки : заняття з елементами тренінгу. *Психолог.* 2016. N 9/10. С. 16-25.
4. Вольська М. Причини виникнення агресивної поведінки. *Психологія молодшого школяра : зб. наук.-метод. пр. Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка.* Житомир : Рута, 2016. С. 23-26.
5. Ігнатєва О. Особливості агресивної поведінки молодших школярів. *Психологія молодшого школяра : зб. наук.-метод. пр. Житомир : Рута, 2016.* С. 56-60.
6. Капітанчук Л. С. Психологічна підтримка інновації особистості учнів з підвищеним рівнем агресивності. *Клас. кер. Усе для роботи.* 2016. N 2. С. 51-55.
7. Качмар О. Освіта як дієвий механізм профілактики й подолання агресивної поведінки особистості. *Вища шк.* 2017. N 4. С. 55-64.
8. Кириленко В. Корекційна робота психолога та соціального педагога / соціального працівника з профілактики й подолання агресивної поведінки молодших школярів. *Поч. шк.* 2018. N 1. С. 54-57. С. 50-53.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Строцька С. А.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І. В.*

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасної освіти значна увага приділяється проблемам формування особистості молодого покоління, здатного до вирішення складних питань майбутнього. Сьогоднішні школярі в подальшому повинні вміти вільно орієнтуватись у соціальному просторі, займати активну громадянську позицію, налагоджувати ефективні стосунки з оточуючими, мати напрацьовану систему ресурсів, одним з яких є емоційний інтелект (ЕІ) [2]. Фундаментальна присутність ЕІ в психічній організації підлітка забезпечує реалізацію потреб віку і дозволяє долати труднощі на даній стадії онтогенезу.

Мета статті – презентація результатів емпіричного дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту в підлітковому віці.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Проблема ЕІ підлітка висвітлюється в працях С. Дерев'янка, Г. Березюк, Е. Носенко, В. Юркевич, Ю. Мединської, Ю. Бреус А. Чернявської, Ю. Давидової, Є. Іванової, С. Могилястої, І. Бурцевої, О. Чебикіна та ін., де робиться спроба визначення специфіки феномену у зв'язку з закономірностями розвитку особистості на пубертатній стадії онтогенезу. Незважаючи на достатньо широку представленість проблеми у науковому просторі, вона потребує більш глибокого та системного аналізу, зокрема у виявленні рівня та структури розвитку ЕІ в підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до зазначеної мети було проведено емпіричне дослідження на виявлення загального рівня розвитку емоційного інтелекту та його структурної організації в підлітковому віці. В якості діагностичного інструментарію були використані методики «ЕІн» Д.В. Люсіна, яка побудована на основі уявлення про емоційний інтелект як своєрідний конструкт, що об'єднує як когнітивні здібності, так і особистісні характеристики, що включають ряд компонентів, зокрема цікавість до внутрішнього світу людини, прагнення до аналізу поведінки крізь призму психологічної оцінки, здатність впливати на інших та управляти своїми емоціями [1].

Другою методикою у батареї діагностичних тестів для проведення емпіричного дослідження була обрана методика EQ (у авторській розробці Н. Холл) презентована Є. Ільїним у 2001 році. Опитувальник складається з тридцяти взаємопов'язаних тверджень, що об'єднуються у п'ять шкал: 1)

«емоційна обізнаність»; 2) «управління власними емоціями»; 3) «самотивація»; 4) «емпатія»; 5) «розпізнавання емоцій інших людей». Методика розроблена виходячи із загальних уявлень про емоційний інтелект і його структурну організацію [3]. Загальна вибірка респондентів склала 75 осіб віком 12-13 років.

За результатами діагностики рівня емоційного інтелекту підлітків за методикою «ЕмІн» Д.В. Люсіна з'ясувалось що: 20 % підлітків мають високий рівень емоційного інтелекту; 35 % - низький; 45 % - середній. Було помічено, що у підлітків краще сформована здібність розуміти чужі емоції ніж здібність управляти ними (50 % учнів мають низькі показники за цією шкалою).

Кількісно-якісний аналіз отриманих статистичних даних по групах учнів показав, що у групі підлітків з низьким рівнем емоційного інтелекту найбільш вираженими є низькі показники за шкалами МР (75 %), ВР (80 %), ВЕ (65 %). Інші показники у більшості знаходяться на середньому рівні. Високий і дуже високий рівень у вибірці цієї групи респондентів не представлений. У групі учнів, що за первинною діагностикою мають середній рівень емоційного інтелекту, більшість показників знаходяться на середньому рівні з незначною тенденцією до низького рівня за шкалами МР, МУ. Можна припустити, що підлітки із середнім рівнем емоційного інтелекту краще розуміють свої емоції ніж емоції оточуючих. Це ж стосується і уміння управляти емоціями інших людей.

Показовим для нашого дослідження є той факт, що у групі учнів з високим рівнем емоційного інтелекту найбільш високі показники було відмічено за шкалами ВР, МР, ВЕ, ВУ. Але, як засвідчують дані, навіть для підлітків з високим загальним рівнем емоційного інтелекту здатність управляти емоціями інших розвинута на середньому рівні, а у деяких респондентів навіть на низькому рівні. Це можна пояснити тим, що підліткам складно емпатійно сприймати оточуючих, а їх особистий вплив на емоційні прояви інших у силу вікових особливостей також є мінімальним.

Кількісно-якісний аналіз даних по загальній вибірці респондентів показав, що підлітки у своїй більшості мають середні показники сформованості різних структурних елементів ЕІ за шкалами методики Н Холла («емоційна обізнаність» 60 %; «управління власними емоціями» 40 %; «самотивація» 60 %; «розпізнавання емоцій інших» 50 %; «емпатія» 40 %). Однак, разом з тим у значній кількості респондентів помічені й низькі параметри прояву емоційного інтелекту за такою шкалою як «управління власними емоціями» 60%. Це може свідчити про те, що не дивлячись на те, що певні знання про свою емоційно-потребову сферу у підлітків присутні, управляти своїми емоціями їм важко, що і є частковою причиною такого значного відсотку конфліктних дітей цього віку.

Аналіз кореляційних залежностей між шкалами методики Д. Люсіна показав наявність високих статистично значимих зв'язків у спектрі низьких показників та у сфері високих параметрів прояву емоційного інтелекту у підлітків. Зокрема, низькі показники між шкалою МР (розуміння чужих

емоцій) позитивно корелює з низькими показниками по шкалам «управління чужими емоціями» ($r = 0,716$ при $p > 0,01$), шкалою ВР «розуміння своїх емоцій» ($r = 0,730$ при $p > 0,01$), шкалою ВУ «управління своїми емоціями» ($r = 0,636$ при $p > 0,01$). При цьому, високі параметри за шкалою МР позитивно корелюють з позитивно представленими шкалами МУ ($r = 0,729$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,679$ при $p > 0,01$), ВУ ($r = 0,719$ при $p > 0,01$).

Схожі дані було отримано і при аналізі шкали ВУ «управління своїми емоціями». Позитивні кореляції зафіксовано зі шкалами МР ($r = 0,719$ при $p > 0,01$), МУ ($r = 0,625$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,505$ при $p > 0,01$). Аналіз даних показав також і наявність статистично значимих кореляційних зв'язків між низькими показниками ВУ та низькими даними по шкалам МР ($r = 0,636$ при $p > 0,01$), МУ ($r = 0,526$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,607$ при $p > 0,01$).

Для реалізації завдань нашого дослідження важливим був аналіз кореляційних зв'язків між шкалами суміжних методик (Н. Холла і Д. Люсіна). Результати такого порівняння підтвердили наявність високих кореляційних зв'язків між шкалами позитивно виражених ознак емоційного інтелекту за методикою Н. Холла: ЕО з МР ($r = 0,665$ при $p > 0,01$), МУ ($r = 0,572$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,552$ при $p > 0,01$), ВУ ($r = 0,560$ при $p > 0,01$), а також між високим УЕ та МР ($r = 0,707$ при $p > 0,01$), МУ ($r = 0,414$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,492$ при $p > 0,01$). Паралельно зафіксовано статистично значимі кореляційні зв'язки між негативним вираженням параметрів ЕО і МР ($r = 0,665$ при $p > 0,01$), ВР ($r = 0,589$ при $p > 0,01$), ВУ ($r = 0,531$ при $p > 0,01$), а також між низьким УЕ і МУ ($r = 0,381$ при $p > 0,01$).

Отримані статистичні дані дають підстави припустити, що у підлітковому віці існує певний рівень взаємозалежності між емоційною обізнаністю учнів та їх здатністю керувати своїми та чужими емоціями у різних життєвих обставинах. Отримані результати були враховані при побудові комплексної програми розвитку емоційного інтелекту у підлітків експериментальної групи.

Висновки і перспективи дослідження. Результати діагностичного етапу емпіричного дослідження продемонстрували різний рівень розвитку ЕІ в групі підлітків. Дані кореляційного аналізу, дають підстави припустити, що у підлітковому віці існує певний рівень взаємозалежності між емоційною обізнаністю учнів та їх здатністю керувати своїми та чужими емоціями у різних життєвих обставинах. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці програми розвитку ЕІ в підлітковому віці та можливості її використання в умовах навчально – виховного процесу.

Література

1. Дерев'янка С., Лавренко С. Методичні засоби діагностики емоційного інтелекту. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 7. С. 23–29.
2. Колісник Л.О. Проблема діагностики емоційного інтелекту. Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту

психології імені Г.С.Костюка НАПН України / за ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 26. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. С. 278-295.

3. Могиляста С. Розвиток емоційного інтелекту старшокласників: методика і результати дослідження. *European humanities: State and Society Issue* 2, 2020. С. 74 – 92.

4. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): Навчально-методичний посібник. Вінниця : Вид-во «Діло», 2019. 105 с.

ПЕРВИННЕ ВИЯВЛЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ НА ФОНІ БОЙОВИХ ДІЙ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ, ЗАКРІПЛЕНИМ ЗА ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

*Тележинська А.К.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
старший викладач Руденко Ю. Ю.*

Актуальність дослідження. Останні роки розвиток українського суспільства потерпає від масштабних переворотів, реформ, антитерористичної операції на Сході країни, повномасштабного вторгнення, що істотно впливає не тільки на політико-соціо-економічну ситуацію в країні, але і на ментальне здоров'я населення. Попри те, що психотравмуючі події – це болісний досвід, який непросто інтегрувати дитячій психіці без належної підтримки, багато дітей можуть дати собі раду з цим досвідом і відновити повноцінне функціонування. Утім у деяких випадках досвід психотравми надто болісний, а ресурси – недостатні, це викликано тим, що різнобічна й тривала дія різноманітних несприятливих чинників зумовлює виникнення в людини високої нервово-психічної напруги та деструктивних внутрішньо особистісних конфліктів, і, як наслідок цього, зривів у поведінці та діяльності. Саме тоді ми говоримо про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – один із найпоширеніших психічних розладів у дитинстві – його частота становить близько 7%. Без належного втручання ПТСР може суттєво порушити функціонування та розвиток дитини, мати негативні наслідки в різних сферах її життя.

Мета дослідження. Ознайомлення з основними критеріями припущення ПТСР у школярів, соціально-психологічна діяльність соціального працівника з дітьми, постраждалими внаслідок бойових дій.

Поняття «психологічна травма» не має чіткого визначення в сучасній вітчизняній психології. Свого найбільшого поширення це поняття отримало в

рамках теорії посттравматичного стресового розладу наприкінці 80-х років у кризовій психології.

Історія поняття травми випливає з ранніх праць З. Фрейда та дофрейдівських робіт Ж. М. Шарко та Ж. Брейєра. З. Фрейдом було створено першу психоаналітичну теорію травми, в якій це явище розглядалося як глибоко вкорінений у несвідомій сфері афект, що надає патогенний вплив на психіку людини та є підґрунтям невротичних розладів. Джерело травми він вбачав не в зовнішній події, а в самій психіці, у розщепленні Его, до якого приводить травматична тривога, заснована на несвідомих фантазіях.

Психіка, так само, як і внутрішнє середовище організму, прагне до підтримки стабільного стану, і все, що порушує цю стабільність, витісняється за термінологією З. Фрейда. На відміну від фізичної травми, яка завжди є зовнішньою, психічна травма може мати інтрапсихічну природу, тобто психіка має здатність травматизувати саму себе, продукуючи певні думки, спогади, переживання та афекти.

Друга істотна відмінність психічної травми від фізичної полягає в тому, що вона невидима та об'єктивується за непрямими ознаками, головною з яких є душевний біль. Рефлекторна реакція організму на будь-який біль – це відсторонення, уникнення, позбавлення. Але основна функція болю – інформаційна, вона повідомляє про наявність ушкодження та запускає механізм на зцілення й виживання організму.

Психічний біль так само інформує про психологічне неблагополуччя та запускає механізм зцілення психіки – роботу захисних механізмів, зокрема механізмів витіснення та придушення або відповідну реакцію. Відповідна реакція на травматичний вплив присутня завжди, і чим інтенсивніша травма, тим сильніша зовнішня дія або внутрішнє переживання. Відповідною реакцією може бути удар, сварка, почуття безсилля та плач [1].

Після впливу на людину бойового стресу відбувається зміна психічної системи в цілому, а в деяких випадках трансформується структура особистості. Виділяють два види цих змін – регресивні і прогресивні зміни особистості. У першому випадку спостерігаються негативні особистісні зміни, що призводять до дезорганізації особистісної структури і дезадаптації поведінки – це посттравматична дезорганізація особистості, зокрема, посттравматичний стресовий розлад при наявності певних додаткових внутрішніх і зовнішніх факторів. У другому випадку наслідки екстремального досвіду можуть виявлятися не тільки в ефективній адаптації до мирного життя, але і в творчому розвитку особистості, формуванні гуманістичних особистісних новоутворень, цінуванні життя [2].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) являє собою комплекс психофізіологічних реакцій людини на фізичну або психологічну травму, де травма визначається як переживання, потрясіння, яка у більшості людей викликає страх, жах, відчуття безпорадності.

У випадку будь-яких раптових виражених змін у поведінці дитини, її емоційному стані, спілкуванні, шкільній успішності важливо пам'ятати про

можливість прихованих психотравмуючих подій, про які дитина може боятися чи соромитися говорити. Найтиповіші симптоми ПТСР у дітей:

- Дитина постійно згадує про пережиту психотравмуючу подію.
- Ці спогади викликають виражений емоційний дистрес.
- Гра дитини емоційно напружена та постійно відображає досвід пережитої події.
- Дитина уникає усього, що нагадує їй про пережиту подію.
- Сон дитини є порушений, їй повторно сняться страшні сновидіння.
- Дитина завжди стривожена, вона ніби постійно чекає, що щось погане станеться знову.
- Дитина має емоційні труднощі і її «переповнюють» почуття, що пов'язані з психотравмуючою подією – сором, злість, відчай, страх, почуття провини тощо.
- Дитина виглядає відстороненою, беземоційною.
- У дитини порушена пам'ять, увага, здатність вчитися.

Усвідомити потребу у психологічній допомозі спроможна не кожна дитина, тому фахівці, які перебувають поруч (вчителі, соціальний педагог, психолог) мають бути чутливими до потреб дітей-переселенців. Слід звернути увагу на такі прояви у поведінці в залежності від віку дитини: а) діти молодшого шкільного віку (можуть проявляти такі реакції на травмуючу кризову ситуацію: недовіра до оточення; погіршення успішності; болісне реагування на критику; перезбудження; тривожність; емоційний ступор; уникання місць, людей, предметів, що нагадують про травмуючу подію); б) підлітки (емоційна байдужість – захисна реакція; негативізм, «спалахи» гніву, агресії; уникання спілкування; ризиковані вчинки; занепокоєність щодо своєї безпеки та можливості повторення травмуючих подій; зміни в поведінці, в успішності; зниження уваги та концентрації; підвищена активність, перезбудження; роздратованість; прогулювання уроків; скарги на самопочуття; тривожні думки, бажання помститися; постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилося).

Рекомендації щодо спілкування під час надання соціально-психологічної допомоги фахівцем соціальної роботи:

- сядьте або присядьте до рівня очей малої дитини;
- допоможіть дітям шкільного віку вербалізувати свої почуття, проблеми та запитання; надайте прості означення для загальних емоційних реакцій (наприклад, злий, сумний, наляканий, занепокоєний);
- не використовуйте таких слів як «нажаханий» і інших, тому що це може підвищити їхній дистрес;
- слухайте уважно та перепитуйте в дитини, чи ви правильно зрозуміли її.
- будьте свідомими, що діти можуть проявляти регресію у розвитку, у поведінці чи використанні мовлення;

- підлаштуйте своє мовлення до рівня розвитку дитини. Типово, що молодші діти мало розуміють такі абстрактні поняття, як «смерть». Висловлюйтесь чітко і просто;

- розмовляйте з підлітками як «дорослий із дорослим». Так ви дасте їм зрозуміти, що з повагою ставитесь до їхніх почуттів, проблем та запитань;

- доповніть цими техніками знання батьків чи опікунів, щоб допомогти їм забезпечити відповідну емоційну підтримку своїм дітям.

Поведінка, якої варто уникати:

- не робіть припущень, що могли пережити чи через що пройшли потерпілі;

- не думайте, що кожний, хто пережив катастрофу, буде травмованим;

- не патологізуйте. Більшість очікуваних реакцій зрозумілі та відомі, зважаючи на те, що людям довелося пережити у зв'язку з катастрофою. Не маркуйте реакції як «симптоми» та не розмовляйте термінами «діагнози», «стани», «патології»;

- не заговорюйте дітей й надмірно не опікуйтесь ними, щоб їх заспокоїти, не зосереджуйтесь на його/її безпорадності, слабкості, помилках чи неспроможності;

- не влаштовуйте «допиту», ставлячи запитання про деталі того, що трапилося.

Основним завданням соціального педагога є встановлення контакту із дітьми та підлітками, що стали вимушеними переселенцями внаслідок бойових дій. Він супроводжується наданням соціально-психологічної підтримки за потреби, доведенням до відома батьків чи опікунів про особливості проявів та перебігу реакцій на травму та можливий розвиток ПТСР як наслідок події. У разі, якщо симптоми зберігаються понад місяць, слід запропонувати звернутися до лікаря.

Під час війни діти – в різній мірі – зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. Необхідно приділяти увагу виявленню осіб із ПТСР у робочому або повсякденному середовищі, протягом місяця після травматичної події варто розглянути необхідність активного спостереження за дітьми із симптомами ПТСР. Це одне із важливих завдань для нормалізації соціальної адаптації в перспективі, що проявляється у турботі про ментальне здоров'я підростаючого покоління.

Література:

1. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Л. Туриніна. – К.: ДП Вид. дім «Персонал», 2017. – 160 с.
2. Костенко М. А., Костенко Н. Б., Урезков А. В. Психосоціальна робота з учасниками бойових дій / 2000. – 48 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДЛІТКІВ З ТЕНДЕНЦІЄЮ ДО ДЕСТРУКТИВНОЇ САМООЦІНКИ

Ткаліч К. В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Питання становлення людини у процесі соціалізації призводить до формування особистості та висвітлюється різними науковцями у кожному напрямі психології (психоаналітичному, біхевіористичному, гуманістичному, когнітивному та інших). Важливою рисою особистості є самооцінка, а здатність розпізнавати її прояви у психокорекційному процесі є фактором подальшого успішного життя людини.

Тому створення оптимальних умов для формування адекватної самооцінки підлітків є вкрай важливим у сьогоденні.

Метою статті є дослідження психологічних особливостей самооцінки підлітків та визначення шляхів їх психолого-педагогічного супроводу.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Самооцінка – це здатність особистості сприймати самого себе, власні деструктивні та конструктивні прояви. У дослідженнях зарубіжних вчених самооцінка розглядалась У. Джеймсом, К. Роджерсом, Р. Бернсом, Е. Еріксоном, які звернули увагу на залежність самооцінки від соціокультурного середовища. У цьому напрямку дослідження проводилися й радянськими вченими, як от: Д. Ельконіним, О. Леонтєвим, С. Рубінштейном, В. Століним, В. Мерліном, О. Лазурським, Л. Виготським, які розглядали самооцінку у контексті проблеми становлення самосвідомості.

Сучасний погляд на самооцінку особистості представлено у таких працях: І. Кон «Відкриття Я» - акцентовано увагу на становлення особистості у історико-культурному та психологічному планах, А. Захарова «Психологія формування самооцінки» - вплив самооцінки на саморегуляцію особистості, В. Столін «Самосвідомість особистості» - викладені емпіричні дослідження самосвідомості людини, К. Роджерс «Погляд на психотерапію. Становлення людини» - погляд на формування особистості через призму власного досвіду, та інших відомих публікаціях філософів, педагогів та психологів.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік у середньому припадає на 11-15 років, але перші фізіологічні та психологічні зміни проявляються раніше (у 9-11 років). Цей період характеризується завершенням молодшого шкільного віку та переходом до юнацького віку майже в усіх аспектах життя (соціальному, фізичному та психічному) [2].

Вважається, що на підлітковий вік припадає досягнення статевого

дозрівання, яке проходить у п'ять етапів. Внаслідок цього, підлітки можуть турбувати болі у серці, постійні головні болі та підвищена втомлюваність. З. Фрейд вважав, що саме в цей період підсилюється збудливість та підвищена сексуальна активність. Окрім цього, підлітковий період характеризується зростанням у фізичному плані, зміною довжини та маси тіла, дозріванням різних структур організму. Представники багатьох напрямів вважають аномальною відсутність бурхливих емоцій під час кризи підліткового віку, адже спокійна поведінка підлітка може вказувати на відхилення у його фізичному розвитку [3, с. 51-53]. Фізіологічні зміни супроводжуються психологічним та соціальним дозріванням.

Основним новоутворенням підлітка є самосвідомість. Дитячий світ поступово відходить на другий план, а на першому з'являється світ дорослих, у якому абсолютно все є новим (норми, способи поведінки та цінності). У дитини починає формуватися почуття дорослості, а провідною діяльністю стає інтимно-особистісне спілкування. Підліток починає вивчати свою ідентичність, відстоює своє право на повагу та самостійність. Оцінити адекватно себе стає важче ніж когось з оточуючих. Критика зі сторони ровесників сприймається гостро [1, с. 374-376].

На формування самооцінки одночасно впливають внутрішні та зовнішні фактори, тому обстеження з дітьми важливо проводити комплексно. Найбільш ефективним є дослідження усіх чинників, від характеру підлітка та його виховання, і завершуючи адаптацією його до колективу.

Психолого-педагогічний супровід зростаючої особистості відбувається в площині вирішення проблем сучасної практичної психології. Психологічна допомога як надання інформації про психічні стани, причини та механізми психологічних явищ і психопатологічних симптомів, досліджується В. Менделевичем. Вона активно спрямована на психологічний вплив задля гармонізації психічного життя людини, адаптації її до соціального середовища, контролю психопатологічної симптоматики та перебудови особистості для формування фрустраційної стійкості [5, с. 161].

До основних принципів організації психологічної служби у закладах освіти належать принцип професійної взаємодії та співпраці, професійна компетентність та відповідальність, принцип індивідуального підходу, принцип добровільності, доступність психологічних послуг, партнерство, конфіденційність, дотримання професійної етики психолога [4].

Напрямами діяльності практичного психолога є: профілактична робота, проведення діагностичних обстежень, корекційний вплив, консультування, просвітницька робота та інші. Метою просвітницької роботи є допомога підліткам в усвідомленні ставлення до себе, згуртування дітей, мотивування дітей до самопізнання, сприяння їх саморозумінню, розвиток рефлексійних навичок.

Психодіагностика є галуззю психологічного знання, що розробляє методи та методики дослідження психологічних властивостей людини, зокрема самооцінки дітей підліткового віку [6, с. 6-17]. При обґрунтуванні теоретично-методичних основ дослідження самооцінки нами було виведено

критерії, показники та відповідні психодіагностичні методики (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Критерії щодо діагностики самооінки у підлітковому віці

Критерії	Показники	Діагностичні методики
Характеристика підлітка та його оточення	Ставлення до складнощів підліткового віку, відношення до себе, самооінка, стосунки з батьками та друзями	Авторська анкета
Типи особистісної орієнтації (життєві установки), нейротизм	Екстраверсія (рухливість, легке пристосування, легке налагоджування відносин) або інтроверсія (самотність, схильність до самоаналізу, низька соціальна пристосованість); занепокоєння, збудливість, тривожність	Експрес-діагностика характерологічних особливостей особистості (Айзенк в модифікації Т. В. Матоліної)
Рівень соціальної ізольованості дитини	Бажання або небажання мати комунікацію з батьками та оточуючими, відчуття самотності, складності у заведенні друзів, недостатність спілкування	Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон)
Схильність до неадекватної оцінки самого себе	Страх проявляти себе, невміння сприймати критику, завищена або занижена думка про себе, тривожність, замкнутість	Вербальна діагностика самооінки особистості
Оцінка своїх якостей та бажаного рівня їх розвитку	Відношення до свого здоров'я, своїх розумових здібностей, характеру та авторитету серед однолітків, зовнішності	Методика Т. В. Дембо-С. Я. Рубінштейна (модифікація А. М. Прихожан)

Джерело: власне опрацювання на основі вище проаналізованого теоретичного матеріалу

Комплексне емпіричне дослідження здійснювалося в період 2021 – 2023 років і проводилося у три етапи.

На *першому етапі* було здійснено відбір досліджуваних, проведено анкетування щодо їх характеру, ставлення до оточуючих та категорії самооінка, конкретизовано методичний апарат та умови проведення констатувального дослідження та підібрано необхідний психодіагностичний інструментарій.

У дослідженні брали участь 36 осіб віком від 11 до 15 років: 15 (41,7 %) чоловічої та 21 (58,3 %) жіночої статі. Загальна вибірка була побудована таким чином, щоб кількість хлопців була приблизно однаковою з кількістю дівчат. Усю вибірку можна поділити на дві групи: «А» та «Б». До групи «А» належать підлітки, які прожили усе своє життя у міській місцевості, а до групи «Б» - у сільській місцевості.

Групу «А» склали підлітки, 23 особи (63,9 % від загальної кількості), які навчаються у загальноосвітньому закладі міста Кропивницький – Гімназії №9 Кіровоградської міської ради, Кіровоградської області. З них: 13 хлопчиків і 10 дівчат. Усі досліджувані є учнями одного й того самого класу.

Групу «Б» склали підлітки, 13 осіб (36,1 % від загальної кількості), які навчаються у загальноосвітньому закладі села Калинівка – Калинівська філія Первозванівського ліцею, Первозванівської сільської ради, Кропивницького району, Кіровоградської області. З них: 2 хлопчики і 11 дівчат. Усі досліджувані є учнями різних класів.

Дослідження проводилося зі згоди учнів та їх батьків. Загальна характеристика загальної вибірки наведена у таблиці 2.

Таблиця 2.

Загальна характеристика загальної вибірки констатувального дослідження

Назва навчального закладу	Загальна кількість	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Усього (у %)
Гімназія №9	23	10	13	63,9
Калинівська філія Первозванівського ліцею	13	11	2	36,1
Усього	36	21	15	100

Джерело: власне опрацювання

Отже, на першому етапі дослідження відбулося знайомство та спостереження за обстежуваними підлітками, визначення рівня усвідомлення ними поняття самооцінка, а також чинників, які впливають на її формування. Також розроблено анкету, яка дозволила отримати основну інформацію про вік, виховання та оточення дітей. Окрім цього, виявлення їх думки щодо самооцінки у підлітковому віці та передбачуваного ними рівня самооцінки.

Другий етап дослідження полягав у виявленні характерологічних особливостей підлітків та їх рівня соціальної ізольованості. Підставою для вибору такого психодіагностичного інструментарію було теоретичне опрацювання категорії самооцінка. Важливим аспектом дослідження є вивчення взаємозв'язку внутрішнього та зовнішнього світу дитини з його самооцінкою.

Третій етап дослідження був пов'язаний безпосередньо з проведенням діагностики рівня самооцінки та рівня домагань підлітків. Це дало змогу відтворити цілісну картину впливу різноманітних чинників на формування самооцінки, а також проаналізувати як відповіді дітей у анкетуванні відрізнялися від результатів дослідження.

Констатувальне дослідження показало, що:

- 1) багато дітей складно переживають кризу підліткового віку;
- 2) великий відсоток дітей відчуває самотність;

- 3) у підлітків виявлено високий рівень невротизації;
- 4) проявляються демонстративність, поверхневність у стосунках, емоційна бідність, енергійність;
- 5) майже 60 % має низький рівень соціальної ізольованості. Високий рівень соціальної ізольованості виявлено тільки у обстежуваних дітей з сільської місцевості;
- 6) більшість досліджуваних (майже 64 %) має низький рівень самооцінки, 25 % - середній, 11 % - високий рівень. Адекватна самооцінка притаманна більшій кількості дітей з міста, ніж з села. Різниця становить 18 %;
- 7) за другою методикою дослідження самооцінки показник низького рівня був менший – 56 %;
- 8) стосовно рівня домагань, у більшості дітей він реалістичний (у 78 %);
- 9) загалом результати обстеження двох груп майже не відрізняються.

Щоб вирішити будь-яку проблему необхідно мати комплексний підхід до неї. У роботі психолога важливо вміти ефективно поєднувати діагностику з корекцією. Вчасно проведена діагностично-корекційна робота гарантує зміни на краще та вплив на подальше життя дитини.

Нами було розроблено комплексну психокорекційну програму (див. рис. 1), яка складалася з просвітницького заходу «Самооцінка підлітка», корекційно-розвивальної програми (у вигляді тренінгу) «Формування адекватної самооцінки у підлітковому віці» та індивідуальної психокорекційної роботи. Відповідно до програми можна виділити наступні

етапи її реалізації.

Рис. 1. *Схема етапів реалізації психокорекційної програми*

Для міжетапного зрізу було підведено підсумки щодо ефективності

профілактичної роботи. Після її проведення деякі підлітки (13 дітей) дійшли до висновку, що потребують подальшого корекційного впливу на їх самооцінку. Невелика кількість підлітків (4 дитини) подякували за проведення заходу, і вирішили, що не потребують подальшого психологічного втручання. Інші 19 дітей не змогли визначитися з подальшими діями. Нижче представлені звіти довільної форми з закодованими іменами:

«Дякую Вам, після проведення заходу я зрозуміла, що у мене все добре з самооцінкою...» (П.С.)

«Мені було дуже цікаво послухати нову, корисну для мене інформацію. З задоволенням відвідав би ще подібні заходи...» (П.Я.)

«Рольова гра багато чому мене навчила, я зрозуміла як поведуть себе люди з тим чи іншим видом самооцінки. Формат був ідеально підібраний для цього заходу....» (Х.С.)

У таблиці 3 представлено результати аналізу діагностики рівня самооцінки за методикою вербальної діагностики самооцінки особистості.

Таблиця 3.

Загальний вплив формувального дослідження на показники рівня самооцінки підлітків за методикою вербальної діагностики самооцінки особистості

Показники		Групи до впливу				Групи після впливу			
		КГ (n=13)		ЕГ (n=13)		КГ (n=13)		ЕГ (n=13)	
		абс	%	абс	%	абс	%	абс	%
Рівень самооцінки	Низький	7	53,8	8	61,5	6	46,1	4	30,8
	Середній	4	30,8	4	30,8	5	38,5	9	92,3
	Високий	2	15,4	1	7,7	2	15,4	-	-

Узагальнені результати формувального дослідження показали статистично значущі зміни у експериментальній групі та незначні зміни у контрольній. Діагностика характерологічних особливостей показала гарні результати стосовно зниження рівня невротизації. Рівень соціальної ізольованості у експериментальній групі також знизився. Кількість дітей з адекватною самооцінкою у експериментальній групі значно збільшилась, а рівень домагань у всіх дітей цієї групи став реалістичним.

Висновки. Підводячи підсумки, можна сказати, що самооцінка це розбудоване поняття, яке включає в себе судження людини про себе, свої якості та недоліки, яке формується під час зіставлення людини з певним еталоном та оточенням. Людина з адекватною самооцінкою об'єктивно оцінює себе та свої можливості, з неадекватною – має спотворене уявлення. Самооцінка визначається такими факторами як значущість особистості, її цінність, яку людина надає собі. Самооцінка починає закладатися протягом усього життя і формується ще на етапі становлення особистості. Сама ж особистість починає формуватися коли людина входить

у активнішу соціальну роль і отримує зворотній зв'язок від оточення та значущих для неї фігур.

Підлітковий вік супроводжується бурхливою кризою та характеризується фізіологічними змінами, психологічними змінами та великою кількістю новоутворень. Супровід полягає у інформуванні підлітків стосовно проблем формування адекватної самооцінки, заохочені їх до змін, зосереджені на позитивних рисах, допомозі дитині повірити в себе.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці комплексної програми для батьків, яка дозволить їм формувати адекватну самооцінку у дітей.

Література

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2012. 424 с.
2. Кунанець І. А. Підлітковий вік та його характеристика. URL: <https://vseosvita.ua/library/pidlitkovij-vik-ta-jogo-harakteristika-66678.html>
3. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
5. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
6. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю. М. Чала, А. М. Шахрайчук. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.

БАР'ЄРИ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

*Ткаченко С.В.,
студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Горська Г.О.*

Постановка проблеми: Інколи під час спілкування майже немає надії, що тебе правильно розуміють. Труднощі і перешкоди на шляху до взаєморозуміння виникають залежно від характеру комунікації та індивідуальних особливостей суб'єктів спілкування. Бар'єрами у взаєморозумінні можуть бути також відмінності різних соціальних груп, до яких належать співбесідники, а також їхні соціокультурні ознаки.

Політичні події, пов'язані з війною, розв'язаною російськими окупантами, доводять, наскільки важливим є розуміння людьми один одного

і до яких трагічних наслідків може призвести нерозуміння на рівні певної особистості, спільноти, держави. Аналізуючи факти непорозуміння, виникають питання про їх витоки, причини, можливості усунення та запобігання, що і знайшло відображення у темі нашого дослідження.

Мета статті: проаналізувати зміст поняття «бар'єри взаєморозуміння» між комунікаторами та розкрити особливості їх різновидів.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Аналіз проблеми бар'єрів взаєморозуміння доцільно почати з розкриття змісту більш загального поняття розуміння. Ще на початку XIX ст. німецький філософ Ф. Шлейєрмахер поставив питання про те, як взагалі відбувається розуміння і за яких умов. Він приходить до висновку, що основою розуміння є спільне і відмінне в людських індивідуальностях. Якби всі люди були однаковими, проблема розуміння одне одного, мабуть, не виникала б. Тоді б усі однаково мислили, говорили, діяли. Якби люди взагалі нічого спільного не мали, то й порозумітися вони не змогли б. На його думку, взаєморозуміння передбачає два моменти: спільність людей, їх духовна близькість та певні відмінності між ними.

Шлейєрмахер приходить до висновку, що відношення «чужорідний – споріднений» (різне – тотожне) універсальним способом визначає особливості спілкування, а значить, і розуміння, між людьми, що виявляється у діалогах, бесідах, розмовах. Герменевтика, створена ним як «учіння про мистецтво розуміння» накопичує систему загальних правил, які застосовуються у випадках успішного взаєморозуміння [1, с.63].

Взаєморозуміння сучасною наукою розглядається у контексті психології спілкування (Г.М.Андреєва, О.О.Бодальов, Я.Л.Коломінський, М.М.Обозов, Б.Ф.Паригін) та теорії мовної комунікації (І.Атватер, Ф.С.Бацевич, М.І.Жинкін, Д.Карнегі, Г.Г.Почепцов). Взаєморозуміння являє собою когнітивний аспект міжособистісної взаємодії, який забезпечує єдність та узгодженість між учасниками спілкування; це таке «розшифрування партнерами повідомлень і дій одне одного, яке відповідає їх значенню з погляду їхніх авторів» [3, с.59].

Виклад основного матеріалу. У наукових роботах виділяються так звані бар'єри взаєморозуміння, які знижують мотивацію учасників до спілкування і спричиняють у ньому різноманітні труднощі. У значенні бар'єрів спілкування / взаєморозуміння Я.А.Луп'ян пропонує брати до уваги усі численні фактори, які створюють перешкоди для учасників, можуть призвести до взаємного невдоволення, відчуження, конфліктів [5, с.5].

До вказаних бар'єрів Є.І.Головаха та Н.В.Паніна відносять такі, що залежать від індивідуальних відмінностей [2, с.11-28].

- естетичні бар'єри – зумовлені оцінкою зовнішнього вигляду, манери поведінки іншого;
- інтелектуальні – виникають на основі відмінностей в типах, властивостях, рівнях інтелектуальної діяльності учасників спілкування;
- мотиваційні бар'єри з'являються внаслідок того, що у різних людей не збігаються їх потреби, мотиви, інтереси, прагнення;

- моральні – залежать від відповідності / невідповідності учасників певним етичним нормам, еталонам;

- емоційні – пов'язані з інтерпретацією емоційного стану партнера та афективною реакцією на нього, переживаннями, які викликає сам процес взаємодії.

Іноді причини бар'єрів непорозуміння криються у самому процесі комунікації, обумовлені специфікою передачі – прийому інформації. Як правило, люди реагують не на те, що відбувається, а на те, що вони сприйняли. Тому особливості сприймання інформації можуть стати бар'єрами на шляху до взаєморозуміння.

Відомо, що люди сприймають інформацію вибірково залежно від своїх потреб, інтересів, емоційного стану і характеру ситуації. Життєвий досвід у кожного є унікальним, неповторним. Тому навіть якщо людина має велике бажання бути зрозумілою й добирає найточніші слова, немає гарантії, що співрозмовник зрозуміє усю інформацію точно й повністю. Це буває навіть тоді, коли люди перебувають у близькому контакті.

В процесі передачі / прийому інформації відбувається її суттєва втрата, пов'язана з кодуванням / декодуванням повідомлення. При кодуванні думки у внутрішню мову губиться 30%, з внутрішнього в зовнішнє мовлення – 80% тієї інформації, що перекодована у внутрішню мову. В залежності від словникового запасу людини, що слухає, сприймається до 70% інформації.

Крім того, на якість розуміння можуть впливати й такі фактори, як відсутність зворотного зв'язку в контакті, помилки в розумінні сенсу, неприйняття до уваги підтексту тощо. Тож, ймовірність адекватного розуміння повідомлення, його вірного декодування достатньо низька.

Взаєморозуміння – це не тільки розуміння інформації, її передавання та приймання, це й розуміння ІНШОГО як особистості з її потребами, інтересами, установками, переживаннями [3, с.61]. Буває так, що бар'єром на шляху до взаєморозуміння є хвилювання, пов'язане з бажанням людини, щоб її зрозуміли. Тут починають діяти емоції. Деякі з них мають негативний відтінок, тому нерідко впливають на логіку викладу, мовлення, заважають слухати уважно іншого і зрозуміти його. Позитивні емоції також не завжди допомагають адекватному взаєморозумінню (наприклад, закоханим, які під впливом переживань вживають не ті слова, які б їм хотілося). Хоча загалом позитивні емоції стимулюють бажання зрозуміти іншого, поспівчувати йому та допомогти.

Причиною виникнення бар'єрів може бути вплив зовнішніх факторів ситуації взаємодії. Складну проблему становить взаєморозуміння людей, які належать до різних великих і малих соціальних груп. Це так звані «бар'єри культурних упереджень» [6, с.25].

Кожний із нас водночас є членом різних груп: за віком, статтю, професією, національністю і т. ін. Спілкування може відбуватися на різних рівнях, «різними мовами» з причини різних культурно обумовлених норм спілкування, при взаємодії представників різних культур, націй, особливо коли мають місце стійкі стереотипи, установки, принципи або ж внаслідок

великої різниці у віці, коли кожен співрозмовник є носієм культури, цінностей, ідеалів, норм свого покоління.

Звичайно, в особливостях різних груп розібратися важко, ще складніше всі їх урахувати. Проте кожен знає, що різну психологію мають, наприклад, старше та молодше покоління, жінки й чоловіки. Так, старше покоління, звичайно, критично ставиться до інновацій, а молодь більшою мірою готова до змін, тому завжди прагне нового.

Субкультурні упередження зумовлено сукупністю поглядів, інтересів, традицій і манер поведінки певної категорії населення (наприклад, молоді, пенсіонерів, військових, учених, священнослужителів).

Подолати негативний ефект бар'єрів взаєморозуміння допоможуть усвідомлення закономірностей їх появи та розроблені фахівцями прийоми ефективного спілкування. Як зазначає Е.Е.Лінчевський, важливо вміти прогнозувати, передбачати виникнення можливих бар'єрів, будувати тактику їх запобігання [4, с.4]. На результативність взаємодії визначальний вплив мають очікування. Особливої уваги потребує деструктивна роль негативних очікувань; як правило, вони справджуються. Уміння диференціювати позитивні і негативні прогнози, передбачати успішне порозуміння, будувати прогностичну модель майбутньої взаємодії свідчить про комунікативну компетентність суб'єкта, забезпечує «безбар'єрність» у взаєморозумінні.

Висновки. Наявність бар'єрів міжособистісного розуміння в процесі взаємодії є неприємною, але практично неминучою особливістю. Бар'єри, тобто перешкоди взаєморозуміння, можуть виникати залежно від характеру комунікації та індивідуальних властивостей людей, які спілкуються, особливостей соціальних груп, до яких належать співбесідники та їх соціокультурних відмінностей.

Розуміння інформації іншими залежить від бажання співрозмовника її зрозуміти, її повноти, логіки викладення, навичок ефективного спілкування. Якщо цього немає, на шляху до взаєморозуміння виникають бар'єри. Їх подолання і запобігання – є результатом цілеспрямованого навчання, засвоєння комунікативних технік, поширення психологічних знань.

Література

1. Габитова Р.М. «Универсальная» герменевтика Фридриха Шлейермахера // Герменевтика: история и современность (Критич. очерки). Москва: Мысль, 1985. С.61-96.
2. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. Киев: Политиздат Украины, 1989. 189 с.
3. Етика ділового спілкування: Курс лекцій / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, М.П.Лукашевич, І.Б.Осечинська. Київ: МАУП, 2003. 208 с.
4. Линчевский Э.Э. Психологические аспекты взаимопонимания: Прогнозирование в процессе общения. Ленинград: Знание. 1982. 36 с.
5. Лупьян Я.А. Барьеры общения, конфликты, стресс... Минск: Вышш.школа, 1988. 223 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІКТИМНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Фоміна О.К.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет*

імені Володимира Винниченка

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Міненко О.О.*

Постановка проблеми. Формування віктимної особистості є актуальною темою у сьогоденні, оскільки схильність бути жертвою впливає на якість життя людини. Одним із завдань віктимології є вивчення процесів віктимності осіб, дослідження чинників, які впливають на формування віктимної особистості, прояв віктимності у різних сферах життя людини. Особливий вплив зазнають міжособистісні стосунки, так як віктимна особистість не має змоги формувати психологічно здорові відносини. І загалом такі особи потерпають від різних видів насилля і стають жертвами різних злочинів.

Мета статті. Метою статті є теоретичний аналіз факторів, які впливають на формування віктимної особистості та основних характеристик віктимної особистості.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Віктимну поведінку вивчали та досліджували такі науковці, як: Аарон Бек, який розробив теорію когнітивної терапії та досліджував психологічні наслідки насильства та стресу на людей. Іншим дослідником, який вніс вагомий внесок у віктимологію, є Роберт Рассел, який зосередився на дослідженні відносин між жертвами та насильниками та розвитку післятравматичного синдрому. Також варто згадати Еріка Берна, який розробив теорію трансакційного аналізу та досліджував психологічні механізми, що призводять до віктимної поведінки. Окрім цих дослідників, віктимологія також базується на дослідженнях багатьох інших відомих психологів та науковців, таких як Маслоу, Фройд, Роджерс, Юнг та інші. [1]

Виклад основного матеріалу. Віктимність – це схильність стати жертвою злочину. У західних країнах термін віктимологія майже не використовується і піддається критиці. Це пов'язано з тим, що існує припущення, що вчинення злочину не залежить від поведінки жертви, а вся відповідальність лягає на того, хто вчиняє злочин щодо іншої особи.

Віктимна особистість є поняттям, яке використовується в психології та психіатрії для опису особистісних розладів. Термін "віктимна" походить від словосполучення "жертва" (victim) і "особистість" (personality). Віктимна

особистість відображається в певних рисах поведінки та мислення особи, які можуть виникнути внаслідок травматичних подій, життєвих складнощів або недоліків в розвитку особистості. Люди з віктимною особистістю можуть постійно відчувати себе жертвою, безсилями, безнадійними і незахищеними. Основні ознаки віктимної особистості включають постійну потребу в підтримці та розумінні, низьку самооцінку, відчуття безсилля та вразливості перед негативними впливами зовнішнього середовища, труднощі в управлінні своїми емоціями та встановленні меж у відносинах з іншими людьми. Віктимна особистість може виникнути внаслідок дитячих травм, фізичного, емоційного або сексуального насильства, військових конфліктів, пригнічення та інших стресових ситуацій. Цей розлад може суттєво вплинути на якість життя особистості та її можливість встановлювати стабільні та задовольняючі взаємини з іншими людьми. [1]

Особистість, яка стає жертвою, має ряд психологічних характеристик, які роблять її більш вразливою до насильства та знущань. Мелані Кляйн виділяє наступні характеристики віктимної особистості:

1. Низька самооцінка: жертва може відчувати себе менш цінною, менш важливою та менш компетентною, ніж інші люди. Це може зробити її більш вразливою до насильства та знущань.

2. Низька самоповага: жертва може не вірити в свої здібності та можливості, що може призвести до того, що вона не захищає себе та не виступає проти насильства.

3. Відчуття безпорадності: жертва може відчувати, що нічого не може змінити в своєму житті або що вона не може захистити себе від насильства. Це може призвести до того, що жертва не шукає допомоги та не виходить зі складних ситуацій.

4. Надмірна довірливість: жертва може довіряти людям занадто швидко та занадто легко, що може призвести до того, що вона стає жертвою шахрайства, обману, гендерно зумовленого насильства та інших видів насильницьких дій.

5. Неадекватна реакція на стрес: жертва може мати схильність до депресії, тривожних розладів та інших психічних захворювань після досвіду насильства. Це може зробити її більш вразливою до насильства у майбутньому.

6. Потреба у ствердженні: жертва може шукати підтримки та ствердження від інших людей, що може призвести до того, що вона погоджується на некорисні умови або стає жертвою насильства, щоб задовольнити потребу у ствердженні. [2]

Ці психологічні характеристики можуть зробити людину більш вразливою до насильства, але вони не є винятком для всіх жертв. Крім того, важливо зазначити, що жертви насильства не несуть провини за свою ситуацію, і насильство є завжди неприпустимим. У випадках коли хтось постраждав від насильницьких дій, важливо звернутися за кваліфікованою допомогою до професійного спеціаліста: психолога, психотерапевта або

психіатра. Люди з віктимною особистістю можуть знайти допомогу та підтримку у психотерапії, яка спрямована на зміну ставлення до себе. [3]

У своїй діяльності я кожного дня стискаюсь з жінками, які постраждали від гендерно зумовленого насильства. Спільною характеристикою таких жінок є занижена самооцінка, знецінення себе як особистості, невміння відстоювати свої кордони. Вони соромляться звернутися по допомогу, тому що бояться осуду суспільства. Це пов'язано з тим, що у свідомість суспільства певної території та культури вкоренилися гендерні стереотипи, які впливають на формування особистості. Дані жінки мають характеристики віктимної особистості і у моїй роботі головною метою є зрозуміти, що жінка має ці характеристики, та впевнити її у необхідності звернутися за допомогою до спеціаліста-психолога.

Висновки і перспективи досліджень. Дослідження віктимної особистості дають можливість краще зрозуміти, які психологічні особливості відрізняють віктимних людей від інших, а також які фактори можуть впливати на формування цієї характеристики особистості. Подальші дослідження віктимної особистості можуть допомогти розробити ефективні методи і техніки роботи психотерапії та підтримки для людей з цією особистісною характеристикою. Крім того, дослідження можуть допомогти виявляти ризик розвитку віктимності у дітей та підлітків та розробляти ефективні методики психологічної підтримки для цієї групи населення. Все це може допомогти зменшити вплив негативних наслідків віктимності на життя людини та покращити її психічне здоров'я і якість життя в цілому.

Література

1. Малкина-Пых И.Г. Виктимология. Психология поведения жертвы. Учебное пособие. Питер, 2016. 832 с.
2. Головкін Б.М. Поняття латентної жертви злочину у віктимології. Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні. Право, 2013. 76-77 с.
3. Одінцева М. А. Психологі жертви. Самара: Бахрах-М, 2010. 240с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

*Цвігун С. І.,
студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Близнюкова О. М.*

Постановка проблеми. Комунікативна компетентність є важливим аспектом для майбутніх психологів, оскільки ефективна комунікація з клієнтами, колегами та іншими особами є необхідною умовою для успішної практики психології. Однак, формування комунікативної компетентності може стикатися з певними психологічними чинниками, які можуть ускладнювати процес навчання і розвитку цих навичок у майбутніх психологів.

Проблема полягає у тому, що для успішної професійної діяльності психологів необхідно мати високий рівень комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність включає в себе здатність ефективно спілкуватися з клієнтами, розуміти їхні потреби та проблеми, вміти проявляти емпатію та використовувати різні комунікативні стратегії для досягнення позитивних результатів [1].

Проте, існує ризик того, що майбутні психологи можуть мати недостатній рівень комунікативної компетентності, що може вплинути на якість їхньої професійної діяльності та стосунки з клієнтами. Це може бути спричинено різними психологічними чинниками, такими як соціальна незгода, низька самооцінка, страх перед конфліктами, недостатня емпатія.

Отже, важливо дослідити психологічні чинники, що впливають на формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів, щоб розробити ефективні методи навчання та підготовки, які допоможуть підвищити рівень комунікативної компетентності та забезпечити успіх у професійній діяльності.

Вперше термін «комунікативна компетентність» був застосований американським антропологом Д. Хаймсом під час розширення лінгвістичної компетенції, вжитої Н. Хомським. Первинне визначення комунікативної компетенції трактувалося як своєрідне поєднання інтуїтивних здібностей обміну інформації, які засвоєні носієм мови в процесі впливу на нього потоку мовлення. Дослідження комунікативної компетентності представлено і в роботах вітчизняних науковців: Д. І. Ізаренкова, Є. В. Руденського, Н. Н. Обозова, І. В. Пузя, О. М. Корніяки та інших [2;4]. Аналізуючи праці вчених, що займалися даною проблематикою, ми зрозуміли важливість становлення комунікативної компетентності майбутніх психологів для подальшої ефективності їх роботи.

На формування комунікативної компетентності впливає низка внутрішніх та зовнішніх факторів, зокрема психологічні чинники (особистісні характеристики, схильність до рефлексії та самоаналізу, рівень інтернальності, емпатія тощо) [3, с. 13-18]. Наявність у індивіда перерахованих рис сприяє становленню високого рівня компетентності у спілкуванні і створює умови для якісної комунікації, усвідомлення і розуміння позиції співрозмовника, тим самим, забезпечуючи ефективність роботи практичного психолога.

Мета наукової роботи полягає в дослідженні та розумінні впливу різних психологічних факторів на процес формування комунікативної компетентності у студентів, які навчаються на психологічних спеціальностях.

Основне завдання полягає у виявленні факторів, які сприяють або перешкоджають розвитку ефективних комунікаційних навичок у майбутніх психологів.

Дослідження спрямоване на вивчення таких психологічних аспектів, як соціальна навичка, емоційна інтелігентність, самооцінка, відношення до конфліктів, емпатія та інші фактори, які можуть впливати на комунікативну компетентність студентів-психологів. Мета полягає в тому, щоб виявити, які з цих факторів мають значущий вплив і як їх можна ефективно розвивати та покращувати.

На основі отриманих результатів дослідження можна розробити рекомендації та програми навчання, спрямовані на підвищення рівня комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Ця робота має на меті сприяти розвитку якісних комунікаційних навичок у студентів-психологів, що в подальшому сприятиме їхній успішній професійній діяльності та забезпечить високий рівень роботи з клієнтами та пацієнтами.

Було проведено комплексне дослідження, в якому використовувалися як кількісні, так і якісні методи дослідження. На початку дослідження було зібрано дані шляхом анкетування майбутніх психологів та студентів інших факультетів для визначення рівнів комунікативної компетентності і їх подальшого порівняння. Для отримання більш детальних відомостей про досліджувану проблему, були проведені фокус-групи та інтерв'ю з досліджуваними студентами.

Аналіз отриманих даних показав, що прийняття індивідуальності інших є одним з основних психологічних чинників, що впливають на формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Студенти, які мають вищі показники прийняття індивідуальності інших, виявляють більшу впевненість у спілкуванні з клієнтами та здатність встановлювати ефективні стосунки.

Дослідження також підтвердило важливість толерантності у формуванні комунікативної компетентності. Студенти, які володіють вищим рівнем толерантності, легше розуміють інших та використовують емпатію у комунікації з клієнтами.

Відсутність прагнення перевиховати співрозмовника також виявилася важливим фактором, що впливає на комунікативну компетентність. Студенти з даною рисою проявляють більшу спроможність до соціальної адаптації під час комунікації та більш успішно взаємодіють з клієнтами.

Дослідження показало, що відношення до конфліктів має великий вплив на комунікативну компетентність у майбутніх психологів. Студенти, які володіють навичками конструктивного вирішення конфліктів та здатністю зберігати позитивні стосунки в комунікації, проявляють більшу професійну врівноваженість та здатність зберегти конструктивний діалог з клієнтами навіть у важких ситуаціях.

Нарешті, дослідження підтвердило, що емпатія грає важливу роль у формуванні комунікативної компетентності. Студенти, які мають розвинену емпатію, легше сприймають та розуміють емоційний стан інших людей, що

сприяє покращенню якості взаємодії з клієнтами та сприяє побудові довірливих відносин [5, с. 32].

Висновки і перспектива подальших досліджень. Загальні висновки з цього дослідження підкреслюють важливість психологічних чинників у формуванні комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Прийняття інших, толерантність, відсутність прагнення переконати співрозмовника, відношення до конфліктів та емпатія мають значний вплив на якість комунікації з клієнтами. Дослідження психологічних чинників, що впливають на формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів, є важливим кроком у покращенні професійної підготовки майбутніх психологів та забезпеченні їхньої ефективної діяльності в майбутньому. Також вони можуть бути використані при розробці навчальних програм та методик для підвищення ефективності навчання майбутніх психологів комунікативним навичкам. Дослідження психологічних чинників, що впливають на становлення комунікативної компетентності, може допомогти в розвитку нових підходів до підготовки майбутніх психологів, що відповідатимуть сучасним вимогам професії.

Крім того, дослідження може допомогти вирішити проблему низького рівня комунікативної компетентності серед психологів та сприяти формуванню їхньої професійної ідентичності. На основі отриманих результатів можуть бути запропоновані рекомендації щодо покращення якості підготовки майбутніх психологів, зокрема, щодо внесення змін до навчальних програм та форм організації навчального процесу.

Перспектива подальших досліджень полягає у ретельнішому вивченні і дослідженні висвітленої проблеми, а саме, у аналізі особливостей прояву комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення майбутніх психологів, а також, в розробці та впровадженні низки соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Література

1. Корніяк О. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. Психолінгвістика. 2011. Вип. 8. С. 33-45.
2. Мазур Г. С., Теслюк В. М. Поняття комунікативної компетентності: наукові підходи та визначення сутності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2013. Вип. 192(2). С. 227-232.
3. Мова Л. В. Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 20 с.
4. Пузь І. В., Шевченко О. М. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. Психологічний часопис. 2018. № 4. С. 149-164.

5. Rogers C. Client-centered therapy. Comprehensive Textbook on Psychiatry. 5 ed. / Kaplan H.I., Sadock B.J. (eds.) Baltimore Williams & Wilkins, 1988. P. 3-40.

ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ СЬОГОДЕННЯ

*Чернишин Ю. І.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
старший викладач Руденко Ю. Ю.*

В сучасному світі дуже мало уваги приділяється проблемі домашнього насилля. Від нього потерпають не лише жінки або діти. Жертвою домашнього насилля може стати будь-хто, тому дуже важливо розвивати цю тему, щоб жертва знала, що їй потрібно робити в цій ситуації.

Протягом 2019 року в Україні в Міністерстві соціальної політики зафіксували 130 тис. звернень громадян щодо домашнього насильства. 88% потерпілих – жінки, 10% – чоловіки, решта – діти.

Домашнє насильство під час війни стає більш поширеним явищем, що стає більш небезпечним, ніж було у мирний час. Жертвам домашнього насилля зараз стало складніше просити про допомогу, оскільки вони часто обмежені у пересуванні, вони ще більше залежать від кривдників фізично та матеріально, тим паче, якщо це сім'ї вимушених переселенців, які не мають ніякої підтримки в новому місті.

То що ж таке насилля? У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001. № 2789–III прописано, що: «насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як людини та громадянина, завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю» [3].

Виходячи з цього закону можна виділити такі види насилля:

- фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;

- сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї;

- психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

- економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Основною метою роботи соціального працівника з питанням домашнього насилля є саме профілактика його виникнення, надання допомоги (правової, матеріальної, медичної, психологічної і т.д.) жертвам, взяття родини з проявами домашнього насилля на соціально-педагогічний супровід.

Важливо розуміти, що в більшості випадків батьки застосовують саме фізичне покарання по відношенню до дітей, оскільки через власний досвід виховання, який по відношенню до них застосовували їхні батьки, вони впевнені, що це найкращий засіб виховання. Тож, завданням соціального працівника на цьому етапі є надання конкретної кваліфікованої допомоги, що полягає в корекції недоліків сімейного виховання, яка буде доводити їм, що використання фізичних покарань недоречно і дуже пагубно впливає на подальше життя дитини.

Питання домашнього насилля в Україні перебуває на стадії розвитку, проте вже існують служби, до яких жертва може звернутись за допомогою.

Окрім того, в Україні створена та діє мережа спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статі, яка включає: мобільні бригади соціально-психологічної допомоги; притулки, що забезпечують цілодобове перебування (до 90 днів); денні центри соціально-психологічної допомоги (з кризовими кімнатами, що забезпечують цілодобове перебування (до 10 днів); регіональні та місцеві „гарячі лінії” з питань запобігання та протидії домашньому насильству; інші заклади та установи, призначені для надання допомоги постраждалим особам [1].

Дослідження даного питання свідчить про те, що воно знаходиться на стадії активного розвитку, проте досі замовчується суспільством, як щось таке, про що не можна говорити. Саме тому необхідно проводити профілактичну роботу з населенням, яка була б націлена на розвиток нетерпимості домашнього насилля.

Зараз гостро постає питання домашнього насилля з огляду на ведення бойових дій на території нашої країни. Департамент Національних гарячих ліній вже фіксує збільшення кількості звернень від літніх людей, а також випадки домашнього насильства із застосуванням зброї.

Варто взяти до уваги п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України, в якому йде мова про *вчинення злочину з використанням умов воєнного стану до обставин, які обтяжують покарання* [5].

Проте, не дивлячись на те, що дана стаття існує, станом на сьогодні в українському законодавстві відсутня єдина усталена судова практика щодо кримінальних правопорушень, які були вчинені з використанням умов воєнного стану.

Однією із найбільш розповсюджених перепон може бути самостійне знецінювання жертвою проблеми домашнього насилля. Все частіше спостерігається тенденція, коли особа, що потерпає від насилля не звертається за допомогою, оскільки вважає, що це «не на часі», особливо зараз, коли країна знаходиться в режимі воєнного стану. В суспільстві побутує думка, що подібні звернення не будуть мати результативності в ході вирішення, оскільки держава та правоохоронні органи зараз сфокусовані на військових питаннях.

Також потрібно враховувати зростання нових умов життя українців, а саме часті відключення електроенергії та «блекаути». З огляду на ці фактори, звернення від жертв насилля до відповідних служб значно зменшились. Раніше в звичних умовах, коли був наявний стабільний зв'язок та енергопостачання, особа, яка постраждала могла звернутись за допомогою різними способами, в той час як зараз, звернення про акти домашнього насилля фіксуються з плином значного періоду часу, що також ускладнює роботу відповідних служб та притягнення кривдника до відповідальності.

На сьогодні існують такі способи захистити жертву від домашнього насилля. 01 листопада цього року для України набрала чинності Стамбульська конвенція, яка спрямована на захист, запобігання та протидію насильству стосовно жінок та домашньому насильству [4].

Також у грудні 2017 року Верховна рада ухвалила закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому розписано заходи, які вживаються щодо кривдника. Новий закон набув чинності з 7 січня 2018 року [2].

За новим законом до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

- *терміновий заборонний припис стосовно кривдника* – спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства;

- *обмежувальний припис стосовно кривдника* – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи;

- *взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи* – здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових

обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства;

- *направлення кривдника на проходження програми для кривдників* – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Обмежувальний припис, який виноситься рішенням суду, визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього наступних обов'язків: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Війна несе з собою постійні стреси, на основі яких виникають конфлікти в родині, які з часом можуть перерости в домашнє насилля, і на жаль, все частіше, це стає менш помітним у суспільстві, оскільки дуже часто жертви не знаю куди можуть звернутись або просто вважають, що в суспільстві є проблемі, які важливіші за це.

Література

1. Домашнє насильство під час війни [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/news/21938.html>

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001. № 2789–III [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Чмихун Ю.В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мамчур І.В.*

Постановка проблеми. Вся діяльність людини базується на процесі пізнання. Когнітивний процес починається із записаних спостережень, проходить через етапи уяви та пам'яті, продовжується мисленням та закінчується процесами прийняття рішень та дій.

Щоб вийти на більш високий рівень особистісного розвитку, дитина повинна отримати знання про навколишній світ, засвоїти норми поведінки, набути певних навичок, які допоможуть адаптуватися та соціалізуватися в навколишньому середовищі. Проявити себе, розкрити свій потенціал, нестандартно та ефективно вирішувати труднощі, задачі допомагає уява, без якої духовний розвиток особистості був б неможливим.

Головною ознакою періоду молодшого шкільного віку є участь дитини у планомірно організованій навчальній діяльності як самостійно, так і у співпраці з іншими. Здатність дитини адаптуватися до школи багато в чому залежить від рівня та характеру її самооцінки. Деякі діти почуваються впевнено, коли вперше вступають до школи, інші, навпаки, можуть сумніватися у своїх силах. Це тому, що в цьому віці діти мають чітке уявлення про свої цінності, пов'язані з навчанням.

У початковій школі діти прагнуть визнання через різноманітну продуктивну діяльність. У них розвивається почуття неповноцінності через оточуючих, наприклад, через нездатність виконувати певні дії, низький статус чи спільну діяльність. Тому розвиток, який відбувається у шкільні роки, значно впливає на те, чи бачить людина себе компетентною та творчою.

Відсутність творчого початку, креативності стає перешкодою у старших класах, та й у дорослому житті, коли необхідно вирішити нестандартні завдання, ситуації. Отож, ми вважаємо, що проблема розвитку уяви молодших школярів є дуже актуальною, адже це невід'ємний компонент будь-якої форми творчої діяльності особистості, її поведінки в цілому.

Метою статті є дослідження психологічних особливостей розвитку уяви молодших школярів.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Дослідженню феномену уяви присвячено значну кількість публікацій відомих зарубіжних та українських науковців. Уяву, як предмет наукових

праць розглядали Т.А. Баришева, Д.Б. Богоявленська, Л.С. Виготський, Н.О. Ветлугіна, Д. Гілфорд, В.В. Давидов, Р. Ділтс, О.М. Дьяченко, П. Едварс, Т.С. Комарова, В.А. Левін, В.О. Моляко, А.М. Матюшкін, С.А. Мідник, Я.А. Пономарьов, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, Н.П. Сакуліна, Є.П. Торренс, Б.М. Теплов, В.С. Юркевич, Т.В. Яценко та ін.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з того, що уява розглядається як пізнавальний психічний процес, спрямований на створення особистістю нових образів, бачень на основі явищ та предметів із попереднього досвіду сприйняття. У працях М. Явовенко та Р. Натадзе ми дізнаємося, що уява виступає не лише як передумова ефективного засвоєння школярами навчального матеріалу, але це умова творчої переробки наявних знань у дітей, вона сприяє особистісному саморозвитку, впливає на ефективність під час навчально-виховної діяльності дитини у школі [7].

Розвитку уяви сприяють ситуації певної невизначеності, незавершеності, заохочення, поставлення безлічі питань дитиною, стимулювання незалежності, самостійності, суб'єктний підхід, позитивна увага з боку дорослих.

Розвитку уяви перешкоджають: конформність, шаблонність, несхвалення креативності, індивідуальності, жорсткі статево-рольові стереотипи, готовність до зміни точки зору через вплив значимого дорослого, схиляння перед авторитетами.

Л.С. Виготський досліджував психічний розвиток дитини через концепт новоутворень, обґрунтувавши положення про те, що в молодший шкільний вік характеризується новоутворенням уяви. Зароджується уява раніше, але власне її довільність формується та є новоутворенням молодшого шкільного віку, і має визначальний вплив на всі види діяльності дитини [1].

У початковій школі розвивається відтворююча (репродуктивна) уява, яка передбачає створення образів на основі словесного опису або умовних образів, і творча (продуктивна) уява, яка характеризується широким маніпулюванням вихідним матеріалом і створенням нових образів. Основним напрямом розвитку образів в початкових класах є поступовий перехід до все більш правильного і повного відображення дійсності на основі накопичених знань, від простих довільних комбінацій уявлень до комбінацій логічних міркувань.

Примітною особливістю уяви молодших школярів є залежність її від конкретних предметів. Без предметів складно сформулювати уявні образи. Так само діти молодшого шкільного віку, читаючи і розповідаючи, спираються на конкретні образи. Без них учні не можуть уявити та відтворити певну ситуацію. На початку молодшого шкільного віку уява спирається на конкретні предмети, але, коли під час дорослішання, слова починають брати провідну роль [6].

Важливого значення набуває уява в процесі навчання, адже даний психічний процес дозволяє прогнозувати майбутні результати та досягнення, формувати цілі, бажання, плани своєї роботи діяти більш цілеспрямовано. Г.С. Костюк вважає, що завдяки уяві учень об'єктивно сприймає інформацію,

систематизує її, заглиблюється в конкретний її аспект, пропускає через себе та свій внутрішній досвід. Уява дозволяє школярам виконувати щоразу складніші завдання [3].

Творчість дитини залежить від двох факторів:

- суб'єктивних (розвиток анатомо-фізіологічних особливостей);
- об'єктивних (вплив явищ навколишнього середовища).

Найбільш яскраво і вільно виявляється уява учня в іграх, малюнках, творах оповідань і казок. У дитячій творчості прояв уяви різноманітний: хтось відтворює реальну дійсність, хтось створює нові фантазійні образи та ситуації. Під час написання оповідань молодші школярі можуть запозичувати знайомі сюжети, лінії, графіку, іноді непомітно для них. Проте вони часто виключно поєднують відомі сюжети, створюють нові образи, перебільшують особистісні сторони та якості героїв.

Невпинне зусилля уяви є ефективним способом пізнання та засвоєння школярем навколишнього світу, можливістю вийти за рамки особистого практичного досвіду, найважливішою психологічною передумовою розвитку творчого ставлення до світу [5].

Науковцями було доведено, що розвиток творчої уяви є ефективним при дії певних психологічних умов. Опираючись на погляди таких науковців як В.В. Вострякова, О.В. Руденко, С.Л. Рубінштейн, І.Г. Тітов, О.О. Халіфаєва, О.С. Куц та інших, та виходячи з психологічних особливостей молодшого шкільного віку, виокремлюють такі психологічні умови формування та розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку:

- розвинені пізнавальні процеси та уваги (продуктивність, стійкість уваги, самостійність умовисновків, точність запам'ятовування, здатність до узагальнень, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки);
- розвинене мовлення (словниковий запас, образність, застосування художніх засобів мовлення, деталізація образів, нестандартність висловлювань);
- внутрішня мотивація дитини до творчості (пізнавальний інтерес, емоційна спрямованість);
- внутрішній план дій [2].

У даному віковому періоді з'являються ґрунтовні умови для розвитку уяви. Проте, вони не завжди реалізуються через ряд причин: недооцінку та нерозуміння важливості та ролі творчої уяви в житті особистості, орієнтація системи освіти на репродуктивне відтворення інформації, що подається, мало уваги приділяється на діагностику рівня розвитку уяви, на форми роботи, які би сприяли її розвитку.

Розвиток творчої уяви актуалізується за допомогою психологічних умов, що забезпечуються через діагностику рівня уяви, психокорекцію, розвивальні, дидактичні та рольові ігри; завдяки збагаченню сенсорного досвіду дитини; з використанням господарсько-побутової, ручної праці; через збагачення мови, словника школяра; різними видами художньої діяльності – музичної, образотворчої, театральної, творчо-імпровізаційної, з

використанням методу моделювання та вирішення творчих, проблемних завдань тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Отож вивчення та дослідження уяви молодших школярів підтверджує її складність і важливість як психологічного феномену, її вплив на розвиток та становлення психологічних виявів особистості, до яких можна віднести креативність, індивідуальність, впевненість тощо. Молодший шкільний вік характеризується як сензитивний та найсприятливіший для розвитку творчої уяви, фантазії учнів. Ігри, цікаві розмови молодших школярів відображають силу їх уяви, фантазії. У їхній діяльності та грі реальність та креативність часто поєднуються, і образи уяви можуть переживатися дітьми як реальні.

До психологічних особливостей розвитку уяви дітей даного віку можна віднести допитливість, самостійність, високу мотивацію, інтерес та жагу до пізнання, досвід, особливості мовленнєвої сфери тощо. Уява дітей є біднішою ніж в дорослих через менший життєвий досвід, менше матеріалу для творчості та фантазії. Тому для того, аби збагатити творчу уяву молодших школярів, слід збагачувати їх досвід.

Література

1. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. *Вопросы психологии*. 2013. № 2. с.114-123.
2. Грузинська І.М. Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки: збірник наукових праць*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. №5 (50). С.95-102.
3. М'ясоїд П. Загальна психологія. Київ : Вища школа, 2002. 487 с.
4. Натадзе Р. Г. Установочное действие воображения в школьном возрасте. *Вопросы психологии*. 1978. № 5. С. 63-72.
5. Панок В., Титаренко Т. Основи практичної психології. Київ : Либідь, 2012. 236 с.
6. Чорна Л. О. Роль шкільного психолога у розвитку творчої уяви молодших школярів. *Обдарована дитина*. 2004. № 9. С. 24-29.
7. Явовенко М. Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2003. № 3. С. 14-17.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НЕВРОЗУ В ПСИХОЛОГІЇ

Чорна Н.С.,
студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Радул І.Г.**

Постановка проблеми. Воєнний стрес який проживають українці так чи інакше позначається на їхньому психоемоційному стані. Тому, питання збереження і укріплення психологічного і соматичного здоров'я нації набуває неабиякого значення. В наш час такий стресовий стиль життя, не з власної волі, більшості українців в свою чергу сприяє виникненню неврозу.

Так, фахівці у галузі психотерапії З. Фрейд, А. Адлер, Ф. Перлз, К. Юнг, Я. Морено, К. Роджерс, Б. Карвасарський, І. Гарбузов, А. Захаров, С. Зінченко, М. Буянов та інші досліджували причини та особливості протікання неврозів. На сьогодні практичними дослідженнями цієї проблеми займаються українські психологи О. Штепа та В. Менделевич. Таким чином, актуальність і недостатня розробленість проблеми на практиці обумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета статті. Вивченні психологічних особливостей невротичних станів у людей.

Виклад основного матеріалу. З.Фрейд вважав, що в основі неврозу лежать не стільки реальні травми, скільки інфантильні прагнення і фантазії. Причину неврозу вбачав у психосексуальному розвитку. У класичному психоаналізі виділяють декілька типів неврозу: істеричний страх (фобія), невроз страху та невроз актуальний. [5, с. 360-362]. Таким чином, з позиції З.Фрейда, зміст неврозу - це конфлікт між свідомим і несвідомим.

А. Адлер вважав, що невроз це один із стилів життя. Невроз – невдалий спосіб компенсації почуття неповноцінності за рахунок розвитку альтруїзму особистості. Для подолання "комплексу неповноцінності" людина звертається до механізмів компенсації та гіперкомпенсації. Невротичний симптом при цьому розглядається як вираження боротьби, направленої на подолання відчуття неповноцінності [1, с. 74-81].

Формуючи захисний стиль життя, невротик створює дистанцію між собою і життєвими задачами. Невротична симптоматика стає засобом позбавлення від відповідальності за вчинки, виправданням бездіяльності. Невротик не усвідомлює ні засоби, ні цілі, до якої він прагне. Невроз, на думку А. Адлера, як екзистенціальну кризу, яка вражає особистість.

К. Юнг визначив невроз як безуспішну спробу із боку особистості вирішити в собі всезагальну проблему – гармонізувати дві сфери людського існування – свідомість і несвідоме. При поєднанні цих протилежностей Самість надає смисл існуванню людини. Тому невроз вчений розуміє як, «страждання душі, яка не знайшла свого смислу». Невроз К. Г. Юнг розглядає як зупинку в розвитку у теперішньому часі, нездатність рухатись далі по шляху особистого розвитку.

Клієнт-центрована терапія К.Роджерса причину неврозу вбачає в тому, що людина сприймає себе такою (поводить себе так), якою її хочуть бачити близькі люди. Відмова від себе на користь іншим, інконгруентність із своїм природним, організмичним досвідом – патогенний механізм розвитку неврозу. Так, якщо дитина не живе у кліматі безумовно позитивних відношень і переживає гарне відношення до себе лише тоді, коли

виправдовує очікування значимих осіб (батьків, вчителів), то вона знаходиться у постійному, часто неусвідомлюваному побоюванні втрати позитивного відношення до себе.

Основою виникнення невротичного стану, засновник гештальттерапії Ф. Перлз, вважав зіткнення потреб організму із середовищем. Невротична особистість, за Ф.Перзом, не здатна розуміти, що їй потрібно, а що – ні, вона не критично асимілює почуття, думки, норми поведінки. Така людина легко присвоює чужі їй зразки поведінки, думки та почуття, завжди діє, відчуває і думає так, як від неї очікують інші [4, 51-53].

Людина уникає ситуацій, які потенційно можуть викликати негативну оцінку. Вона починає керуватися у своїй поведінці і житті чужими оцінками і цінностями, чужими потребами і, таким чином, замикається в собі. Результатом цього є не повний розвиток особистості. Отже, відсутність прийняття формує неправильну Я-концепцію, яка не відповідає тому, що є в досвіді людини. Нестійкий і неадекватний образ Я робить людину психологічно вразливою до широкого спектру власних проявів, які ще не усвідомлюються. Це створює підґрунтя для появи внутрішнього дискомфорту і тривоги. Вони можуть стати причиною невротичних розладів.

В. Франкл вважає, що кожен має свій невроз і кожен повинен мати свою психотерапію. Невротичний пацієнт страждає не від придушення сексуального бажання (З.Фрейд) і не від почуття власної неповноцінності (А.Адлер), а від екзистенціальної фрустрації, яка виникає в результаті переживання людиною почуття даремного власного існування. За В. Франклом, воля до смислу є основною людською потребою, а неможливість її задоволення веде до «зоогенного» (духовного) неврозу. Таким чином, в рамках гуманістичного підходу психічні порушення, а частково, невротичні розлади, є результатом неможливості розкрити смисл власного існування.

У вітчизняній психології питання неврозів розглядалось низкою вчених, таких як: Л. Булахова, Б. Карвасарський, В. Гарбузов, С. Зінченко, М. Буянов, А. Захаров та інші. У дитячій психоневрології Л. Булахова невроз розглядається як психогенне захворювання, яке проявляється у формі обернених порушень нервової діяльності з домінуванням та сомато-вегетативних розладів, що усвідомлюються особистістю і переживаються нею як сторонні хворобливі утворення [2, с. 72].

С. Зінченко [3, с. 63-70] основним мотивом неврозу вважає слабкість процесу вольової діяльності – вольової поведінки, помилкової емоційної реакції. На її думку, дитина не може знайти самостійно правильну лінію поведінки в складній для неї ситуації. Це може привести до зриву адаптаційних механізмів і появи хворобливих порушень невротичного рівня: заїкання, тіки тощо. В такому випадку дезадаптація супроводжується емоційними, фізіологічними та поведінковими порушеннями.

Вітчизняний психіатр Б. Карвасарський до факторів, які виливають на виникнення неврозу, відносить інфантилізм, невропатію, психопатичні риси характеру, психофізичну ослабленість внаслідок хвороб, інтоксикацій.

Л. Булахова причину неврозу вбачає у дії психотравмуючих подразників чи ситуацій. Вона наголошує на тому, що виникненню неврозу сприяють індивідуальні особливості характеру, темпераменту, відхилення у вихованні дитини [2, с. 406].

Як бачимо, погляди вітчизняних вчених Л. Булахової, С. Зінченко і Б. Карвасарського дещо схожі. Слід зауважити, що вивчаючи неврози, більшість дослідників їх витоки шукають у ранньому дитинстві. Етіологічні фактори неврозів, за даними вітчизняних вчених, можуть бути розділеними на такі групи: психічна травма; преневротичні патохарактерологічні радикали; порушення системи відношення і перш за все дисгармонія сімейних відносин.

Висновки і перспективи дослідження. Як бачимо, причини та генезис неврозу різні вчені розглядають по різному. Зарубіжні вчені, досліджуючи причини неврозу, віддають перевагу зв'язку свідомого із несвідомим, «комплексу неповноцінності», прагненням і потребам особистості. Вітчизняні психологи вважають, що виникненню невротичних реакцій дітей сприяє неправильне виховання. Тому, ця проблема залишається суперечливою до цих пір, що і зумовлює її актуальність.

Література

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М.: СПб.: 1993. 175с.
2. Детская психоневрология / Под ред.. Л.А. Булаховой. К.: Здоровья, 2001. 496 с.
3. Зинченко С.Н. Нервные дети – болезнь или воспитание. *Практическая психология и социальная работа*. 2004. №7. С. 63-70.
4. Перлз Ф. Гештальтподход и свидетель терапии. М.: «Ника-центр», 1996. 384с.
5. Фрейд З. Толкование сновидений. – К.: «Здоровье», 1991. 384 с.

СЕЛФХАРМ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ПРИЧИНИ, ПРОЯВИ, МЕТОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Шароварова В.Д.,
*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Близнюкова О.М.*

Постановка проблеми. Динамічне сьогодення висуває підвищені вимоги до психологічної зрілості особистості підлітка та його здатності вирішувати складні, а часто й стресогенні проблеми, якими наповнене сучасне життя. Соціально-політична ситуація в Україні, продовження війни,

яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України, порушення плинного повсякденного життя внаслідок запровадження карантинних обмежень, загрозлива ситуація в підлітковому середовищі у зв'язку з розповсюдженням небезпечних челенджів, які поширюються в Інтернеті, обтяжують стан подій і сезонні коливання суїцидальності.

Метою статті є розглянути можливі причини виникнення селфхарму, варіанти прояву і методи попередження явища селфхарму у дітей підліткового віку.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Підлітковий вік відносять до критичних періодів розвитку особистості, оскільки він пов'язаний з процесом переходу від дитинства до дорослості, який розгортається на фізичному, психологічному і соціальному рівнях. До недавнього часу проблема селфхарму не була окремим об'єктом дослідження і їй приділялося мало уваги, проте зараз ця тема є надзвичайно актуальною.

У тлумачному словнику зазначено, що селфхарм – це дія навмисного заподіяння шкоди самому собі; тоді як суїцид відноситься до акту добровільного заподіяння власної смерті. Питання самопошкодження висвітлювали науковці Дж. Голберг, К.Кантаріо, Г.Коваль, Н.Берегова, Л. Варава, Р.Карімова, Л. Шалабаєва, О. Борох, О. Баєр. А. Макаренко, розглядаючи проблему селфхарму, зазначав, що це поведінка, спрямована на самого себе, яка навмисно заподіяна і призводить до травми або потенційної можливості травмування самого себе. Більшість психологів розглядає аутоагресивну поведінку як неадаптивну копінг-стратегію, спосіб справлятися зі стресом, який допомагає лише ненадовго, маскуючи найгостріші прояви основної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Варто звернути увагу на те, що люди, які проявляють селфхарм, роблять це свідомо, адже це приносить їм тимчасове полегшення при безлічі симптомів, наприклад при тривожності, депресії, розпачі, відмові.

Важливо відзначити, що люди, які вдаються до самоушкоджень, не хочуть померти, однак можуть впасти в депресію і бути на межі самогубства, оскільки не здатні контролювати самоушкодження і відчують, що ніхто насправді не розуміє, через що вони проходять. Таким чином, селфхарм, як правило, не пов'язаний зі спробою самогубства, хоча серед суїцидентів досить часто зустрічаються особи з попередньою практикою самопошкодження. Люди, які практикують селфхарм, зазвичай повідомляють про те, що вони почуваються виснаженими, нездатними виражати свої почуття, самотніми, не можуть порозумітися з оточуючими.

Займаючись селфхармом, людина має намір:

- отримати полегшення від негативного почуття чи психічного стану;
- вирішити міжособистісні труднощі;
- заглушити протиріччя внутрішньо-особистісного характеру;
- подолати відчуття апатії, тощо.

Якщо говорити про причини та передумови виникнення селфхарму, то за даними Оксфордського університету причинами селфхарму серед дітей підліткового віку є:

- індивідуальні фактори: депресія, тривога, апатія, низька самооцінка, безнадійність, погане вирішення проблем, невмотивовані переживання, імпульсивність, труднощі у вираженні емоцій або невміння їх контролювати, що призводить до надмірного емоційного збудження, надмірна дратівливість, складність встановлення контактів з іншими людьми, розлади харчування, порушення сну, зловживання наркотиками або алкоголем;

- фактори сім'ї: психічне здоров'я труднощі у сім'ї, погані батьківські відносини, зловживання наркотиками/алкоголем в сім'ї, нерозумні очікування, конфлікт між молоддю та батьками, надмірні покарання або обмеження, сімейна історія власної шкоди, зловживання, нехтування;

- соціальні фактори: труднощі у відносинах з однолітками, знущання, відмова від однолітків, зловживання, наявність методів самознищення, друзі, які шкодять собі, медіа і інтернет-вплив.

Вплив зазначених вище факторів може спровокувати виникнення наміру самоушкодження, які мають такі форми, як порізи, опіки, удари, подряпини, висмикування волосся, голодування або переїдання, а також неупорядковані статеві відносини [2].

Негативними наслідками прояву селфхарму у дітей підліткового віку можуть стати важкі травми, рубці, шрами і суїцидальні думки. Задля уникнення даних негативних наслідків і попередження можливих проявів селфхарму необхідно виокремити методи попередження прояву. З метою профілактики селфхарму психолог у закладі освіти повинен працювати у трьох основних напрямках:

- робота з підлітками, що передбачає укріплення психічного здоров'я, формування активної життєвої позиції у дітей, навичок конструктивного розв'язання проблем, що виникають, прийняття соціальної підтримки;

- просвітницька робота з батьками (проведення бесід, лекцій про способи надання психологічної підтримки своїм дітям-підліткам тощо);

- робота з педагогами щодо їх просвіти з питань життя і смерті, психологічної підтримки й інших джерела допомоги [8].

Висновки і перспективи дослідження. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що селфхарм – це усвідомлена поведінка особистості, комплекс дій аутоагресивного характеру (форма девіантної поведінки, що характеризується вчиненням агресивних дій щодо себе), з метою заподіяння шкоди власному тілу. Тобто, селфхарм – це свідоме нанесення собі болю та шкоди. Серед основних причин та передумов виникнення селфхарму у дітей підліткового віку є переживання самотності та відчуження, відчуття нерозуміння з боку оточуючих, реальна або уявна втрата батьківської любові, нерозділене кохання, ревності, переживання, почуття провини, сорому, образи, незадоволеність собою, страх перед ганьбою, приниженням, глузуванням, страх перед покаранням, любовні

невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність, помста, погрози, шантаж, бажання привернути до себе увагу, викликати жаль, співчуття тощо.

Література

1. Попова О., Фесун С. Підлітковий суїцид. Види профілактики. К.: Редакції загальнопедагогічних газет. 2014. С 100-102.
2. Царькова О. В. Соціально-психологічні аспекти суїцидальної поведінки підлітків та юнаків. *Психологія*. 2014. № 11 (99). С. 312-316.
3. Бачериков А. М. Суїцидальна поведінка та її профілактика. *Український вісник психоневрології*. 2012. № 2 (71). С. 53-56.
4. Берегова Н. П. «Селфхарм» як деструктивна форма переживання стресів. Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2020. № 1. С. 13-16.
5. Борох О., Баєр О. Опитувальник суджень про самоушкодження: досвід адаптації до вітчизняного вжитку. *Психологічний часпис*. 2021. № 7 (9). С. 61-74.
6. Бутко О. О., Скориніна-Погребна О. В. Науково-методичний аналіз аутоагресії в сучасній психології. *Психологія*. 2017. № 2. С. 141-149.
7. Варава Л., Сіпайлова О. Психологічні причини виникнення самоушкодження у сучасних підлітків. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. *Психологія*. 2021. № 71. С. 56-64.
8. Варгата О. В., Михайлов А. Р. Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Випуск 6. Том 1. С. 18-23.

СПЕЦИФІКА ПОВЕДІНКОВОЇ І ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ З СУЇЦИДАЛЬНИМИ НАХИЛАМИ

*Шароварова В. Д.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Підлітковий вік є найважчим періодом у житті людини і характеризується зовнішніми і внутрішніми конфліктами. Більша частина випадків суїциду припадає на групу підлітків чи молоді у перехідному віці. Психіка підлітків є емоційно незріла, відповідно, він не в змозі подолати значні зовнішні стимули і у нього з'являється суїцидальна поведінка – особлива реакція на стресову, кризову ситуацію.

Метою статті є проаналізувати можливі особливості поведінкової та емоційної сфери підлітків, що мають суїцидальні нахили.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Сучасними дослідженнями суїцидальної поведінки підлітків займаються В. Васютинський, Ж. Вірна, І. Данилюк, Н. Завацька, З. Мірошник, І. Попович, В. Татенко, А. Фурман, Д. Харченко, які вивчають сутність поняття селфхарму і суїциду, основні їх прояви та причини виникнення, шляхи профілактики та попередження цих явищ. Підлітковий вік відносять до критичних періодів розвитку особистості, оскільки він пов'язаний з процесом переходу від дитинства до дорослості, який розгортається на фізичному, психологічному і соціальному рівнях. Цей період є складним періодом у житті людини і характеризується зовнішніми і внутрішніми конфліктами. Зважаючи на це, суїцидальна поведінка дитини підліткового віку розглядається як особлива реакція на стресову, кризову ситуацію.

Виклад основного матеріалу. Класичне та змістовне визначення суїциду запропонував Е. Дюркгейм. Відповідно до його трактування, самогубство – це «кожен смертний випадок, який безпосередньо або опосередковано є результатом позитивного або негативного вчинку, скоєного самим постраждалим, якщо він знав і чітко усвідомлював його результати» [1, с. 31].

Науковець І. Музиченко зазначає, що суїцид – це крайній вид аутоагресії, навмисне позбавлення життя. Він стверджує, що досліджуючи проблему суїцидуперш за все варто враховувати зовнішні обставини, умови суспільства в яких живе людина [2, с. 11].

У наукових дослідженнях С. Павленка вказано, що це усвідомлений акт позбавлення себе життя під впливом тяжких психотравмуючих ситуацій, при яких власне життя як вища цінність втрачає для даної людини сенс [3, с. 21].

Емоційна сфера підлітка, в даний момент проживання суїцидальних намірів або перших спроб, переживає стресовий стан тривожності і невизначеності. Варто зазначити, що основною метою суїциду є знаходження рішення. Він здається виходом із становища, легким способом вирішення життєвої проблеми, кризи чи нестерпної ситуації. Завдання нанесення собі смертельно небезпечної шкоди – припинення свідомості. Бажання вбити себе легше зрозуміти як прагнення до повного виключення свідомості і припинення нестерпного психічного болю.

Стимулом для скоєння самогубства є нестерпимий психічний (душевний) біль. Його можна зрозуміти як поєднання руху в напрямку до припинення свого потоку свідомості і втечі від нестерпних почуттів, нестерпного болю та неприйнятних страждань. Ніхто не скоює суїцидальні спроби, відчуваючи радість.

Стресом при виникненні даного виду спроб є фрустровані психологічні потреби. Аутоагресія породжується нереалізованими, заблокованими або незадоволеними психологічними потребами [4, с. 22]. Суїцидальна поведінка підлітків, маючи подібність з діями дорослих, відрізняється віковою своєрідністю. Підліткам характерна підвищена вразливість і навіюваність, здатність яскраво відчувати і переживати, схильність до коливань настрою,

слабкість критики, егоцентрична спрямованість, імпульсивність в ухваленні рішення [5, с. 215].

Самопошкоджуюча поведінка підлітка – це прояв суїцидальної активності. Вона включає в себе суїцидальні думки, наміри, висловлювання, погрози, замаху і спроби. При істинній поведінці такого характеру намір позбавити себе життя не тільки обдумано, а й нерідко довго – «виношується».

Під поняттям спроби аутоагресії підлітків розуміють думки про смерть, суїцид або серйозне самоушкодження. Якщо говорити про спробу, то це намагання підлітка нанести ушкодження самому собі або накласти на себе руки. Це демонстративно-установчі дії, при яких суїцидент найчастіше знає про безпеку застосовуваних їм засобів самогубства. Однак це не знижує потенційну небезпеку подібних дій.

Для того, щоб відзначити специфіку поведінкових проявів у підлітків з суїцидальними нахилами необхідно з'ясувати наявність або відсутність можливих проявів ознак знаходження підлітка на різних етапах суїцидальних спроб. Такого роду поведінка підлітків, маючи подібність з діями дорослих, відрізняється віковою своєрідністю. Підліткам характерна підвищена вразливість і навіюваність, здатність яскраво відчувати і переживати, схильність до коливань настрою, слабкість критики, егоцентрична спрямованість, імпульсивність в ухваленні рішення [5, с. 215].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, для підлітків із суїцидальними намірами характерні такі фактори: збудливість, імпульсивність, висока сугестивність, сенситивність, емоційна нестійкість та несамостійність мислення. Однак ці особливості є певною мірою спільними для всіх підлітків, що пояснює високий відсоток гострих реакцій на стрес та реактивних станів, що визначають досуїцидальний період у підлітковому віці. Зазначені риси створюють перші умови для соціальних та психологічних проблем дитини підліткового віку [6, с. 18].

Суїцидальна поведінка підлітка відзначається ризикованістю дитини, зневагою до небезпеки, субдепресією, відчаєм, несвідомим бажанням завдати собі шкоди. Також така поведінка підлітка характеризується швидким прийняттям рішення, заснованим на ненаситному бажанні «зробити щось із собою». Іншою причиною може бути бажання «забутися». Часто саморуйнівну поведінку викликає емоційний холод близьких та важливих для підлітка людей.

Відчуття власної неповноцінності у дитини підліткового віку призводить до реактивної депресії, суїцидальних намірів та раптової їх реалізації. Також самопошкоджуюча поведінка підлітка характеризується недостатнім станом їх адаптації, нерішучістю, дратівливістю, страхом втрати соціального статусу, страхом відповідальності.

Перспективами дослідження є розробка та впровадження комплексних профілактичних заходів щодо запобігання суїцидальній поведінці серед української молоді.

Література

1. Заброцький М. Вікова психологія: навч. посіб. Київ : МАУП, 2018. 92 с.
2. П'ятник А. С., Калашникова Л. В. Психологічний супровід неповнолітніх із суїцидальною поведінкою. Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Гордона Олпорта. Кропивницький, 2022. С. 146–149.
3. Павленко С. В. Психологія суїциду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (1). С. 21–26.
4. Саржевський С. Н. Суїцидологія. *Навчальний посібник*. Запоріжжя, 2020. 87 с.
5. Макачук Н. О. Агресія та агресивна поведінка як психологічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушенням розумового розвитку *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2014. № 25. С. 215–227.
6. Варгата О. В., Михайлов А. Р. Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 6. С. 18–23.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У СОЦМЕРЕЖАХ

Шемедюк І.О.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультет педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник – доктор психологічних наук,
професор Гейко Є.В.

Актуальність: розгляд основних аспектів професійної діяльності сучасного фахівця у соцмережах, як однієї з актуальних вимог сьогодення.

Мета: дослідження психологічних особливостей явища професійного профілю психолога, як форми просування особистого бренду та бізнесу.

Постановка проблеми. Явище професійної діяльності людини у соцмережах стало невід'ємною ознакою сучасного світу, як логічний етап розвитку медіапростору. На сьогодні, реалізація розумового та промислового потенціалу суспільства має змогу ефективного функціонування як офлайн, так і онлайн. Особливо в умовах пандемії [1, с. 2] та війни, де ефективність реалізації товарів та послуг є запорукою стабільного функціонування

суспільства та держави загалом.

Професійна діяльність психолога не є винятком у процесі нормалізації онлайн-співробітництва, адже онлайн взаємодія людина-людина, особливо на професійному рівні, за умов пандемії та воєнного стану стала максимально актуальним завданням, будучи часто єдиною можливістю надати психологічну допомогу людині, яка її потребує, на відстані, або зберегти взаємодію з тією частиною населення, яка вимушено змінила місце проживання в Україні, або виїхала за кордон.

Окрім того, висвітлення професійної діяльності у соцмережах є характерною ознакою даного етапу технічного прогресу. Не рідкістю є випадки ознайомлення з публічними сторінками у соцмережах кандидатів перед прийомом на роботу, або публічними сторінками фахівців перед особистою зустріччю з ними. На даному етапі суспільного розвитку, злагоджена та професійна робота бізнесу онлайн, зокрема у соцмережах, є візитівкою для знайомства з потенційними споживачами, успішного просування послуг, зокрема професійних послуг психолога.

Аналіз досліджень.

На сьогодні соціальні мережі є однією з форм активної взаємодії з суспільством. «Це пов'язано з тим, що значна чисельність осіб (близько 89% інтернет-користувачів у віці 16-64 років майже щодня відвідують ту чи іншу соціальну мережу, спілкуючись, вишукуючи цікаву інформацію, ознайомлюючись з запропонованими товарами та послугами» [1, с. 2].

«У звіті Digital 2020 аналітиками DataReportal, спільно з компаніями WeAreSocial і Hootsuite було зазначено, що місячна аудиторія соціальних мереж зростає до 4 млрд. користувачів за період з 2020 по 2021 рік. А це означає, що акаунтом у соціальних мережах володіють 53% населення Землі» [1, с. 2].

Сучасні комунікації в соціальних медіа розглядають у своїх роботах такі науковці, як І. Манн, Н. Сафронова, Н. Кепон, К. Дж. Таквелл.

Комунікації в інтернет середовищі досліджували Іванова В., Кастельс М. та ін.

«Однак безпосереднє використання соціальних мереж у бізнесі пишуть, переважно, маркетологи практики, які пропонують допомогу організаціям у просуванні свого бізнесу в інтернет середовищі серед спільнот.

У 2020 році був виданий посібник з питань використання соціальних мереж, розроблений департаментом преси і публічної інформації Консультативної місії ЄС в Україні. Він призначений допомогти працівникам бізнесу використовувати соціальні мережі для потреб організації» [1, с. 2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 2020 рік загальна кількість зареєстрованих користувачів у різних соціальних мережах нараховує близько 3,5 мільярди людей по всьому світу, що становить більше третини від загальної кількості населення планети. І ця цифра постійно збільшується. При цьому кожна людина в середньому, щодня проводить у соціальних мережах 6 годин 42 хвилини [3, с. 5]. Можна зробити висновок, що основну частину свого вільного часу сучасна людина проводить в онлайн-

просторі, тому нехтувати цим фактом фахівцям у системі професійної взаємодії людина-людина – не варто.

Унікальність соціальних медіа полягає в тому, що вони дають можливість бізнесу спілкуватися напряду зі споживачами через опитування, коментарі, особисті повідомлення, без нав'язливої дії традиційних маркетингових технологій [2, с. 3]. Особливістю налагодження контакту «психолог-клієнт», є формування позитивного налаштування та довіри між суб'єктами ще до початку безпосередньої зустрічі: у переписці чи телефонному дзвінку. [7, с.13] Діючи, таким чином, через соціальні мережі, психолог встановлює «контакт перед контактом» з потенційними клієнтами – формуючи довіру до професійності фахівця, емоційного відгуку цінностям, які є спільними, позитивного очікування від можливої перспективи співпраці.

Переваги професійної діяльності психолога у соцмережах:

- підвищення загальної освідченості населення з питань психології та психологічного впливу;
- формування лояльності та довіри у потенційних клієнтів;
- підвищення вірогідності успішного терапевтичного альянсу на основі ціннісного відгуку та симпатії професійного образу психолога;
- комфортність пошуку «свого» спеціаліста для клієнтів;
- зручність у просуванні більш містких, ніж консультація професійних продуктів: терапевтичних груп, тренінгів, вебінарів, курсів та ін;
- безкордонність онлайн-можливостей.

Недоліки:

- «здешевлення» психології та втрата об'єктивності її наукового підґрунтя, суб'єктивність подачі професійної інформації та сутності терапевтичної роботи від психологів-початківців, або психологів-любителів;
- можлива втрата анонімності та нейтральності психолога-консультанта, яка є важливою умовою успішної терапевтичної взаємодії. [7, с. 93]

«На сьогодні найпоширенішими соціальними мережами у світі є Facebook,

YouTube, WhatsApp та інші. В Україні майже 60% інтернет-користувачів зареєстровані у Facebook. Дещо поступаються йому популярністю YouTube (43%) та Instagram (30%)» (8,3).

Актуальними є дані про те, що основна частина користувачів соціальної мережі – люди віком від 25 до 34 років [1, с. 3]. З огляду на це можемо зробити висновок, що соцмережі – місце зосередження молоді, соціально дорослої та платоспроможної аудиторії, яка є основною цільовою аудиторією сучасного психолога. Окрім того, дані вікові межі свідчать про концентрацію динамічної та кризової частини життєвого шляху людини, що впливає на актуалізацію професійної психологічної допомоги.

Одним з ключових психологічних аспектів взаємодії психолога та

клієнта (зокрема, і через соцмережі) є мотивація клієнта [6, с. 13], тому основою будь-якої соціальної діяльності психолога є професійні етичні норми психологічної співпраці, м'якість та ненав'язливість проявлення фахівця, залишаючи вибір та рішення лише за клієнтом.

Діяльність психолога у соцмережах важливо базувати на освітній та комунікативній функції з потенційними клієнтами, що може стати ефективним соціальним майданчиком для успішної та комфортної реалізації.

Професійна діяльність психолога онлайн, як і офлайн повинна базуватися на дотриманні загальноприйнятих моральних норм професійної етики.

Таких, як:

1. Відповідальність.
2. Компетентність.
3. Захист інтересів клієнта.
4. Конфіденційність.
5. Етичні правила психологічних досліджень.
6. Кваліфікована пропаганда психології.
7. Професійна кооперація [3. *Етичний кодекс психолога*]

Висновки. Реалії нового часу вносять свої вимоги до ефективного професійного функціонування психолога. Враховуючи активну нормалізацію, актуалізацію та реалізацію онлайн-життя населення, поруч з традиційними офлайн проявами, особливостями кризових та, незалежних від пересічної особистості, факторів реальності, таких, як: пандемія та війна в Україні – діяльність психологів та психологічних шкіл впевнено розвивається на онлайн-площинах.

Діяльність психологів онлайн базується на тих самих моральних та професійних принципах, як і у офлайн роботі.

Можливості онлайн-функціонування надає психологу переваги у практичній консультативній та терапевтичній взаємодії та полегшує процес просування його професійних продуктів та послуг. Означена тема є науково новою та потребує досліджень надалі.

Література

1. Белянська О. О. Соціальні мережі та бізнес: значимість, переваги та проблеми.
2. Грищенко О. Ф. Нешева А. Д. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства.
3. Дуткевич Т. В. Савицька О. В. Практична психологія. *Етичний кодекс психолога*.
4. Інноваційні інструменти та стратегія звуження ніші для просування бізнесу в соціальних мережах: *наукова робота*.
5. Петропавловська С. Є. Лисак Н. Ю. Малаховська Г. В. Соціальні медіа як інструмент управління лояльністю споживачів.
6. Хейч Е. М. Матеріал для змісту Практикуму з психологічного консультування. *Знайомство*.

7. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція: навчальний посібник. Київ: Професіонал, 2005. 93 с.

ВПЛИВ МУЗИКОТЕРАПІЇ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

*Шинкаренко Ю. Д.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультет педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник – кандидат психологічних наук,
доцент Радул І.Г.*

Постановка проблеми. Музикотерапія займає одне із вагомих місць серед різних видів психотерапії у роботі з різними психоемоційними станами. За допомогою музики людина стає більш чутливою сприйняття ритмів свого організму, зміцнює здоров'я, відбувається зміна позитивного емоційного фону, стимулюванню рухових функції, розвитку і корекції сенсорних процесів (сприймання, відчуття, уява) та сенсорних здібностей; розгальмуванню мовної функції. Музикотерапія – це найбільш дієвий метод як корекції порушень поведінки у дітей, так і лікування людського організму в цілому. Аналіз психологічних джерел доводить позитивний вплив певних музичних композицій на інтелектуальну діяльність, а також корекцію емоційних станів, на зняття накопичених психічних напружень. Музикотерапію використовують при роботі з розумово відсталими людьми, а також при реабілітації хворих з фізичними порушеннями (сліпота, глухота).

Вплив музикотерапії на становлення особистості досліджували такі вчені: Т. Бакланова, В. Бехтерев, Г. Бреслава, В. Вундт, Т. Зінкевич - Євстигнеєва К. Юнг, Т. Калашин, О. Карабанова, Т. Комарова, А. Копитін, Л. Лебедева, Б. Ломов, В. Петрушин, Н. Серов, Н. Сокольникова, С. Шушарджан та ін.

Мета статті: дослідити вплив музикотерапії на становлення психоемоційну сферу особистості.

Виклад основного матеріалу. Музикотерапія – метод психотерапії, що використовує для лікування і психокорекції музичними прийоми і творами, а саме: слухання, спів, створення музичних творів та багато іншого [9, с. 30].

Музикотерапія або терапія мистецтвом є відносно новим методом психотерапії. Елементи теорії музикотерапії з'явилися в 40-60-ті рр. ХХ ст. в руслі психодинамічного напрямку на базі положень класичного психоаналізу З. Фрейда та аналітичної психології К. Юнга. В 60-80-ті рр. теоретична концепція музикотерапії поповнилася поглядами гуманістичних психологів (К. Роджерс, Ф. Перлз, А. Маслоу, Р. Мей), психологічною теорією ігор, динамічної психіатрією та ін.

Основна мета музикотерапії пов'язана з гармонізацією особистості через розвиток її здібностей самовираження і самопізнання. Метод заснований на двох базових психологічних здібностях людини: символічній функції мислення, уяви та творчих процесах самовираження, пов'язаних зі спрямованістю на пошук нових шляхів вирішення проблеми.

Музика впливає на більшість сфер життєдіяльності людини через три основні фактори:

1. Вібраційний фактор музики є стимулятором обміну речовин на клітинному рівні. Сьогодні наукові дослідження показали, що за допомогою вібрації можна впливати навіть на процес каталізу, підібравши точну вібрацію і стимулюючи діяльність окремих ферментів.

2. Фізіологічний фактор музики має здатність змінювати різноманітні функції організму, такі як дихальну, рухову, серцево-судинну.

3. Психологічний фактор через асоціативний зв'язок, медитацію має здатність значно змінювати психічний стан людини.

Музику можна розглядати і як засіб для покращення емоційного фону людини, який призводить до гармонізації внутрішнього світу. Використання музики має позитивний ефект на особистість в цілому.

Музичні інструменти по різному впливають на психоемоційний стан людини. Так, струнні інструменти, такі як скрипка, гітара, арфа роблять благотворний вплив на роботу серця і судин. А ось на емоційному рівні звуки цих інструментів можуть впливати гнітюче. Довго слухаючи гітару чи скрипку, людина починає відчувати почуття жалю, жалості. У ньому народжуються відчуття, які змушують переживати і замислюватися про щось серйозне.

Звуки духових інструментів очищають легені і бронхи, а також надають позитивний вплив на кровообіг і всю дихальну систему. На емоційному рівні духові музика може додати енергію або навпаки, розслабити. Все залежить від ритму і тональності звучання. Наприклад, саксофон і флейта можуть заспокоїти і гармонізувати внутрішній стан. А труба, валторна або фагот, навпаки, викличуть занепокоєння і закличуть людину до дії.

Ударні інструменти допоможуть привести в норму роботу серця, а також посприяють у лікуванні захворювань печінки і кровоносної системи. Звуки барабана впливають і на настрій людини. Щоб активізувати свої сили, досить кілька хвилин послухати музику з використанням ударних.

Звуки фортепіано впливають на людину заспокійливо. Вони надають внутрішню впевненість, гармонію і безтурботність. Фортепіано позитивно впливає на здоров'я. Мелодія цього інструменту лікує захворювання щитовидної залози, а також нормалізує роботу нирок і сечостатевої системи. Є ще одна особливість фортепіанної музики. Ті, хто відчуває брак любові, необхідно кожен день слухати звуки цього музичного інструменту, тоді любовні чакри людини відкриються, і любов увійде в його життя.

По-різному впливають на нас і стилі музики. Музика в стилі бароко (Бах, Кореллі, Вівальді та Гендель) відмінно підходить для роботи і активних дій . Вона дарує відчуття безпеки і стабільності.

Музика в стилі романтизму (Ліст, Чайковський, Шуберт, Шуман) підійде для тих, кому не вистачає уваги з боку протилежної статі. Така музика сприяє залученню любові , покращує настрій і дарує позитивні легкі емоції.

Музика імпресіоністів (Дебюссі , Фавр , Равель) дає імпульс до творчості і новим ідеям. Під звуки цих композиторів можуть народитися оригінальні ідеї. Особливої уваги заслуговують твори Моцарта і Гайдна. Під музику цих великих творців добре вчитися і засвоювати нові знання.

Африканські мотиви в музиці (джаз , реггі , блюз) піднімають настрій, дарують відчуття легкості і безтурботності. Крім того, ці стилі сприяють розвитку почуття гумору і допомагають стати більш комунікабельними .

Поп- музика дає енергію руху і дарує відчуття внутрішнього благополуччя. Рок по- різному впливає на людей. Для когось така музика стає джерелом натхнення і способом зняти нервову напругу і стрес. А для інших - це джерело роздратування та агресії. У деяких випадках, рок -музика навіть здатна зняти фізичний біль. Музика в стилях панк, реп і хіп -хоп діє збудливо і спонукає до активності. Етнічна музика (фолк) допомагає зняти стрес, відновлює енергію, сприяє омолодженню організму і нормалізації всіх процесів.

Встановлено, що різні жанри музики можуть по-різному впливати на людину. Слід відмітити, що в межах кожного жанру існують різноманітні стилі і деякі з них активні і несуть енергію, інші пасивні і допомагають розслабитися. Вчені одностайно стверджують, що 10 хвилин прослуховування музики Моцарта підвищує працездатність мозку. Після Моцарта рекомендують взяти до уваги Шопена та Чайковського.

Висновок. Таким чином, музикотерапія дозволяє переживати людині різні емоційні стани, які і стимулюють організм до самостійного розв'язання різних особистих проблем та оздоровлення людини в цілому. Музика - це звуки, ритми, які володіють певними вібраціями. Саме ці вібрації і впливають на психоемоційний стан людини.

Література:

1. Готсдинер А.Л. Музикальна психологія. М.: изд. «NB МАГИСТР», 1993. 190с.
2. Петрушин В.И. Музыкальная психология: Учебное пособие для студентов и преподавателей. М.: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 1997. 384 с.
3. Руководство по психотерапии / Под ред. В.Е. Рожнова. – 3-е изд., доп. и перераб. – Ташкент: Медицина, 1985. – 719 с.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ: ВПЛИВ РІЗНОМАНІТНИХ ФАКТОРІВ СЕРЕДОВИЩА НА ОСОБИСТІТЬ

Школярової І.В.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Галушко Л. Я.*

Постановка проблеми. Взаємодія людини з природою є в наш час надзвичайно актуальною і потребує особливої уваги не тільки вчених екологів, психологів, соціологів, безпосередньо всіх ланок освіти, де екологічне виховання молоді має посідати належне йому місце, а й усього суспільства.

Аналізуючи причини назрівання екологічної кризи, слід зазначити, що цей процес спричинений багатьма чинниками. Актуальність даної проблематики у сучасності є беззаперечною, бо складність і трагізм сьогодення полягає в тому, що людство продовжує знаходитися у фазі нестійкого розвитку, коли внутрішні конфлікти перешкоджають цілеспрямованому вирішенню глобальної проблеми: налагодження стосунків людства з природою та усвідомлення того, що подальший розвиток суспільства можливий лише за умови стабілізації середовища життя на основі гармонізації соціальних та природних процесів. Адже, природа має абсолютну цінність, оскільки без неї неможливе існування будь-якої цивілізації. «Природа це наш дім, і якщо ми будемо безтурботними марнотратцями, ми зруйнуємо його; природа – частинка нас самих, а байдужість до природи – це байдужість до власної долі»– застерігав В. О.Сухомлинський.

Як зазначає А. В. Яблоков, однією з причин того, що людство й природа опинилися в конфронтації є екологічне неуцтво, нерозуміння, слабка поінформованість широкої громадськості. Не дивлячись на те, що у світі щорічно публікується 15-18 тисяч робіт з питань екології. Такий рівень інформованого потоку більш ніж достатній. Проте потрапляє ця інформація переважно до «вузького» кола науковців.

Останні дослідження соціологів і психологів переконливо свідчать про те, що першість серед причин виникнення екологічної кризи посідає надзвичайно низький рівень екологічної освіти, занепад духовності та загальний спад морального рівня членів суспільства. Адже, протягом тривалого часу людство, вважаючи себе господарем природи, керувалося у процесі життєдіяльності принципами: возвеличення людини над природою, існування природного середовища виключно для задоволення людських потреб, невичерпності природних ресурсів, безкарності неконтрольованої та неузгодженої з законами функціонування природи виробничої діяльності

членів суспільства [1, с.3].

Мета статті: здійснити аналіз передумов виникнення психологічних наслідків екологічної кризи та чинників, що впливають на психіку особистості.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Дослідник М. І. Хилько у статті «Екологічна криза як криза існуючої системи цінностей» висловлює думку про те, що «сучасна екологічна криза має глибокі соціально-економічні корені але, головним чином це – криза духовності» [4]. У посібнику А. Львовчкіна «Основи екологічної психології» авторка пропонує перелік чинників, які мають вплив на психіку людини і становлення її як особистості у сучасному світі [2]. Також, інформативним щодо висвітлення даної проблематики є дослідження О. О. Вовчик-Блакитна, Т. С. Гурлева де розкривається зміст взаємодії дитини і життєвого середовища (екологізація простор) [1, с.31 – 40].

Виклад основного матеріалу. Екологічна криза, як стверджує М. І. Хилька, – це потенційно можлива екологічна небезпека, яка стала дійсністю і її загрозливе загострення екологічної обстановки може порушити природні умови людської життєдіяльності. Як планетарний процес загроза екологічної кризи охоплює всі форми життя, а не окремі організми, популяції чи біогеоценози. На відміну від соціальних кризових ситуацій кризова зміна екологічних умов загрожує існуванню людини як біологічного виду, всього живого на землі. Людина, добиваючись тих цілей, на які вона розраховувала, отримала наслідки, яких не очікувала і які часто можуть перекреслити все досягнуте. Загроза глобальної екологічної катастрофи свідчить про вичерпність можливостей саморегуляції біосфери в умовах зростання інтенсивності людської діяльності в природі. Функцію регулятора покликано тепер виконувати саме суспільство як безпосередній суб'єкт взаємодії різних рівнів організації матерії [2, с.17].

Це все ми вже маємо як факт, як наслідок взаємодії і впливу людини на навколишнє середовище. А якщо подивитись з іншого боку – як власне сама природа впливає на психіку людини? Які фактори середовища мають вплив на становлення особистості? Відповідно до позиції А. Львовчкіної існує безліч екологічних чинників, що впливають на людську психіку. За походженням дослідниця поділяє їх на біогенні, антропогенні та соціальні екологічні фактори.

Біогенні фактори екології – це природно-географічні чинники: температура повітря, сонячна радіація, звуки природи. Для них характерно те, що вони впливають на психіку людини позитивно (виняток екстремальні прояви природних стихій – стихійні лиха).

Антропогенні фактори екології – штучні, створені людиною, середовищем (архітектурні споруди, урбаністичні ландшафти, житлові та робочі приміщення, шум, музика, радіація, забруднення повітря, землі, води). Вони негативно впливають на психічний та соматичний стан людини.

Соціальні чинники екології є специфічними. Вони належать як до біогенних, оскільки людина є природною істотою, так і до антропогенних,

адже людство не тільки потужна сила, яка впливає на довкілля. Це сила творча, що змінює себе і утворює різноманітні соціо-екологічні системи. Отже, соціум, з одного боку є частиною довкілля, а з іншого – стан довкілля значною мірою залежить від діяльності соціуму. Нині існує реальна загроза існуванню людства. Це залежить від соціального фактора, зокрема: від політичної та економічної нестабільності, злочинності, тероризму, наркоманії, алкоголізму [3, с.55].

Дослідниця А. Львовчкіна класифікує екологічні фактори за *переважаючим видом сприймання*, як-от: зорові, слухові, нюхові, тактильні, кінестетичні та смакові; за *ефектом дії на людину* – шкідливі, корисні та нейтральні [3, с.56].

Але повернемося все ж таки до соціального екологічного фактору впливу на психіку людини. Те, що людина істота соціальна і майже весь час перебуває у взаємодії із певним соціумом – це є беззаперечним. Основним і цікавим для дослідження є те, що дитина від свого народження одразу потрапляє у найперше своє соціальне середовище – свою родину, яка, на нашу думку і відіграє вирішальну роль у формуванні нової людини як особистості в цілому та її екологічної свідомості зокрема.

Сім'я як цілісна «екологічна система» характеризується тим, що неузгодженість психологічних потреб та способів їх реалізації може тягти за собою розбалансування системи, розпад її або деформацію. Частіше за все у своєрідний епіцентр неблагополуччя потрапляють саме наймолодші члени сім'ї – діти. Таким чином сім'я, як соціальний інститут, з одного боку, покликана забезпечити дитину умовами, необхідними для розвитку і становлення її особистості, а з іншого – як ніяке інше середовище може гальмувати процес і потенційно нести серйозні загрози як фізичному, так і емоційному, пізнавальному розвитку. Важливим напрямком наукових досліджень є вивчення розвитку та формування психіки дитини у процесі взаємодії з різними середовищами. Виходячи з системи уявлень екологічної психології, розглядаємо сім'ю як «соціоекологічну систему», як середовище, простір взаємовпливів та умов, факторів розвитку особистості (що містяться у просторово-предметному, інформаційному, культурному, природному, побутовому, міжособистісному та іншому навколишньому).

Психологічною сутністю сімейного середовища є сукупність діяльнісно- комунікативних зв'язків, взаємостосунків членів сім'ї. Фіксація такої реальності, на наш погляд, можлива через систему відношень членів сім'ї. Позитивні та негативні лінії в дитячому розвитку – фактично розвиток чи стагнація, деградація – знаходяться у прямому відношенні з екологічністю сімейного середовища.

Провідним компонентом розвивального сімейного середовища є, на наш погляд, відповідальна позиція батьків при побудові взаємин з дитиною і залучення до розвивального середовища, зокрема, визначення характеру та об'єму впливу мас-медіа, що «виховує» дітей за відсутності батьків, поза їх безпосереднім впливом. Важливими є базові умови розвивального сімейного середовища, що впливають на формування психологічних особливостей

особистості дитини: спільна діяльність батьків та дітей, що передбачає спілкування та взаємодію у різноманітних ситуаціях особистісного, пізнавального, ділового характеру в межах побуту, навчання, відпочинку, спілкування в інтернет мережі та ін.; авторитетні та зрілі батьківські установки (вимогливість та чуйність), зацікавленість батьків в особистісному розвитку дитини при орієнтації на індивідуальні та вікові особливості, потреби, схильності та інтереси дитини.

Сімейне середовище, що об'єднує елементи, котрі сприяють розвитку функціонального стану організму дитини, її адаптаційних ресурсів, опірності до негативних впливів, досягненню і підтриманню емоційного комфорту, закладають базис саморозвитку, за Г. С. Костюком, «саморуху», можна назвати розвивальним, екологічно орієнтованим середовищем. Сім'я, як середовище найближчого оточення, є умовою і водночас джерелом розвитку дитини, яке може стати і джерелом психологічної травматизації дитини[4, с.31].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, враховуючи всі екологічні фактори, які у процесі життєдіяльності впливають на людину, мегаважливим з усіх є соціальний сімейний фактор. Тому, що від народження саме сім'я відіграє фундаментальну роль у формуванні та становленні людини як особистості. Саме із дитинства найближчими лібідними об'єктами закладаються основи гармонійного розвитку особистості, нашого сприймання дійсності та оточення, нашого відношення та взаємодії як із навколишнім середовищем, так і міжособистісних стосунків.

У **перспективі** ми спробуємо дослідити формувальний вплив сімейного середовища у контексті взаємодії «людина – навколишнє середовище» та з'ясувати які все ж таки є передумови виникнення психологічних наслідків екологічної кризи.

Література

1. Актуальні проблеми психології: *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2017. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 43. 174 с.
2. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології: *Навчальний посібник*. К.: МАУП, 2004. 136 с.
3. Мантула Т. І. Інтегроване викладання та міжпредметні зв'язки в історичному аспекті та сьогодні. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2005. № 21. С. 95—99
4. Хилько М. І. Екологічна безпека України. *Навчальний посібник*. К., 2017. 266 с.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ РОДИНАМ ЗАГИБЛИХ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

*Шоменко В.А.,
студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти*

*факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Міненко О.О.*

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року до військових дій залучено численну кількість військовослужбовців Збройних Сил України та військових за призовом під час мобілізації. На жаль, при будь-яких тривалих військових діях не можливо обійтися без людських втрат. Найбільшу чисельність загиблих складають мирні жителі, на другому місці – військовослужбовці. Втрата рідних і близьких призводять до психологічних травм, зокрема, у переживанні стану горя, які, можуть проявитися у розладах психічної діяльності. Для запобігання розладів психічної діяльності потрібно чітко розуміти поняття «горе», його стадії та методи боротьби з ним.

Актуальність дослідження полягає у важливості для розуміння теоретичних особливостей та розробки практичних аспектів проблеми психологічної допомоги родинам загиблих військовослужбовців, адже на даний час розроблено значну кількість практичних аспектів допомоги та підтримки військовослужбовців, на відміну від членів сімей загиблих військовослужбовців. У них може погіршуватися і фізичне, і психічне здоров'я, загострюватися наявні проблеми та з'являтися нові. Тому особливо гостро і актуально стоїть питання про надання психологічної допомоги родинам загиблих під час воєнного конфлікту.

Мета статті. Охарактеризувати особливості переживання стану «горя» та окреслити напрямки психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, які пережили втрату рідного в результаті військових дій.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У публікаціях Еріка Ліндемана, Елізабет Кюблер-Рос, Ваміка Волкана, Джона Боулбі, Коліна Паркеса, Джорджа Поллока, та інших [2] описується низка теоретичних моделей які описують особливості перебігу горя. Окремі аспекти теорій вище перелічених вчених можуть бути використані при дослідженні стану горя, запобіганні розладів психічної діяльності.

Творець теорії прив'язаності - Джон Боулбі (Bowlby, 1961) з початку виділяв три фази процесу горювання, але, так як і Колін Паркес (Parkes, 1972), став виділяти вже чотири фази: фаза «заціпеніння», фаза туги, дезорганізація, реорганізація. Відмінність між гострою та хронічною стадією горювання виділяв Джордж Поллок (Pollock, 1961). Гостру стадію Поллок розділяє на три підфази: реакція шоку, афективні реакції, реакція на розставання. Волкан (Volkan, 1981) використовує модель Поллока, але не використовує терміни «гостра» і «хронічна» стадії, він розділяє весь процес скорботи на такі стадії: початкова стадія, робота горя, процес горювання та адаптації.

Виклад основного матеріалу. Життя кожної людини завжди пов'язане з втратами. Будь-яка втрата завжди супроводжується психологічними переживаннями, однак найтрагічніші для людини події пов'язані із втратою близьких людей, особливо якщо дана втрата сталася раптово і передчасно. Переживання такої втрати характеризується станом горя.

Gore – це універсальне переживання всіх людей, реакція на втрату значущого об'єкта, частини ідентичності або очікуваного майбутнього, що включає душевний біль, смуток, гнів, безпорадність, почуття провини і розпач. Горе має надзвичайно важливе значення для психологічної адаптації людини. Воно дозволяє їй змиритися із втратою, адаптуватися до неї. Потрібно розрізняти депресію та горе. Горе вміщує багато різних почуттів – гнів, смуток, образу, провину, і навіть, зрештою, радість. Натомість депресія характеризується відсутністю почуттів, що унеможлиблює повноцінне «горювання» [4]. Але позбутись страждань можна лише переживаючи страждання. Тобто, страждання або «робота горя» (Е. Ліндемман) – це природний процес, необхідний для того, щоб оплакати смерть близької людини і пережити втрату, стати незалежним від втрати, пристосуватись до реалій життя і знайти нові стосунки з людьми й світом.

Втрата близької людини – це завжди криза. **Криза** – це гостра ситуація чи момент часу для прийняття якогось рішення, поворотний пункт, дуже важливий момент (*Перрі*). Ситуація втрати характеризується розгубленістю і стресом. Найчастіше люди в кризових ситуаціях переживають негативні почуття – страх, провину, відчай тощо. Для того щоб перейти до специфіки консультування у випадках кризи, пов'язаної з втратою, смертю близької людини, потрібно розглянути базові принципи консультування кризової інтервенції [3]:

1. При наданні людині психологічної допомоги в момент кризи, потрібно пам'ятати, що вона є компетентною стосовно власного життя і здатна робити вибір.

2. Для того, щоб оцінити ситуацію і скласти план дій час роботи з кризовою інтервенцією, фахівець повинен брати активну участь у всьому, що відбувається з потерпілим.

3. Початкова мета кризової інтервенції – запобігти катастрофі; основоположна мета – відновлення рівноваги; кінцева мета передбачає подальший розвиток клієнта.

4. Психолог має надавати підтримку клієнту, тобто допомагати пережити процес горювання.

5. Необхідний баланс самостійності постраждалого і його потреби у підтримці (постраждалий – це людина, спрямована на здобуття впевненості).

Примирення з утратою є тривалим природним процесом, тому його не варто прискорювати. Людині необхідні захисні механізми, насамперед на ранній стадії «роботи горя», коли вона ще не готова прийняти смерть і реалістично думати про неї. Тому задача консультанта – дати клієнту можливість використовувати заперечення чи інші механізми психологічного

захисту. При роботі з людиною, яка переживає втрату, консультант насамперед має виконувати роль слухача [1]. Важливою підтримкою для людини яка переживає горе – бути поряд із нею, слухати її. Що більше консультант співпереживає скорботі, що адекватніше сприймає власні емоційні реакції, пов'язані з допомогою, то ефективніша цілюща дія стосунків. Людину в скорботі ні в якому разі не слід поверхнево заспокоювати. Зніжковіння та формальні фрази призводять до незручної ситуації. Для людини важливо мати можливість виражати будь-які почуття і сприйняття їх без упередження. Наступне не менш важливе завдання консультанта – навчити близьких правильно реагувати на скорботу людини, яка переживає втрату. Психологічну допомогу потрібно надавати відповідно до стадій переживання горя:

1. *Допомога на стадії шоку.* На цьому етапі необхідно бути поруч із людиною, що зазнала втрати, не залишати її на самоті, проте її не слід і «перенавантажувати» опікою – велике горе долається тільки з часом. Дотик – найкращий спосіб виявити своє піклування та турботу, допомагає виразити співчуття, коли не вистачає слів. Слід зазначити, що в період втрати страждання полегшується присутністю родичів, друзів. Важливо розуміти, що істотна не їхня дієва допомога, а легка доступність близьких протягом декількох тижнів, коли скорбота найбільш інтенсивна. Людині в горі потрібні постійні, але ненав'язливі відвідини та добрі слухачі.

2. *Допомога на стадії гострого горя.* На цьому етапі слід говорити про померлого, причини його смерті та почуття у зв'язку з цією подією. У випадку насильницької або раптової смерті потрібно неодноразово обговорювати детально всі подробиці трагічної події до того часу, поки вони не втратять свого травматичного характеру – тільки тоді людина, що втратила близького, зможе оплакувати померлого. Ближче до кінця цього періоду слід долучати людину до повсякденної діяльності.

3. *Допомога на стадії відновлення.* Під час цього етапу важливо допомагати людині знову включитися в повсякденне життя, планувати майбутнє. Оскільки залишається великий ризик повернення до переживань гострого періоду, необхідно давати людині можливість знову говорити про померлого [1].

Завдання психолога – допомогти клієнту по-справжньому пережити втрату, здійснити роботу горя, не зменшуючи гостроти його душевних переживань. Горювання, оплакування – адекватна реакція людини на смерть, воно прийнятне, необхідне, і припиняти його не можна. Робота горя триватиме скільки людині потрібно, щоб справитися із важкою втратою. Цілі консультації і терапії важкої втрати складні: від розради і підтримки до роботи зі складними і болісними проблемами людини, що переживає втрату, якщо вона захоче і зможе їх вирішувати [2].

Висновки і перспективи дослідження. На сьогоднішній день багато українців, через військовий стан, переживають події пов'язані із передчасною, раптовою втратою близьких людей. Визначено, що горе має надзвичайно важливе значення для психологічної адаптації людини –

дозволяє їй змиритися із втратою, адаптуватися до неї. Люди по різному переживають горе, тому важливо проводити різноманітні дослідження та розробляти різного роду методичні рекомендації для допомоги психологам, консультантам, соціальним працівникам та іншим, ефективно, дієво та коректно надавати допомогу сім'ям, які переживають втрату близьких, робити такого роду допомогу доступною для різних верств населення, а саме – розповсюджувати такого роду інформацію в соціальних мережах, організувати безкоштовні онлайн тренінги та інше.

Література

1. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: (Учб. посібник для студентів ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів)/ О.Ф. Бондаренко. Харків: Фоліо, 1996. 237с.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
3. Меновщиков В. Ю. Работа с кризисными и проблемными ситуациями. М. : Смысл, 2005. 182 с.
4. Баканова А.А. Смерть и работа горя / А. А. Баканова // Искусство исцеления души: Этюды о психологической помощи: пособие для практиков / Кораблина Е. П., Акиндинова И. А., Баканова А. А., Родина А. М. / [Под ред. Е. П. Кораблиной]. СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. С. 182-212.

РОЗВИТОК САМООЦІНКИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: УМОВИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ

Яковлева Д.В.,

*студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент **Ближнюкова О.М.***

Постановка проблеми. Молодший шкільний вік – важливий період в житті кожної дитини. Він триває з 6/7 до 10/11 років. Вступ дитини до школи змінює її соціальну роль та взаємини у соціумі, тому забезпечує подолання нею кризи 6-7 років. Однак, набуття нової соціальної ролі є досить складним процесом. Молодший шкільний вік є періодом формування самооцінки дитини. В процесі навчання та спілкування з однолітками розвивається когнітивна складова самооцінки. Існує взаємозв'язок самооцінки з майбутнім дитини. Наприклад, якщо в молодшому шкільному віці в дитини формується занижена самооцінка, то в її подальшому житті, як правило, будуть проявлятися невпевненість у своїх силах, страх до проявів

своїх здібностей. Також у формуванні самооцінки у цьому віці відіграє чинну роль оцінка вчителем дитини.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні умов розвитку самооцінки у дітей молодшого шкільного віку, розробці методичних рекомендацій щодо розвитку адекватної самооцінки в молодших школярів.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Н. Менчинська наголошувала, що у навчальній діяльності кожного школяра самооцінка відіграє велику роль. Як із «важливих особистісних параметрів розумової діяльності, вона виконує функцію саморегуляції поведінки, у вигляді її визначається бажаність (чи небажаність) будь-якого вчинку. Самооцінка більшою мірою впливає ступінь успішності здійснюваної діяльності». Формування самооцінки протягом раннього та дошкільного дитинства, зазначала Л.Божович відбувається під впливом значущих дорослих, особливо батьків. Реакції дорослих є найважливішим регулятором поведінки дитини. У молодшого ж школяра саме вчитель стає авторитетнішим і впливовішим за батьків. До кінця молодшого шкільного віку діти більше зважають на думку та оцінку однолітків. Зазначені зміни зумовлені психічним розвитком, особливостями провідної діяльності, розвитком свідомості та самосвідомості дитини.

Виклад основного матеріалу. Формування самооцінки у молодших школярів пов'язане із самоспостереженням та самоконтролем, а також з їх активними діями. Ігри, заняття, захоплення постійно звертають увагу дитини на себе. Таким чином, ставлять школяра в ситуації, в яких він повинен співвідносити до себе власні уміння, звернутись до внутрішнього плану діяльності, оцінювати свою діяльність. Дослідник І.Кон розуміє самооцінку як когнітивну підструктуру, функція якої полягає в узагальненні досвіду особистості та структуруванні нової інформації про «Я», тобто фіксування, розширення знань про себе. Елементи самостійного уявлення про себе вперше проявляються в оцінці не особистісних, моральних якостей, а предметних та зовнішніх. Істотним зрушенням у розвитку особистості дошкільника є перехід від предметної оцінки іншої людини до оцінки її особистісних властивостей та внутрішніх станів самого себе. Їхня оцінка носить загальний, недиференційований характер: «поганий», «хороший», «розумний», «нерозумний». У дошкільника змісту явлень про себе є відбитком про власні властивості, якості, можливості. У дошкільному віці оцінка та самооцінка мають емоційний характер. З дорослих найбільш яскраву позитивну оцінку отримують ті з них, до яких дитина відчуває любов, довіру, прихильність. Характерно, що дитина відокремлює власну самооцінку від оцінки себе іншими. Пізнання дошкільником меж своїх сил відбувається з урахуванням як спілкування з дорослими, такі власного практичного досвіду. Діти із завищеними чи заниженими уявленнями про себе більш чутливі до оцінних впливів дорослих. З віком самооцінка стає все більш адекватною, повніше відбиває можливості малюка. Спочатку вона виникає в продуктивних видах діяльності та в іграх з правилами, де наочно можна побачити та порівняти свій результат із результатом інших дітей.

Розвиток самосвідомості перебуває у зв'язку з формуванням пізнавальної та мотиваційної сфери дитини. На основі їх розвитку наприкінці дошкільного періоду з'являється важливе новоутворення — дитина стає здатною в особливій формі усвідомлювати і саму себе, і те становище, яке вона зараз займає, тобто у дитини з'являється «усвідомлення свого соціального «я» і виникнення на цій основі внутрішня позиція». Ці зрушення у розвитку самооцінки мають значення для психологічної готовності дошкільника до навчання у школі, для переходу до наступного вікового періоду.

Важливо для становлення самооцінки давати дитині робити вибір, за який вона має відповідати. Вибір допоможе дитині відчувати себе впевненою, розвивається позитивне ставлення до самої себе. Отже, слід зазначити, що самооцінка, яка буде сформована в молодшому шкільному віці, матиме вплив на подальше життя зрілої особистості. Вона буде впливати на успішність, досягнення в майбутньому, самореалізацію та цілісність людини.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, важливу роль у формуванні самооцінки дитини молодшого шкільного віку відіграють соціально-психологічні чинники. Самооцінка дітей формується під впливом багатьох факторів, а саме: оцінки з боку інших людей (батьків, однокласників, вчителя); стиль сімейного виховання; особливості психічного розвитку молодшого школяра. Для того щоб впливати на формування адекватної самооцінки в молодшому шкільному віці, необхідно проявляти підтримку, піклування, розуміння, створення ситуації успіху, фасилітуючий виховний вплив. Запропоноване дослідження не вичерпує подальших наукових розвідок та потребує емпіричного дослідження висвітлених теоретичних узагальнень.

Література

1. Ліпкіна А.І. Самооцінка школяра. Москва, 1980. 382 с.
2. Якобсон С.Г. Формування Я-потенційного позитивного, як метод регуляції поведінки. *Психолог*. 2015. № 1997. С. 58-62.
3. Бернс Р. Розвиток "Я-концепції" та виховання. Москва: Прогрес, 1986. 245 с.
4. Галян О. Молодші школярі: вікові аспекти виховання: навчальний посібник з педагогічної психології для студентів педагогічних спеціальностей ОКР «Бакалавр». Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. 478 с.

ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ ДИТИНСТВА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ПІДЛІТКІВ

Яковова З.Є.,
студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв

Постановка проблеми. В останні роки, по всьому світу спостерігається стрімке зростання кількості людей, що страждають від різних видів депресивних станів. Даний стан характеризується не лише наявністю певних негативних ознак настрою людини, а також має вже повний соматичний склад захворювання. Незважаючи на таке стрімке розповсюдження даного виду захворювання, термін «депресія» може трактуватися абсолютно по-різному, в залежності від підходу до його вивчення. Так, звертаючись до психологічних словників, найчастіше можна зустріти наступне визначення терміну «депресія»: «це афективний стан, для якого характерний негативний емоційний фон, зміни мотиваційної сфери, когнітивних уявлень, та загальна пасивність поведінки».

Метою статті є аналіз наукової літератури і обґрунтування соціально-психологічних підходів до визначення поняття «депресія», дослідження впливу травматичних подій на особистість дитини.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. В останні роки, по всьому світу спостерігається стрімке зростання кількості людей, що страждають від різних видів депресивних станів. У спробах зрозуміти сутність поняття «депресія» вчені реалізували різні теорії, що стало підґрунтям формування наступних підходів до визначення даного терміну:

психоаналітичний;
біхевіористський;
когнітивний.

Загальний вигляд психоаналітичного підходу до визначення депресії вперше був представлений у роботі З. Фрейда «Печаль і меланхолія». На думку вченого, депресія виникає в результаті втрати коханого об'єкта і характеризується тимчасовим перемиканням лібідинозного потягу з втраченого об'єкта на себе [4, с. 213-214].

Схожої думки дотримуються і представники біхевіористського підходу, але, вони більше уваги приділяють поведінці людини. Так, одним із представників даного підходу є М. Селігман, який стверджував, що депресія є результатом травматичної події та наслідком негативного навчання. Під негативним навчанням вчений розумів феномен вивченої беспорядності, згідно з яким, особа не робить жодних дій направлених на покращення свого стану, оскільки в минулому було декілька невдалих спроб у цьому напрямку [5, с. 7].

В свою чергу, представники когнітивного підходу до визначення депресії, наголошували, що її головною детермінантою є погляд людини на світ, на себе та своє майбутнє [7]. Яскравим представником когнітивного

підходу є А. Бек, який вважав, що всі симптоми депресії розвиваються в результаті певних «несвідомих умовиводів» і є наслідком активації негативних когнітивних патернів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства, люди все частіше зустрічаються з різноманітними за силою травматичними подіями (воєнні дії, екологічні та техногенні катастрофи, руйнування сім'ї, терористичні акти, присутність під час смерті іншої людини, напад). І кожна з цих подій залишає свій відбиток на психіці людини, особливо це стосується дітей.

В більшості випадків, травматична подія стає причиною розвитку психологічної травми, переживання якої в дитячому віці, може призвести до тяжких та довготривалих наслідків. Наприклад, діти, що пережили терористичний акт, дуже часто страждають від порушень сну, нічних кошмарів, підвищеної тривожності, бояться темряви та постійно думають про смерть. За відсутності своєчасної допомоги, у таких дітей можуть розвиватись психологічні відхилення, які будуть позначатися на поведінці та особливо яскраво проявляться у підлітковому віці.

При цьому, у дитячому віці, через недосформованість психіки, навіть непряме переживання травми на зразок прослуховування повідомлень про терористичні акти в інших містах та країнах може викликати інтенсивний емоційний відгук [11, с. 10].

Також варто відмітити, що зміни в особистості дитини будуть різнитися в залежності від типу травми, яку вона пережила. Якщо дитина пережила жорстоке поводження в немовлячому або ранньому дитячому віці, це може спровокувати настільки сильну психологічну травму, що по мірі дорослішання вона буде повністю закрита від суспільства, не розуміючи хто вона, та хто ті люди, які її оточують. Такі діти практично не розуміють у власних почуттів, а їх мовлення, з поняттєвої точки зору, не відповідає віку.

Після пережитого жорстокого поводження, у деяких дітей спостерігається порушення внутрішнього алгоритму поведінки: вона стає дисфункціональною, непослідовною та імпульсивною, тому замість прохання, такі діти вважають за правильне, просто взяти [14, с. 15]. Вони перестають поважати інших людей та їх почуття, не можуть правильно оцінити вчинки оточуючих, а будь-які зміни у житті, сприймаються як потенційну загрозу.

Для прикладу також варто розглянути вплив на особистість дитини такої травматичної події, як війна. Дане питання на сьогоднішній день є особливо актуальним для українського населення, адже вже більше року в країні йдуть бойові дії, які позбавляють життя не тільки військових, але й мирних жителів.

Орієнтуючись на контент-аналіз спогадів дітей про війну на сході України, який був проведений Д. Похілько, було виокремлено ряд основних змін, які відбуваються в свідомості дитини, що пережила травму, пов'язану з військовими діями:

Передчасне виникнення страху смерті. При нормальному ритмі життя, дитина починає усвідомлювати поняття «смерть» та її незворотність у віці 9 років, а перші невеликі страхи пов'язані зі смертю, виникають у віці 6-7 років. При бойових діях, страхи та усвідомлення незворотності смерті, виникають у дітей вже у віці 4-5 років.

Зниження емоційності. Під час переживання травматичної події, деякі діти втрачають емоційність притаманну їх віку, проявляється байдужість як до власних страждань, так і до страждань інших людей.

1. Постійне відчуття небезпеки. Знаходячись в умовах військових дій, дитина відчуває реальну загрозу, що забезпечує їй постійний стрес та нервову напругу.

2. Формування відлюдності. Під час воєнних дій відбувається зниження потреби у спілкуванні, люди стають більш мовчазними та замкнутими, намагаються відгородитися від емоційної близькості, не бажаючи відчувати біль від втрати. При зростанні у таких умовах, дитина стає більш замкнутою, в неї втрачаються комунікаційні навички та забуваються наявні знання відносно культури спілкування.

3. Підвищення вразливості психіки. Для нормального розвитку психіки та формування дитини як повноцінної особистості, необхідна «жорстка та чітка» платформа, в якості якої виступає режим дня, тижня, місяця та загальний стиль життя родини.

Узагальнюючи отриману інформацію, можна зробити висновок, що психологічна травма отримана дитиною в ході травматичної події негативно позначається на розвитку її психіки, когнітивних навичок та навичок навчання. А зміни на рівні гормонів стресу, що відбуваються у дітей, які пережили травматичні події, можна порівняти зі змінами які бувають у ветеранів бойових дій. Таким чином, доцільно виділити, що діти, які пережили травматичні події, характеризуються високою схильністю до розвитку депресивних станів.

Висновки і перспективи дослідження. Депресія – це вид психологічного захворювання, який частіше за все проявляється у вигляді пригніченого настрою та апатії. Незважаючи на широке розповсюдження цього захворювання по всьому світу, досі не існує чіткого трактування даного поняття. Трактування різняться в залежності від підходу, який застосовується в ході вивчення депресії. Серед найпоширеніших підходів виділяють психоаналітичний, біхевіористський, когнітивний.

В число факторів, що провокують виникнення депресивних станів у підлітковому віці, входять травматичні події, пережиті особою в дитячому віці. Під травматичними подіями розуміються такі події, які виникають раптово та характеризуються інтенсивністю та руйнівною силою.

Вплив травматичних подій на психіку дитини варіюється в залежності від їх типу. Проте виділяють такі основні зміни, які відбуваються в свідомості дитини, яка пережила психологічну травму: передчасне

виникнення страху смерті, зниження емоційності, постійне відчуття небезпеки, формування відлюдності, підвищення вразливості психіки.

Перспективи подальших пошуків вбачається у зростанні кількості підлітків, що проживають депресію, як стан загальної пригніченості, що впливає в подальшому на успішність всіх сфер життя, а також може спровокувати небезпечні наслідки для фізичного життя підлітка, наприклад прояви селфхарму або суїцидальні нахили.

Література

1. Радул І. Г. Депресивність як психологічний феномен. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Том ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип.11. К.-Ніжин: ПП Лисенко, 2018. С.76-85.
 2. Зубцов Д. Депресія: визначення та симптоматика. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2016. №1, С. 77-81.
 3. Психология. Словарь. / под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд. исправ. и доп. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
 4. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа: сборник. СПб: Алетейа, 1998. 250 с.
 5. Дудник О. А. Набута безпорадність та депресія: особливості взаємозв'язку. *Психологічний журнал*. 2021. №7, С. 1-18.
 6. Бігун Н.І. Психологічні умови особистісного розвитку підлітків з депресивними розладами: Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006 , 2011. 160 с.
 7. Романчук О. Когнітивно-поведінкова терапія депресії. 2017. URL: <https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/cbt-depression.pdf>
- Бек А., Раш А., Шо Б., Эмери Г. Когнитивная терапия депрессии. СПб: Питер, 2003. 195 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ

Янкова І.Л.,

*студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент Мельничук І.Я.*

Постановка проблеми. За останній рік ми зазнали чимало тривоги, переживань, болі, розлучень та втрат. Під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, особливо у військовослужбовців,

виникло багато труднощів із самоконтролем, подоланням страху, швидким пристосування до різких та екстремальних змін. Велика відповідальність, мало часу на реабілітацію та постійне перебування у стресовій ситуації призводить до нестійкого психоемоційного стану військовослужбовців. Тому, актуальним на сьогодні є пошук ефективних методів для подолання негативного стану під час перебування у зоні бойових дій.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей психологічної підтримки військовослужбовців за допомогою метафоричних асоціативних карт.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. Швидким та дієвим засобом психологічної роботи, на нашу думку, є застосування такого інструменту, як метафоричні асоціативні карти (МАК), вони максимально прості у використанні та у короткий термін дозволяють знайти ресурс, поглянути на складну ситуацію з різних сторін за допомогою метафор та асоціацій, впоратися зі стресом, вирішити внутрішні конфлікти та знайти вихід із актуальних проблем. Також метафоричні асоціативні карти можуть служити дієвим діагностичним інструментарієм для діагностики психологічного стану військовослужбовців.

Вже більше 48 років існування метафоричних асоціативних карт (МАК) У 1975 р. Е. Раман канадський мистецтвознавець та художник, створив першу колоду карт під назвою «О» або «Oh» (англ. – здивування). Весь час Е. Раман досліджував «змінну структуру» особистості, створені ним малюнки карткового формату стали поштовхом для його творчості [2].

Канадський психотерапевт М. Егетмейер у 1983 р. познайомився з Елі Раман та з його картами «Oh». Морітц зрозумів, що це не просто карти а потужний інструмент роботи з клієнтами, він також організував продаж карт «Oh» у Європі, а ось правила і принципи використання карт, як психологічного інструменту належить психотерапевту Дж. Шліхтеру.

В Україні цей інструмент почали використовувати спеціалісти різного напрямлення, особливо психологи, педагоги, психотерапевти та ін. На сьогоднішній день ми маємо велике різноманіття метафоричних асоціативних карт та способи їх застосування.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це універсальний психологічний інструмент, який базується на метафорі, що звертається до підсвідомості людини і використовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей та коучингу [4].

Поділяють метафоричні асоціативні карти на два типи, універсальні (дозволяють охопити різного роду запити) та спеціальні (застосовується для вузької специфіки, як правило з однією темою). До спеціальних відносять портретні (як ідентифікатори себе і свого оточення) та ресурсні (спрямовані на знаходження ресурсу для подолання складних життєвих ситуацій).

Також важливим стає активізація особистісних ресурсів при зосередженні уваги клієнта на певних моментах, дозволяє особистості зафіксувати свої можливості і проявити раніше приховані ресурси [3].

Виклад основного матеріалу. Щоб успішно вистояти під час

постійного психологічного стресу у зоні ведення бойових дій, військовослужбовець має переспрямувати свою енергію у позитивне русло та зосередитися на виконанні бойових завдань. Формуючи стресостійкість, військовослужбовець зможе успішно подолати негативні наслідки, які викликають стресові ситуації, контролювати свій стан і зберегти врівноваженість, а також власне психологічне здоров'я.

Під час роботи з метафоричними зображеннями військовослужбовець може сприймати негативну ситуацію дистанційно, що дозволяє психологу обійти захисні психологічні реакції клієнта. Словесні та зорові метафори несуть в собі великі можливості для проникнення у внутрішній світ, розповідати історії про зображення на карті, відкрито говорити про негатив на картинці, не пов'язуючи його з особистістю, досліджувати проблеми героїв та знаходити шляхи виходу із складних ситуацій. Робота з МАК передбачає, опору на ресурс самої людини, пошук сили, здібностей, можливостей та вирощування ресурсу і нового патерну поведінки клієнта [2].

Пошук ресурсу за допомогою метафоричних асоціативних карт здійснюється за наступними колодами: Точка опори, Мурчастя, Велика Маленька Я, Моя жіноча місія, Життя як диво, Маленькі радості, Джерело, Вік щастя, Вона, Морена, Хабігат, Ресурси та Сили, Тупики, Mysterious Voice та ін., також можна використовувати і універсальні колоди.

Робота з метафоричними асоціативними картами ведеться двома способами: закритим та відкритим. Якщо консультація проводиться вперше, то варто запропонувати клієнту обрати карти з відкритими зображеннями. Хоча деякі техніки передбачають закритий вибір карти, для більш сильного занурення в проблему. Варто пам'ятати, що немає єдиного тлумачення карт, головне лише те, що бачить людина на ній.

Існує типовий перелік запитань заглиблення клієнта в карту. Зокрема такі як : Про що ця карта для вас? Що ви відчуваєте? Чи є на цій карті ви? Де саме? Що хочеться зробити , коли дивитись на цю карту? Яку назву ви дали б цій карті? Що вам це нагадує? Як це у вашому реальному житті? [4].

Розглянемо деякі техніки для роботи над ресурсом. Техніка «Зростання після руйнування» (реабілітаційні карти Core), мета якої опрацювання психотравматичних переживань. Стрес і травматичні ситуації призводять до фізичних та душевних страждань, заважають якісно виконувати поставлені задачі, але їх можна перетворити на особистісне зростання. Психолог пропонує перетасувати колоду і, не відкриваючи карт, розділити її на чотири колоди, після того клієнт пригадає приклад стресові ситуації відкриває верхню карту кожного стовпчика. Психолог пропонує дати відповідь на такі запитання: Що Ви втратили в цій кризі? Чим Ви були готові пожертвувати? Що б Ви хотіли здобути в результаті пережитого? Слід зазначити, якщо однієї карти із колоди недостатньо для відповіді на поставлене запитання клієнт може відкрити наступну.

Розглянемо наступну техніку, яка називається «Ресурсний стан» (колода «Яблуко»), її ціль полягає в подоланні непродуктивного емоційного стану, який лежить в непродуктивній моделі поведінки, актуалізації

ресурсного стану. Психолог пропонує обрати карту, яка найбільше відповідає непродуктивному стану клієнта, який би він хотів змінити. Військовослужбовець розповідає, що відбувається на карті, хто головний персонаж, які відчуття виникають у цій ситуації, що відбуватиметься потім з персонажем на карті, які почуття та емоції викликає ця ситуація у сторонніх людей, щоб хотілося змінити. Другим етапом даної техніки є формування протилежного, позитивного стану, який рекомендується назвати одним словом або словосполученням. На третьому етапі психолог пропонує обрати карту яка найбільше відповідає теперішньому стану моделі поведінки клієнта. Після обрання клієнт має відповісти на наступні запитання: Що відбувається? Хто головний герой на карті? Які почуття викликає у оточуючих? Що допомагає йому себе так поводити?

Клієнт описує головного героя карти, підбравши як можна більше характеристик які йому належать, а також описує почуття які персонаж відчуває у даній ситуації. Пізніше він записує все на аркуш та зачитує ще раз в голос. На протилежному боці аркуша до кожної характеристики складається позитивна установка (наприклад, «я сильний», «я впевнений», «я зможу подолати перепони»). Далі психолог працює з афірмаціями клієнта (запис на диктофон, читання під ритм, малювання позитивних установок) [1].

Висновки і перспективи дослідження. Використання метафоричних асоціативних карт є ефективним методом психологічної роботи з військовослужбовцями, які перебувають у зоні бойових дій. Застосовуючи техніки, які спрямовані на досягнення ресурсного стану, ми допомагаємо особистості знайти нові цілі, мотиви, витіснити негативні емоції, знайти шляхи для ефективного вирішення проблем.

Метафоричні асоціативні карти є універсальним психологічним інструментом, який опирається на малюнкову метафору, відображається у підсвідомості людини і використовується для діагностики, психокорекції, психотерапії особистості. На нашу думку, саме ресурсні колоди метафоричних асоціативних карт у роботі з військовослужбовцями є актуальними і потребують подальшого впровадження.

Література

1. Блінов О. А. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод психологічної хірургії. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка*. Київ. 2016. Вип. 4 (29). 6–11 с.
2. Блінов О. А., Шопіна М. О. Б 695 Метафоричні асоціативні карти як творчий інтегративний ресурс стресостійкості особистості : навч. посіб. К. : НАУ, 2016. 101 с.
3. Верникова Н. Метафорические ассоциативные карты – универсальный инструмент для МАКсимальных результатов. *Практическая психология*. Винница: ЧП «ТД «Эдельвейс и К», 2014. 124 с.
4. Попова Г.В., Милорадова Н.Э. Метафорические ассоциативные карты как инструмент психологического консультирования. [Электронный

ресурс]. Режим доступа: <https://docplayer.com/80442071-Metaforicheskie-associativnye-karty-kainstrument-psihologicheskogo-konsultirovaniya.html>